

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY

TÓTH TIHAMÉR

ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

GYÜJTEMÉNYES DÍSZKIADÁS

TÓTH TIHAMÉR
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

XX. KÖTET

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

TÓTH TIHAMÉR

HISZEM AZ ÖRÖK ÉLETET!

A PÁZMÁNY-EGYETEM TEMPLOMÁBAN AZ 1934.–35. TANÉV I. FELÉBEN ELMONDOTT SZENTBESZÉDEK

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

Nihil obstat. *Dr. Michael Marczell*, censor dioecesanus. Nr. 2692/1936. Imprimatur.
Strigonii, die 25. Augusti 1936. *Dr. Julius Machovich*, vicarius generalis.

Kiadja a Szent István-Társulat.
Stephaneum nyomda r. t. Budapest. — A nyomdáért felelős:
ifj. Kohl Ferenc.

I.

Hiszem az örök életet!

Krisztusban Kedves Testvéreim!

Öt évvel ezelőtt kezdtem el ezen a szószéken a keresztény «Credo»=nak magyarázatát és öt év alatt eljutottam «Hiszek= egy»=ünk utolsó mondatához. Ennek az utolsó mondatnak megbeszélésére szeretném fordítani a most kezdődő új egyetemi tanév első felét. Igen: egy egész egyetemi félévet!

Mert az a mondat, amelynek magyarázatához a mai alkalommal érkeztünk, nemcsak befejezése és koronája hitünknek, hanem alapja és oszlopa is. «*Hiszem testnek föltámadását és az örök életet*» — ebben a diadalmas bizakodásban csendül ki a keresztény «Credo», de ezen épül is fel az egész keresztény hit.

Örök élet! Hallatlan ígéret! Elképzelhetetlen remény! Utólérhetetlen gyönyörűség! Mennyi biztatás, mennyi vigasztalás, mennyi életerő és lendület sugárzik ebből a hitünkből!

Örök élet! Ha csakugyan van örök élet, ó, akkor nem olyan megsemmisítő tragédia, még ha szakadatlan fájdalom és szenvedés lenne is ez a földi életem! Ha van örök élet, akkor nem olyan rémes baj, ha megértés és szeretet nélkül kellene is végigélnem a földi életet! Ha van örök élet, akkor nem olyan szörnyűség az, mikor a halál elveszi tőlem ezt a földi életet! Ha van örök élet, akkor ebben a földi életben csak egyetlenegy cél a fontos: biztosítani földi életemmel a boldog örök életet . . . Ó, igen, ha van örök élet! . . .

De hátha nincs . . .

Olyan egészen bizonyos dolog az, hogy van? Rendíthetetlen bizonyossággal lehet=e kimondani a Credo utolsó szavait: «Hiszem az örök életet!» Nem képzelődés=e ez? Nem csalóka álom=e? Nem alaptalan vágyakozás=e?

Szeretném majd ezalatt a félév alatt az én kedves hallgatóimmal minden apró részletében átdolgozni az örök élet kérdéseit, mert hiszen ezzel egészen más világítást kap, más

jelentőséget nyer a földi élet is és annak valamennyi megnyilatkozása. Nem lesz a kérdésnek egyetlen olyan részlete sem, amelyet közösen meg ne beszélnénk.

Bizonyos-e, hogy van örök élet? — ez a gondolat foglalkoztat majd az első beszédekben. Mint oldja meg az örök élet hite a földi élet nagy kérdéseit, és főleg a halál problémáját! — ennek megvilágítására szánom a későbbi beszédeket. A sorozat végén pedig majd igyekszünk, amennyire lehet, betekinteni a reánk váró örökkévalóságba: milyen is lesz az az örök élet?

Engedje az örök élet Királya, a mi áldott mennyei Atyánk, hogy mindnyájunk lelkében, akik e kérdéseket itt közösen végigelmélkedjük, rendíthetetlenné váljék az örök életbe vetett hitünk. És engedje még inkább azt, hogy egykor majd a boldog örökkévalóság kiérdemelésével záruljon le életünk, és hogy mindnyájunk sírkövére fel lehessen írni, amit a nagy francia katolikus hírlapíró, *Veuillot Lajos* (1813—1883) saját sírfeliratául szerkesztett:

A végima után síromra
Állítsatok kis keresztfát,
S emlékül sírom kövére
Csak ezt írjátok: «Hitt s most lát!»

I. A kérdés fontossága.

A következő beszédekben tehát sorra vizsgáljuk azokat az érveket, amiket az örök élet valósága mellett az emberi észből és az isteni kinyilatkoztatásból meríthetünk. Mielőtt azonban ezt tennők, néhány bevezető gondolatban **magának a kérdésnek fontosságát szeretném megvilágítani** Utóvégre, ha egy témáról félévig akarok beszélni, meg kell vizsgálni, vajjon valóban olyan sorsdöntően fontos tárgyról van-e szó, hogy érdemes annak ennyi időt szentelni.

A) Ha végigtekintünk az emberi szellem történetén, azt látjuk, hogy ősidők óta **küzd két világnézet egymással s két nagy táborra osztja az embereket.**

a) Két táborba, amelynek hívei sohasem egyezhetnek meg.

Élni, élvezni, minél többet szórakozni, hisz oly rövid az élet és utána nincs semmi! — ez az egyik tábor jelszava. «Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, lelkének pedig kárát vallja?» (Máté 16, 26.) — ez a másiké. És nekünk mindnyájunknak döntenünk kell, hogy a két tábor jelszava közül melyiket választjuk?

Világos, hogy akárhova állasz, döntő lesz egész életedre. Mert, ha nincs másvilág és nincs örök élet, akkor ostobaság magamtól e földön bármit is megtagadni. Ha nincs másvilág, akkor hajrá: féktelenül ki kell élvezni ezt az araszny földi életet. Nagyon igazán beszélt Szent Pál: «Ha csak ebben az életben reménykedünk Krisztusban, nyomorultabbak vagyunk minden embernél». (Kor. I. 15, 19.) Viszont, ha meg van másvilág és van örök élet, akkor meg mindent meg kell tennem, hogy eljussak az örök életre, és pedig a boldog örök életre!

b) Igaza van Pascalnak, a nagy gondolkodónak: «A lélek halhatatlansága oly fontos, minket annyira mélyen érintő dolog, hogy mindenféle érdeklődésünket el kellene veszítenünk, ha közömbösek akarnánk maradni, hogy hogyan áll ez a kérdés. Egész cselekvésünk és gondolkodásunk annyira teljesen eltérő irányba terelődik, a szerint, amint vannak vagy nincsenek remélhető örök javak, hogy az ember nem járhatja józan ésszel az utait a nélkül, hogy azok irányát e legfőbb szempontokból ne állapítsa meg».

Valóban: minden emberi életnek ez az egyetlen döntő kérdése: *van-e másvilág vagy nincs?* Döntő kérdés, amely elől ki nem térhetek. Úgy nem tehetek, mint az egyszeri katona, aki — szegény — odahaza elfelejtett imádkozni, de a csatában a csapkodó golyózáporban elkezdett imádkozni ilyenformán: «Istenem (ha ugyan van Isten), mentsd meg lelkemet (ha ugyan van lélek), hogy ne jussak a pokolba (ha ugyan van pokol), hanem a mennyországba (ha ugyan van mennyország)». Nem, Testvéreim, ezt mi nem tehetjük meg. Nekünk mindnyájunknak választanunk kell: van-e örök élet vagy nincs!

B) Mert, íme, nézzétek csak, **mennyire más lesz az egész életem, ha hiszek a túlvilágban, s mennyire más, ha nem hiszek!**

a) Mennyire más lesz már ez a földi élet is!

Ha hiszem, hogy ez az élet csak kezdet és Isten igazságos trónja előtt vár annak folytatása, akkor nincs többé számomra megoldatlan problémája az életnek, akkor nem tör össze a földi igazságtalanság, és akkor kitartok a legnehezebb életküzdelemben is. Igen, e földi életnek csak akkor van célja, ha van folytatása az örök életben.

De mi lesz akkor, ha nem hiszek a túlvilágban? Mint ezernyi ezer szfinksz vigyorog akkor reám az életben a csapás, szenvedés, betegség és halál. A túlvilági élet hite nélkül

elviselhetetlen kín az élet. Olyan, mint az elszabadult mozdony, amely cél nélkül száguld a sínen, míg valahol kisiklik és a földbe fúrja magát. Nézd az embert, mint halhatatlan teremtményt, és minden nagy lesz rajta, minden érthető, minden célszerű; de vedd, mint halandót, és sötét fekete felhők borítják árnyékba céltalan útjait.

b) De mennyire más a halál is, ha hiszek az örök életben, mint ha nem hiszek!

Meghal a hitetlen is, meghal a hívő is, de mily ég és föld a kettőnek halála közt! A hitetlen valami szánalmas, verítékes, reménytelen, görcsös gesztussal elkeseredetten kapaszkodik reszkető tíz ujjával az egyre jobban elillanó életbe. És a hívő? Ahogy közeledik élete végéhez, egyre csendesebbé, szótlanabbá lesz, végső gyónásában még egyszer elrendezi számláját az Úristennel és így várja az utolsó, ünnepélyes pillanatot.

Mikor a nagy angol konvertita, *Newman* bíbornok 1890-ben halálát egész közel érezte, mindenkit kiküldött szobájából e szavakkal: «I can meet my end alone», «egyedül akarok meghalni!» Mennyi hit, mennyi erő, mennyi akarat! Ez az igazi «euthanasia», «jó halál», mikor a Zsoltárossal mondhatjuk: «Járjak bár a halál árnyékában, nem félek semmi bajtól sem, mert te velem vagy». (Zsolt. 22, 4.)

«Légy üdvözölve, halál testvér!» — kiáltotta diadalmasan *Assisi Szent Ferenc,* mikor közölték vele, hogy hamarosan meg fog halni. Valóban, az ilyen halál fölött már ott dereng a másik életnek az a szelíd fénye, amely Murillo híres képét, «Szent Klára halálát» oly megragadóan kedvessé teszi.

Dante azt írta egyszer, hogy «az élet sietés a halál felé». (Purg. XXIII. 53.) Valóban: az élet folytonos halál s csak az élet utolsó órájában szűnünk meg meghalni. Ez az utolsó perc eljön arra is, aki nem hitt az örök életben, de — jaj — ekkor éri meg «a halottaságy tragédiáját», amelyről *Jean Paul* beszél. Mert ebben a percben ez az ember is úgy jár, mint a börzespekuláns, aki egy börzekrach után kezébe veszi a jegyzés-listát, és megdöbbenve veszi észre, hogy minden részvénye értéktelenné vált.

c) És mennyire más a csapásban vigasztalásom, ha hiszek az örök életben, mint ha nem hiszek!

Néha oly banálisak, oly semmitmondók azok a vigasztalások! «Nekem is volt édesanyám, ő is meghalt.» Hát vigasz ez nekem? Meg a többi: «Majd az idő enyhíti sebedet». «Emlékét nem fogjuk elfeledni . . .» «Olyan csendes halála

volt, szépen elaludt . . .» Nem, nem! Csak az örök élet hite vigasztal: hogy ő tovább is él és látni fogjuk egymást. Így már érzem, hogy «boldogok, akik sírnak» — akik *így sírnak* —, mert ők majd vigasztalást találnak». (Máté 5, 5.)

Ó, igen, ez a vigasztalás! Mily igazán írja *Mayer Róbert*, a mult század világhírű fizikusa: «Az erős, tudományos öntudatra alapozott hit a lélek személyes továbbéléséről és az emberi sors magasabb irányításáról volt az én legerősebb vigaszom, mikor haldokló édesanyám hideg kezét a kezem közt tartottam».

Valóban, a legnagyobb életbölcseség: az életet a halál szempontjából mérlegelni, de a halált meg az örök élet fényénél nézni. Így válik a halál az élet nagy kiegyenlítőjévé, szabályozójává. A szomorúnak és szenvedőnek azt mondja: Légy türelemmel, hiszen már nem sokáig tart! A léha dorbézolónak azt mondja: Vigyázz, oly hamar vége mindennek! A gőgös felfuvalkodottnak azt mondja: Várj csak, várj, mi lesz belőled nemsokára! A lelkiismeretesen küzdőnek pedig azt mondja: Tarts ki, s a végén elveszed az erény jutalmát!

Azt hiszem, Testvérem, ezekután nem kell tovább időznöm ennél a bevezető gondolatnál, hogy valóban fontos-e az a kérdés, amelyről ebben a félévben szeretnék beszélni.

II. Az emberiség mindig hitt az örök életben.

Tegyük meg tehát mindjárt a mai beszédben az első lépést, mutassunk rá arra az érdekes tényre, **hogy soha nem élt olyan nép a földön, amelyik valamiféle formában ne hitte volna a túlvilági életet.**

A) Bármily messzire menjen vissza kutatásunk **a történelem előtti időkbe is,** ahol az ember nyomát megtaláljuk, egyben megtaláljuk hitét is a síron túli életben. Mi keltette fel az emberben a halál utáni élet hitét? Kétségtelenül az Istennek az emberi lélekben csendülő szava. És mi éltette ezt a hitet? A földi élet tömérdek tökéletlensége, igazságtalansága, befejezetlensége, nyomora, amelyre megoldást csak az örök élet tökéletessége adhat.

Erről a hitről beszélnek már a történelem előtti embereknek kegyelettel elkészített sírjai. A holttest még a történelem előtti ember számára sem jelentett valami undorító dolgot, amit sietett volna az útszélére kidobni s magára hagyni, hanem ellenkezőleg: kegyeletes gondoskodás tárgya volt. Hogy a lélekről nem volt tiszta fogalmuk s nem gondolkoztak arról

a mi keresztény tudásunkkal, ez semmiben sem gyöngíti azt a tételünket: hogy a legprimitívebb népek is hittek a halált követő élet valóságában, és ezért ételt, italt, fegyvert helyeztek a sírokra, s megölték a megholtnak feleségét és szolgáit, hogy legyen, aki abban a másik világban is szolgálja őket.

B) **Ha pedig a nagy történeti népeket nézzük,** *náluk is mindenütt megtaláljuk a halál utáni élet hitét,* persze a legváltozatosabb és sokszor egészen fantasztikus formákban.

Erről beszélnek Egyiptomban az annyi gonddal és művészettel elkészített piramisok, sarkophagok és feliratok. Erről beszélnek a babyloni emlékek. Erről a görögök Olympusa és Tartarusa.

«A halállal mindennek vége! Milyen pogány beszéd ez!» — szoktuk mondani. Pedig nem is pogány beszéd, hanem még a pogánynál is rosszabb! Mert még azok sem beszéltek így!

Halljuk csak, mit felel *Socrates*, mikor barátja, Kriton, megkérdi halála előtt: «Van-e valami kívánságod még, melyet teljesítsünk? Talán, hogy hogyan temessünk el téged?» «Mit akartok? — felelte Socrates. *Engemet* akartok eltemetni? A testemet eltemethetitek ... De *engemet* nem tudtok eltemetni.» Erre a nagyszerű feleletre nem jut-e önkéntelenül eszünkbe, amit Gárdonyi sírkeresztjén az egri várban olvasunk: «Csak a teste!»

Cicero meg egész könyvet ír «a lélek halhatatlanságáról» («De immortalitate animae.») Egy másik munkájában pedig mélyrelátó lélektani megfigyeléssel így okoskodik: «A legnagyobb bizonyíték arra, hogy maga a természet hallgatólagosan elismeri a halhatatlanságot, az, hogy mindenkinek a szívén fekszik, és pedig nagyon is a szívén fekszik, hogy mi lesz a halál után ... Vajjon mit gondolhatott a mi államunkban az a sok nagy ember, aki a hazáért a halálba ment? Vajjon azt-e, hogy földi életük végével még a nevük is elpusztul? A halál utáni továbbélésbe vetett nagy remény nélkül egyik sem ment volna a hazáért a halálba ... Benne gyökérzik a lélekben — nem tudom, hogyan — jövendő századok előérzete, és pedig a nagy szellemekben és mélyebb kedélyűekben gyakrabban és szembetűnőbben nyilvánul ez meg. Ha ezt az előérzetet elvennők, ki volna oly ostoba, hogy örökké fáradságban és veszélyek közt éljen? ... Ha egyrészt a közmegegyezés a természet szava, másrészt pedig mindenki a világon megegyezik abban, hogy van valami, ami az életből eltávozottakra vonatkozik, akkor ezt a véleményt a magunkévá is kell tennünk». (Tusc. Disp. I. 14.)

Nemde, mily érdekes szavak már a kereszténység előtti időkből.

C) **De ugyanezt a felfogást találjuk meg a ma élő népeknél is.**

Tudományosan megállapított igazság, hogy nincs nép, nincs egyetlen nép sem, amely ne hinné, hogy a halál csak egy kapu, mely mögött valami formában az élet folytatódik. Nézzük akár a ma élő legmesszebbfekvő népeket, lappokat, eszkimókat, hottentottákat, zulukaffereket, botokundokat, patagóniaikat . . . mind=mind hiszi valami formában ezt az igazságot: a földön csak vándorok vagyunk egy másik haza felé, ahol örökké fogunk élni.

Ma általában azt szokták mondani, hogy a világ legkevésbbé vallásos népe a kínai. És érdekes, hogy a halál utáni élet hite náluk is nemcsak megvan, hanem oly erős, hogy egész vallásuk körülbelül a meghalt ősök szellemének tiszteletében merül ki.

«Az érzékies mohamedán és a jámbor indus, a finom műveltségű görög és a földies gondolkodású római, az őstermészetű germán és a durva szkita, a komoly indián és Déli=tenger szigeteinek jókedvű lakója, a könnyűvérű néger és a komor ausztráliai, a megvetett hottentotta és a vad Tűzföld=lakó — mindnyájan, akik a halál utáni életben hisznek, örömmel bizakodnak a túlvilági viszontlátásban». (Schneider.)

Márpedig amiben az emberiség mindig és mindenkor megegyezett, az az emberi lélek mélyéből fakad, az a természetes ész ősfilozófiájának eredménye, annak igaznak kell lennie.

Nem mondhatja ezzel szemben senki, hogy azt is sokáig hitte az emberiség, hogy a nap forog a föld körül, és mégis kiderült, hogy nem igaz. Valóban, ezt hitte az ember, mert az érzékei így mutatták és az érzékei rászedték. De mikor a túlvilági életet hiszi, hisz *érzékei ellenére;* hisz annak ellenére, hogy érzékei minderről nem mondanak neki semmit, sőt ellene mondanak.

III. Van=e túlvilág, vagy nincs?

Egy lépéssel azonban még tovább is mehetünk az okoskodásban.

A) Tegyük föl — bár éppen nincs így —, de tegyük föl, hogy mi, akik hiszünk a túlvilágban, mi sem tudnók hitünket erősebb érvekkel alátámasztani, mint azok, akik tagadják azt. Majd fogjuk látni a következő beszédekben, hogy mennyire

nem így van, hogy mennyi erős érv áll a mi hitünk rendelkezésére! De mégis tegyük fel, hogy egyformán bizonytalan volna mind a két állítás és hogy egy hajszállal sem biztosabb az, hogy van örök élet, mint az, hogy nincs. Kérdem: Még ekkor is nem azt követelné-e **a józan emberi okosság, hogy inkább a túlvilág hite mellé álljak?** Nem okosabb dolog-e számítani egy veszedelemre, még ha nem is következik az be, mint nem törődni vele, pedig bekövetkezhetik!

Úgy-e, az emberek mindenféle biztosításokat kötnek. Kötnek tűzbiztosítást. Azért kötik-e, mert biztosan kigyullad a házuk? Dehogy! Hanem azért, mert lehet, hogy kigyullad, — és milyen jó lesz, ha erre az esetre bebiztosították magukat! Kötnek balesetbiztosítást, jégkárbiztosítást, betörés elleni biztosítást . . . — biztos, hogy baleset jön, betörő jön, jégeső jön? Nem! De *lehet*, hogy jön!

Nos, Kedves Testvéreim, ha a túlvilággal is csak így volnánk: lehet, hogy van, lehet, hogy nincs — éppen nem így vagyunk; de mondjuk, hogy így volnánk —, akkor is nem követelné-e a józan emberi gondoskodás, hogy *úgy éljünk, mintha volna túlvilág!*

B) Már engedjétek meg, hogy ennyire egészen emberiesen okoskodom; de vannak emberek, akikre főleg az ilyen érvek hatnak.

Vegyük a legrosszabb esetet: Úgy éltem, mintha volna túlvilág. Úgy vigyáztam erkölcsömre, becsületemre. Aztán meghalok. És kiderül, hogy nincs semmi az élet után. Mit vesztek akkor? Mindössze a bűnös földi élvezetek kétes örömét veszítettem el; de még így is élveztem azt a fölemelő érzést, amely a becsület útján kíséri az embert. Ha ellenben van túlvilág, akkor megnyertem mindent.

De vegyük most a másik esetet: Úgy éltem, mintha nem volna túlvilág, oly léhán, könnyelműen, szürcsölve az élet bűnös élvezeteit. Meghalok. És kiderül, hogy csakugyan nincs semmi a halálon túl. Mit nyertem akkor? A bűnös élvezeteknek régen elmúlt csalóka örömeit. De ha kiderül, hogy van túlvilág! Mit vesztettem akkor? Ó, akkor mindent! Mindent! Örökre!

«O, du lieber Christ, wie du betrogen bist, wenn der Himmel eine Fabel ist!» — szólt egy hitetlen gúnyolódva a hívőhöz. Ez azonban megfelelt neki: «O, du lieber Atheist, wie du betrogen bist, wenn die Hölle keine Fabel ist!»

Igen, Testvéreim, ha becsületesen élek, ez a legkisebb veszteség s a legnagyobb jutalom. De ha bűnben élek, ez a

legkisebb jutalom s a legnagyobb veszteség. Hát nem a túlvilág mellé kellene-e állnunk még akkor is, ha époly gyönge érveink volnának mellette, mint amilyenek ellene hadakoznak?

Pedig a dolog éppen nem igy áll! Hogy a halál nem végső állomása az életnek, hanem csak egy kapu, amelyen át kell mennünk s amely mögött egy szebb, színpompásabb, el nem múló élet vár, e mellett — mint majd látni fogjuk — az emberiség közmeggyőződésén kívül az ember okoskodó esze és a keresztény kinyilatkoztatás is egyaránt tanuskodnak; annyi és oly erős érvek tanuskodnak e mellett, hogy az emberi észnek igazságot megismerő képességét kellene tagadnunk, hogyha a túlvilági élet valóságát kétségbevonnók.

*

Kedves Testvéreim! Mióta ember él a földön, mindig élt benne a törekvés is, hogy csak egy arasznyival is meghosszabbítsa életét. Milyen szenvedélyes mohósággal kereste az ember az örök életet biztosító életelixirt! Az egyik kínai császárról beszélik, hogy égbenyúló tornyot építtetett, a torony tetejére aranyrúdon arany csészét helyezett s az abban fölfogott kristálytiszta harmatba a legértékesebb drágakövek összetört porát keverte és ezt a folyadékot itta, — csakhogy soha meg ne haljon. Mily hiú kísérlet! Mily balga törekvés!

Mennyi kutató munkát fordított már az ember ennek a kérdésnek tanulmányozására! Hogy hogyan kell józanul táplálkoznunk, hogyan ruházkodnunk, hogyan házainkat építeni, hogyan napirendünket berendezni . . ., csakhogy minél tovább élhessünk. És mégis annyi törekvésünk után sem tudtuk életünket a sírtól megmenteni és ma is még mindig igazat mond Jób könyve: «Az ember rövid ideig él és elhervad, eltűnik, mint az árnyék». (Jób. 14, 2.)

Pedig van egy csodálatos, biztos életmeghosszabbítás, mely nem pár évre érvényes, nem százra, nem millióra, — hanem örökre: a mi szent keresztény hitünk!

«Non omnis moriar», «nem halok meg teljesen», — így írta bizakodóan Horatius, a nagy latin költő a saját irodalmi hírnevéről. *Amit azonban ő csak a hírnévre értett, szabad nekünk abból az egész emberiség ösztönös vágyát kiérezni a halhatatlanság után, az élet után:* **Nem halok meg teljesen! A halál után is élni fogok! Hiszem testnek föltámadását! Hiszem az örök életet!** Amen!

II.

Van-e lélek?

Krisztusban Kedves Testvéreim!

A keresztény hitvallás ezekkel a diadalmas szavakkal végződik: «Hiszem testnek feltámadását és az örök életet!» A multkori beszédemben rámutattam a kérdés fontosságára, hogy mennyire átalakítja az ember egész földi életét, menynyire befolyásolja minden tervét, számítását, ha hisz az örök életben, vagy ha nem hisz.

Mi, keresztény katolikusok, hiszünk, rendíthetetlenül hiszünk a túlvilági életben: lássuk hát, mily alapon hiszünk benne! Hogy a kérdést részletesen megtárgyalhassuk, három beszédet is szentelek erre a célra. Ma megvizsgáljuk azok állításait, akik tagadják az örök életet, mert azt is tagadják, hogy az embernek lelke van. Vajjon milyen érvekre támaszkodnak ezek? A jövő két alkalommal pedig majd az isteni kinyilatkoztatást és a gondolkodó emberi észt kérdezzük: mit mondanak ezek a halál utáni életről.

Ma tehát azok foglalkoztatnak minket, *akik nem hiszik a lelket* és így természetesen *az örök életet sem.*

Hát vannak ilyen emberek is? Vannak ilyen föld felé horgadt arcok is? Ilyen elsötétült szemek is? Ilyen reménytelenül, céltalanul botorkáló földi lények is? És sokan vannak-e?

Pár évtizeddel ezelőtt még sokan voltak. Akkor a természettudományban egy dermesztő irányzat, a materializmus ülte diadalát, amely az anyagon kívül semmit a világban elismerni nem akart és mindent pusztán az anyagból igyekezett kimagyarázni. «Nincs lélek, csak anyag, — ez volt hangzatos jelszavuk. Amit eddig léleknek s lelki jelenségeknek mondottak, az nem más, mint az anyag legfinomabb megnyilatkozása. Ami nem anyag, az nincs is. Amit tehát érzékeinkkel meg nem foghatunk, vagyis amit hinni kellene, az nincs. Nincs hit, csak tudás.»

Ilyen beszédektől volt akkoriban hangos a világ. Azóta

azonban nagyot fordult a világ kereke, és a materializmus, mint világnézet már az ócskaságok közé került. Hogy az érzékeinkkel lemérhető, felfogható és kitapintható anyagi világon kívül az anyagon fölülálló, bámulatosan színes és gazdag szellemi világ is van, azt ma már csak azok tagadják, akiknek tudománya megállott a félszázad előtti szinten.

Sajnos, vannak még ma is ilyen emberek.

Vannak, akik itt is, ott is elejtenek az örök élet ellen olyan megjegyzéseket, amelyek a materializmus berozsdásodott arzenáljából kerültek ki. Nem lesz tehát fölösleges a mai beszédet teljesen ennek a kérdésnek szentelni és rámutatni arra, hogy I. **a tudomány nemcsak nem tagadja a lelket, hanem II. a logikus okoskodás egyenesen megköveteli azt.**

I. A tudomány nem tagadja a lelket.

Aki állít valamit, azt bizonyítania is kell. A kereszténység állítja, hogy van túlvilág, van a síron túl is élet, — majd látjuk, mennyi érve van ehhez. De akik tagadják a túlvilágot, milyen érveket hoznak azok föl? Minek nevében tagadják azok?

Akik a túlvilági életet tagadják, legtöbbször fölényes gesztus kíséretében **a «tudományra» szoktak hivatkozni.** «A lélek léte és a síron túli hite ellenkezik a tudománnyal» — mondják nem közönséges öntudattal.

Úgy-e nem lesz jogtalan eljárás részünkről, ha megkérdezzük őket: legyetek szívesek megmondani, melyik az a tudomány, amelyiknek tételei ellene mondanak annak a hittételünknek, hogy az emberi lélek halhatatlan? Melyik az a tudomány?

a) Talán a jogtudomány? Ha a lélek halhatatlan, ha van élet a halál után, is, vajjon akkor megdőlnek-e a jog törvényei, vagy nem éppen ezzel a hittel kapjuk-e meg a legfőbb szentesítésüket?

b) A bölcsészet? Talán a túlvilági élet tagadásával könnyebb megoldani a világ rejtélyeit? Nagy igazságok gyökereznek az emberben, melyeket ösztönösen megérez, világosan meglát, bizonyosnak tart, bár bebizonyítani nem tudja. Így érzi a halhatatlanságot is. Az emberiség közmeggyőződése egyértelműen hiszi a halál utáni életet, bár kétszerkettő négy módjára bizonyítani nem tudja. Illetve, hogy «kétszerkettő négy», ez is egy alapigazság, amelynek bizonyságáról meg

vagyunk győződve, hogy közmondássá vált: «Oly bizonyos, mint kétszerkettő négy» — és matematikailag mégsem lehet ezt bebizonyítani!

Valóban, ha a halhatatlanság hite, amely az emberi szív legmélyén gyökérzik, amely bölcsőtől a koporsóig legégetőbb vágyunk és sóvárgásunk, ha ez rémkép, mese, és nem igazság, akkor nincs többé igazság a földön.

c) Hát akkor melyik tudomány mond ellene az örök élet hitének? *A történelem? A matematika?* Hol, melyik törvénye mond ellene a lélek továbbélésének?

d) Azt mondja erre valaki: «*A természettudomány!* A természettudomány kimutatta, hogy az ember csak testből áll, lelke nincs; amit közönségesen lelki jelenségnek nevezünk, azok nem mások, mint az agyvelő funkciói. Ha tehát nincs lélek, akkor nincs, ami továbbéljen a test halála után...»

Azok a «modern» emberek, akik még ma is azzal érvelnek, hogy az élettan minden lelki folyamatot meg tud az anyagi testtel magyarázni, hogy tehát az embernek nincs is lelke, azok nem is sejtik, hogy ők *mennyire nem modernek, sőt egyenesen maradiak!* Valóban így beszéltek az emberek néhány évtizeddel ezelőtt, mikor a lelket tagadó anyagelvűség özönvize öntötte el a tudományos világot. De halljátok csak, mit ír egy magyar orvosi lap «A lélek és az agyvelő»-ről szóló tanulmányban:[1]

«Képzeljük el, hogy a tudomány már ott tart, hogy képessé tesz bennünket az élő, működő agyvelőbe betekinteni és képesek volnánk nemcsak megmérni hőmérsékletét, hanem a tudománynak valamely csodálatos haladása folytán láthatóvá, vagy legalább is kiszámíthatóvá tudnók tenni az agyvelő molekuláris mozgásait és gyönyörködhetnénk ezeknek bámulatos törvényszerűségeiben s összhangjában. Még ez esetben is egészen biztosnak látszik, hogy bármely csodálatos is volna e látvány, semmiféle részében nem találnánk rá magára a *gondolatra*. Láthatnánk esetleg rezgéseket, látnók a molekulák helycseréit, a különféle mozgások rendszerét, de gondolatokat, érzelmeket, vágyakat, terveket s magát a mozgalmas, színes lelkiéletet nem láthatnók. Semmit, ami csak a legtávolabbról is hasonlítana hozzá. Az agyvelő boncolana és szövettana a gondolatnak még a nyomát sem mutatja» . . .

És tovább ugyanez a folyóirat így ír: «Claude Bernard, a híres élettantudós megállapítása szerint: «Azt állítani, hogy

[1] «Jó Egészség» c. folyóirat 1931. évf. 191—192. l.

a gondolat az agyvelő váladéka, annyit jelent, mint azt mondani: az idő az óra váladéka!»...

«Ha az «én» nem volna egyéb, mint az agyvelő tömege, ha a gondolat, elhatározás, terv, lelkesedés, öröm, bánat, ítélet, tudomány, művészet, költészet nem volna más, mint az agyvelő atómjainak élettani körmozgása, — úgy a tudománynak feltétlenül tudnia kellene, hogy az agyvelő melyik molekula csoportja az, amely gondolkozik, melyik kémiai atómcsoport érez, melyik tervez, melyik ítél, melyik aggódik, melyik örvend? Semmiképen nem lehet kimutatni, hogy miként eredhet merő anyagból oly anyagtalan szellemi valami, aminő a gondolat s általában az egész színes s változatos lelkiélet!»

Igen, ez a mai tudományos gondolkodás! És itt most mindjárt végig is vizsgáljuk, hogyan jutott erre a megállapításra a gondolkodó ember.

II. A logikus okoskodás megköveteli a lelket.

«Nincs élet a síron túl, mert nincs, ami a test halála után éljen: nincs lélek. Még senki lelket kezében nem tartott! Nincs lélek, csak agyvelő. Amit léleknek nevezünk, az az agyvelő működése. Kicsi a gyerek agyveleje: kicsinyesek gondolatai is. Beteg az ember agyveleje: betegek gondolatai is. Öreg az ember agyveleje: öregek gondolatai is. Elpusztul az ember agyveleje: elpusztul a lelke is!» — így érvelnek fölényesen azok, akik tagadják a lelket — és nem is sejtik, hogy egy lélekzetvételkor mily tömérdek lehetetlenséget és tévedést hordottak össze.

«Még senki kezében nem tartott egy lelket!»

— Ugyan, ugyan! Hát kezedben tartottad te már a napsugarat? Kezedben tartottad már az igazságot? Kezedben tartottad már az elektromos áramot?

— Az elektromos áramot ugyan nem tartottam kezemben, — mondják erre, érzem, hogy van, mert melegít, világít és nagyot üt rajtam; tehát magát az áramot nem látom ugyan, de látom, hogy működik.

— Nos, akkor helyben vagyunk. A lelket sem látjuk ugyan, de látjuk, hogy működik. Az, hogy az ember **gondolkodni és akarni tud,** az tökéletesen megcáfolja a lélektagadók érvelését.

Nézzük csak, hogyan cáfolja meg.

A) **Először megcáfolja őket az ember gondolkodóképessége.**

Az agyvelő a lélek — mondják.

a) Dehát mi az agyvelő? Mérlegen lemérhető anyagtömeg. És mi a gondolat? A szeretet, a lelkesedés, erény, harag, bűn stb., amit a lélek működésének nevezünk, — mi az? *Szellemi* valami. Nos, fejtsd meg a talányt, ha tudod; *szellemit az anyag hogyan hozhat létre?* Ki tud erre megfelelni, aki tagadja a lelket?

«Nincs bennünk szellemi lélek, csak anyag?» Dehát akkor ki érti meg egész szellemi gondolkodóképességünket? Ha egy zsákot telehányok anyaggal, almával vagy krumplival, akármilyen nagy az a zsák, egyszer mégis tele lesz és nem megy már több bele. Nem megy, — mert anyag. De a lelkem, a gondolkodóképességem korlátozás nélkül fogadhatja magába a külvilág képeit és soha nem lesz tele, soha ki nem csordul, — mert nem anyag.

Az igaz, hogy a lelkem ebben a földi életben rászorul működése közben a testre is, mint szerszámra, *de viszont olyan gondolati működései vannak, amiket pusztán az anyaggal kimagyarázni nem lehet.* Ki tudná pl. anyaggal megmagyarázni az elvont, általános fogalmakat, amiknek alkotása közben a lélek teljesen elvonatkozik az érzékelhető egyedektől és oly általános képeket alakít, amik a valóságban nem találhatók! Vagy mikor felállít törvényeket, amelyek az anyagi világban érvényesek ugyan, de melyek semmi anyagiast nem hordanak magukon! Sőt egész tudományágakat állít össze — pl. a matematika —, amelyek teljesen eszmei természetűek! Ezt csak akkor képes az ember megtenni, ha olyan lélek él benne, amely természeténél fogva nem áll szükséges összefüggésben az anyaggal, nem szorul rá, tehát nem anyag, hanem szellem.

Megvallom, soha nem tudnám elhinni — pedig a szellemi lélek tagadójának el kellene hinnie —, hogy pl. mikor Michelangelo a páratlan Mózes-szobrát alkotta vagy a Szent Péter kupoláját tervezte, hogy akkor csak a keze, a ceruzája, meg a vésője dolgozott. Csak ez — és semmi más! Sőt ellenkezőleg, azt hiszem, hogy mindennél sokkal fontosabb munkát végzett a művész lelke, amely a műremek gondolatát termelte és kidolgozta.

b) Logikus gondolkodóképességem fölébe emel a világ minden teremtményének. Mily fönségesek a fényes csillagok egy csendes augusztusi éjtszakán! De mindez csak anyag; és

egyetlen emberi gondolat többet ér, mint az egész anyagi csillagvilág. Csak az ember, a világegyetemnek ez a parányi részecskéje alkot elvont fogalmakat, emelkedik gondolatai=ban transcendentális magaslatokba, és gondolkodik a vég=telenről. Pedig nem tudna a végtelenre gondolni, ha benne is nem élne valami végtelen: a lélek; amint a szem nem tudná észrevenni a fényt, ha nem a fényre volna teremtve.

Wär' nicht das Auge sonnenhaft,
Wie könnt' es in die Sonne schauen?

c) «Nincs lélek, csak agyvelő!» — *mennyire megcáfolja ezt az ember öntudata* is! Mert ha ez igaz volna, akkor az ember nem tudná kimondani ezt a fönséges, rejtelmes, kimeríthe=tetlen tartalmú szót: «*Én*». Az «én»=nek tudatos érzése, az öntudat teszi az embert személyiséggé és emeli egyben magasba minden teremtett lény fölé.

Mennyit lehetne ezen a kétbetűs kis szavon elgondolkodni! Ki az az «én» bennem? A fejem gondolkodik? Nem. Hanem *én* gondolkodom! A szívem szeret? Nem. Hanem *én* szere=tek! Ki az az én? Látta már valaki? Senki! Hallotta valaki? Senki! És mégis van! Kitől van? Kitől van bennem az a titokzatos *én*? Az örök *Én*=től, aki azt mondta magáról: «Én vagyok az, Aki vagyok» (Móz. II. 3, 14.), azaz akinek lényege az, hogy legyen.

Ez az «én» mindig ugyanaz bennem, tegnap is, évekkel és évtizedekkel ezelőtt is, tehát valamennyi öntudati jelen=ségnek bennem egy állandó, reális alapjának kell lennie. Hiába, az «én»=nek ez az érzése, az öntudat olyas valami, amit ideg= és agyállományból kimagyarázni nem lehet.

d) «Dehát agyvelő nélkül nincs lelki működés!» — mondod talán.

És ez igaz is ebben a földi életben. Az *agyvelő azt a sze=repet tölti be, mint a telefonközpont:* odaszalad minden drót=szál (vagyis: idegszál), s ott ül a kisasszony (a lélek), aki föl=veszi és összegezi a benyomásokat, de úgy=e, *mégsem a drót termeli a gondolatot, a beszédet*, amely rajta végigszalad! Ha aztán rossz a drót, bizony rossz a telefon működése is, — pedig ott ül a központban a kisasszony, mégsem lehet tele=fonálni. De nem lehet akkor sem, ha a kisasszony elhagyja a termet, pedig ott marad a jó gép! Épígy, ha a lélek elhagyja a testet, abban a pillanatban nincs többé egyetlen gondola=tom sem, pedig ott marad az agyvelő!

Látjátok fejem fölött ezt a fehér márványkockát? Ez a

rádió mikrofonja, amelybe most belebeszélek. Elektromos áram szalad át rajta, fölveszi minden szavamat és szétszórja az egész világba. A mikrofon az agyvelő, én vagyok a lélek. Kell agyvelő is, kell lélek is. Ha aztán elromlik fölöttem ez a mikrofon, akkor ugyan hiába beszélek, nem hallja meg szavamat a templomon kívül senki! Tehát mikrofon nélkül nem tudok a külvilággal érintkezni, nem tudom vele gondolataimat közölni; de hát ezért mondhatnám-e, hogy *ezeket a gondolatokat, amelyeket most hallotok, a mikrofon gyártja?* Bizony nem!

Amint pedig mikrofon nélkül nem tudok rádiós hallgatóimmal érintkezni, és hogyha rossz a mikrofon, mondjuk, ha «beteg», akkor csak recsegőn, gyöngén, «betegen» hallják szavamat: épúgy, ha az ember agyveleje kicsiny, öreg vagy beteg, akkor csak kicsinyesen, öregesen, betegesen képes a lélek gondolatait közvetíteni. De viszont hiába egészséges az agy, ha a lélek otthagyja, amint hiába függ itt a legjobb mikrofon is, ha kimegyek a templomból, bizony nem hallotok semmit sem! Rossz szerszámmal a legjobb szobrász sem tud jól dolgozni; de szerszám nélkül sem. S mégis ki mondaná, hogy a szerszám a művész? Pedig ezt mondja, aki azt állítja, hogy az agyvelő a lélek!

«De, kérem, — mondhatná valaki — engem még mindig megzavar annak a gyermeki, beteges vagy elöregedett agyvelőnek a viselkedése. Ezeknek a fejletlen vagy elbetegedett agyvelejű embereknek gondolkozása annyira képtelen és beteges, hogy mégis csak az agyvelővel kell itt mindent magyarázni! Hol van itt a lélek?» . . .

Pedig ott van, Testvéreim; ott van egy normális, nem gyermeki, nem beteges emberi lélek, csak — nem tud szóhoz jutni. Figyeljétek csak meg ezt a hasonlatot. Két ember ül ugyanabban a szobában. Az egyiknek fülén egy egyszerű detektoros rádiófölvevő készülék kagylója van, a másik előtt meg egy hatlámpás erős készülék. A szoba telve van száz meg száz leadóállomás hullámával, amelyek egyformán jelentkeznek, kopognak és bebocsátást kérnek mind a két készüléken. Akinek jó erős felvevőkészüléke van, az meg is hall ezekből sokat; a detektoros ember ellenben ott ül és nem hall az egész színes hangtömegből semmi mást, mint legföljebb a helyi adó közvetítését. Miért nem hallja? Mert gyönge a fölvevőgépe. A gyermeki, fejletlen vagy beteg agyvelő is ilyen gyönge kis detektoros fölvevő gép. Ott van ugyan mellette a nem gyermeki és nem beteg léleknek leadó-

állomása, de hiába küldi ez a legszebb közvetítéseket is, ha egyszer nincs gép, amely fölvegye azokat!

B) De azokat, akik a lelket tagadják, megcáfolja még, és a lélek szellemiségét, tehát halhatatlanságát bizonyítja még a lélek akarati működése is.

a) Az ember tud akarni az anyagi természet vágyai ellenére is. Le tud mondani olyasmikről, amiket érzékei epedve kívánnak, és meg tud tenni olyasmiket, amik ellen egész anyagi mivolta tiltakozik. Az embernek igazi szabadságlevele ez a nagyszerű kiváltsága! Ezért becsüljük különösképen azokat, akik ezt gyakorolják, mert ebből fakadnak az emberiség legszebb erényei: önzetlenség, áldozatos barátság, önfeláldozó felebaráti- és hazaszeretet. Amíg ezek az erények virulnak a földön, mindig lesz kezünkben dönthetetlen érv a mellett, hogy a lélek nem anyag, hanem több mint az anyag, más mint az anyag: szellem! Mert ha a lélek anyagi volna, vagyis az anyag hozzátartoznék a lélek lényegéhez, akkor mindez lehetetlen volna: a lélek nem cselekedhetnék a saját természete ellenére.

Érezzük: más bennünk a lélek s más a test. Vagy nem más? Hát akkor honnan bennem a szemrehányás, ha rosszat tettem? — nem a lélekből-e? Honnan jöhet reám szomorúság akkor is, mikor mindent megadtam testemnek és nincs testemnek semmi baja, — nem a lélekből-e?

b) «Nincs lélek, csak agyvelő!» Dehát akkor el kellene hinnem azt a lehetetlenséget, hogy *a minden anyagtól elvonatkozó általános fogalmak, és az anyagnak ellenmondani tudó erkölcsi elhatározások bennem mind anyagi eredetűek!* Akkor el kell hinnem, hogy egy Cézárnak, Nagy Károlynak, Napoleonnak óriási akaratereje, egy Michelangelónak, Raffaelnek, Leonardo da Vincinek zsenialitása, egy Aristotelesnek és Szent Tamásnak világot átfogó szellemi ereje, egy Assisi Szent Ferencnek s Szent Erzsébetnek önmagukat fölemlésztő emberszeretete, — hogy ez mind-mind nem más, mint testünk atómjainak rezgése! El kell hinnem, hogy a katona halálmegvető hazaszeretete, hogy az édesanya betegágynál virrasztó éjtszakai önfeláldozása, hogy minden szent lelkesedés és kötelességteljesítés semmi más, mint a test molekuláinak tánca, keveréke, elektromos rezgése . . .

c) «Nincs lélek, csak agyvelő!» Dehát akkor mi fejti ki *azt a csodálatos erőt, amellyel a haldokló betegek néha órákon, napokon át életben tartják magukat!* Ki nem hallott még eseteket, amelyek világos jelei annak, hogy a lélek tartotta

még az életet a már oszlani indult testben. Olvastam egy anyáról, akinek halálát már minden percben várták, de ő nem akart meghalni, míg két fia: egyik a messzi északról, a másik délről meg nem érkezett. És mikor megérkeztek, — tíz perc mulva már megszűnt dobogni az anyai szív. Ki tudja ezt megérteni, ha nincs lélek!

d) «Nincs lélek, csak agyvelő!» Ki tudja akkor megérteni azt a nem ritka jelenséget, hogy *hosszú éveken át elborult elméjű emberek röviddel haláluk előtt visszanyerik egész tiszta látásukat!* Ez közismert tény az orvostudományban. Elég talán egy világhírű esetet említenem, V. Károly császár anyját, az «őrült» Johannát, akinek elméje 49 évig volt elsötétülve és halála napján, 1555 április 5-én teljesen magához jött s imával ajkán halt meg. Magához jönni akkor, amikor az agyvelő éppen egyre rosszabbá válik, csak úgy lehet, hogy nem az agyvelő minden, hanem a lélek s ez a lélek a halál perceiben már bontogatja magát az anyag bilincseiből s nem szorul többé működésében az anyagra.

Csak így érthető ez, ha hisszük, hogy mindez a jelenség az első életjele a test bábjából kifelé készülő pillangós lélek-nek, az első mozgolódása a tojásban a kifelé repülni készülő kis madárnak, amelyiknek előbb szét kell törnie a tojás héját, hogy kijuthasson arra az új életformára!

Nagy tapasztalati igazság van a francia írónak, *Hugo Viktornak* szavaiban: «Azt mondjátok, hogy a lélek csak a testi erők kifejezése, — de akkor honnan van az, hogy lelkem fényesebbé válik, mikor testi erőim már-már el akarnak hagyni?» Valóban, ki értené meg azt a gyakori esetet, hogy haldokló betegek a testi élet és testi erő végső pillanataiban meglepő, sőt azelőtt talán nem is mutatott szellemi képességekről tesznek tanuságot? (pl. hogy az egész életüket egy pillanat alatt áttekintik). Ezt csak úgy értjük meg, mint a hipnózisban felfokozott szellemi képességeket: a lélek már szinte elhagyja a testet s annak bilincsei nélkül cselekszik.

Ha *Socrates* azt mondhatta, hogy a filozófia kezdete: tudni, hogy nem tudunk semmit, akkor ma már hozzátehetjük, hogy a filozófia vége pedig: tudni, hogy hinni kell.

*

Kedves Testvéreim! A mai beszédet azoknak szántam elsősorban, akik nem hisznek az örök életben. De nem érdekes dolog-e, hogy a síron túli élet gondolatától még az ilyen emberek sem tudnak megszabadulni! Még azok sem, akik

szívesen akarnának! Még azok sem, akik úgy mondják, hogy nem törődnek a kérdéssel!

Mert ez olyan kérdés, amellyel nem lehet nem törődni. Olyan kérdés, amely a lélek legmélyéről tör elő: Mi lesz belőlünk a halál után? Minden elpusztul, vagy marad valami belőlünk? A halál vége-e az életnek, vagy egy új élet kezdete?

Mily igaza van *Platónak*, amikor a haldokló Socratessel ezeket mondatja a körülállókhoz: «Valóban érdemes, hogy megjegyezze az ember. Ha a lélek halhatatlan, akkor nem szabad csak ennek a földi életnek idejéről gondoskodnunk, hanem az egész időről, és csak akkor tűnik elő a lélekelhanyagolás veszélyének egész szörnyűsége. Ha u. i. a halál elválást jelentene mindentől, a gonoszoknak nyereség lenne meghalni, mert azzal testüktől, lelküktől s ezúttal gonoszságuktól is elválnának. Minthogy azonban a lélek halhatatlannak tűnik föl, számára nincs más menekvés a rossztól, mint az a törekvés, hogy oly jóvá és észszerűvé legyen, amennyire ez csak lehetséges. Mert a lélek semmi más tulajdont nem visz magával a túlvilágba, mint a saját magára fordított önnevelést és azt, amivel táplálta magát és erről állítjuk, hogy a halottnak mindjárt megérkezésekor a legnagyobb hasznára vagy kárára lesz».

Mily nagyszerű szavak egy Krisztus fényét még nem ismerő lángésznek ajkáról! Mennyire tanusítják, hogy a lélek halhatatlanságára maga a bölcselkedő, okoskodó emberi ész is rájött! És tanusítják az emberiség állandó hitét, mely a földi élet hervatag mulandósága fölött a túlvilágon újra kihajtó örök élet szépségével vigasztalta magát.

«Elhervad a rózsa, lehull a levél!
Ezért születünk hát, ez az életi cél?
Csak eddig a pálya, semmit se tovább?
Vagy itten az ember csak öltözik át?

Elhervad a rózsa, lehull a levél!
Hiába hisz ember, hiába remél?
Hát semmi, de semmi, ami vigasztal,
Ott túl amaz árkon újra tavasszal?

Minden korok minden emberének ez volt a kínzó problémája.

De, íme, halljuk meg a választ is rá:

Sírhalmot ölelve az anya zokog.
Majd kigyúl a csillag, kisüt a hold,
S ott fenn a keresztfán suttogja a szél:
Kinyílik a rózsa, kihajt a levél!» *(Vajda János.)*

III.

Mit mond a hit: van-e örök élet?

Krisztusban Kedves Testvéreim!

A szent kereszténységnek van egy örömtől csattanó, győzelmi szava, amely a liturgiában lépten-nyomon visszatér. Ez a szó: «Alleluja».

Alleluja! Dícsérjétek az Urat! Örvendjetek!

Honnan ez a győzelmes lelkendezés? Onnan, hogy a kereszténység valóban a győzelem vallása! A kereszténységben a szeretet legyőzte a gyűlöletet, a hit a hitetlenséget, az Isten-fia a bűnt, és — ami minket talán legnagyobb örömre tud hangolni — az élet legyőzte a halált.

Alleluja! Örvendjetek, mert az élet legyőzte a halált!

Hogy mindnyájan meghalunk, a felől nincs nézeteltérés az emberek közt; csak hogy mi jön azután, a fölött indul meg a vita. Hogy *Böcklin*, a nagy svájci festő egészen az emberi szomorúság legmélyéről festette meg a «Toteninsel» c. képét, azt mindenki elismeri; de valahogy érezzük azt, hogy a kép minden művészi értéke ellenére is befejezetlen, valami hiányzik róla.

Elismerjük, megrázó a kép. Meredek szikla emelkedik ki a tengerből dacosan, mint a kikerülhetetlen sors. Néhány ciprusfa búslakodik rajta szomorú gyászban. A sziklafalban barlangok tátogatják szájukat: a halál lakóhelyei. Fekete felhők boronganak az égen. Mint szakadatlan fájó panasz csacsognak a hullámok ... Éppen egy kis csónak érkezik a parthoz: koporsót hoz, a koporsóra fehérlepedős alak borul tisztelettel ... És a tátongó nyílások fekete szája mintha megszólalna: Ma ez jött el hozzánk ... Holnap más ... És egyszer majd te jössz ... Egész bizonyosan eljössz te is! ...

Valóban, megrázó kép, művészi festmény, és mégis hiányos. Valami hiányzik róla. Hogy mi van ott a barlang szája mögött, és mi vár reánk a halál után, — ez hiányzik.

És itt mutatkozik meg a kereszténység óriási fölénye,

mikor diadalmas biztonsággal hirdeti, hogy *a szomorú Toteninsel mögött az örök élet óceánja vár!*

Az örök élet gondolatát nem a kereszténység állította be először a világba; a kereszténység csak megerősítette és a krisztusi szavak csalatkozhatatlan erejével föltétlen bizonyosságra emelte azt a vágyat, óhajt, ösztönös sejtelmet, ami benne élt mindig az emberben a földi élet folytatásáról, a halált követő új életformáról.

Nézzük tehát a mai beszédben, mit tanít a kereszténység az örök életről. Nézzük csak, I. **mint hirdette az örök életet Krisztus Urunk is, de egyben** II. **mint kezeskedik mellette az Isten eszméje is.**

I. Krisztus Urunk hirdette az örök életet.

Forgatjuk az evangéliumot. Semmit, egyetlen gondolatot annyiszor és annyiféleképen megismételve nem találunk, mint az örök élet tanát, a másvilág hitét; ebből indul ki Krisztus és erre tér vissza; minden tanításának egyetlen gondolat az alapja: *Mentsd meg lelkedet!* Dehát minek, ha nincs másvilág?

A) **Vegyük csak szemügyre az Úr tanítását,** nézzük csak, hányszor és mily nyomatékkal emlegeti Krisztus, hogy e földi élet csak kezdet, csak átmeneti próbaidő, csak előszó, de a könyv aztán jön az örök életben.

a) Mily változatosak az Úr szavai erről az örök életről!

«Legyetek készen, mert amely órában nem gondoljátok, eljön az Emberfia». (Máté 24, 44.) «Ébren legyetek tehát, mert nem tudjátok a napot, sem az órát.» (Máté 25, 13.) De miért vigyázzunk és miért legyünk ébren, ha a halállal vége mindennek!

«Fáradozzatok, de ne olyan eledelért, mely veszendő, hanem azért, mely megmarad az örök életre.» (Ján. 6, 27.) «Ha valaki e kenyérből eszik, örökké él.» (Ján. 6, 52.)

«Tágas a kapu és széles az út, mely a pusztulásba viszen, és sokan vannak, kik azon bemennek. Mily szűk a kapu és keskeny az út, mely az életre viszen, és kevesen vannak, kik azt megtalálják.» (Máté 7, 13. 14.)

Aztán itt vannak az Úrnak megrendítően mély szeretetet sugárzó szavai: «Úgy szerette Isten e világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy mindaz, aki őbenne hisz, el ne veszszen, hanem örök élete legyen». (Ján. 3, 16.)

Aztán halljuk csak, mint készíti elő apostolait az üldöztetésekre: «Ne féljetek azoktól, kik megölik a testet, de nem tudják megölni a lelket, hanem inkább attól féljetek, aki mind a lelket, mind a testet elveszteni a gehennában». (Máté 10, 28.)

Aztán tudjuk, mit ígért a kereszten a megtért latornak: «Ma velem leszesz a paradicsomban». (Luk. 23, 43.)

És halljuk az ő nagy ígéretét mindnyájunkhoz:

«Aki eszi az én testemet és issza az én véremet, annak örök élete vagyon; és én feltámasztom őt az utolsó napon». (Ján. 6, 55.)

Mily értetlenül áll sok ember ezek előtt a krisztusi szavak előtt! Föltámasztom őt? A halott is élni fog? Hát lehetséges ez? Nem vakmerő túlzás? Mennyien vonnak vállat hitetlenül! Mennyien nevetik ki érte Krisztust!

Kinevetik? Életében is már kinevették egyszer! Amikor Jairus halott leányához odalépett és a síró, jajveszékelő, tehetetlen kétségbeeséssel ruhájukat tépő gyászolókhoz így szólt: «Mit zajongtok és sírtok? nem halt meg a gyermek, hanem alszik». «És kinevették őt» (Márk 5, 40.) — mondja a Szentírás. Dehát mit törődött ezzel Krisztus! Megfogta a leány kezét: «Leányka, mondom neked, kelj fel» (Márk 5, 41.) s az fölkelt és járt.

Ime, az erős Krisztus tanította annyiszor és oly sok változatban, hogy van folytatása a földi életnek, van örök élet!

b) De ugyanezt tanítják szebbnél-szebb példabeszédei és hasonlatai is.

A földművesek ki akarják tépni a búza közül a konkolyt; de a gazda azt mondta, hogy most még ne bántsák: majd aratáskor kiszedik és tűzre vetik. (Máté 13, 30.)

A halászok a hálóból kiválogatják a halakat és kivetik a selejteseket. «Igy lesz a világ végén is: Majd kimennek az angyalok és az igazak közül kiválogatják a gonoszokat». (Máté 13, 49.)

Máskor így szól a gazdag ember a sáfárjához: «Adj számot sáfárságodról». (Luk. 16, 2.)

Igy szól a vőlegény az öt balga szűzhöz: «Nem ismerlek titeket». (Máté 25, 12.)

Igy szól az Úr a hűséges szolgához: «Jól van, derék és hű szolgám; . . . menj be urad örömébe». (Máté 25, 21.)

Valóban, ha mindezt egybefoglaljuk, azt kell mondanunk, hogy az Úr Krisztus egész küldetése, élete, szenvedése, halála az örök élet hitén épül fel. Ezért tesz oly sokszor és

határozottan különbséget a földi élet meg a túlvilági élet közt! Ezért emeli ki, hogy ez utóbbi az igazi, a tulajdonképeni, az erős és szép élet. Minden szó, amit Krisztus kiejtett, minden cselekedet, amit végbevitt, minden parancs, amit előírt, minden tilalom, amit fölállított — mind a túlvilági életet föltételezi.

B) Krisztus Urunk tanításából tudta aztán **Szent Pál is olyan fönségesen leírni a föltámadást.**

a) Halljátok csak szavait: «Hirtelenül, egy szempillantás alatt, a végső harsonaszóra; mert megszólal a harsona, és a halottak föltámadnak romolhatatlanságban, és mi elváltozunk. Mert ennek a romlandó testnek romolhatatlanságba kell öltöznie, és ennek a halandó testnek halhatatlanságba kell öltöznie. Midőn pedig ez a halandó test halhatatlanságba öltözött, akkor beteljesedik az ige, mely írva vagyon: Elnyelte a halált a diadal! Halál, hol a te győzelmed? Halál, hol a te fullánkod?» (Kor. I. 15, 52—55.)

«A halál pontot tett életére» — hallja néha az ember valakinek halála után. Pedig nem így van! A halál nem pont, csak vessző; vessző után pedig jön a mondat folytatása.

A halottak alszanak ugyan a földben, mint maga a föld is alszik télen: de várja a tavaszt.

A halottak mozdulatlanok ugyan a koporsóban, mint a hernyó bábja is mozdulatlan a gubóban; de várja a pillangó színes életét.

A halottak porladnak ugyan a sírban, mint az elvetett mag is porlad a földben: de várja a kikelet csendülő életét.

b) Mi is úgy támadunk föl, mint Krisztus föltámadott halottaiból.

Krisztus lelke ismét egyesült testével, — de mi lett most ebből a megkínzott, megölt testből! A föltámadásban megdicsőült test többé nincs alávetve az anyag törvényeinek. Átmegy az ablakon, mint a napsugár és be nem töri azt. Megjelenik a szobában s nem kell előtte ajtót nyitni. Jár-kel köztünk, az apostolok hol itt látják, hol ott, s nincs szüksége lábaira. Fölmegy az égbe, s nincs szüksége emelő erőkre. Ah! hát ilyen leszek én is föltámadásom után! Fényes és szép és sugárzó és semmi fájdalomnak többé ki nem tett és idő és tér korlátait nem ismerő . . . De hogy a lelkem ily végleges, tökéletes diadalt arathasson egykor testem felett, már most, a földi életben meg kell tennem mindent a dicsőséges föltámadásért!

Föltámadunk-e?

Igen! Mindnyájan föltámadunk, de nem mindnyájan az örök életre. Csak az a halott támad az örök életre, amelyik tulajdonkép soha nem is szűnt meg élni. Igy van ez az egész nagy természetben is. Tavasszal kihajt a fű, mert gyökere a földben élő volt a tél nagy temetőjében is. Kihajt a zöldelő falevél, mert élő volt a bimbója. S kihajt s föltámad az az ember is, akinek lelke a hit és erkölcs életét élő volt. Akik bűnben élnek, akik már életükben meghaltak, hogyan éljenek hát azok haláluk után?

Igen, ez az örök életnek az a keresztény felfogása, amelyet az Ur Jézus tanításából merítettünk.

II. Az örök életet hirdeti az Isten eszméje is.

De ha keresztény hitünk isteneszméje fölött elelmélkedünk, Krisztus Urunk világos tanításán kívül még egyéb érvekre is rájövünk, amelyek szintén a túlvilági élet valóságát követelik meg. Ha van Isten, kell lennie túlvilági életnek is, mert ezt az életet egyformán megköveteli *A)* Isten fönsége, *B)* jósága és *C)* igazságossága.

A) **A halálon túli életet mindenekelőtt is megköveteli Isten fönsége.**

a) Mert hiszen csak a túlvilági élet és annak *ítéletszolgáltatása fogja az Urat mindenben igazolni.* Itt a földön oly vakmerőek a bűnösök, oly kihívó bátorsággal tapossák lábbal Isten parancsait, hogy a jók, a tisztességesek akárhányszor kifakadnak: «Uram, hát még ezt is elnézed! Még ezt sem bünteted meg!» Kell hát lennie egy másik életnek, ahol a megsértett Isten fönsége elégtételt kap s ahol mindenki be fogja látni, hogy az Isten ellen büntetlenül lázadozni mégsem lehetett.

b) Az isteni Gondviselés mindent legjobban elrendező bölcsesége is itt fog kiviláglani. E földi élet zűrzavaros és fájdalmas történéseiben oly nehéz észrevennünk a Gondviselés útjait! Oly sokan vannak, akik lázadoznak az Isten tervei és rendelései ellen, mert a világ eseményeiben csak olyan összevisszaságot látnak, mint mikor valaki egy nagy perzsaszőnyeget a visszájáról néz. Kell tehát egy másik életnek is lennie, egy másik helynek, ahonnan a világtörténelem óriási szőnyegének nem a visszáját látjuk — mint ebben a földi életben történt —, hanem a színét, és alázatos hódolattal vesszük majd észre a mindent legjobban intéző és mindennel javunkat akaró isteni Gondviselés fönséges terveit.

Valóban: vagy nincs fönséges Isten, vagy van örök élet!

B) De ép így megköveteli a síron túli életet **Isten jósága** is.

Nincs túlvilági élet? Akkor az Isten nem jóságos Atyánk! Mert csak azért teremtette volna az embert, hogy szerencsétlenné tegye?

a) Mennyit szenved az ember! Többet, mint bármelyik más élőlény a világon.

Az ember a fájdalmat már előre is tudja, várja és ezzel csak növeli azt; utólag pedig elkesereg rajta és sebét szaggatja. Más élőlény is meghal, de nem tudja előre; az ember előre tudja és retteg tőle.

És — ami még szörnyűbb — itt vannak lelki szenvedéseink: a gondok, a szomorúság; mikor mások — szeretteink — szenvednek, vagy meghalnak és nem tudunk rajtuk segíteni!

És hogy teljes legyen keserűségünk: az ember szenved, pedig nem szenvedésre született, hanem örömre! Az örömet hajszolná, sóvárogná, de hiába: ami örömet az életben lel, attól csak annál szomjasabbá lesz. Keresi a szépséget, de látja, hogy oda is elér a pusztulás; keresi a gazdagságot, jólétet, tiszteletet, dicsőséget — hiába.

b) Ha tehát hiszek az Istenben, kell hinnem az örök életben is! Mert az Isten oltotta belém azt az itt ki nem elégíthető vágyat, mely folyton kiáltja bennem: «Élni! Élni! És nem meghalni!» Mint ég bennünk a vágy a tökéletes boldogság után, — és ezt ebben az életben meg nem leli senki. Mint lobog bennünk a törtetés a teljes világosság és tisztánlátás után, — és ezt ebben az életben meg nem leli senki. Béke után vágyunk — és nincs béke. Nyugalom után — és nincs nyugalom. Felelet után annyi kérdésre — és nincs felelet. Igazság után — és nincs igazság. Mennyit tervezünk — és nem lesz belőle semmi! Mennyit reménylünk — és nem megy teljesedésbe semmi! . . .

Hát, Uram, ezért teremtetted az embert? Hogy itt rágjuk, emésszük magunkat? Akármilyen más teremtményt nézek, vágyai s azok eléréséhez eszközei arányban állanak egymással. Az állat jóllakik és megelégedett. De én? Szomjas vagyok s nincs a földön ital, mely kielégíthetne. Nekem élet kell, a tökéletes Szépség kell, az abszolút Igazság kell, a zavartalan Boldogság kell. S ha nincs ilyen! Ha nincs zavartalan boldogság? Ha nincs örök élet? Hát akkor miért adtad belém e vágyakat? Ha igazán csak arra születtem, hogy meghaljak,

hát akkor miért borzadok össze az elmúlás gondolatától? Uram, ha soha nem láthatlak Téged, miért engedted, hogy megismerjelek? Miért teremtettél szívemben olyan ürt, amelyet nem tud kitölteni semmi a világon, csak Te Magad, nagy Isten!

De én hiszem, hogy Isten nem ültetett lelkembe csalóka képeket. Hiszem, hogy tövisen, szenvedésen át is örök életre vezet, mert Isten végtelenül jó. Valóban: *vagy nincs jó Isten, vagy van örök élet!*

C) **És végül a túlvilági életet megköveteli az Isten igazságossága is.** Ez a hit adja meg az erkölcsi világrend komolyságát.

a) Milyen érdekes is egy nagy nemzetközi fővonalon utazni! Mennyiféle utas zsúfolódik a vagonban egymás mellé! Kövér nagykereskedő ül az egyik helyen, vastag aranylánc a mellén, havanna a szájában, kezében egy hírhedt képeslap, és nagyokat nevet, amint a léha képeket lapozza . . . Mellette egy pap mondja halkan a breviáriumot: «Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto» . . . A harmadik utas, egy fürdőhelyre tartó nagyvilági dáma, minden félórában leteszi kezéből a regényt, előveszi tükrét és kipakkolja rúzsoskészletét . . . Szemben vele egy kedves fiatal anya és két gyermeke: csupa szelídség, csupa szeretet . . . A vonat pedig rohan, rohan megállás nélkül előre.

Ezek mind célhoz jutnak: haza . . . De azok, akikkel az élet vonata száguld előre, mi, földön egymás mellé zsúfolt emberek, *vajjon mi is egyformán ugyanahhoz a célhoz jutunk: a síri rothadáshoz jutunk, bárhogyan éltünk is ezen a földön?* Hiszen akkor az Isten nem lenne igazságos! Ha a halállal mindennek vége, hol kapják meg jutalmukat azok, akik a földön óriási áldozatok árán is kitartottak a becsület és hűség és erény mellett? Ha a halállal mindennek vége, hol veszik el büntetésüket azok, akiket a világ földi életükben jóknak, tisztességeseknek ismert, dícsért és magasztalt, valóban pedig csupa titkolt bűn és gonoszság volt egész életük?

b) Ó, igen: kell lennie egy másik életnek, ahol minden bűn elveszi büntetését. Itt a földön akárhányszor a bűn diadalmaskodik és győz; de az elkeseredett és méltatlanul bántalmazott emberek ajkán lépten-nyomon halljuk a vigasztalást: «Minden bűn megbosszulja magát! Várj csak, várj! Majd megfizet neked az igazságos Isten!»

Nem ez a hit vigasztal-e minden minket ért igazságtalanságban?

Majd ha látod, érzed a nyomort,
Melyet a becsület válla hord;
Megtiporva az erényt, az észt,
Míg a vétek irígységre készt,
S a butának sorsa földi éden:
Álljon a vallás a mérlegen.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem. *(Arany.)*

«Majd megfizet az igazságos Isten». Régen is sokszor hallottuk ezt..., de talán annyi megfizetni való még sohasem akadt a földön, mint ma! Máskor is harcolt ugyan a becsület és a bűn, de oly cinikus gőggel még nem vigyorgott az erkölcstelenség és oly sarokba lopva még nem tengődött a becsület, mint a mai élet annyi megnyilvánulásában.

«Majd megfizet mindenért az igazságos Isten!» De hol fizet meg, ha nincs folytatása a földi életnek? Ha ártatlan és bűnös, istenfélő és istenkáromló, gyilkos és áldozata fölé egyaránt ráborul a sír és a sírral mindennek vége, nincs tovább? El tudjuk-e viselni ezt a gondolatot?

Nem kell-e lennie valóban egy másik életnek, ahol minden bűn elveszi büntetését?

c) De nem kell-e lennie egy másik életnek, ahol minden erény is elveszi méltó jutalmát? Itt a földön a világ igazságtalanul ítél, sokszor méltatlanul megalázza a jókat és elnyomja a becsületeseket.

Mily vigasztalás hát számunkra az Isten jövendő országa, amelynek egészen más lesz a mértéke!

Hiszen hány derék, tisztességes ember mondhatja el egészen jogosan erről a földi életéről: Nem sikerült itt nekem semmi! Ha útra indulok, biztosan eltévedek. Ha játékba fogok, biztosan veszítek. Barátaim biztosan rászednek. Ellenségeim biztosan rámtalálnak. Boromban biztosan víz van. Örömömben biztosan üröm van. És ha tollamat sorsomba mártanám, mint fekete tintával lehetne vele írni...

Hányan elmondhatják ezt!

Mennyire megköveteli tehát az Isten igazságossága, hogy legyen másvilág is, ahol Isten — mint az Úr Jézus mondja — «majd megfizet mindenkinek cselekedetei szerint». (Máté 16, 27.)

Valóban: *vagy nincs igazságos Isten, vagy van örök élet!*

De amint bennem a lelkiismeret és az öntudat, körülöttem meg minden csillag az égen és minden virágszál a mezőn azt hirdeti, hogy van Isten, épúgy Isten bölcsesége, jósága és igazságossága meg azt hirdeti, hogy van halhatatlan lelkem

s van örök élet. Az Istenbe vetett hit és az örök élet hite elválaszthatatlanul egybetartoznak s mint a márványoszlopon fölfelé kapaszkodó örökzöld, úgy táplálkozik ezernyi erecskével az istenhitből az örök élet hite.

*

Kedves Testvéreim! A genuai Campo Santon ez a fönséges, háromszavas felirat olvasható egy régi sírkereszten: «Occido cum sole», «lenyugszom, mint a nap». Mily vigasztaló gondolat: Ne zokogjatok halálom fölött reménytelenül! Ki siratja meg az este lenyugvó napot? Hiszen tudjuk, hogy másnap hajnali pompával fog újra felkelni! De én is csak így tértem sírba! Lenyugodtam, mint a nap és föl fogok kelni, mint a nap.

De így most már értjük, mi hiányzik Böcklinnek híres képéről, a «Toteninsel»-ről; értjük, hogy művészi értéke ellenére is miért gyakorol ez a kép a szemlélőre nyugtalanító, leverő hatást.

Azért, mert a rajta búslakodó ciprusfák lekonyult ágait nem emeli magasba a vigasztaló hit.

Azért, mert a borongó fekete felhőket nem fényesíti meg az örök élet sugara.

Azért, mert a tátongó barlangnyílások fekete szája reménytelenül nyeli el a halottakat és nem fénylik fölöttük a krisztusi ígéret szava.

Melyik ígéreté?

Azé, amit az Úr Krisztus Lázár sírjánál mondott el először a testvérét siratő Márta vigasztalására, de ami azóta, mint áldott isteni vigasztalás, itt cseng-bong a világon és erősíti kedves halottainkat gyászoló, vagy a saját halálunkra megrettenve gondoló lelkünket:

«Én vagyok a föltámadás és az élet; aki énbennem hiszen, még ha meg is halt, élni fog; és mindaz, aki él és énbennem hiszen, nem hal meg soha mindörökké». (Ján. 11, 25. 26.)

Occido cum sole! Lenyugszom, mint a nap; de föl is fogok kelni, mint a nap!

Ez az én hitem, ez az én szent meggyőződésem, ez az én vigasztalásom, ez az én életirányom, **adja Isten, hogy ez legyen egykor az én megvalósult jutalmam is!** Ámen.

IV.

Mit mond a bölcselő ész: van-e örök élet?

Krisztusban Kedves Testvéreim!

Nincs európai ország, amelynek földje inkább bővelkednék természeti szépségekben, mint Svájc, ez a hegyekben, erdőkben, gleccserekben, patakokban gazdag földdarab. És még a svájci természeti szépségek között is előkelő helyet foglal el a «Tamina-Schlucht», a Tamina-folyónak medre és forrása. Föl lehet menni egész a forrásig, egy hatalmas hegynek mélyen be a belsejébe. Ki tudná megmondani, hány évezred óta harsogott ez a meleg víz annak a hegynek mélyén, míg ezt az óriási, templom-nagyságú utat vájta magának! Itt töri-zúzza magát a földalatti sziklákon ez a kis patak és valami ellenállhatatlan erő húzza lefelé, kifelé a hegyből. A hegy nyílásánál egy fürdő épült, — Bad Pfäffers, — járni alig tudó reumások újra járni kezdenek benne; és mikor ezen is áttörte magát a víz, végre kiérkezik a szabadba, a meleg napsütésbe, és mintegy újjászületve folytatja útját torkolata felé, a Rajna folyó felé.

Szakasztott így vagyunk az emberi élettel is! Hosszú évtizedeken keresztül élünk itt a földön; törjük-zúzzuk magunkat annak kövein és szikláin, és vágjuk magunknak az utat a hegyen keresztül. Valami ellenállhatatlan erő folyton közelebb visz a hegy nyílása felé, ahol a halál titokzatos fürdője vár reánk. Itt aztán levetünk magunkról minden földi nehézkességet, letesszük az anyagi élet minden mankóját, és friss lendülettel, az örökkévalóság szárnyain repülünk tovább az örök világosság napsütésében az örök Isten felé.

A német nyelv kitűnően fejezi ezt ki, amikor azt mondja, hogy a halál nem «Untergang», hanem «Übergang», nem elpusztulás, hanem átmenet; nem több, mint mikor egyik szobából átmegyünk a másikba és közben átlépünk a küszöbön. A halál ilyen küszöbátlépés.

Ez a hit, a halált követő élet hite, a túlvilági élet hite mindig közkincse volt az emberiségnek, mint erről egyik mult-

kori beszédben már szó volt. Világosan hirdeti ezt Krisztus Urunk is, meg az Isten eszméje is, mint erről a mult vasárnap megemlékeztem. De hogy ugyanerre rájönnének merőben észbeli, logikai érvekkel is, annak kifejtése még a mai szentbeszédre vár. Ma akarjuk megvizsgálni **azokat az érveket, amelyek a bölcselő ember előtt is igazolják azt, amit a népek mindig hittek és amit a kereszténység határozottan tanit; van halhatatlan lélek, van örök élet.**

Az érveket három csoportba oszthatjuk. Hogy van a síron túli élet, van halhatatlan lélek, azt bizonyítja: I. **az ember esze,** II. **akarata** és III. **szíve.**

I. Az örök életet bizonyítja az ember esze.

A) **Csak úgy van célja életünknek, ha van örök élet.**

a) Úgy-e, természetes dolog, hogy a világon mindennek kell valami céljának lennie! Ezért kérdi már a kis gyermek is, mihelyt esze megnyílik, folyton és megállás nélkül: Miért? Miért? Apa, miért van ez így? Anya, miért van ez úgy? És csak azt ne mondd neki, hogy semmiért! Mert akkor megkérdi: «Hát ha semmiért, akkor miért van egyáltalában?»

Egyszer *Assisi Szent Ferenc* megkérdezett egy kőművest:

— Mit csinálsz, testvér?

Ez így felelt:

— Dolgozom egész nap.

— És miért dolgozol?

— Hogy pénzt keressek.

— És mire kell a pénz?

— Hogy kenyerem legyen.

— És miért akarod, hogy kenyered legyen?

— No, érdekes! Hogy éljek!

— És miért élsz? . . .

Bizony, ez a nagy kérdés, a végső kérdés: *Miért is élek? Mi a célja az életemnek?* A világon mindennek megvan a célja, csak az embernek ne volna meg? Bennem is minden izomnak, idegnek, erecskének, hajszálnak, minden porcikámnak, minden részecskémnek megvan a fontos célja, csak éppen az *egésznek* nem volna? Nos, hát úgy-e, valami célomnak csak kell lennie! Dehát mi a célom?

b) Ha nincs másvilág, itt a földön van a célom, — ez világos. *De hát mi ez a cél?*

Talán a gazdagság? Hát ez méltó cél egy eszes emberhez? Hiszen bármennyit kerestem is, mindent az örökösöknek hagyok, «a nevető örökösöknek!» És lehet mindenki gazdag? Bizony nem! Dehát akkor aki nem tudott gazdaggá lenni, miért élt? És aki célját elérte, az megnyugszik, de aki gazdag, annak talán nincs több vágya? Ah, dehogy! Meg nem nyugszik soha! Valóban: a gazdagság nem lehet az élet célja.

Akkor talán az öröm és élvezet? Nem, ez sem lehet, mert akkor az emberek nagyobb része soha nem érné el célját, hiszen oly kevés jut nekik örömből s élvezetből. És minél inkább eléri egy lény a célját, annál tökéletesebbé válik; de minél többet élvez az ember, annál tökéletesebbé válik? Ellenkezőleg: annál elégedetlenebbé, sivárabbá, kedvetlenebbé.

Dehát akkor mi az ember célja? Talán, hogy *nagy nevet s becsületet szerezzen magának?*

Ó, igen, ez nemesebb gondolat volna, mint az előbbiek, de még mindig nem elég; mert akkor hogyan érnék el céljukat azok a névtelen milliók, akik csendben, senkitől nem ismerve és meg nem dícsérve végzik kötelességüket az egész életen át?

Dehát akkor mégis mi az élet célja? 60—70—80 évig küzdeni, aztán eltűnni nyomtalanul, — belenyugszik ebbe az ember esze? Követ dobok a vízbe; a víz gyűrűzni kezd, aztán minden csendessé lesz és elsimul. Ha nagy követ dobtam, tovább gyűrűzik a víz, de lassan még ez is elcsendesedik . . . El tudod viselni, hogy csak ennyi az emberi élet is?

«On sort, on crie — c'est la vie. On crie, on sort — c'est la mort.» «Jövünk, kiáltunk — s ez az élet. Kiáltunk, megyünk — s ez a halál.» Ah, ha ez így volna, ebbe bele kellene őrülni!

És mikor az ember így kínlódva keresi élete célját, de sehol a földön meg nem találja, *fölemeli szemét a földi életen túlra és azonnal világossá válik előtte minden!* Persze, hogy a földön nem találom célomat, helyemet, — miért? Mert nem erre a földre teremtett az Isten! Hanem ez a földi élet csak előszó az örökkévalóság könyvéhez; a halálban összeomlik a test, lehull a lepel és marad a meg nem haló, örökké élő lélek.

B) Dehát lehetséges ez? **Lehetséges, hogy éljünk a test halála után is?**

A kereszténység nagy bölcselője és tudósa, *Szent Ágoston*, egy karthagói orvos érdekes álmát beszéli el. Genadiusnak —

ez volt az orvos neve — szintén kételyei támadtak a felől, hogyan élhet az ember tovább a test halála után is. Akkor álmában egy sugárzó ifjú jelent meg előtte, aki megkérdezte tőle:

— Genadius, alszol most, vagy ébren vagy?

— Alszom — felelte az orvos.

— Látsz engemet? — kérdezte tovább az ifjú.

— Látlak.

— Mivel látsz? Testi szemeddel?

— Azokkal nem, azok be vannak csukva. Nem tudom, mivel látlak.

De az ifjú tovább kérdezte:

— Genadius, hallasz engem?

— Igen.

— Mivel hallasz? A füleddel?

— Azzal nem. Nem tudom, mivel hallok.

És újra kérdezte az ifjú:

— Genadius, beszélsz most velem?

— Beszélek.

— Mivel beszélsz? A száddal?

— Azzal nem. Nem tudom, mivel beszélek.

— Nos, látod, — szólalt meg most az angyal — érzékeid pihennek, és te mégis látsz, hallasz és beszélsz. És mikor majd eljön az óra, hogy érzékeid egészen elpihennek, vagyis mikor meghalsz, akkor is fogsz továbbra is látni, hallani, beszélni és érezni.

C) Sőt ezen a gondolaton aztán tovább haladva, még arra is rá kell jönnünk, hogy nemcsak a lelkünkre vár egy új életforma a túlvilágon, hanem hogy még **testünk sem pusztulhat el végleg, egyszer tel fog az támadni.** Testünk meghal ugyan, de nem marad örökké por.

a) Mert ha az maradna, akkor *a Mindenható legszebb gondolata csonka maradna.*

Vajjon nem érdemli-e meg az emberi test, hogy a Teremtő föltámassza halottaiból? A teremtett anyagi dolgok közt kétségtelenül az emberi test a Teremtő legszebb műve. A májusi nap gyönyörűen süt, de tud-e úgy ragyogni, mint egy ember szelíd mosolygása? A tavaszi hajnal szép, de nem szebb-e egy tisztalelkű ifjú angyali tekintete? A csillagos ég elbűvöl, de mi az egy gyermek kristályos szeme mellett! A madarak éneke csattogó, de mi az az ember hangja mellett! Mily szép lehetett az ember, mikor a Teremtő kezéből kikerülve még lesugárzott róla az istenhasonlóság, mily szép

lehetett, ha most is, a bűntől megtámadva is annyira felülmúl mindent maga körül!

b) Hát — mondjátok — *hihető-e, hogy Isten hagyja ezt a művét végkép megsemmisülni?* A csillagok már évezredek óta ragyognak, s fényük nem aludt ki. A föld hány ezer tavaszt látott már s termékenysége nem fogyott el. A források bugyognak, tölgyek virágoznak, hegyek magaslanak, minden, minden hosszabb életű lenne, csak az ember sorsa pár év s aztán sír, csönd, féreg, porladás?

Sőt még saját munkái is túlélnék az embert? Itt állanak körülöttem a főváros régi házai: 100—150 éve építették, s állanak. De hol vannak az építők? Az utcákon állanak szobrok, amelyeket évtizedekkel ezelőtt készítettek; a szobor áll, s aki azt alkotta, rég meghalt. De elpusztult végleg? Az ember megfesti saját képét s ez a másolat tovább élne, mint az eredeti, melyet a mindenható Isten maga teremtett?

Nem! Ezt valóban nem hihetem!

c) Hanem inkább úgy gondolom — ha szabad egy hasonlatot használni —, hogy amint a porban csúszó féreg begubózik, mozdulatlanul sírba zárja magát, de aztán új erővel, új, szép testben kirepül s a tarka pillangó most már porba nem ereszkedik, hanem csak virágokra száll: épúgy *a porból álló, esetlen, nehézkes, beteges test is előbb sírba száll, de aztán otthagy minden nehézkességet*, s mikor kikel, már nemes, már szellemi, már nem szenvedhet, már fényesebb, mint az ég csillagai.

Igen, nagy különbség van a sírban porladó ember és az örökké élő ember között; de nincs-e nagy különbség a gubóban mozdulatlanul fekvő báb és a tarka szárnyú szivárványos pillangó között is? És a pillangó mégis valamikor mozdulatlan báb volt!

«Nem lesz föltámadás, mert nem értjük, hogyan lenne az a második élet» — mondják a kételkedők. Ó, hát értitek, hogyan lett az első élet? Ki érti ezt? S ha Isten tudott adni oly életet, ami nem volt, nem tudja-e visszaadni azt, ami valaha már volt?

Valóban: az örök élet valóságát bizonyítja az ember okoskodó esze. De épígy bizonyítja az ember akarata is.

II. Az örök életet bizonyítja az ember akarata.

A) Elemi erővel vágyunk az **igazságosság után.** Ez annyira benne él természetünkben, hogy már a négyéves kis gyermek elszomorodik — és nem tudja, miért —, mikor Hamupipőke igazságtalan szenvedéseit hallja, amiket a gonosz mostohától el kellett tűrnie.

a) De hol az igazság ezen a földön? Nem látjuk-e lépten-nyomon letaposva a becsületet s diadalmaskodni a gonoszságot?

Már pedig nem tudjuk elviselni a gondolatot, hogy a rossz győzzön a jó fölött. A földi élet telve van ugyan disszharmóniával, de érezzük: valahol lesz kiegyenlítés. Nincs drámaíró, aki úgy merné darabját befejezni, hogy a rossz győzött. A közönség azt mondaná — és méltán: «A darab nincs befejezve». A modern zenében adnak ugyan disszonanciát is, de a végén minden disszonanciának harmóniába kell feloldódnia.

b) De épp ezt, sőt még inkább ezt várjuk az élettől is! *Annak sem szabad úgy végződnie, hogy a bűn győzött.* Hát a csalás győzhet? A gonoszság győzhet? A bűn győzhet? Az Isten törvényeit lábbal tapodó győzhet?

Pedig ha nincs másvilág, akkor győz! Ha nincs túlvilág, akkor nem igaz, hogy «az Isten malmai lassan őrölnek, de biztosan». Ha nincs túlvilág, akkor bármint éltek az emberek, mindegyiknek egyforma a sorsa: a sírban pusztulás. De ki birná ezt a gondolatot elviselni?

Haldoklik egy irgalmas nővér. Egész élete a szakadatlan felebaráti szeretet önfeláldozása volt. Most is abban a tífuszban hal meg, amit tífuszos betegek ápolása közt szerzett. És haldoklik egy vén kéjenc is, aki egész életében itta a bűnt, és förtelmes tékozlásai után most ő is meghal. És mind a kettőnek ugyanaz lesz a sorsa?! Hát józan ésszel el lehet viselni ezt a gondolatot?

B) Az örök életnek ez a vágya annyira benne él az emberek lelkében, hogy **attól még a kereszténység ellenfelei sem tudnak szabadulni.** A történelem telve van példákkal, hogy a halálveszedelem perceiben szétfoszlott a nagyhangú istentagadók minden frázisa!

Mikor 1835-ben Franciaországban kolera pusztított, Páris utcáin mezítláb, gyertyával kezükben haladtak a könyörgő körmenetben szabadgondolkodó «felvilágosultak» is és mellüket verve imádkozták: «Parce, Domine!», «Irgalmazz, Urunk!»

És a francia forradalom szörnyetege, Camille Desmoulins is, mielőtt a kivégzésre vezették, nem ezt írta-e feleségének: «Kínjaimmal nem törődve, hiszem, hogy van Isten . . . Lucilla, viszont foglak látni!»

III. Az örök életet bizonyítja az ember szíve.

Amit pedig az ész és akarat működéséből puszta emberi okoskodással is megállapíthatunk: a síron túl következő örök életet, ugyanerre kell következtetnünk az emberi szív különféle megnyilvánulásaiból is.

A) **Az emher szíve elemi erővel vágyódik a boldogság után.** Úgy vagyunk teremtve: boldogok akarunk lenni! Nem hallod milliók szakadatlan kiáltását a boldogság után? Nem látod milliók nyugtalan törtetését a boldogság után?

a) Dehát hol van e földön boldogság? Hol leled meg a teljes, az el nem múló, a zavartalan boldogságot? A régi pogányok azt mondták, hogy az istenek irígyek az ember boldogságára. Az ember úgy keresi a boldogságot, oly éjtnappallá tevő, áldozatos munkával, mint a régiek keresték «a bölcsek kövét», — és épúgy nem találja meg, mint azok nem találták.

Mert nekünk a teljes boldogság kellene. Minden földi kincset adj az embernek; egy napig boldog, de utána kiábrándulva kérdezi: «Ennyi az egész?» Mint mikor Nagy Sándor dicsősége tetőfokán sírni kezdett: «Még ott vannak a csillagok! Azokat nem bírom elfoglalni!»

És nekünk el nem múló boldogság kell. Minél boldogabb az ember, annál rémesebb a gondolat: Elmúlik, minden elmúlik.

b) Ha nincs túlvilág, Isten csak játszik velünk: belénk oltott egy vágyat, a boldogság vágyát, de azt soha el nem érhetjük. Miért adta Isten belénk az emésztő vágyat a tökéletes igazság, az el nem múló boldogság után, ha annak soha nem lesz teljesülése?

Ha a magas hegyek szülöttei alföldre kerülnek, sóvárgó epedést éreznek a havas hegycsúcsok felé, ahol születtek s ahonnan eljöttek; épígy, mikor lelkünk rezonál minden szépre, jóra, igazra, ezzel mutatja, hogy egy más hazából jött e földre, ahol a tökéletes Szépség, Jóság és Igazság honol.

c) «A halállal mindennek vége! Vége az életnek, vége minden boldogságnak!» — Könnyű ezt mondani. De próbáld meg elhinni, mikor kedves feleséged, drága gyermeked

halottas ágyánál állasz! Próbáld meg elhinni az édesanyád temetésén!

Anyai szeretet! Nincs a földön melegebben csengő szó, nincs megbízhatóbb, áldozatosabb hűség! Soha, soha én azt nem tudnám elhinni, hogy azzal a pár csontdarabbal, amit édesanyám temetésekor a sírba letettek, hogy azzal elveszett az én édesanyám is. Elveszett az a szeretet, amellyel kis koromban ápolt, amellyel felnőtt koromban kísért? Elveszett végleg? Nem! Ezt elhinni soha senkinek nem fogom!

Wie schlöss' dies Grab, so eng und klein,
Die Liebe einer Mutter ein?

B) De az ember vágyik nemcsak a boldogság után, hanem **az igazság után is.** Amióta az első ember kérdőleg, kutatva nézett fel a csillagokra, azóta olthatatlan szomjúság epeszti az emberi nemet az igazság után.

a) Dehát mit találunk meg ezen a földön az igazságból! Mily apró szemecskéket! Mily töredéket! Mi az hát, ami bennünk oly honvággyal szomjazik a teljes igazság után? Hol találjuk ezt meg, ha nem ott, abban az országban, amelyről oly nagyszerűen mondja *Newman* sírfelirata: «Ex umbris et imaginibus in veritatem», «az árnyékból és jelképek közül átment a teljes igazság országába».

Az ember mindig érzi tökéletlenségét, mindig jobbat keres, nagyobbat keres. Utasok vagyunk, kiket valahol cél vár.

Az ember keresi az életet. Dehát van életünk? Ah, dehogy van! Ami itt a földön kezünkben van, az csak kicsi kis morzsácskája az életnek. Csak árnyéka az életnek. Bimbó, mely még nem nyílt ki. Egy csepp nektár, melynek forrását epedjük.

b) Az emberi élet itt a földön sohasem teljesedik be, sohasem készülünk el önmagunkkal, — kell lennie tehát egy más életnek, *a beteljesedés, a tökéletesség életének!* Mily megrázó a zseniális *Michelangelónak* vallomása, akinek gyönyörű alkotásokban eltelt 90 év után is, két nappal halála előtt, ezt kellett mondania: «Csak két dolgot sajnálok: hogy nem gondoztam jobban lelkem üdvét és hogy meg kell halnom, amikor művészetemben éppen most kezdem az első szavakat dadogni».

Vagy ott vannak *Hugo Viktornak* szavai: «Egyre inkább közeledem végemhez és egyre világosabban hallom magam körül a világok halhatatlan szimfóniáit, amelyek hívnak engem. Olyan csodálatos és egyszerű dolog! Félszázad óta

írom le gondolataimat prózában és versben ... Mindent megkísérlettem, de érzem, hogy ezredrészét sem mondtam el annak, ami bennem él».

És ismeritek a süketnéma gyermek anyjának mélyértelmű legendáját? Volt egy anyának egy süketnéma fia. A gyermek meghalt, és soha, egyetlenegyszer ki nem tudta mondani az édesanyai nevet. Az asszony hosszú éveken élt, némán hordozva fájó sebét ..., megöregedett ..., meghalt, és íme, a mennyország kapujában fia lép elé és lelkesülten kiáltja: «Anyám! Édesanyám!»

Igen, mindig ösztönös biztonsággal érezte az emberiség, hogy kell lennie egy helynek, ahol legnemesebb vágyaink teljesedésbe mennek, — vágyak, melyek bennünk élnek, de itt a földön be nem teljesednek!

c) De vajjon nem csak hiú ábránd-e bennünk ez az örök vágy? *Nem szed-e rá minket ez az ösztönös megérzésünk?*

Mikor az első őszi hideg szél végigsüvít, fecskéink nyugtalanokká válnak. Ellenállhatatlan ösztön hajtja őket dél felé, hol meleg fészket s biztos élelmet lelnek akkor is, mikor nálunk majd hótakaró borítja a földet s elrejtőznek a rovarok. Az a kis fecske, mely az idén kelt ki nálunk s még soha telet nem látott, — elmegy. Az a fecske, amelyet kalitkában költettünk ki, és soha élelemre gondja nem volt, nyugtalanná lesz s ha elengedjük, elmegy. Hová? Messze, téli világba, amelyet soha nem láttak, amelyről soha nem hallottak.

Mi viszi őket? A természettudomány ezt mondja: az ösztön!

Nos jó! A természet ezt az ösztönt oltotta beléjük. És ha csalódnának? Ha lent nem meleg várná őket, hanem jég és fagy és halál? Volna értelme az ösztönnek? Nem! A természet becsapta volna őket. De a természet nem szokott bolondokat űzni; ha tehát a fecske gondolkozni tudna, így szólna: «Egész biztos, hogy van másik világ, mert az ösztönöm mondja!»

De a fecske nem tud gondolkozni. Tudok azonban én, és mondom: «Kell lennie másvilágnak, mert az eszem, akaratom, szívem egyformán mondja, hogy van ennek az életnek folytatása, beteljesedése, van örök élet!»

*

Kedves Testvéreim! Mélyen gondolkodó emberek folyton úgy érzik, mintha itt a földön valami árnyékban járnának: minden csak kikezdés, minden félmunka, mindig

hajtja őket valami elégedetlenség, — érzik, hogy kell lennie egy helynek, ahol teljes a napsütés és ahol tökéletes lesz a dal, amelyet játszunk . . . akárcsak az egyszeri hegedűs mély=értelmű meséjében.

Élt egyszer egy hegedűs, aki fejébe vette, hogy meg=tanulja játszani a legszebb dalt, ami csak van a földön. Ki=kijárt az erdőbe ellesni a madarak énekét, és egyszer csak úgy tudott már hegedülni, oly kedvesen és elbájolón, hogy az emberek azt hitték, hogy pacsirtát és csalogányt hallanak énekelni . . . Szép volt; de a mi hegedűsünknek nem volt elég szép.

Kiállott hát a csendes szellőbe, hadd hallja annak lágy zenéjét. Kiállott a tomboló viharba, hadd hallja annak vad sikoltását. És ezt is megtanulta. Úgy szólott a hegedűje, mint lágyan susogó falevél, majd dörgött, mint a tölgyfákat haj=lító vihar . . . Fönséges volt; a mi hegedűsünknek még ez sem volt elég szép.

Akkor figyelte a vizeket, és hegedűjével utánozta a zúgó hegyipatakot, a habok tajtékzását, majd csendes kis ér mor=moló csobogását . . . Gyönyörű volt; de a mi emberünk még mindig nem volt megelégedve.

Akkor elment az emberek közé. Eljátszotta a fiatalok minden jókedvű nótáját, víg táncdalokat és fájdalmasan borongó nótákat, eljátszotta a templomi énekeket is . . . Itt=ott meg is dobban a szíve, az emberi lélek mélyéből előtörő egy=egy áriára . . ., de a legszebb dalt, a dalt, amely után egész életében nyugtalanul vágyott, még mindig nem találta meg.

Közben a mi emberünk megőszült, megöregedett, halá=losan beteg lett.

És amint ott fekszik utolsó óráján, íme . . . hirtelen . . . valahonnan messziről . . . csodás zene üti meg a fülét . . . Ez az! Ez az a dal, amelyet egész életében keresett; a legszebb, a legfönségesebb dal! Összeszedi minden végső erejét, meg=ragadja hegedűjét, a keze remeg, az ujjai reszketnek, de mégis eljátssza a dalt, az egész életében sejtett, keresett leg=szebb dalt . . . és amely pillanatban befejezi: a hegedűn szétpattan mind a négy húr s a beteg holtan hanyatlik alá.

Megtalálta a legszebb dalt az Isten örök országában . . .

— — — — — — — — — — — — — —

Úristen, arra kérünk, hogy hosszú, hűséges földi szolgála=tunk végén mi is mindnyájan megtaláljuk majd a legszebb dalt — **és az örök életben zenghessük Előtted!** Amen.

V.

Mit ád az örök élet hite?

Krisztusban Kedves Testvéreim!

Bortermelő vidékeken különös dolgot beszélnek a szőlős-gazdák. Azt mondják, hogy mikor tavasszal új élet ereje feszül az ágakban és rügyezni kezdenek a szőlővesszők, ugyanakkor a pince mélyén is nyugtalanná válik a bor, forrni, hullámozni kezd, mintha továbbra is valami titokzatos összefüggés állna fenn a bor és a tőke között, ahonnan a bor származott; mintha a bor is örülne, hogy most új élet fakad a törzsön, melyen valaha az ő fürtje függött . . .

Lehet, hogy ez az egész dolog csak csalódás, képzelődés. De nem képzelődés, hanem szent valóság, hogy valahányszor a mi lelkünk rágondol az örök hazára, ahonnan jött s ahová egyszer ismét visszatér, mindannyiszor szent öröm nyugtalansága ömlik el rajta, mindannyiszor érzi azt a lendületet, erőt és biztatást, amit a földi élet kap az örök élet gondolatától.

Persze, azokra az emberekre gondolok, akik elveikhez következetesek is szoktak lenni, akiknek tehát az egész életmódján meglátszik, hogy hisznek az örök életben. Mert — sajnos — vannak olyanok is, akik elméletben eszükkel elfogadják, sőt szájukkal is vallják az örök élet hitét, de azt már meg nem szívlelik, azaz életükön épúgy nem látszik meg ebből semmi, mint azokén, akik teljesen hitetlenek.

Mily kitűnően szemléltető kifejezése nyelvünknek, mikor azt mondjuk, hogy egy igazságot necsak higyjünk s eszünkkel értsünk, hanem «szívleljünk» is meg, azaz úgy fogadjuk el, hogy az egész lényünket átjárja, gondolat-, érzés- és akaratvilágunkat maga után irányítsa! Miután pedig az eddigi beszédekben az eszünkhöz hoztam közel az örök élet hitét, szeretném a mai beszédben azt «megszívleltetni» is, vagyis a szívünkhöz is közel hozni és rámutatni arra, hogy az örök élet hite I. **lendület az életben,** II. **erő a kísértés ellen** és III. **biztatás a szenvedésben.**

I. Az örök élet hite lendület az életben.

Aki nem hisz a túlvilági életben, annak olyan a földi élete, mint egy híd, mely a folyó közepén leszakadt s nem éri el a másik partot. Viszont aki meg hisz, az olyan szárnyat nyer ezzel a hitével, amelynek lendületével világfölényes magaslatra tud fölemelkedni. A halhatatlan lélekbe vetett hitet és annak elnyerésére irányuló törekvést nem hiába nevezte egy amerikai szociológus «az egész történelem legnagyobb kultúrtényezőjének»,[1] mert ez a hit az által, hogy *A)* célt ad az ember életének, *B)* teljesen át is alakítja ezt az életet.

A) A kereszténységnek súlyát és értékét, fönséges lendületét, nagyszerű aktivitását az örök élet hite adja meg: **ez az a cél, amelyet okvetlenül el kell érnünk!**

a) Aki nem éli a buzgó hívek vallásos életét, annak fogalma sincs arról, hogy *az örök élet hite mennyi lelki erőfeszítésnek válik forrásává.* Mennyit imádkoznak ezért a hívek s mennyit küzdenek! Mennyi önmegtagadást végeznek ezért s mennyi jócselekedetet! Ezért vannak a szentségek és szentelmények, áldozat és lemondás, böjt és önfegyelmezés, templomok, kolostorok, szentképek, feszületek, búcsújárások. Ezért a soha nem szűnő harc bűnre hajló természetünkkel szemben. Ezért az Úr szavának halálosan komolyan vétele: «Törekedjetek a szűk kapun bemenni, mert mondom nektek, sokan akarnak majd bemenni, de nem tudnak». (Luk. 13, 24.)

b) Egyesek szemünkre szokták hányni, hogy a kereszténység lefokozza a földi élet értékét, mert mindig csak a másik életről, a másvilágról beszél. Pedig éppen az ellenkezője igaz: *az örök élet hite felfokozza ennek a földi életnek értékét is.*

Minthogy u. i. szerintünk az egész örök élet a jól eltöltött földi életen fordul meg, ezért szemünkben óriásivá nő meg a földi élet értéke. Az örök élet hitéből fakad lankadatlan munkakedvünk is. Ez látszólag ellenmondás. Pedig a mindennapi életnek azt a morzsoló, egyhangú munkáját, amelyen az egész emberi kultúra fölépült és áll, csak az az emberiség tudja elvégezni, amelybe hite beleégette a kötelességteljesítés tudatát, azt a tudatot, hogy a földi élet feladatainak legfontosabb betöltéséért nyerem el az örök életet.

[1] Id. *Foerster:* Staatsbürgerliche Erziehung, 59. l.

c) Viszont ugyancsak *az örök élet hite tartja helyes korlátok között a földi munkát és a vagyonszerzés ösztönös vágyát is.* Aki nem hisz a földi élet folytatásában, az persze tízkörmével kaparja a pénzt és vagyont, nem juttat belőle senkinek, letapos érte mindenkit. Akiben azonban él az örök élet hite, annak ez a földi élet csak átmenet és nem erre összpontosítja minden vágyát és munkáját.

Az ilyen embernek bármennyit adna is ez a világ, mindez nem lesz neki elég: neki *örök* boldogság, *örök* élet kell! Neki *Néri Szent Fülöp* az ideálja, aki mikor közölték vele, hogy a pápa bíborossá akarja tenni, sapkáját a levegőbe dobta és felkiáltott: Paradiso! Paradicsom kell nekem és nem bíbor!

Az ilyen embernek persze hogy nem elég az az «örök» élet, amit a hitetlenség hirdet: «atómjaid örökre keringeni fognak a légürben, hiszen semmi el nem vész», «gondolataid tovább dolgoznak», «szép szobrot kapsz» . . . Ah, nekem ez nem elég. Ha meghaltam, ne írják meg életrajzomat holt betűkkel, holt papíron; ne faragjanak szobrot rólam, hogy holt kőben, hideg vasban álljon utánzott alakom az út szélén némán és vakon . . . *nekem élet kell a halál után is, valóságos élet, örök élet!* Aki teremtett a földi életre, adjon most új életet, de szebbet, boldogabbat, véget nem érőt!

Ime, ez az a szédületes cél, amit az örök élet hite elémbe állít!

B) Azáltal pedig, hogy a kereszténység ezt a magasztos célt tűzi elénk, **átalakítja egész földi életünket.**

a) Zeno görög bölcselő egy ízben megkérdezte az orákulumot, mit kell tennie, hogy erényes életet éljen. A válasz csak ez a pár szó volt: Kérdezd meg a halottakat!

Valóban, aki meg szokta kérdezni a halottakat — ami keresztény nyelven annyit jelent, hogy a síron túli életre gondolni szokott — az egész más megvilágításban fogja látni egész földi életét és annak minden eseményét. «*Sub specie aeternitatis*», «*az örök élet gondolatánál*» fog mindent mérlegelni, valahogy minden terve, gondolata, vágya fölött ott lebeg majd az örökkévalóság lehelete és átnemesíti, megfinomítja azokat.

Életében igyekszik megtartani Isten és az Egyház parancsait egyaránt, mert jól tudja, hogy mindez: a szentmisén részvétel, a szentségek használata, imádság, böjt és önfegyelmezés ezt a túlvilági életet szolgálja.

Dolgozik ő is sokat a megélhetésért, földi előmenetelért, de minden törekvésében szeme előtt lebeg az Úr szava:

«Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, lelkének pedig kárát vallja?» (Máté 16, 26.)

Ő is igyekszik tisztességes megélhetését biztosítani, de mikor fölébred benne a tisztességtelen vagyonszerzés kísértése, megemlékezik az Úr szaváról: «Esztelen! az éjjel számon kérik tőled lelkedet, amiket tehát szerzettél, kié lesznek?» (Luk. 12, 20.)

Szóval, aki komolyan veszi az örök életet, aki nemcsak hiszi, hanem meg is «szívleli» azt, az ezt az egész földi életet az örökkévalóság szempontjából ítéli meg és éli le. Mindkét lábával a földön áll ugyan — mert itt kell élnie; de szíve az ég felé dobog, feje a csillagokba néz és sokszor elmondja az erősítő imát: «Für den ewigen Kranz dies armes Leben ganz!» Megéri az örök élet, hogy elnyerésére fordítsam ezt az egész földi életet!

b) Dehát vajjon valóban megér-e az örök élet ennyi fáradságot, ennyi önmegtagadást?

Ah! Ezerszer is többet!

Mert mi az örök élet? Csináltunk egy szót, amelynek tartalmát kimeríteni nem tudjuk. «Per omnia saecula saeculorum» — imádkozzuk naponként, de senki nem tudja átérteni, mit jelent ez! Itt földön vagyunk, térbe, időbe, anyagba beágyazva, de ott nincs tér, nincs idő, nincs anyag, ott az idő nem áll másodpercekből. Nincs mult és jövő, csak jelen. Nincs tegnap és holnap, csak ma. Nincs reggel és este, csak dél. Ott a tengernek nincs partja, ott a vonalnak nincs vége.

Vagyis nem is annyira vonallal szemléltethetnők az örökkévalóságot, mint inkább körrel. Mert a vonalnak, bármily hosszúra nyujtsuk is, valahol mégis csak vége van; de a körnek nincs vége sehol, ott minden pont kezdet és vég egyaránt.

Itt válik valóra *Szent Ágoston* szava: Ti szegények, hát mitek hiányzik, ha bírjátok az Istent? Ti gazdagok, hát mitek van, ha nélkülözitek az Istent?

Itt értjük meg *Gárdonyi* vallomását: «Ha Istened van, akkor mindened van, de ha Istened nincs, akkor semmid sincs, s nem is lesz soha».

És itt megy teljesedésbe *Berzsenyi* fohászkodása:

Buzgón leomlom színed előtt, Dicső!
Majdan, ha lelkem záraiból kikél
S hozzád közelb járulhat, akkor
Ami után eped, ott eléri.

(Fohászkodás.)

Ó, valóban: megéri az örök élet, hogy elnyerésére fordítsam ezt az egész földi életet! «Für den ewigen Kranz dies armes Leben ganz!»

II. Az örök élet hite a kísértésben.

Az örök élet hite azonban nemcsak magasztos célt jelöl a földi élet számára, hanem egyben erő is a kísértések ellen, amelyek örök célunktól el akarnának távolítani.

A) Az Úr Jézus az örök élet komoly gondolatát azért említi oly sokszor, hogy **áldozatokra képessé tegyen.**

a) Mindent áldozzatok föl az örök élet elnyeréséért! — ez Krisztus tanítása és figyelmeztetése. Még ha a félkezed rámegy is, ha a félszemed rámegy is a küzdelemre! Éhség és börtön, szenvedés s vértanuság e világon mind nem számít, ha megnyered a másvilágot. Ez a hang kiált a keresztről: Küzdjetek életre-halálra; itt elesnetek nem szabad.

Hogy ez az örök élet nem sorsjáték-főnyeremény, melybe csak úgy véletlenül belepottyan az ember, hanem hogy ennek elnyeréséért hősi élettel kell harcolnunk, ez magától értetődik. «Harcold a hit harcát, szerezd meg az örök életet» (Tim. I. 6, 12.), «tartsd meg a parancsolatot szeplőtelenül» (Tim. I. 6, 14.) — írja Szent Pál Timotheusnak.

b) Tartsd meg a parancsolatot, mert jónak lenni olyan szép és megnyugtató, — néha elég ennyi okoskodás is. De — jaj — sokszor jön reánk *oly erős kísértés, hogy semmi más át nem segít azon, csak a hit az örök életben, csak a félelem, hogy örökké el ne rontsam másvilági életemet.*

Egy apa barátaival hangosan beszélgetett arról, hogy nem hisz a mennyországban és a pokolban. Felesége a sarokban játszó kis gyermekük felé mutatva, odasúgta:

— Ne beszélj így legalább a gyermek előtt.

Az apa leintette:

— Ugyan, hiszen úgy sem érti, hogy mit beszélek! Hangosan oda is szólt a gyermeknek: Picikém, érted, hogy mit beszél apus?

A gyermek szeme diadalmasan villant meg és büszkén vágta ki:

— Igen!

— No, mit?

— Azt, hogy nem muszáj jónak lenni!

Mennyire igaza volt ennek a gyermeknek! Hiszen mi

tartja vissza — ha egyáltalában valami visszatartja — ifjainkat a züllléstől, a jellemtelenségtől, mint az örök élet gondolata! S aki bűnbe keveredett s lejtőre került, mivel szakít legelőször: az örök élet hitével! Mi ad erőt a kötelességteljesítésre, mikor mások bliccelnek? Mi a küzdelemre, hogy erkölcsi érintetlenségünket megőrizzük szegény sorsban is, mikor pedig csak egy kicsit kellene szemet húnyni, és mindjárt boldogulnánk a földön! Mi ad erőt a becsületes munkára, mikor csalással többre mennénk? Az örök élet hite!

B) **Az örök élet óriási figyelmeztetés a kísértés idején!**

a) Mikor Szent Pál Cezareában időzött, Félix római helytartó maga elé hivatta a fogoly apostolt, hogy tanítását meghallgassa. A római birodalom minden hatalma ott volt Félix mögött, előtte pedig katonák közt állott a rab apostol. És a Szentírás mégis megjegyzi, hogy mikor Szent Pál az igazságosságról, a tisztaságról és a jövendő ítéletről kezdett neki szólani, Félix megrettent. (Ap Csel. 24, 25.) A síron túli élet hite, az egykori számadástudat, méltán remegteti meg nemcsak a római helytartót, hanem minden embert is.

b) Bárcsak sokszor gondolnánk erre! *Főleg mikor ránk rohannak a bűnre csalogató kísértések!*

Volt Párisnak egy rendőrfőnöke, aki érdekes módon küzdött a részeg emberek zajos utcai lármája ellen. Egyszerűen lefilmeztette őket, és mikor kijózanodtak, lejátszatta előttük a filmet. A hatás óriási volt! Józan állapotban rettentően szégyelték minden esetlen mozdulatukat, minden durva szavukat, amit részegen elkövettek.

Ilyen óriási film szalad végig a világon — az Úristen mindentudása —, ezen rajta van minden szavunk, tettünk, vágyunk, tervünk, minden titkunk . . . jaj, milyen szégyen lesz az, mikor az ítélet napján bemutatásra kerül ez a film és az örök világosság fényénél józanul látjuk, amiket a földi élet mámorában botorul elkövettünk!

c) Sajnos, erre az emberek nem szeretnek gondolni. *Egészen elnyelik őket a földi gondok,* és az ítélet napján bizony úgy járnak, mint az a nagynevű régiségtudós, aki a Nílus vidékét kutatta. Csónakon akart átkelni a másik partra s mialatt a csónakos evezett, a mi tudósunk beszélgetni kezdett vele.

— Tudsz-e szanszkrit nyelven? — kérdezte a csónakostól.

— Nem tudok, uram — volt a válasz.

— Ismered-e a csillagokat?
— Nem, uram.
— Tudsz-e valamit ennek a földnek történetéből!
— Nem tudok, uram.
— Ember! — kiáltott fel a tudós, — a fél életedet elveszítetted.

Egyszerre nagy szélvész kerekedik s a felkorbácsolt hullámok felborítják a csónakot.

— Uram, — kiált most a csónakos, — tudsz-e úszni?
— Nem tudok.
— Uram, akkor az egész életedet elveszítetted.

A csónakos nehezen partot ért, de a tudós vízbe fúlt . . .

Mennyi minden mással törődik sok ember itt a földön, csak éppen az örök élettel nem. Mennyi minden fölöslegeset magára szed életében, de nem gondoskodik arról, hogy úszni tudjon, mikor majd kitör az utolsó ítélet viharja!

Legyen hát számunkra az örök élet hite nagy figyelmeztetés!

III. Az örök élet biztatás a szenvedésben.

Az örök élet hite azonban nagy biztatás is a szenvedésben. Szenvedés mindig lesz, bármint tökéletesedjék is az emberi élet itt a földön: mindig lesz elemi csapás és nélkülözés, betegség és fájdalom, mindig lesz — halál!

Ha a sírgödör az utolsó felvonás az életben, akkor az élet nagy tragédia és buta ostobaság; de viszont hol az a szenvedés, katasztrófa, csapás, kín, amelyet el nem tudnék viselni, mihelyt hiszem az örök életet?

A) **«Credo vitam aeternam», «hiszem az örök életet»** — micsoda óriási energiaforrás ez a hit az élet küzdelmeihez! Mily erő a szenvedésben! Láttatok már vakot? Arca mindig az égre néz! Igen: ha elborul fölöttem ez a világ, világít nekem az a másik!

Szenvedésük idején a legnagyobb emberek merítettek erőt az örök élet hitéből.

Így tett az emberi géniusz két óriási fáklyája, *Szent Ágoston* és *Dante* is, mikor lelket morzsoló szenvedések rohanták meg őket. Tudjátok, mit érlelt meg a küzdelem ennek a két szédületes szellemnek bensejében? Az örök hazának lángoló szeretetét, az örök életnek tüzes vízióját, a túlvilági élet gondolatának minden más vágyat és gondolatot megelőző erejét!

Igy tett *Mórus Tamás*, a nagy angol kancellár is, mikor nem egyezett bele VIII. Henrik házasságának felbontásába és ezért a nagy méltóságból a Tower sötét börtönébe került. Épp az idén van ennek 400 éve. Sem ígéret, sem fenyegetés meg nem tudta rendíteni. Végül is felesége síró gyermekeivel együtt fölkeresi a börtönben, a földre veti magát és rimánkodva kérleli:

— Nézd, még meddig élhetnénk együtt boldogan! Miért halsz meg ilyen fiatalon?

— Meddig élhetnénk? — kérdi Mórus Tamás.

— Legalább húsz évig! — feleli az asszony.

— Húsz évig? Hát húsz földi év miatt odaadjam az örök életemet, örök boldogságomat?

És tizenhét havi fogság után bátran nyujtotta fejét a hóhér bárdja alá 1535 július 6-án.

Az örök élet hite valóban biztatás a szenvedésben!

B) De persze csak akkor, **ha eleven bennem ez a hit!**

A Prédikátor könyve ezt mondja: «Gondolj Teremtődre ifjúságod napjain, mielőtt elkövetkeznek a nyomorúságos napok . . . És visszatér a por a földbe, honnét vétetett, az éltető lehellet pedig visszatér Istenhez, ki adta». (Préd. 12, 1. 7.) De mondd, Testvérem, megteszed-e te ezt?

Szent Pál ezt mondja: «Nincsen itt maradandó városunk, hanem a jövendőt keressük». (Zsid. 13, 14.)

De mondd, Testvérem, hiszed-e te ezt?

Szent Pál tömérdeket szenvedett és mégsem tud hová lenni az örömtől, alig talál szavakat lelkendezésében, amikor a föltámadásra gondol: «Más a fényessége a napnak, más a fényessége a holdnak, és más a fényessége a csillagoknak; egyik csillag is különbözik fényességben a másik csillagtól. Igy van a halottak feltámadása is. Elvettetik romlandóságban, feltámad romolhatatlanságban. Elvettetik nemtelenségben, feltámad dicsőségben. Elvettetik gyöngeségben, feltámad erőben. Elvettetik érzéki test, feltámad szellemi test». (Kor. I. 15, 41—44).

Mondd, hiszed-e te ezt? Tudod-e magadat a szenvedések között olyan örvendező biztossággal vigasztalni, ahogy Szent Pál vigasztalta magát: «Nem csüggedünk el . . . Ez a mi jelenlegi, pillanatnyi és könnyű szenvedésünk ugyanis a mennyei dicsőségnek fölötte nagy örök mértékét szerzi meg nekünk» (Kor. II. 4, 16. 17). «Tudjuk ugyanis, hogy ha ez a mi földi sátorházunk leomlik, van épületünk az Istentől, nem kézzel alkotott örök házunk az égben». (Kor. II. 5, 1.)

De mondd — Testvér! — hiszed te ezt? Hiszed nemcsak úgy «talán», «esetleg», «lehet», «szép volna, ha így volna», — nem! Hanem hiszed úgy, hogy egész életedet, minden tervedet, vágyadat ez a hit járja át és igazítja!

A világhírű természettudósnak, *Newtonnak* egyszer ezt a fogas kérdést adta föl valaki: Az ember teste porrá válik. Hát ha csakugyan lesz egyszer föltámadás, ugyan ki fogja a lélek számára összegyüjteni új testté ezt a szétszórt milliárd porszemet? Newton nem felelt. Megragadott egy marék vasport, összekeverte homokporral, és aztán kérdezte: Ki fogja ezt a szétszórt vasport újra összegyüjteni? És mikor nem tudtak neki választ adni, fogott egy nagy mágneses vasat, odatartotta a keverék felé és íme, halk zizzenés és nagy mozgolódás támadt a porban s a vasrészecskék mint nyíl röpültek és tapadtak a mágneshez. A mester most komoly tekintettel szólalt meg: «Aki ezt az erőt adta a holt anyagnak, vajjon nem adhat-e nagyobb erőt lelkünknek, mikor majd a megdicsőült porból ruhára lesz szüksége?»

Ó, igen, én ezt hiszem! És ez az én hitem cél az életemben, erő a kísértésben és biztatás minden szenvedésben!

*

Kedves Testvéreim! Ismeritek Kolumbus Kristóf nagyszerű bátorságát, amellyel nekivágott a még senki által nem látott és föl nem fedezett új földrész megtalálásához? «Novum desidero mundum» — kiáltott fel, — «új világot keresek». És bármint zúgolódtak utastársai, bármily kicsinyhitűség kerítette is őket hatalmába, bármily nehéz küzdelmeken kellett is magát átvernie, — ő kitartott. Kitartott egész addig, amíg kikötött azon a másik földrészen, amelyet soha nem látott, de amelynek létezésében rendületlenül hitt.

Mi nem látjuk a másvilágot, — legalább testi szemeinkkel nem. De látjuk a hit szemével és megfogjuk a gondolkodó ész erejével.

Látjuk a hit szemével! Hiszen úgyszólván nincs egyetlen gesztusa az Úr Jézusnak, amellyel nem erre a másik világra mutatna. Úgyszólván nincs szava az Úrnak, amelynek nem ez volna az alaptónusa: Keressétek mindenekelőtt és mindenekfölött és minden áldozat árán ezt a túlvilági életet!

És megfogjuk a gondolkodó ész erejével! Ha van Isten, kell lennie örök életnek is az ő trónja előtt. Ha van Isten, kell lennie egy helynek, ahol minden rejtett kis jóság elnyeri jutalmát, de minden bűn is büntetését. Ha van Isten, kell

lennie egy helynek, ahol teljesül az az emésztő vágy, amely minden emberben él a tökéletes boldogság és igazság után.

A madár fölfelé repül — vonzza a magasság ereje. A fű fölfelé nő — vonzza a nap ereje. Az emberi élet is fölfelé ível, a magasságokat keresi, «ad maiora natus sum!»

Ó, áldott szent hite az örök életnek! Mily gigászi magasságba emelsz minket, az elmúlás által porba sujtott embert! Mint éltetsz minket! Mint vigasztalsz minket! Mint bátorítasz minket!

Ezért gyujtunk gyertyát halottaink sírján, hogy annak fénye jelezze hitünket az örök világosságban.

Ezért barázda nekünk minden sír, amelyben az elvetett embermag várja a nagy Tavasz fakadását.

És ezért imádkozzuk a gyászmise praefatiójában az örökszép szavakat: «Krisztusban a boldog feltámadás reménye sugárzott fel, hogy akiket a halál kikerülhetetlen sorsa megszomorít, megvigasztalja a jövendő halhatatlanság ígérete. A te híveidnek, Uram, nem vész el az élete, csak megváltozik és ha földi vándorlásuk lakóhelye elporlad, örök lakóhelyet nyernek az égben».

Ó, igen: én várom ezt az örök lakóhelyet, váron ezt az örök életet!

Az örök életet, ahol hitem jutalma lesz a látás, reményem jutalma a bírás, és szeretetemnek, az én gyönge szeretetemnek **jutalma, viszonzása és megkoszorúzása lesz a végtelen Istennek örök szeretete.** Ámen.

VI.

Az örök élet kapuja: a halál.

Krisztusban Kedves Testvéreim!

«Hiszem testnek föltámadását és az örök életet!» — ezzel a diadalmas felkiáltással fejeződik be a keresztény vallás «Hiszekegy»=e, és csak úgy sugárzik belőle lelki életünk szá= mára az erő, a biztatás, a vigasztalás. Az örök élet hite célt ad életünknek, erőt a kísértés ellen és vigasztalást a szenve= désben, — mint erre a legutóbbi beszédemben rámutattam.

És ezzel már fel is soroltam mindazt az értéket, amit az örök élet hitéből meríthetünk?

Korántsem!

Még nem beszéltem a legnagyobbról, a legfönségesebb= ről: még nem beszéltem a halál problémájáról!

A halál az emberiség legkínzóbb, legfojtogatóbb problé= mája. Bármint szerettük egymást, bármint ragaszkodtunk egymáshoz, bármily közel állottunk egymáshoz, jön a halál s a sírnál keményhangon reánk szól: «Most aztán búcsúzza= tok; el kell válnotok!»

Az örök élet hite azonban megvigasztal — és pedig egye= dül vigasztal meg — ebben a kínzó fájdalomban is. Az örök élet hite választ tud adni — és pedig egyedül tud választ adni — erre a legfájdalmasabb kérdésre is. *Az örök élet hite meg= oldja a halál problémáját is!*

A halálnak annyira mindennapi, annyira emberi és mégis annyira borzongató arcára szeretném tehát rávetíteni a mai és a következő beszédekben az örök élet fényét. A mai és a következő beszéd még lesujtó lesz, mert *a győzelmeshalál diadalát fogja megmutatni.* De a későbbi beszédekben már *tanulni is kezdünk* a haláltól, majd *vigasztaló vonásokat is veszünk észre arcán,* hogy végül *a keresztény halál* szemlélete után valóban elmondhassuk: *az örök élet hite legyőzte a halált!*

I. Az örök élet kapuja a halál.

Az idei beszédsorozatom az örök életről szól; az örök élet kapuja pedig a halál.

A) **A halál kapuján át kell mennie minden embernek.**

a) *Ezechiás*, a zsidók királya, súlyos betegen feküdt ágyán, amikor hozzá lépett Izaiás próféta és közölte vele az Úr üzenetét: «Ezt üzeni az Úristen: Intézkedjél házad felől, mert meghalsz és nem maradsz életben». (Kir. IV. 20, 1.)

«*Meghalsz!*» — villámlott a szó a próféta ajkán és a király lelke fájdalmasan rendült bele. Arccal a fal felé fordult és imádkozni kezdett: «Könyörgök, Uram, emlékezzél meg, kérlek, arról, mint jártam előtted hűséggel s egész szívvel s hogy azt cselekedtem, ami kedves előtted». (Kir. IV. 20, 3.) Így imádkozott a megrémült király és aztán keserves sírásra fakadt.

«*Meghalsz!*» — hangzott a próféta szava. Ah, hát ki ne fakadt volna sírásra közülünk is, ha ezt a hírt hallotta volna! «Meghalni? Nem! És nem akarok meghalni! Én élni akarok!» — nem ezt mondaná-e közülünk is mindenki?

b) Igen: élni akar az ember!

Mi mindent megtett már a régi ember is, hogy bírja a küzdelmet a betegséggel. És ha a halál mégis győzött, hát legalább piramisokat épített holtteste fölé, márvány síremléket, szobrot, oszlopot, föliratot: csakhogy éljen, csakhogy tovább éljen, és mégis meghalt!

«Ha a ház elkészül, meg kell halni», ezt mondja egy arab közmondás; az arab tehát nem fejezi be teljesen a házát — és mégis meghal!

Az amerikai temetkezési vállalkozók a csikágói kongresszuson elhatározták, hogy ezentúl a koporsókat nem feketére mázolják, hanem a szivárvány minden színében kifestik, hogy ezzel is enyhítsék a temetés nyomott hangulatát — és mégis meghal az ember ott is!

Valaha úgy mondották, hogy minden út Rómába vezet. Pedig csak a halálról lehet jogosan elmondani, hogy ez az a pont, ahol a világ minden útja metszi egymást. Semmi sem biztos, de a halál egészen az. «Todsicher» — mondja a német arra, ami egészen biztos, «halálosan biztos».

Halljátok csak, mily megrendült lélekkel írja le a *Prédikátor Könyve* a pusztulás kérlelhetetlen uralmát:

«Csupa hiúság, minden csak hiúság! Mi haszna az embernek minden vesződségéből, mellyel bajlódik a nap alatt?»

(Préd. 1, 2, 3.) «Láttam mindazt, ami a nap alatt végbemegy, és íme: mindez csak hiúság és szélkergetés» (Préd. 1, 14.). «Amit csak szemem megkívánt, nem tagadtam meg tőle; nem vontam meg szívemtől semmiféle gyönyörűséget... Amikor azonban néztem műveimet, valahányat kezem alkotott, és a fáradságot, mellyel oktalanul törtem magamat, láttam, hogy az egész csak hiúság és szélkergetés, és nincs maradandó a nap alatt». (Préd. 2, 10., 11.)

c) Van *Böcklinnek* egy tanulságos képe, «a négy életkorról». Az előtérben mező látható, csörgedező patakkal, partján gondtalanul játszó két kis gyermekkel. Jobbra, a kép közepén fiatal nő áll, friss virágcsokorral a kezében. Baloldalt egy lovag, bátor arccal indul paripáján az életbe. A háttérben pedig, barlang fölött álló kis halmon, egy fáradt öreg üldögél, görnyedten, botjára dőlve néz a messziségbe; így várja a halált, aki észrevétlenül közeledik a háta mögött. A barlangból szakadatlanul ömlik egy forrás, az örökké folyó időnek jelképe, a barlang fölött pedig ez a felirat látható: «Vita somnium breve», «az élet rövid álom».

Bizony az: rövid álom. Hogyan is szól a Zsoltáros az Istenhez? «Szemed előtt ezer esztendő olyan, mint az eltűnt tegnapi nap, avagy egy éjszakai őrszolgálat. Esztendeink semminek számítanak, olyanok, mint a reggel kiviruló fű: reggel hajt és virul, estére elfonnyad, elhervad és elszárad.» (Zsolt. 89, 4—6.)

Az élet rövid álom. Minden álomból föl kell ébredni. A halál fölébredés a földi álomból az örök élet valóságára.

B) Ezen a halálkapun át kell mennie minden embernek, mert **«el van határozva, hogy az emberek egyszer meghaljanak»** (Zsid. 9, 27.), — mondja a Szentírás.

a) Kempis Gellért, Kempis Tamás testvére, gyönyörű palotát építtetett magának és csodálására meghívta barátait is. Mindenki lelkesen dícsérte a házat, csak az egyiknek volt valami kifogása.

— Palotád gyönyörű — mondotta ez is —, de azért valamit ajánlanék.

— Mit? — kérdezi a gazda.

— Egy ajtót falaztass be.

— Melyiket?

— Azt, amelyiken majd egyszer kivisznek a temetőbe...

Ó, igen: *csakhogy ezt az ajtót nem lehet befalazni!*

Mert a halál nem csupán egy kellemetlen vendég, akitől nem lehet szabadulni. Ah, nem! Egyenesen családtag, bele-

tartozik az otthonba, és nem ismer irgalmat sem fiatallal, sem öreggel.

Vannak gyógyfürdő-szállodák, amelyek ezt a büszke címet viselik homlokzatukon: «Qui — si — sana», «itt az ember meggyógyul». Valóban: többé-kevésbbé meg is gyógyulnak a betegek. De nincs a világon egyetlen szanatórium, egyetlen gyógyszálloda sem, amely ezt merné írni homlokzatára: «Itt az emberek nem halnak meg». Nem! Ilyen nincs!

b) Ki ne borzongana össze, mikor egy-egy temetőben vagy régi dómok síremlékein *a halál fölényes uralmát látja!* Mennyi pompa, mennyi hatalom, mennyi jólét, fényűzés fekszik itt eltemetve a néma sírkövek alatt, amelyek mintha valamennyien a Szentírás figyelmeztetését kiáltanák: «Vanitas vanitatum et omnia vanitas!» «Csupa hiúság, minden csak hiúság». (Préd. 1, 2.)

Uralkodók, akiknek életükben kicsiny volt az egész világ, most beérik ezzel a maroknyi sírüreggel, amely oly kézzelfoghatóan hirdeti a Szentírás igazát: «Nem hoztunk semmit sem magunkkal a világra, s kétségtelen, hogy el sem vihetünk semmit». (Tim. I. 6, 7.)

c) A halál előtt nincs személyválogatás, nincs részrehajlás. Hogy a halál kit mikor ér utól, az Istennek külön titka, amit mi emberek soha megérteni nem fogunk.

Ezrével vannak, akikre megváltás volna a halál, ezrével, akiknek halála megváltás volna a környezetükre, — és ezek élnek, még évtizedeken át élnek. Akikre meg még szüksége volna a családnak, akik még annyi jót tudnának tenni, aki még annyit dolgoznék az Isten Egyházáért, — ennek meg mennie kell! Ki érti ezt meg? Csak az, aki olvassa a Szentírásban az Úristen szavát: «Nem az én gondolataim a ti gondolataitok és a ti utaitok nem az én utaim». (Iz. 55, 8.) «El van határozva, hogy az emberek egyszer meghaljanak» (Zsid. 9, 27.), tehát semmi sem oly bizonyos az életben, mint az, hogy meghalunk.

Nem bizonyos: Ha elszunnyadunk, hogy felébredünk,
Ha elutazunk, hogy megérkezünk,
Hogy learatjuk azt, amit vetettünk,
Hogy megtarthatjuk azt, amit szereztünk.
Nem bizonyos, hogy kinyílik a rózsa,
Hogy a kenyérből mindig lesz egy morzsa . . .
Hogy felnő minden fa, virág, gyerek,
Hogy mozdulatlanul állanak a hegyek,
Hogy nem lesz soha «gazság» az «igazság»-ból,

Nem válik gyász, bánat a vigasságból . . .
Kiért ma égünk, hogy holnap is szeretjük,
Mit ma ígérünk, hogy holnap megtehetjük.

Nem bizonyos itt semmi, semmi sem.
Mégis építünk, bízunk, remélünk,
Gyüjtünk, mulatunk, égünk, ígérünk . . .
De arra alig-alig gondolunk,
Hogy egy bizonyos: az, hogy meghalunk. *(H. Á.)*

C) Ha azonban ez így van, akkor — bármilyen megrendítő legyen is ez a tény — mégiscsak **okosabb dolog megbarátkozni ezzel a gondolattal** és komoly, keresztény lélekkel készülni erre az óriási pillanatra.

a) A komoly, keresztény gondolkodást azért emelem különösen ki, mert *a mai léha világ játékot űz már a halál gondolatával is!*

Pár évvel ezelőtt Párisban celluloidból és elefántcsontból gyártott álkoponyák voltak kaphatók, amelyeket a párisi divathölgyek piperedoboz céljaira használtak úgy, hogy nem is számított sikkes dámának, akinek öltözőasztalkáján ott nem kísértett volna a halálfő, szemének, szájának, orrának üregeiben parfümös üvegek, rúzsok és púderek fegyvertárát tartva szolgálatkészen . . . Az embernek fölforr a vére, mikor ezt a cinizmust olvassa!

A nagy áruházak már öt frankért árultak fakoponyákat, amiknek az álla — tű, gomb, cérna céljaira — automatikusan nyílott.

Színes üvegből, borostyánból, achátból készült halálfejlámpák is divatoztak; a mulatókban hajnal felé az összes lángokat leoltották, minden pár magára aggatott vagy három ilyen halálfej-ámpolnát és ennél a kriptai fényhatásnál folyt a modern Saturnália reggelig . . .

Azt mondják, hogy egyik-másik világvárosban ma is van mulatóhely, — «Cabaret du Néant» — ahol feketeruhába öltözött, cilinderes pompes funèbres-emberek a pincérek, a cilinderükről hosszú gyászfátyol lóg, a falon embercsontokból összállított gyertyatartó, a falfestményeken csontvázak táncolnak, a vendégek koporsókon ülnek és halálfejes kancsókból isszák a sört . . .

Az embernek megáll az esze, mikor ilyeneket olvas. Micsoda döbbenetes cinizmus az emberi élet legfájdalmasabb pillanatával szemben! Nem, nem ez a kereszténység barátkozása a halállal!

b) A keresztény barátkozás más. Gyakran föladni a kér-

dést: Mikor jön értem a halál? Melyik nap? Hogyan jön? Ravaszul, mint a tolvaj? Rámtör, mint a rabló! Otthon? Vagy, az utcasarkon? Nem tudom? *Tehát legyek mindig készen és rendbeszedett lélekkel, bármikor jönne!*

Mindennap körülbelül 120.000 ember hal meg, mindennap 120.000 ítélet történik. Van ezek közt mindenféle ember: grófok, hercegek, lordok, márkik, utcaseprők, kőfejtők, cigányok nagy összevisszaságban érkeznek az ítéletre. Közbe-közbe egy-egy király is, . . . püspök, . . . pápa . . . De nincs már rajtuk semmi megkülönböztető kiváltság, fejükön nincs korona, nincs pápai tiara, vállukon nincs bíbor, nincs hermelin, nincs frakk, nincs szmoking, . . . nincs itt már csak egy ruha, egyetlenegy szalonképes ruha: a megszentelő kegyelem hófehér palástja. Ez a mennyország belépő ruhája!

Akin megvan ez a «mennyegzős ruha» (Máté 22, 12.), az előtt akármi volt is földi életében, föltárulnak az Isten országának kapui. Akiről pedig ez hiányzik, akárhány rendjelet vittek is párnákon koporsója előtt, meg nem menti őt semmi az ítélettől. Mert nem viszünk oda magunkkal semmit, . . . rendjelet, autót, földet, betéti kvnyvet, semmit, . . . csak saját belső értékünket. *Amink volt, nem visszük el, csak amik voltunk* — ez a keresztény barátkozás a halál gondolatával!

c) Az ószövetségi zsidóknak — Mózes V. könyvének tanusága szerint — évenként háromszor el kellett zarándokolniok a szent helyre és a szent író hozzáteszi a figyelmeztetést: «De ne jelenjék meg senki sem üres kézzel az Úr előtt» (Móz. V. 16, 16.). *Mi is megjelenünk az Úr előtt*, de csak egyszer, halálunkkor: *jaj, csak ne üres kézzel!*

Keresztény eljárás tehát gondolni a halálra és megfogadni a Szentírás figyelmeztetését: «Vajha eszesek és értelmesek lennének s fontolóra vennék végüket!». (Móz. V. 32, 29.)

Az ember mestere az önámításnak, igen sokfélekép rászedheti magát, de soha végzetesebben, soha fájdalmasabban, mint mikor a halál pillanatára halogatja megtérését. Szinte lélektani lehetetlenség, hogy valaki az utolsó betegség kínzó gyötrelmei között lelkét az Isten előtt rendezni tudja, mikor egészséges korában egész életében lelkével nem törődött. Nem csoda, hogy az ilyeneken be is teljesedik az Úr szava, amit egykor ellenségeinek mondott: «Keresni fogtok engem, és meghaltok bűnötökben». (Ján. 8, 21.)

Ó, nem, Uram, én rajtam ne ez a fenyegetésed teljesedjék! Hanem a Szentírás másik szava: «Bár halnék meg én az

igazak halálával, s olyan lenne végem, mint amilyen az övék!» (Móz. IV. 23, 10.)

És hogy ilyen legyen a végünk, azért kell komolyan foglalkoznunk ezzel a végső pillanattal, azért kell gondolnunk a halál pillanatára.

II. Hogyan fogunk átmenni a halál kapuján?

«El van határozva, hogy az emberek egyszer meghaljanak, és utána az ítélet.» (Zsid. 9, 27.)

Vajjon milyen lesz ez a meghalás és milyen lesz utána az ítélet?

A) **Milyen lesz az a meghalás?**

a) Tulajdonkép már maga a földi élet is örökös meghalás. Örökös küzdelem a betegségek, az öregedés és a halál ellen. Úgy vagyunk, mint a madár az ágon. Alatta nő az árvíz, a madár meg egyre feljebb és feljebb libben. De mikor aztán érzi, hogy a fa utolsó csúcsa is víz alá fog kerülni, nincs más mentség: kibontja szárnyát és elrepül. Mi is így toldozzuk-foldozzuk földi életünket, ameddig birjuk. De mikor már nincs tovább, lelkünk is kibontja szárnyát és elrepül: ez a halál.

b) A katolikus papnak egyik legnehezebb, de egyben legmegindítóbb feladata a haldokló betegek lelki erősítése. *Megrázó pillanat, amikor egy földi élet fáklyája ellobbanni készül,* és nekem, Krisztus papjának össze kell szednem minden okosságomat, minden szeretetemet, minden erőfeszítésemet, hogy a lehető legtisztábban érje meg lelke a távozás pillanatát és az utolsó pillanatban Isten mellett döntsön az a távozó lélek.

Mikor aztán végsőt vonaglott a halandó test, mikor utolsót dobbant a szív és beállott a halál, valami névtelen megilletődöttség, fájdalom és szorongás fog el mindnyájunkat. Kérdések tömege kavarog fejünkben: «Tested itt fekszik halva, de mi van most a te lelkeddel? Milyen volt az a pillanat, amelyben testedet elhagyó lelked megjelent az ítélő Isten előtt? És hogyan szólt ez az ítélet? Hol vagy most? Végtelen messze innen tőlünk, vagy egészen közel itt mellettünk? Ismersz-e még minket? Emlékezel-e még reánk, rokonaidra, barátaidra? Vagy mindent, mindent elfeledtél erről a földről?» . . .

c) Milyen is lehet az a halál perce? Nem tudja azt senki. Mert aki végigpróbálta, az már el nem tudja nekünk mondani.

Milyen az a pillanat, amikor az életösztön még egy utolsó, görcsös kapaszkodással markolna az élet felé, de jön a halál. Mintha fekete alagútba értünk volna, minden eltűnik, elsötétedik. Volt-e már az a kellemetlen álmotok, mintha zuhantatok volna a sötét űrben lefelé? . . . Kezünk-lábunk összekötözve . . . és nem bírunk megmozdulni . . . sikítani akarunk, de egy árva hang el nem hagyja ajkunkat . . . csak zuhanunk, zuhanunk . . . Ilyen lesz a halál perce? Ki tudná ezt megmondani?

Feküdtetek már műtőasztalon? Kezdődik a narkotizálás . . . A világ kezd elveszni előlünk. A fejünk mintha megnövekednék . . . most mintha már repülnénk könnyen, szárnyak nélkül, messzire, a végtelen messziségbe . . . Ilyen lesz a halál perce? Ki tudná ezt megmondani? Csak aki végigcsinálta. Az azonban nem szól többé.

B) Nem szól, mert már ott áll az Isten ítélőszéke előtt, és most **jön az Isten ítélete.**

a) A halál pillanatában feltárul a lélek előtt «a másvilág», — de milyen lesz ez az első tekintet a végtelen fényesség beláthatatlan birodalmában? Talán olyan, mint mikor a rózsa beleesik a tengerbe és fehér szirmait minden oldalról átkarolja, rengeti-ringatja a csobogó hullám, — talán így fogok átivódni, megittasulni és vakítóan fényessé változni a mindenünnen körülhullámzó fénytenger között?

Ez hát az az «örök világosság», amelynek fényeskedését, mint utolsó legjobb kívánságunkat, küldtük a temetéskor sírba szálló szeretteink után! Világosság, amely éltet! Világosság, amely boldogít! Világosság, amely széppé tesz! Világosság, mely maga az örökké boldog, végtelenül szép Isten!

b) És mit fog látni a lélek ebben a világosságban? Mindenekelőtt is saját magát: megismerni önmagát, hiányait, hibáit, előnyeit, értékeit; megismerni olyan világos megismeréssel, amilyet testi életében a legszorgosabb lelkiismeretvizsgálat által sem érhetett el. Mi a maradandó értéke, menynyire sikerült lelkén kialakítani az örök Isten képét, — hiszen ez a földi élet célja! — ezt látja majd a halál percében meg nem vesztegethető világossággal.

c) És most, Kedves Testvéreim, ne rettenjünk vissza a feladattól: *gondoljuk csak el saját lelkünket*, kitéve ennek a mindent átjáró, minden mult emléket, titkos vágyat, elrejtett gonoszságot feltáró, minden rejtett zugot ésráncot átvilágító fényességben. *Amit most fogunk érezni, azt nevezzük «Isten ítéletének»*.

Itt most majd minden eszünkbe jut . . . minden . . . minden. A gyermekkor álmai, vágyai, erényei s hibái . . . Szavak, vágyak, tettek, melyekről azt hittük, hogy végkép elfelejtettük azokat.

És jönnek a serdülő évek és fiatal évek . . . és jönnek a jegyeskor és fiatal házaskor évei . . . a férfi- és asszonyélet évei . . .

Minden hely, ahol csak megfordultunk: a templom is meg az orfeum is, a gyóntatószék is meg a táncparkett is, az áldoztató oltár is, meg a korcsma asztala is . . . minden.

És mindenki, akivel csak érintkeztünk: szüleink is, barátaink is, gyermekeink is, hitvestársunk is, meg a cimborák, a bűntársak, a léha éjtszakai ismeretségek, a titokban folytatott bűnös barátkozások . . . Emberek, akiknek védőangyala voltál s emberek, kiket te rántottál a bűnbe. Ők nem akarták, de te rábeszélted őket . . .

És minden szó, olvasmány, nézés: az imakönyv is, meg az erkölcstelen színházi lap is, és a pocsék, förtelmes, képes Magazin is, amellyel érzékeidet izgattad; az imára kulcsolt kéz is, meg a sikkasztó kéz is . . . minden.

És a gondolatoknak, szavaknak, tetteknek, tekintetnek, olvasmánynak, mulasztásnak, embereknek, helyeknek, tárgyaknak milliónyi nyüzsgő áradatára rávetődik a mindent kérlelhetetlen világításban mutató örök világosság fénye, — és ezt nevezzük az «Isten ítéletének».

C) **De mi lesz az ítélet után?**

Az ítélet egy pillanat műve volt. Azé a pillanaté, melyben fölvillámlik előttünk egy eszményi kép, aminővé kellett volna magunkat kidolgozni e földi élet alatt, és mellette megjelenik a mi összevissza firkált, elcsúfított, sebhelyekkel s foltokkal borított életképünk, aminővé az isteni ideált a valóságban torzítottuk, — ez az «Isten ítélete».

És aki semmit ebből az ideálból meg nem valósított, akinek lelkén az Isten nem ismer föl még csak halvány hasonlatosságot sem önmagához, ennek ítélete a végső elvettetés, a kárhozat.

Akinek lelkéről azonban a romok, por, sebhelyek és szakadások alól is elő-elővilághk az Isten képe, az nem vettetik el, hanem a tisztítótűz restauráló, javító munkája után Isten fölveszi őt örök tárlatába, a mennyországba.

Ha pedig meghal egy ember, aki a kegyelem, meg saját közreműködése által már itt a földön jóvátette minden gyarlóságát s hibáját, vagyis akinek lelkén felsugárzik az isteni ideál

hasonlósága, azt abban a pillanatban átjárja az örök világosság boldogító fénye, az Isten örök látása, amit mennyországnak nevezünk.

Mindez azonban egy pillanat alatt történik meg; rövidebb idő alatt, mint mikor az ember kinyitja kezét, hogy a szemétre dobja az elszáradt, hasznavehetetlen virágot, vagy mint mikor kinyujtja kezét, hogy szeretettel magához húzza a májusi pompában illatozó rózsaszálat.

«El van határozva, hogy az emberek egyszer meghaljanak, és utána az ítélet» . . .

*

Kedves Testvéreim! Franciaország folyójával, a Rhonenal különös dolog történik ott délen, a régi francia és savoyai határvonalon. A folyó két partján hatalmas sziklák tűnnek fel, egyre közelebb és közelebb jutnak a parthoz, míg végre a víz fölött már össze is érnek, összeborulnak, úgy hogy a folyó, mint valami sziklasírba rohan be és eltűnik a földről. A nép «elveszett folyónak» hívja itt a Rhonet, mert valóban teljesen eltűnik a földről, még zajgása sem hallatszik.

De vajjon valóban végleg elveszett-e ez a folyó? Éppen nem. Sőt most végzi a föld alatt legcsodálatosabb munkáját! A föld mélyén ellenállhatatlan erővel, fúrja, porlasztja az útjában álló gránitsziklákat, és amikor az ember azt hinné, hogy végkép elnyelte a föld, egyszer csak győzelmes harsogással tör ki sziklasírjából és megtisztult hullámait győztesen görgeti tova az újra rásütő napsugárban.

Földi életünk határvonalán minket is így nyel el a sír. Ránkborul a koporsó födele, életünk folyása eltűnik a föld mélyébe, nem hallatszik semmi nesz a sír fölött. Végképen el is veszett az életünk? Nem! A halál csak kapu, melyen át kell lépnünk, de a küszöbön túl vár minket a másik világnak győzelmes napsütése.

— — — — — — — — — — — — — —

És én most összetett kézzel kérek minden embert, mindenkit, aki a rádió által bárhol ezen a földön hallotta ezt a beszédemet:

Testvérem, úgy élj ebben az életben, hogy mikor majd át kell lépned a küszöböt, ne a villámló harag istenítélete várjon ott reád, hanem a zarándoklásból megtérő hűséges gyermekét keblére ölelő Atyának jóságos szeretete. Amen.

VII.

A győzedelmes halál.

Krisztusban Kedves Testvéreim!

A berlini National-Galerieben Spangenberg festőnek egy megrázó képe van kifüggesztve: «Der Zug des Todes», «A halál diadalmenete».

A festményen a halál látható, amint csontos kezében csengőt rázva végigmegy az emberek között és óriási tömeg követi őt.

Kis gyermekek követik, kezükben koszorú, amelyet játék közben kötöttek: de a játékba beleszólt a halál csengője és elhívta a játszó gyermekeket.

Életerős katona követi a halált, még kezében a fegyver, amellyel annyi csatán győzött: de egyszer csak ő is meghallotta a csengőt és mennie kellett.

Fiatal leány követi a halált, fehér menyasszonyi fátyol omlik le homlokáról: az esküvő napján hallotta a csengőt, és mennie kellett!

Fiatalok és öregek, szegények és gazdagok, előkelőek és egyszerűek láthatók a képen, amint a levegőben károgó varjaktól kísérve mennek, ellenállás nélkül rohannak a csengős halál nyomában . . .

Egy tehetetlen, öreg asszony, egy fáradt, beesett arcú, ráncosképű asszony pedig maga nyujtja kezét vágyakozva a halál után, hogy vigye őt is magával; de ez meg nem kell neki, ott hagyja őt az út szélén . . .

És a megrázó kép alatt a felírás: «A halál diadalmenete».

Valóban, Testvéreim, gondolkodásra méltó kép! Csak a keresztény szószéken beszélhetünk erről a fájdalmas és megrendítő valóságról: az elmúlásról. Máshol az emberek összerezzennek erre a gondolatra. Máshol fölszisszennek, ha valaki a földi élet végére figyelmezteti őket.

De a mi szent keresztény hitünk nagyszerű értékét az is mutatja, hogy nemcsak nem tér ki ez elől a legkomolyabb kérdés elől sem, és nemcsak szemébe mer nézni a halál meg-

rendítően komoly valóságának, hanem még ebből a lesujtó tényből is, a halál győzedelmes vonulásából is, fölemelő és megbékéltető tanuságokat tud levonni. Mert a szent keresztény rámutat ugyan a megdöbbentő igazságra, hogy I. *a halál ténye amilyen bizonyos*, II. *a halál órája épolyan bizonytalan*, de ugyanakkor mégsem tör össze, nem dob a kétségbeesésbe, hanem még akkor is biztat, bátorít és megvigasztal minket.

Mindenki eljut az élete végéhez, de senki sem tudja, hogy mikor. Amilyen biztos, hogy mindnyájan meghalunk, époly bizonytalan, hogy mikor halunk meg. Két olyan igazság, amelynek valóságát — sajnos — senkinek kétségbe vonnia nem lehet.

I. Bizonyos, hogy mindnyájan meghalunk.

Először is senki sem vonhatja kétségbe, hogy **mindnyájan, kivétel nélkül mindnyájan halálra vagyunk ítélve.** Világosan mondja a Szentírás: «A világ törvénye: Minden bizonnyal meg kell halni!» (Jéz. Sir. 14, 12.) Légy gazdag vagy szegény, tanult vagy tanulatlan, egészséges vagy beteg, hófejű aggastyán vagy síró pólyásbaba, élj szárazon vagy vízen, hideg vagy meleg égöv alatt, munkában vagy tétlenségben, — mindegy! Mindnyájan meghalunk. «Emlékezzél meg ember, hogy porból lettél és porrá leszel» — szól hozzánk szent vallásunk Hamvazószerdán.

Fájdalmas, megrendítő igazság, de nem változtathatunk rajta! Akár gondolunk reá, akár nem; akár foglalkozunk vele, akár nem; akár készülünk reá, akár nem — egy napon kopogtat nálunk az Úr. Ha király voltál, meghalsz; ha pápa voltál, meghalsz; ha szegény küzdő ember voltál, meghalsz! Sok pénzed van: akkor is meghalsz? Meg! Szegény rongyos vagy: akkor is meghalsz? Meg.

A) **Évezredekkel ezelőtt Afrikában, a Nílus partján hatalmas fáraók uralkodtak.** Lábaik elé milliók görnyedve hajtották nyakukat s homlokukat a porig alázták. És ott voltak mellettük feleségeik, az arannyal, drágakővel teleaggatott uralkodónők, kiknek minden intését, minden szemmozdulatát szolgasereg leste; és rabszolganők fésülték az ő selymes, leomló hajukat . . .

És ezek is meghaltak!

Mikor meghaltak, emeltek nekik síremléket, mely méltó

legyen világhírnevükhöz, hol nyugodtan aludhassák örök álmukat.

Ez történt 4—5000 évvel ezelőtt.

És aztán?

Aztán a mult század régiség-tudósai ráakadtak ezekre a fáraókra, kiemelték azok kincseit, és a régi-régi halottak most a föld kerekségén szétszórva a nagy városok múzeumaiban vannak kiállítva.

Menjetek csak ki itt Pesten a Néprajzi-múzeumba. Ott fekszik üveg alatt egy királyi múmia. Az ember megáll előtte s kíváncsian tekint rá. Egy királyra tekint? Nem! Egy marék hamura.

És az a régi halott visszanéz azokkal az üres szemgödrökkel, amelyek mintha messziről — ó, milyen messziről — néznének! És azok az összeszorított ajkak egyszer csak mesélni kezdenek: mesélni egy hosszú, régi történetet, amelynek kezdete az élet himnuszát zengi, élvezetekről, dicsőségről és pompáról beszél — s a vége? A vége egy egyszerű, halk szomorúsággal elsuttogott mondat: Emlékezzél meg ember, hogy porból lettél és porrá leszel . . .

Kedves Testvéreim, mindnyájan meghalunk!

B) Beszéljek a fáraók után királyokról is?

A leghatalmasabbak egyike azok közül, akik valaha trónon ültek, **XIV. Lajos, francia király** volt, akit nagy fényeért s dicsőségeért csak «napkirálynak» szoktak nevezni.

A szerencse fia volt. Seregei győzelemről győzelemre mentek. Költők, főurak, szebbnél-szebb asszonyok hízelegve vették körül. Palotát palota után emelt. Építkezései ma is Franciaországnak legszebb műkincsei közé tartoznak. Páris melletti versaillesi kastélyát és kertjét mikor megnézi az ember, szeme-szája elál a csodálkozástól. És ő ugyancsak kivette részét az életből! És ő ugyancsak nem akart egy percet sem eltölteni élvezetek nélkül!

Egyszer azonban jött valaki. Valaki, aki még hatalmasabb s erősebb volt, mint a «napkirály»; lesujtott kaszájával, amelynek ellenállni nem tud e világon senki. És őt is letették szépen aludni a francia királysírokba. Hát mulató Lajos király, most mulass! Mi az? Nem tudsz többé? Te élvezetekben élő Lajos király, most szórakozzál! Mi az? Nem tudsz többé? Nem tudsz megmozdulni sem?

Pedig még egy útja hátra volt . . .

Jött a francia forradalom és feltörte a királysírokat. Megtalálták Lajos király porladó testét is; a lábán még akkor is

rajta volt a magassarkú cipő, amit életében viselt, hogy nagyobbnak lássék, mint amilyen. Fogták a csontjait, bedobták egy nagy gödörbe, oltott meszet öntöttek rája s az oltott mész fortyogása, sistergése mintha megint csak a fájdalmas szavakat sziszegte volna: Emlékezzél meg ember, hogy porból lettél és porrá leszel . . .

Kedves Testvéreim, mindnyájan meghalunk!

C) Beszéljek fáraók és királyok után császárokról is?

Az osztrák fővárosnak, Bécsnek központjában emelkedik a kapucinusok temploma, amelynek egész alsó része egy nagy-nagy boltozatos sírüreg, **az osztrák császárok s magyar királyok temetkezési helye.**

Ott sorakozik a falak mellett két sorjában a sok drága koporsó: 1—2—10—20, ki tudja mennyi? Ott fekszenek a császárok, királyok, főhercegek és főhercegnők egymás mellett.

Ott fekszik egy nagy síremlék alatt Mária Terézia és férje, Ferenc császár, és gyermekeik; aztán utána a többiek . . . egész a legújabb koporsókig: Rudolf trónörökösig. Erzsébet királynéig, I. Ferenc Józsefig. Kimondhatatlan földi hatalom és pompa egykori tulajdonosai bezárva ebbe a hideg kriptába, eltemetve, elfeledve, elporladva!

És amikor az ember ott áll Rudolf trónörökös és Erzsébet királyné koporsói között, annál a fájdalmas Szűzanya-szobornál, amelyet a magyar nők csináltattak Erzsébet királyné emlékére, és amikor az elmúlásnak ebbe a kriptacsendjébe betolakszik hozzá kívülről a világváros forgalmának zakatoló zaja, autók tülkölése, villamosok csengetése, kocsik robogása, emberek lármája; tekintetünk ráesik ezekre a mozdulatlan, csendben álló koporsókra, és mintha azok mélyéről hangos szó kiáltana fülünkbe abban a félelmetes csöndben: Ma még király vagy, holnap már semmi. Emlékezzél meg ember, hogy porból lettél és porrá leszel . . .

D) **Beszéljek a fáraók, királyok és császárok után még a cárokról is?**

Mikor meghalt egy-egy orosz cár, holttestüket gondosan bebalzsamozták, drága uniformisba öltöztették és a petropawlowski cári kriptában nehéz kőkoporsókban helyezték «örök nyugalomra».

Örök nyugalomra? Ah, dehogy!

A Szovjet urainak pénzre volt szükségük, bizottságot küldtek le ide a síri csönd birodalmába is, és egymásután töretették fel a koporsókat.

Feltörik III. Sándor koporsóját. Ott fekszik előttük csillogó gárdauniformisában, letépik melléről gyémántos rendjelét, kiveszik kezéből brilliánssal kirakott kardját, — s már mennek is a legközelebbi koporsóhoz. Most jön sorra II. Sándor . . . most I. Miklós . . . Jön I. Katalin cárnő koporsója és a halott nyakáról letépnek egy felmérhetetlen értékű gyémántnyakéket . . . És amint a síri, néma csendben szakadatlanul kattog és visszhangzik a minden emberi érzésből kivetkőzött halottrablók kalapácsütése, mintha megint a mulandóság figyelmeztető kiáltását hallanók belőle: Emlékezzél meg ember, hogy porból lettél és porrá leszel . . .

E) Mondjak még egy példát? Igen. De már nem királyokról!

Gondold csak el, hogy a világ 100 évvel idősebb. Nem 1934 van, hanem 2034.

Meglesz ez? Valószínűleg. Lesznek akkor is könnyelmű emberek, akik élnek-mulatnak, lelkükkel nem törődnek? Biztosan lesznek. Csak ki nem lesz? **Én nem! És ti sem! Senki, aki most itt van!** Akkor már csendes sírokban fogunk pihenni.

Pihenni? Nem is jól mondom. Akkorra talán már ki is ásták csontjainkat, hogy új halottaknak adjunk helyet. A házad még áll, de nem a tied többé: te por vagy! Ez a templom áll, telve van, de nem veletek: ti már por vagytok. Itt valaki prédikál, de nem én: én már por vagyok. És misézik valaki, de nem aki ma misézett itt. Fiatal fiúk ministrálnak, de nem akik ma — azok is már porrá lettek . . .

«Ó, halál! De keserű rád gondolni» (Jéz. Sir. 41, 1.) — kiálthatunk föl mi is a Szentírással. Megrendítő, megsemmisítő gondolat! . . . Az ember kényelmetlenül érzi magát, és kibúvót keres, és okoskodni kezd. «Ugyan mit aggodalmaskodol? Igaz: egyszer meg kell halni. De ki tudja, mikor lesz az?»

II. Bizonytalan, hogy mikor halunk meg.

Mikor pedig így akarjuk csitítani lelkünk nyugtalanságát, talán nem is gondoljuk, mennyire igazunk van. Igazunk, csak más hangsúlyozással. Olyannal, amelytől nem hogy megnyugodnánk, hanem annál nagyobb kétség vesz erőt rajtunk. «Ki tudja, mikor jön a halál!» Igaza van, csak másképp kell hangsúlyoznod: «**Ki tudja,** *mikor jön a halál?*»

A) Egy valami rémesen bizonyos: hogy meg kell halni.

A többi mind rémesen bizonytalan: hogy *mikor*, hogy *hol*, hogy *hogyan*, hogy *milyen lelki állapotban!* «Mors certa, hora incerta» — mondja nagyon igazán egy lipcsei toronyóra felírata.

a) Mikor fogok meghalni? Talán rügyfakasztó tavaszi napon, amikor virágba öltöznek a fák, akkor fogják lezárni a szememet? Tikkasztó nyári napon fogok lehullani, mint érett gyümölcs a fáról? Nem tudom. Levélhullató őszkor fognak-e letenni a sír mélyébe? Vagy talán csikorgó téli délután, mikor pár perc alatt fehér hólepel borul majd friss sírhantomra? Nem tudom, nem tudom!

Zwischen Sarg und Wiege
Ist nur eine Stiege.

b) És hol fogok én meghalni? Egy kereskedő ezt kérdezte az egyik matróztól:

— Hol halt meg az édesapád?

— Tengerbe fúlt.

— És a nagyapád?

— Az is.

— És te nem félsz a tengerre menni? — csodálkozott a kereskedő.

De a matróz így felelt:

— Hol halt meg a te apád?

— Ágyban.

— És nagyapád?

— Az is ágyban.

— És te nem félsz minden este az ágyba feküdni? . . .

Valóban. Testvérem: hol fogok én meghalni? Egy kis szobában, vagy talán kint az utcán összeesve? Otthon vagy kórházban? Szárazföldön vagy vízen? Nem tudom!

c) És hogyan fogok meghalni? Hosszú, kínos szenvedés után, vagy egy-két perc alatt hirtelen? Az öregkor csendes végelgyengülésében, vagy gyötrő fájdalmak kínjai közt? Szüleim, ismerőseim körében, vagy idegenben, elhagyatva mindenkitől? Természetes halállal vagy vonatösszeütközésben, vagy autó kerekei alatt? Nem tudom, nem tudom!

d) De halljátok csak, Testvéreim: mindez utóvégre is nem fontos! Hogy mikor fogok meghalni, mindegy; hogy hol fogok meghalni, mindegy, ha . . . ha tudok felelni a negyedik kérdésre: *Milyen lelki állapotban fogok meghalni?* Ez a nem mindegy! *Jaj, hogyha a halál téged bűnben talál!* Ez nem mindegy!

Már pedig olyan lelki állapotban fogsz meghalni, amilyenben éltél! Halálunk csak visszhangja lesz életünknek. Nem kívánhatjuk, hogy Isten csodát tegyen érettünk!

Nem kívánhatjuk, hogy ha egész életünkben a szentségekhez nem járultunk, hogy akkor az utolsó pillanatban mégis részesülhessünk bennük!

Nem kívánhatjuk, hogyha egész életünkben ittuk a bűnt s lelkünkkel mitsem törődtünk, ha egészséges korunkban nem szakítottunk annyi időt, hogy egyszer már végleg leszámoljunk nyiltan, őszintén bűneinkkel a gyóntatószékben, hogy akkor most Isten csodával mentsen meg, és hogy amit egészségben meg nem tettünk, azt most a rémítő testi kínok közepette pótolhassuk.

Nem! Ezt nem kívánhatjuk! Amilyen az életünk, olyan a végünk. Pedig: *jaj, hogyha a halál téged bűnben talál!*

B) Lépten-nyomon hozza a pósta ismerőseinkről a gyászjelentéseket: «Tetszett az isteni gondviselésnek, hogy a mi szeretett atyánkat, rokonunkat hosszú szenvedés után magához vegye». Vagy: «Alulírottak, szomorodott szívvel jelentik, hogy» . . . Megilletődve elolvassuk, félretesszük és — folytatjuk munkánkat.

De egyszer majd nyomatnak egy gyászjelentést, amelyet te már nem fogsz olvashatni, mert a középen nagy vastag betűkkel éppen a te neved fog állani. Mikor a pósta szétviszi ezeket a gyászkeretes lapokat, **te már akkor ott fekszel felravatalozva egy kicsiny szobában.** Mereven, hidegen, olyan sápadtan, mintha viaszból volnál öntve. De te minderről már nem tudsz semmit. És körülötted rokonok, ismerősök sírnak, de te mindebből már nem hallasz semmit.

És jön a pap s felszólítja a jelenlevőket: «Oremus pro fidelibus defunctis», «imádkozzunk az elhúnyt hívekért». De te mindezt már nem hallod: ha jó voltál, jó neked; bűnben haltál, jaj neked!

És elkezdi a kántor a «Circumdederunt me» lelket marcangoló dallamát: «Körülvettek engem a halál borzalmai . . .» De te ezt már nem hallod: ha jó voltál, jó neked: bűnben haltál, jaj neked!

S megindul lassan a gyászmenet a sír felé. Még egyszer felhangzik a szomorú ének: «Ments meg engem, Uram, az örök haláltól . . .» De te ezt már nem hallod: ha jó voltál, már jó neked; bűnben haltál, jaj neked!

A gyászolók lassan oszladoznak. És te ott maradsz egye-

dül a csendes temetőben. Az esti szellő meg=meglebegteti fejfádon a fehér fátyolt. Olvasom, mi van ráírva: Élt 17 évet. Ilyen fiatalon!... Mi az? Hogy nem jól látok? Élt 71 évet? Mindegy. Neked már teljesen mindegy!

Alig pár év — és elporladtál. Sírod fölött forog az idő, mennek az évszázadok, évezredek. A világok, melyek fölötted virultak, régen elhervadtak. Sírod fölébe talán várost építettek, s a fölötted épült házban emberek laknak; emberek, kik nevetnek, mint egykor te, kik romlottak és gonoszak, mint egykor te, kik meghalnak, mint egykor te és porrá és hamuvá lesznek: de a te lelked örökkön=örökké él, s amint a földön éltél, olyan életed lesz örökké; *ha jó voltál, jó neked; bűnben haltál, jaj neked!*

C) És mikor így látjuk, kézzelfoghatóan érezzük a halál legyőzhetetlen uralmát; mikor napról=napra teljesedik előttünk a Szentírás szava: «Minden test elfonnyad, mint a fű, mint a fakadó levél a zöldelő fán: az egyik kihajt, a másik lehull: ilyen a húsból és vérből való nemzedék: az egyik bevégzi, a másik születik» (Jéz. Sir. 14, 18, 19.); mikor mindennek szószerinti igazságát lépten=nyomon tapasztaljuk, akkor még *vannak emberek, akik ezt még mindig nem hiszik!* **Nem hiszik, hogy ők is meghalnak!**

«Dehogy vannak! — mondod. Olyan nyilvánvalóan eszelős ember csak nincs, aki komolyan mondaná, hogy ő nem fog meghalni!» ...

Nos, hát igaz, olyan nincs, aki *mondaná*. De vannak sokan, milliószámra vannak, *akik úgy élnek, olyan könnyelműen, olyan léhán, olyan felelősségtudat nélkül, mintha azt hinnék, hogy sohasem fognak meghalni!*

Pedig nem tudok elgondolni megdöbbentőbb fájdalmat, nem lehet elképzelni szörnyűbb kijózanodást, mint mikor öregedni és betegeskedni kezd egy ember, aki nem hisz az örök életben. Mikor arra kell eszmélnie, hogy bizony, szaladnak az évek, egyre gyorsabban morzsolódik az élet és kezéből — hiába minden erőlködés — egyre jobban csúszik ki ez a világ. És nem segít semmi, nem használ semmi, nem használ már a rúzs, a festés, nem a legdivatosabb ruhaszabás, nem a hegyi levegő, a tengeri kúra, ... egyre jobban közeledik a vég, az a vég, amelyre soha, de soha gondolni nem akart. És most veszi észre, hogy a keze üres, jaj, ijesztően üres!

D) Most azonban felelj, Kedves Testvérem, egy kérdésre: **Ha még ma kellene elmenned?** Ha a halál már a

következő órában jönne érted? Ha az Úr még ma küldené hozzád angyalát az üzenettel: «A sáfárkodás idejének vége. Hagyj mindent úgy, ahogy van. Jöjj számadásra!» Mit tennél?

Felelhetnéd-e nyugodtan: «Igen, Uram, készen vagyok, minden rendben van, megyek!»

Tudnál-e nyugodt lélekkel elválni az emberektől s nem kellene-e előbb még egynéhánnyal kibékülnöd?

Tudnál-e örökre elszakadni tőlük s nem kellene-e előbb ezt vagy azt visszaadni nekik, amikkel őket megkárosítottad?

Tudnál-e tiszta lélekkel menni az Úr elébe s nem fojtogatná-e szívedet sok régi, elkövetett s meg nem gyónt bűnöd?

Tudnál-e Isten elé lépni: «Atyám, hívtál, íme a te hű gyermeked!»

Igen? Ó, akkor jól van! Örülj és örvendezzél!

Hanem, ha van valaki, aki megrendülne a hívó szóra; ha vannak, akiknél ez váratlanul jönne s akiket készületlenül találna; ha vannak, akiknél nincs minden rendben, akiket Isten mindentudása előtt ez vagy az a felebarátunk vádolni tudna, akiknek lelke sok-sok bűntől, meg nem gyónt s meg nem bocsátott bűntől feketéllik: ó, azokat kérve kérem, hozzanak mindent rendbe, menjenek gyónni, . . . holnap reggel menjenek gyónni! Kérem őket, ne játsszanak tovább az Isten irgalmas türelmével és gondoljanak szegény lelkükre!

Gondoljanak arra, hogy földi életünk «elvonul, mint az árnyék . . ., mint a hajó, mely a hullámzó vizet átszeli, melynek, ha elhaladt nem találni nyomát». (Bölcs. 5, 9. 10.) Gondoljanak arra, hogy életünk erőtlen, mint a lehellet (Jób 7, 7.), gyönge, mint a pókháló. (Zsolt. 89, 9.) Gondoljanak arra, hogy «nincs az ember hatalmában, hogy visszatartsa éltető lehelletét; nincs a halál napján hatalma». (Préd. 8, 8.) Gondoljanak arra, hogy «ha délnek dől a fa, vagy északnak, azon a helyen marad, hová ledőlt». (Préd. 11, 3.) Vagyis gondoljunk arra, hogy jaj, hogyha a halál minket bűnben talál; mert *amint meghaltunk, úgy fogunk megítéltetni, s amint éltünk, úgy fogunk meghalni!*

*

Kedves Testvéreim! A génuai világhírű temetőnek, a Campo Santonak egyik márványsíremléke nyílt koporsóban fekvő halott apát ábrázol s a halott előtt összekulcsolt kézzel térdel gyászoló leánya. Azonban a halott apa és a síró leány közt ott áll Krisztus, áldó kezét terjeszti mindkettőjük fölé,

a háttérben pedig ez a három krisztusi szó csillog, mint abból a másik világból előtörő napsugár: «Ego sum resurrectio», «Én vagyok a föltámadás».

Testvéreim! Mi, emberek, tituláljuk egymást, hajlongunk egymás előtt, félünk egymástól, — pedig csak két igazi nagyhatalom van a világon, két fönség, két szédületes úr: *a halál és Krisztus.*

A halál, amely soha nem alszik, soha nem pihen, hanem minden nap levágja az emberek közt a maga porcióját: 120.000 embert minden nap. És amerre elvonul ez a 120.000 temetési menet — falun, tanyán, városon, szárazon, tengeren — láttára szerte a világon megilletődnek az emberek, leveszik kalapjukat, elnémulnak a fecsegő nyelvek, elhalványul az életpiros arc . . . Amerre csak jár a halál Ófensége.

Így tartotta már ezredek óta egyeduralmát a halál és járta diadalmas halotti menetét, mikor 1900 évvel ezelőtt a kis Naim városka szélén egyik halotti menet szembetalálkozott Valakivel. Valakivel, aki megállította a sír felé tartó menetet, odalépett a halva fekvő ifjúhoz, reászolt: «Ifjú! mondom neked, kelj föl» (Luk. 7, 14.) — . . . és ebben a pillanatban, mintha valami rémes roppanás borzongott volna végig a világon: *megtört a halál uralma!*

Azóta is rohannak az évek. Azóta is zúgnak a földön a temetési harangok. De azóta már nem morzsol többé össze minket arasznyi létünk nyomasztó tudata. Azóta tudjuk, hogy az ember életét — a létnek bármily picinyke patakja legyen is az — a rohanó évek nem a bizonytalan sötét semmibe görgetik tova, hanem mindnyájunk életének piciny erecskéje a létnek abba a határtalan Óceánjába torkollik bele, akit Istennek nevezünk.

Csak az a patak fél a tiszta tengertől, amelyik a földön átfuttában piszkot szedett magába.

Amelyik azonban ki tudta dobni magából az útközben reáhulló port-szemetet és kristályosan érkezik a kristályos Óceánhoz, annak minden elmúláson túl, minden síron túl, minden enyészeten túl biztatólag, vigasztalólag cseng Krisztus szava: «Ego sum resurrectio et vita», «én vagyok a föltámadás és az élet!» (Ján. 11, 25.); és cseng a Szentírás vigasztalása: «Boldogok a halottak, akik az Úrban halnak meg». (Jel. 14, 13.) «Az igazak lelkei Isten kezében vannak.» (Bölcs. 3, 1.) «Az igazak örökké élnek, és jutalmuk az Úrnál vagyon». (Bölcs. 5, 16.)

Wohl sterben, ist nicht verderben,
Sondern das ewige Leben erben.

Testvéreim! Éljünk úgy, mint akik tudjuk, hogy egyszer meg fogunk halni, hogy majd meghalhassunk úgy, mint akik tudjuk, hogy örökké fogunk élni.

Éljünk az Isten szeretetében, hogy meghallhassunk az Isten kegyelmében! Amen!

VIII.

A tanító halál.

Krisztusban Kedves Testvéreim!

A kereszténységnek kétségtelenül egyik legmélyebben gondolkodó szentje, sziporkázó lángelméje: Szent Ágoston. Kimeríthetetlen szellemességének a jellegzetes és találó megállapítások egész tömegét köszönhetjük. Elég volt neki néha csak két-három egyszerű szó is, hogy mázsás igazságokat fejezzen ki velük. Mily egyszerűnek látszik pl. az a pár szó is, amit egyszer a halálról mondott: «Sit mors pro doctore», «legyen a halál tanítótok». Egyszerű szavak és mégis egy egész beszédre való hasznos figyelmeztetés rejlik mögöttük.

«*Doctor Mors*», «*Halál Doktor Úr*» — furcsa, különös gondolat! Eddig csak Doktor X. Y. tanárt ismertük, aki történelemre tanít, aki a politikára tanít, aki a nyelvekre tanít, aki az orvosi tudományokra tanít, . . . de most jön a «Halál Doktor Úr», jön és — az életre akar tanítani!

Mert Szent Ágoston valóban így értette: Legyen a halál tanítótok a helyes életre.

A mai beszédben tehát odaviszem kedves hallgatóimat ennek a különös doktornak, különös tanítómesternek katedrája elé. Hallgassuk csak feszült figyelemmel, mire tanít minket «Halál Doktor Úr». Ő a világ minden nyelvén tud beszélni és a világ minden országában van tanítási engedélye. Hiszen van-e tapodtnyi hely a világon, ahol sírok nem állnának? Már pedig, ahol sírdomb van, ott van az ő katedrája is, ott ül a katedrán a halál, az élet nagy tanítómestere. Előadását három pontban foglalja össze: Emberek, tanuljátok meg tőlem, I. **milyen semmiség az élet**, II. **milyen kincs az élet** és III. **milyen felelősség az élet!**

Igyekezzünk, Kedves Testvéreim, megszívlelni a mai beszédben «Halál Doktor Úr»-nak ezt a hármas tanítását.

I. Milyen semmiség az élet!

Legelső tanítása ez: Milyen semmiség az élet!

A) «Sta viator!» «Utas, állj meg!» — olvassuk régi sírköveken a figyelmeztetést. Földnek vándora, állj meg, — tanítja a halál is; állj meg és jusson eszedbe, **mennyire mulandó minden, de minden**; egyedül örök a hatalmas Isten.

a) Mint rohan az élet, mint csúszik ki kezünkből, bármily görcsös marokkal szorítanók is magunkhoz! Akár a repülő nyíl! Akár a szárnyaló madár! Ha márványpalotában laknál is, és mindennap dúskálnál a terített asztal mellett, és ha legelső orvosok gyógyítanának is a legdrágább orvosságokkal — mindez nem használ semmit.

b) És milyen bizonytalan ez az élet! 1933-ban a Bécsből Velencébe tartó repülőgép lezuhant. Utasai között volt egy fiatal író is, aki súlyos sebesüléseket szenvedett és még a szerencsétlenség estéjén meghalt. Berlinből jött aznap repülőgépen Bécsbe és kétórás pihenés után továbbszállt Velencébe. Bécsben együtt töltötte e két órát egy ismerősével. Autón mentek be ebédelni egy előkelő étterembe és étkezés közben rajongva beszélt az ifjú író a technika nagy haladásáról:

— Mégis hatalmas az emberi elme! — mondotta. Ma reggel még Berlinben reggeliztem; most délben Bécsben ebédelek; estére már a San Marco-tér egyik vendéglőjében fogok vacsorázni és hallgatom a zenét . . .

Estére . . . az örök Bíró trónusa előtt jelentkezett és nem a San Marco-téri vendéglőben.

c) «Halál Doktor Úr» itt leszáll katedrájáról, odamegy a sírok közé, megnyitja azokat és *megszólaltatja a bennük fekvő halottakat.*

Megszólalnak a fiatal halottak: Mennyire csalódtunk, mikor hosszú életre számítottunk, és nem hittük el, amit régi órákon sokszor olvashattunk volna felírva: «Jede Stunde bringt dir Kunde». Megszólalnak az öreg halottak: Milyen semmiség volt egész földi életünk! mint árny és füst rohantak el az évtizedek, és most látjuk, mennyire igaza van annak a sírfelíratnak, amelyik így szól: «Homo humus, fama fumus, finis cinis», «az ember csak föld, a hírnév csak füst, és mindennek vége a porladás».

Megszólalnak a szegény halottak: Nekünk a halál megváltás volt. Megszólalnak a gazdagok: Minden kincsünk nem volt képes megmenteni ettől a helytől minket.

Igaza volt *Nagy Sándornak*, a gazdag és hatalmas macedón királynak, aki elrendelte, hogy úgy tegyék őt koporsóba, hogy száraz, üres halotti keze lógjon ki belőle; hadd lássák az emberek és rendüljenek bele, hogy a hatalmas nagy király is üres kézzel távozik, és semmit, de semmit sem vihetett magával . . .

Így beszélnek hozzánk a halottak . . .

«Halál Doktor Úr», bizony te jól tanítasz minket!

B) **De bár csak tanító szavát meghallanák azok,** akik minden porcikájukkal, tervükkel, vágyukkal csak ezen a földön élnek!

a) Kár, hogy a mai ember annyira félve szalad a halál gondolatától! Nem szeret a halállal találkozni!

A régi rómaiak nem féltek a haláltól. A sírokat a legforgalmasabb országutak szélén ásták hosszú sorban, hogy az előttük elvonulók napról-napra lássák azokat.

Nem féltek a régi keresztények sem.

Ne vegyétek különösnek, ha azt mondom: jó volna a mai embernek is néha a sírokat észrevennie, a betegeket, a nyomorultakat s a halottakat is megnéznie. Hiszen minden utcasarkon csak a föld, az élvezet kínálja magát: színház, mozi, tánc, orfeum, bár. Minden képeslapból csak a könnyelmű élet kiabál. Minden csemegekirakatban, minden selyemkereskedésben, minden luxusautóban ez a világ, az élvezet világa kelleti magát. Csoda-e, ha az ember elfelejti, hogy van egy más világ is, a nélkülözés, szenvedés és betegség világa! Csoda-e, ha a halálnak kell megtanítania azt, aki máshonnan nem akarja megtanulni, hogy nem ez a gyorsan elsikló élet az igazi élet!

b) És a halál minderre megtanít.

Megtanít nagyon alázatosnak lenni, de egyben nagyon bizakodónak is. Megtanít arra, hogy semmi az életünk, de egyben mily kincs is az életünk. El ne bízzuk magunkat, mert a földi élet annyira rövid; de teljünk el örömmel, mert az örök élet annyira hosszú.

Megtanít arra, hogy két világnak vagyunk polgárai, de nem lehet mindkettőben végleges maradásunk. E földre csak «tranzitó-vízumunk» van, majd odaát lesz az állandó letelepülés. Itt vándorok vagyunk, odaát vár a végleges otthon. Itt van az álom, ott a valóság. Itt az árnyék, ott a lét teljessége . . .

c) És ekkor újra megszólal a «Halál Doktor Úr»: Emberek, ha mindez valóban így van, *hát hogyan élhettek mégis*

úgy, mintha éppen megfordítva volna? Hogyan élhettek úgy, hogy egyetlen és kizárólagos gondotok csak ez a föld, és a kenyér, és az üzlet, és az élvezet, és a színház, és a mulatság . . . Ez az egyetlen vágyatok, törekvéstek, aggódástok, és ami mindez után jön, ami a koporsótokra hulló göröngy tompa koppanása után jön, erre az igazán fontos, sorsdöntő tényre alig-alig gondoltok.

Különös dolgot olvas az ember egy száz év előtt megjelent ujságban (Warendorfer Wochenblatt, 1835 júl. 25.). Arról van ott szó, hogyan menekülhet meg a tetszhalott, ha a sírban magához tér. Csövön egy spárgát kell a földbe vezetni egész a halott kezéig — írja a lap —, a spárga föld feletti végére pedig csengőt kötni. Ha a halott felébred, csak meg kell húznia a spárgát és a temetőőr rögtön kimenti a sírból . . .

Nem különösek-e az emberek, Testvéreim? Hogy valakit mint tetszhalottat temessenek el, ez ugyan alig fordul elő. De azért még erre is akar gondolni: mi lesz vele, ha mégis fölébred. Az azonban egészen bizonyos, hogy minden ember fölébred a halál pillanatában az Isten ítélőszéke előtt, — és mégis, ezzel oly sokan mitsem törődnek s nem biztosítják magukat erre az esetre!

Halljuk meg tehát a halál tanítását és ne felejtsük el soha, mik vagyunk s mivé leszünk. Szívünk Istené, nem a világé; ne engedjük hát, hogy annak bűneihez tapadjon! Lelkünk Istené, nem a világé; ne engedjük hát, hogy annak csalóka légvárai ejtsék foglyul! Aranyunkat, kincseinket nem viszszük Isten elé. Palotánkat, autónkat sem. Hát mit? Csupán egyetlen lelkünket.

Az egyetlen kincs, az egyetlen vagyon, az egyetlen érték, amit átviszünk, — csak a tetteink: ami jót vagy rosszat cselekedtünk.

II. Milyen kincs az élet!

Mikor pedig «Halál Doktor Úr» már ilyen komolyakká tett bennünket, előveszi második gyógyítási módját, második receptjét. A második receptre ez van írva: Az élet rövid ugyan, de egyben óriási kincs is. A mult már nem a tied, a jövő még nem a tied, használd fel tehát azt, ami a tied: használd fel a mai napot!

A) **A mult már nem a tied!**

a) Bizony, nincs ember, aki egy-egy év elmúltával, a

születése napján, vagy Szilveszter estéjén *el ne szomorodnék, ha gyorsan elröppent eddigi életére visszatekint.* Mily gyorsan repült tova egész eddigi élete! Mint mosódik el azokból minden örömünk és fájdalmunk, munkánk és szórakozásunk, sikerünk és sikertelenségünk! Ha a német szót: «Leben» (élet) megfordítjuk, «Nebel» (köd) lesz belőle. Ilyen köddé foszlik egész elmúlt hosszú életünk is, ha most visszagondolunk reá. Még el-elbeszélgetünk a mult nyárról, a tavalyi utazásunkról, egy-egy nagyobb eseményről, de aztán minden süllyed, menthetetlenül süllyed a feledésbe, minden homályosodik, halványul, azt sem tudjuk már, hogy valóban megtörtént-e velünk, vagy csak álomban láttuk mindezt.

b) Nagy titok az idő! Mögöttünk van a mult, amely már nem a mienk; előttünk a jövő, amely még nem a mienk; és kezünkben a jelen, egy másodperc, amely abban a pillanatban siklik ki kezünkből, amelyben meg akarjuk fogni.

Szemünket a sötétségbe fúrva, előremeresztett tekintettel igyekszünk minden új esztendő első percében belenézni a jövő titkaiba, — de nem látunk belőlük semmit sem.

B) Nem látunk semmit, mert **a jövő még nem a mienk.**

a) Mint biztatja magát az ember: A mult év bizony keserves volt, de itt van az új! Ebben jönnie kell a könnyebbülésnek, jönnie kell a csodának. Az idő pedig rohan és nem törődik az emberrel: sem azzal, aki siettetné útját, sem azzal, aki késleltetni szeretné.

A fiatalok türelmetlenkedve mondják: Hej, ha csak öt évvel idősebb lehetnék már . . . a vizsgákon túl volnék . . . diplomám volna . . . állásom volna . . . Az idősek meg lemondóan szólnak: Hej, ha csak öt évvel is fiatalabb lehetnék, mikor még jobban vitt a lábam . . . meg a lélekzés sem volt olyan nehéz . . . és a kezem sem reszketett ennyire . . . Az idő pedig mindezzel nem törődik, hanem rohan a maga útján.

b) «Ah! Csak többet tudnék abból a titokzatos jövőből! Csak látnám, mi vár reám még az életben! Milyen veszély, milyen sors, milyen veszteség! Miért nem engedi az Isten, hogy belelássunk a jövőbe?»

Igy beszél sok ember, és nem jut eszébe, mily szörnyűség volna ismerni a jövőt! Mennyire megdöbbentő, munkát megbénító, talán őrjítő volna többet tudni a jövőből, mint amennyit az Úr jónak látott velünk közölni!

Egyenesen páratlan az a pszichológiai és pedagógiai tapintat, ahogyan a kereszténység ebben a kérdésben viselkedik. Jövő sorsunkról éppen annyit tanít, amennyi kell ahhoz,

hogy reménnyel teljes lélekkel álljunk munkába. Nem kegyetlen vaksors ökölcsapásai alakítják jövőnket — hirdeti —, hanem a gondviselő Isten atyai keze. És ez a szerető atyai szív rendezte azt is, hogy részleteket nem tudunk a reánkváró jövőből, hogy munkaerőnk meg ne bénuljon, hogy bátorságunk el ne vesszen. Látjuk a végső célt, ahová minden út torkollik, de nem látjuk az utat, amelyen mi fogunk járni. Csak egyet látunk világosan, amelynek becsületes felhasználása árán elnyerhetjük az örök életet.

A mult gyorsan röppent el, a jövő még nincs a kezemben, *de enyém a ma!* Ma még szabad szeretnem az Istent, — nem tudom, meddig! Még szabad szolgálnom az Istent, — nem tudom, meddig! Ma még lehet jóvátennem a multat, — nem tudom, meddig! Ma még lehet itt vezekelnem a régi bűnökért, — nem tudom, meddig!

A halál tehát ugyanakkor, amikor megmutatja az élet semmiségét, ugyanakkor arra is rámutat, mily óriási kincs ez az élet! 30—50—70 évig tartó harctér, küzdőtér, türelempróba, és ennek helyes eltöltésétől függ az egész örökkévalóság!

III. Milyen felelősség az élet!

És ebben áll a halál harmadik tanítása: Milyen felelősség ez az élet!

A) **Ez az óriási felelősség teszi nehézzé a halál percét.**

a) Vajjon mi fáj nekünk legjobban a halálban? Az-e, hogy *válni kell szeretteinktől, munkakörünktől, terveinktől, vagyonunktól?*

Kétségtelenül ez is.

Ha kis gyermekek s özvegyasszony maradnak utánunk, akkor fáj az ő árva sorsuk, ha öreg szülők maradnak, fáj az ő bizonytalan jövőjük. Ha félbemaradt, merész tervek maradnak, akkor fáj a befejezés nélkül lezárult munkakör. Ha nagy alkotások vagy keservesen összekuporgatott vagyon maradnak, fáj azoknak további ismeretlen jövője . . . Mindez fáj, — de nem ez fáj legjobban.

b) Hát mi fáj legjobban a halálban? *Az élet végső, fájdalmas erőlködése az elmúlás ellen?* A test és lélek egymáshoz kötöttségének ez az erőszakos szétválasztása? Ó, igen, ez is fájdalmas, ezért is keserű a halál. De még mindig nem ez fáj legjobban a halálban . . .

c) Hanem, tudjátok, mi fáj legjobban? Az élet mérlege, amelyet most lezárunk. A számadás pillanata, amely elé megyünk. Az ítélőszék, amely vár minket. *Az Isten előtti felelősségünk földi életünk minden szaváért s tettéért* — ez teszi a halált legkeserűbbé. Az a szemünkbe meredő kérdés: Mi lesz most velünk? Hová jutunk most?

Igen: Hová jutunk? Ezt kérdezte egy ijedős hölgy is, mikor meredek hegyi lejtőn ment lefelé a villamos kocsi.

— Jaj, vezető úr, mi lenne most velünk, ha elromlanék a villanyfék?

— Ne tessék félni: van még légfék is a kocsin.

— De hová jutnánk, ha a légfék is elromlanék? — ijedezett tovább az utas.

— No, az sem olyan nagy baj: van még kézi fék is!

— De hová jutnánk, ha a kézi fék is elromlanél?

Erre már a vezető is felütötte fejét:

— Hogy akkor hová jutnánk? Hát . . . ki a pokolba, ki a mennyországba!

Igaza volt ennek az embernek. Dehát nem érzitek ki ebből a válaszból az óriási felelősséget? Nem halljátok ki belőle Krisztus Urunk figyelmeztetését: «Ti is legyetek készen, mert amely órában nem gondoljátok, eljön az Emberfia». (Luk. 12, 40.)

B) Most tehát felelj, Testvérem, az én komoly kérdésemre: Tudatában élsz-e ennek a felelősségnek? Rendben tartod-e ügyeidet? **Készen vagy-e mindig a halálra?**

Az emberek évezredek óta mást sem tesznek, mint meghalnak, — és a halál mégis váratlanul éri őket. Nos, ha ma kellene az életedről a rovancsolást megtartani, te készen volnál? Mondd, mindennel rendben vagy?

a) Rendben vannak-e anyagi ügyeid? Nem lesz koporsódnál harc? Idegen dolog nincs-e nálad? Nem találnak-e valami rendetlenséget kötelességeid közt? Haláloddal nem omlik-e össze egész életed külső látszata és tieidnek a sírnál nem kell-e mondaniok: «Jaj, miért tetted ezt velünk?»

b) Nincs-e senkivel fontos beszélnivalód? Mondd, hát igazán nem tudod még ma megírni azt a levelet, azt a magyarázó levelet, azt a bocsánatkérő levelet?

Jaj, mennyit veszekszenek az emberek egymással. Milyen apróságok miatt meg tudjuk keseríteni egymás életét: két kopasz össze tud veszni egy fésű fölött. Milyen semmiségeken össze tud veszni két testvér, gyermek és szülő és éveken át tudnak haragot tartani.

Egyszer aztán beleszól a halál, és akkor térnek vissza józan eszükhöz, mikor már késő.

Az imént temettek egy öreg embert; s amint a sírtól hazamenőben voltak a rokonai, meghatottan tárgyalták: Milyen áldott jó ember volt a boldogult, nem ártott senkinek sem . . . De miért kell ezt csak a temetés után felfedezni? Miért csak a halál után, mikor életében annyit keserítették s annyiszor volt köztük nézeteltérés?

«Azért mégis jó ember volt!» — mily fájdalom, hogy sokan, igen sokan csak akkor veszik észre és akkor mondják ezt el, amikor már késő. Hányan lennének szelídebbek, megbocsátóbbak, elnézőbbek, hányan lennének szeretettel-teljesebbek akkor, mikor már késő, mikor már nem lehet!

O, lieb' so lang du lieben kannst,
O, lieb', so lang du lieben magst:
Die Stunde kommt, die Stunde kommt,
Wo du an Gräbern stehst und klagst!
(Freiligrath.)

Mondd, Testvér, rendben vagy te ezen a ponton is?

c) Jön azonban a még fontosabb kérdés: *Rendben van-e a lelked?* Eszedbe jut-e gyakran Szent Pál figyelmeztetése: «Igen jól tudjátok, hogy az Úrnak napja úgy jő el, mint éjjel a tolvaj. Éppen mikor azt mondják: Békesség és biztonság, — akkor szakad rájuk hirtelen a veszedelem». (Thessz. I. 5, 2. 3.)

Mazarint, XIV. Lajos hatalmas miniszterét kártyázás közben szélütés érte. «Eh, talán csak gyenge rosszullét» — gondolta. Szolgájának megparancsolta, hogy tartsa a karját, hogy tovább játszhassék. Hiába! A kártya kihullott kezéből, s ő hátrahanyatlott. Utolsó szavai voltak: Szegény lelkem, mi lesz most belőled?

Gondolj csak vissza egész életedre és kiálts fel: Szegény lelkem, mi lesz belőled?

Abba a másik titokzatos életbe, a sírba, ebbe a 2 m mély, 1 m széles gödörbe nem viszünk magunkkal semmit sem. A síron túlon nem kísér el minket senki sem! A takarékbetétünk nem! Az autónk nem! Selyemruháink nem! Toilette-cikkeink nem! Barátaink, rokonaink, testvéreink, szüleink nem . . .

Rettenetes! Hát ki kísér át arra a bizonytalan útra? A tudásom nem! A szépségem nem! Acélosan trenírozott izmaim nem! . . . Hát üres kézzel álljak az Isten elé? Üres kézzel odaállani?

No, nem, Testvér! Van, ami átkísér, — ami egyedül kísér át! Van, ami veled megy a sírodig, a síron túl az örök Istenig s megszólal melletted s védőügyvéded lesz.

Mi ez? Mi ez?

«Opera enim illorum sequuntur illos» — mondja a Szentírás a halottakról: «*cselekedeteik követik őket.*» (Jel. 14, 13.)

A tetteinket visszük magunkkal!

Und dann auch gibt, was du gelebt,
Was du getan, was du erstrebt,
Was du geglaubt, was du gesollt,
Was du gekämpft, wass du gewollt,
Dir unabweislich das Geleit
Hinüber in die Ewigkeit. *(Bosse.)*

Igen: amit tettél, az elkísér oda túlra is. Az a pohár víz, amit a szomjasnak adtál, az elkísér oda s védődügyvéded lesz. Az a falat kenyér, az a darab ruha, amellyel nyomorgó embertársaidat segítetted, az elkísér oda s szót emel melletted. És minden irgalmas szavad s résztvevő tetted, és minden vigasztaló tekinteted s áldozatos szereteted és a kísértés és bűn ellen küzdő minden önfegyelmezésed ... mindez elkísér oda és egyetlen kincsed marad. «Cselekedeteik követik őke.t» (Jel. 14, 13.)

*

Kedves Testvéreim! Ha az ember Róma utcáin járkál, beleszédül a rohanó forgalomba, belekáprázik a csillogó, pompázó élet ritmusába. Mennyi terv, mennyi tülekedés, mennyi emberi fény és szépség!

Mikor aztán fölmegy egy magaslatra, a hét halom valamelyikére és onnan messziről nézi a várost, nem lát a nagy forgalomból már semmit, nem hell semmi zajt, semmi földi tülekedést. Mint színes kis gyufaskatulyák, úgy húzódnak meg, úgy lapulnak össze előtte a világváros házai, — de fölöttük megnyugtató méltósággal emelkedik ki és mutat magasba a Szent Péter-dóm óriási kupolája.

Ilyen magaslatra vezetett föl a mai beszéd is: «Halál Doktor Úr» katedrájának magaslatára, a temető magaslatára. Ha onnan nézzük végi az életet, látjuk, mint lapul össze gyufaskatulyányi sírdombbá minden emberi tülekedés, hajsza, terv és hatalom, — és oly jól esik ilyenkor észrevenni a mi szent hitünk kupoláját, amely vigasztaló nyugalommal emelkedik a halál országa fölött.

A halál gondolata megrázó igazság és nincs ember, aki meg ne rezzene tőle.

Még a hívők is?

Még azok is, akiknek szent reménye a halál után reájuk váró örök élet? Hát lehetséges, hogy még ezek is félnek a haláltól?

Igen, lehetséges. Mert a halál nem természetes dolog. Az önfenntartás ösztöne minden teremtményben erős, ez az élet védő pajzsa. A test ösztönösen húzódik a felosztástól, és bármennyit gondolkodjék is valaki a halálról, legyen még oly buzgó és vallásos ember is, ezt a természetes félelmet megszüntetni nem képes. A halált nem az Isten teremtette: a bűn hozta magával. Emberi természetünk fél tőle és menekülni próbál. Érthető tehát, ha az életösztön még a buzgó, jámbor hívekben is tiltakozik a halál ellen és beleremeg a gondolatába . . .

De az erős életösztönnél is erősebb a hitünk: a halál csak átmenet egyik létezési formából a másikba, mikor az ember leveti elnyűtt ruháját és újat ölt helyette, «hogy azt, ami halandó, elnyelje az élet.» (Kor. II. 5, 4.) A halál nem elmerülés a semmibe, a nirvánába, hanem a tulajdonképeni élet kezdete. Itt árnyékban járunk, ott napsütésben; itt küzdésben, ott az Isten békéjében; itt idegenben, ott az atyai házban; itt hiszünk, ott látunk.

Ez a hit pedig nem enged kétségbeesni, hanem imádkozni tanít:

Uram, azt is kérem, ha neked úgy tetszik, ne legyen kínos a halálküzdelmem. Ha úgy tetszik, ne legyen gyötrő a halálfélelmem. Ha úgy tetszik, ne érjen a halál idegenben, magamra hagyatva . . . Mindezt kérem, Uram . . .

De mindenekelőtt egyet kérek: Ne érjen a halál gyónás nélkül, ne érjen szentségek nélkül, ne érjen kiengesztelés nélkül. Engedd, hogy megnyugodott lélekkel mondhassam el utolsó áldozásom után az agg Simeon szavait: «Most bocsásd el, Uram, szolgádat a te igéd szerint békességben.» (Luk. 2, 29.) És hogy aztán hozzátehessem: «Atyám! a te kezeidbe ajánlom lelkemet» (Luk. 23, 46.), és erre visszhangul meghalljam a te szavadat: «Jól van, derék és hű szolgám; mivelhogy a kevésben hű voltál, sokat bízok reád; menj be urad örömébe.» (Máté 25, 21.) Amen.

IX.

A figyelmeztető halál.

Krisztusban Kedves Testvéreim!

Álltatok-e már a Lánchíd közepén, mikor recsegő jégtáblákat sodor alatta a Duna vize?

Álljatok csak meg egyszer a zajló folyó fölött és nézzétek mereven a nesztelenül suhanó jágtáblákat. Nem kell sokáig nézni . . . egyszerre csak úgy érezzük, mintha megmozdult volna alattunk a híd és mi is mennénk, minket is ragadna magával az áradat, . . . az ember szinte utánakap a híd karfájának, hogy legyen mibe kapaszkodnia a sodró árral szemben.

A bizonytalanságnak ugyanez az érzete lesz úrrá lelkünkön, valahányszor a nagy emberi elmúlásra, az élet nagy, zajló folyamára, a halálra gondolunk; valahányszor tapasztaljuk, hogy az idő határtalan óceánja mint sodorja alattunk a gyorsan gördülő élet hullámait. Ilyenkor úgy érezzük, mintha minket is menthetetlenül ragadna magával az a zajló áradat, és ösztönösen menekülünk az örök élet hitéhez, az egyetlen biztos karfához, amelybe a halandó embernek kapaszkodnia lehet.

Bármilyen komoly és becsületes életet élünk is, nem tagadjuk, hogy azért mi keresztények is I. *megilletődünk az idő múlásán*. Minket is megráz a kikerülhetetlen mulandóságnak tudata. De mi ezt az elfogódott hangulatot nem engedjük szentimentális érzelgősséggé válni, hanem meghalljuk belőle a nagy figyelmeztetést is. Igen: a halál figyelmezetet minket II. *felelősségünkre* és III. *kötelességünkre*.

I. Az idő múlása.

Valahányszor a halál aratását látjuk magunk körül, bizony minket is megcsap az elmúlásnak fájó lehellete. A 101. zsoltár szavainak igazságát oly világosan látjuk ilyenkor, mint

soha máskor: «Te, Uram, kezdetben megteremtetted a földet, s a te kezed művei az egek. Azok elmúlnak, de te megmaradsz, és mint a ruha, mind elavulnak, elváltoztatod őket, mint az öltözetet és elváltoznak, Te azonban ugyanaz maradsz, és éveid el nem fogynak» (Zsolt. 101, 26—28.).

Ah, mennyire igaza van a zsoltárnak!

A) **Minden elavul és megöregszik, mint a ruha.** Milyen színigazság ez!

a) Öregszik az egész világegyetem, amelyben élünk! Öregszik, kopik, változik a föld is, keményednek az égitestek, hűl a nap melege. Egy-egy év vagy évszázad nem sokat számít a világegyetem életében, de már számít, mikor az évszázadok és ézredévek megállás nélkül rohannak tova. Öregszik a föld és az egész teremtett világ . . .

b) Persze sok ember ezt még nem venné olyan tragikusan! «Hogy öregszik a nap is és egykor ki fog aludni? Hát ki fog aludni! . . . Hogy öregszik a föld is es egykor elfogy rajta a szén? Hát elfogy! . . .» Mindez nem nagyon aggasztaná az embert, ha nem venne mást is észre. Sőt, hogy a föld is meg a nap is öregszik, azt az ember nem is veheti észre; de annál jobban észreveszi, hogy maguk az emberek is öregszenek: az ismerősei, a barátai, a rokonai, — jaj — *öregszik önmaga is!*

De még mennyire öregszik!

— Jé, kérlek, mennyi ősz hajszálad van már! — kiáltunk fel, mikor egyik-másik ismerősünket félév óta nem láttuk és most újra megpillantjuk. — Honnan jössz így kiöltözve? — kérdezzük aztán tőle.

— Karcsi esküvőjéről.

— Ah, hát már az is házasember? Hiszen mint térdenülő kisbabával játszadoztam vele! Hát ennyire öregszünk már?...

Bizony, öregszünk . . . Minden elavul és megöregszik, mint a ruha.

B) **Te azonban, Istenem, ugyanaz maradsz és éveid el nem fogynak.**

a) Csak az Isten nem öregszik!

Istennél nincs változás, sem árnyéka a változandóságnak» (Jak. 1, 17.).

«Mielőtt hegyek lettek, föld és világ születtek, öröktől fogva és mindörökké vagy Te, Isten!» (Zsolt. 89, 2.).

«Hisz szemed előtt ezer esztendő olyan, mint az eltűnt tegnapi nap» (Zsolt. 89, 4.).

Szép keresztény szokás tehát, hogy mikor a rohanó autók

s a zsúfolt villamos templom előtt mennek el, mikor a zajgó életáradat forgatagában emberek szaladnak a megélhetés után, egy pillanatra elkomolyodnak a templom előtt s leveszik kalapjukat vagy keresztet vetnek: a kérészéletű ember köszönti ilyenkor az egyedül örök Istent!

b) Mert mikor körülöttem mindent az enyészet foga rág, és minden sarokból a pusztulás kuvikhangja ijesztget, *ebbe az örök Istenbe kapaszkodom én, rövid földi életnek gyönge, mulandó embere.* Bízom abban az Istenben, aki mindig «ugyanaz marad és évei el nem fogynak». Bízom abban az Istenben, aki elég erős volt a semmiből létbe hívni ezt a szédületes nagy világot. Bízom abban az Istenben, aki elég erős volt évezredek és százezredek óta létben tartani. Bízom abban az Istenben, akinek tudta nélkül egy hajunk szála meg nem görbül és egy veréb le nem fordul a tetőről.

És a halál uralmának láttára éppen ezért nem szabad megmaradnunk az érzelgős ellágyulásnál. A mulandóság különösképen két gondolatot juttasson eszünkbe: felelősségünket és kötelességünket; felelősségünket a földi élettel szemben és kötelességünket az Istennel szemben.

II. A halál figyelmeztet felelősségünkre.

A legelső gondolat, mely az elmúlás láttára erőt vesz rajtunk: a felelősség érzete az egykori számadás miatt.

A) Életem egy könyv . . . minden lapja egy-egy esztendő. És egyszer, ha lezártam életemet a földön, kinyílik ez a könyv az égben. **A könyv — az «élet könyve»** (Jel. 20, 12.), — **amelyben minden fel van írva.**

a) Minden! Milyen ijesztő csak rágondolni is! *Fel van írva minden szavam, cselekedetem, minden gondolatom,* amiről talán már én magam is rég megfeledkeztem.

Pedig így lesz! Az Úr Jézus ismételten figyelmeztet arra, hogy számadást fog tőlünk követelni.

A gazdag ember nagy terveket sző a jövőre: enni, inni, és az életet élvezni! Az Úr azonban így szól hozzá: «Esztelen, az éjjel számon kérik tőled lelkedet» (Luk. 12, 20.). «Adj számot sáfárságodról» (Luk. 16, 2.) mondja egyik példabeszédében az Úr a tiszttartójának. Máskor meg a talentumokról beszél Krisztus, amiket kamatostul fog majd visszakövetelni (Máté 25, 14. s köv.). Ismét máskor a terméketlen fügefáról: gazdája még egy évig vár ugyan a termésre, de

ha akkor sem terem, kivágatja és tűzre vetteti (Luk. 13, 6. s köv.).

b) Ennek a felelősségnek tudatában mennyire másképfogom irányítani egész földi életemet! Alaposan megszívlelem azt a választ, amit egy angol hittérítő adott egy dúsgazdag amerikainak.

A pátert ebédre hívta meg ez a gazdag ember, de ebéd alatt is folyton szólt a telefon és üzleteket kötött a házigazda.

— Látja, főtisztelendő uram, — mondja az illető — itt Amerikában az ember nem veszít el semmi időt sem.

— Időt valóban nem — feleli a hithirdető; csak félek, hogy az örökkévalóságot . . .

B) Nos, ha ennek tudatában akarnék számot vetni az eddig elmúlt életem sáfárkodásáról, ha megnézem, hozott-e kamatot az Isten által reám bízott talentum, ha keresem a gyümölcsöt életem fáján, **vajjon mi lesz életem végén a rovancsolás eredménye?**

a) Ismerjük azokat a modern számolókasszákat, amikkel a nagy üzletek dolgoznak. Minden legkisebb befizetést, ami csak történik aznap, azonnal rágépelnek egy szalagra, este pedig elég egy gombnyomás: és a legpontosabban összeadva ott áll előttünk az egész napi bevétel végösszege.

De mi ez a pontos számolókassza *az Isten «könyvvezetése» mellett*, a mellett a könyv mellett, amelyről a Szentírás emlékezik meg, mikor így ír: «És látám a halottakat, a nagyokat és a kicsinyeket, a trón előtt állni; és könyvek nyittatának ki . . . És a halottak megítéltetének azok szerint, amik a könyvekben voltak írva, az ő cselekedeteik szerint» (Jel. 20, 12.) Visszagondolok elmúlt életemre: nem kell-e megijednem, ha eszembe jut ez a túlvilági pontos könyvvezetés?

b) Nagy képkiállítást látogatott meg valaki és unalmasan, érdeklődés nélkül ténfergett a termekben, mert a legszebb képek sem váltottak ki belőle semmi megmozdulást. Mikor azonban az egyik művésznek panaszkodni kezdett, hogy mennyire unalmas ez a kiállítás, a művész csak ezt felelte: «*Tudod, kérlek, ha úgy kölcsön adhatnám neked a szememet*»...

Ó, igen, mennyire másképnéznők a képkiállítást, ha kölcsön vehetnők egy festőművész szemét! De mennyire másképnéznők ezt a világot is, ezt az életet is, egész földi küzdelmünket és terveinket is, ha kölcsön vehetnők *egy szentnek a szemét!* Mondjuk egy Szent Alajos szemét; azét az Alajosét, aki minden tette előtt ezt a kérdést adta föl:

«Mit használ ez nekem az örökkévalóságra?» Vagy ha kölcsön vehetnők Szent Pál szemét; azét a Szent Pálét, aki ezt írta: «Amiket most szenvedünk, nem mérhetők össze a jövendő dicsőséggel, amely meg fog nyilvánulni rajtunk». (Róm. 8, 18.) Vagy ha kölcsön vehetnők magának az Úr Jézusnak szemét; azét az Úr Jézusét, aki ezt mondta: «Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, lelkének pedig kárát vallja?» (Máté 16, 26.)

Ime, ez az a felelősség, amit a halál figyelmeztetéséből ki kell éreznünk!

Vajjon olyan szoborrá alakítottam-e lelkem rámbízott értékes anyagát, hogy az ítélő Isten szeme most örömmel pihen meg annak szépségén? Az nem tőlem függ, hogy ez a szobor öreg embert mutat-e vagy fiatal fiút, ráncos öreg asszonyt-e vagy fiatal hajadont, — az Isten titka, hogy kinek mennyi időt szánt a földön. De az tőlem függ és azért felelős vagyok, hogy szép-e annak az öreg embernek vagy fiatal fiúnak a lelke, annak az öreg anyókának vagy viruló hajadonnak a lelke, akit egykor majd az Isten elébe fogok állítani.

III. A halál figyelmeztet kötelességünkre.

Ennek a nagy felelősségnek tudata aztán felébreszti bennünk a kötelesség érzetét is. Kettős kötelességét: *A)* gyermeki hálát adni Isten eddigi szeretetéért és *B)* férfias elhatározást tenni a jövőre.

A) **A halálra-gondolás perce egyben a hálaadás perce is.** Talán soha oly meghatódott lélekkel nem tudjuk elimádkozni a szentmise prefációjának kezdő szavait, mint ezekben a meghatódott pillanatokban: «Vere dignum et justum est» . . . «Valóban méltó és igazságos, illő és üdvös, hogy Neked, mindenható, örök Isten hálát adjunk.» Hálát adjunk minden jóért, amellyel eddigi életünkben megajándékoztál, de hálát minden csapásért is, amellyel meglátogattál.

a) Hálát adni a vett jókért!

Mindenekelőtt is hálát adok Istennek azért a *sok lelki jóért*, amiben imáim és szentmiséim alatt és a szentségek vétele által részesített. Azért a sok bocsánatért, amellyel bukdácsolásom után visszafogadott. Azért a mérhetetlen szeretetért, amellyel a szentáldozásban szívembe szállott. Azért a tömérdek segítő és megvilágító kegyelemért, amik-

ről nem is tudok, s amikről csak az örök életben fogom látni, hogy mennyi eleséstől óvtak meg engem . . . Mindezt hálásan megköszönöm.

De aztán hálát akarok adni a nyert *testi javakért is:* az egészségért és megélhetésért, családomért és jóbarátaimért, sikereimért, felgyógyulásomért . . . Ó, igen, hogy a nyert jókért hálásaknak kell lennünk, ezt ösztönös emberi érzésünk is diktálja.

b) De hálásaknak kell lennünk nemcsak a nyert jókért, hanem *a szenvedésért és megpróbáltatásért is,* amivel az Isten eddigi életünk folyamán meglátogatott.

Ó, ezt már sok embernek olyan nehéz megértenie!

Pár évvel ezelőtt, mint valami szellemi járvány öntötte el az emberiséget a keresztrejtvény-láz. Ebédnél és vacsoránál férj és feleség, íróasztalnál és üzleti pult mellett hivatalnok és kereskedő, iskolai feladat helyett kis- és nagydiákok — valamennyien keresztrejtvényt fejtettek. Pedig, aki nem értett hozzá, az előtt az egész rejtvény csak függőlegesen és vízszintesen futó betűsorok és össze-vissza fekvő fekete kockák zűrzavara volt. Azok előtt, akik nem értettek hozzá! De a látszólag céltalanul ide-oda futó fekete vonalak mögött érdekes és értelmes megfejtés rejtőzött azoknak számára, akik értettek a rejtvény megfejtéséhez.

A földi élet minden embert keserves keresztrejtvények elé állít: bárcsak minél többen értenének ennek a keresztrejtvénynek megfejtéséhez! Bárcsak mindenkinek meg lenne ehhez a szükséges ügyessége és türelme! Mert aki ehhez nem ért, annak életében, mint valami céltalan összevisszaság futnak a csapások és megpróbáltatások fekete vonalai; viszont, aki ért hozzá, az tudja, hogy a Gondviselés szemében minden fekete vonalnak is megvan a rejtett értelme, célja, jelentősége.

Milyen kár, hogy ezt már sokan nem akarják megérteni! Pedig ez az igazi keresztény felfogás: «Te Deum»-ot mondani a sikertelenségben is! «Te Deum»-ot a betegségben is! «Te Deum»-ot a nélkülözésben is! Hiszen főleg ezeknek szól Szent Pál figyelmeztetése: «Adjatok hálát mindenkor mindenért a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak nevében az Istennek és Atyának». (Ef. 5, 20.)

B) Az elmúlás gondolata azonban a hála mellett még egy másik kötelességemet is tudtomra hozza: a **férfias elhatározás kötelességét.** Ha minden így rohan az elmúlás felé, ha előbb-utóbb minden kisiklik kezemből — egészség,

szépség, pénz, élvezet, vagyon, rang, hírnév; minden —, hát akkor ezentúl nem a föld lesz mindenem, hanem az örök élet; a föld s annak eszközei csak eszközök lesznek számomra az örök élet felé.

a) Mikor Dante elképzelt utazása közben megérkezett a Paradicsom kapujához, mielőtt belépett volna, még egyszer visszatekintett a földre. «Visszafordítottam tekintetemet a hét szférán keresztül — írja. *Láttam a földet: oly kicsiny volt, hogy láttára mosolyognom kellett.* Hát ez az a csöppnyi kis helyecske, amely gyakran oly büszkévé tesz minket?»

Nem ugyanez az érzés fog-e el minket is, mikor egy-egy búcsúzó év utolsó percében visszatekintünk a sírjába készülő esztendőre. Mint zsugorodik össze csöppnyi kis pontocskává az elmúlt esztendőnek 12 hónapja, 52 hete, 365 napja! Hát ez volt az az év, amely gyakran oly büszkévé tett minket, oly vakmerőkké, oly bűnösökké?

Ah, hány embernek mindene ez a föld! A föld és annak élvezetei, aranya, kincse, pénze. «*Akinek pénze van, mindene van!*» — mondják.

Pedig mennyire nincs így! Pénzért vásárolhatsz ennivalót, de étvágyat nem. Pénzért vásárolhatsz orvosságot, de egészséget nem. Vásárolhatsz puha párnát, de nyugodt alvást nem. Vásárolhatsz szép palotát, jó lelkiismeretet nem. Vásárolhatsz ismerősöket, barátokat nem. Vásárolhatsz szolgákat, hűségüket nem. És főleg, legfőkép: pénzért vásárolhatsz szép kriptát testednek a temetőben, de helyet lelkednek az örök életben — nem és ezerszer nem!

Hát legyünk okosak, Testvéreim! Ismeritek azt a szemrehányást, amit *Tycho de Brahe*, a világhírű csillagász kapott egyszer a kocsisától? «Jó uram, az égen kiismered magadat, de itt a földön ugyan ostoba vagy».

Hány mai ember megérdemelné ezt a szemrehányást — csak fordítva: «A földön nagyon jól kiismered magad, itt egész otthonos vagy, de ostoba vagy az éggel szemben, nem törődsz a te örök hazáddal s rendeltetéseddel!»

b) Most még van időnk, az Isten még kezünkben hagyta életünk folyását, *csak el ne tékozoljuk azt is!* Tudjátok, mit mond az idő értékéről *Szent Ágoston:* A pillanatok az örökkévalóság magjai — írja (semina aeternitatis). Olyan drága és értékes az idő, mint az örökkévalóság, sőt mint az Isten, mert a jól felhasznált idővel megvehetjük az örökkévalóságot, az Istent.

Az évek mennek, rohannak, száguldanak egyik a másik után és milyen szomorú lenne, ha a gyorsan elsuhant emberi élet végén *Hebbel*-lel kellene felkiáltanunk: «Und der ich bin, grüsst trauernd den, der ich könnte sein», «az, aki vagyok, szomorúan köszönti azt, aki lehetnék».

Némelyik ősrégi templom leírásánál azt jegyzi meg a Baedecker: «A freskókat később, sajnos, bemázolták». Bizony, sajnos, barbárság: kontár vonásokkal eltorzítani egy mesterművet! De a kereszténység is ilyen mesterművet égetett lelkünkre: Krisztus isteni arcát; ne tűrjük tehát, hogy az élet pora szálljon továbbra is arra a képre és a bűn barbársága kontár vonásokkal mázolja be lelkünkön Krisztus Urunk isteni vonásait! Hanem ellenkezőleg: bármilyen lelki tragédiák és erkölcsi bukások sötétlenének is valaki mögött, az idő mulandóságának megfontolása annál inkább sürgesse a komoly talpraállást.

És ha a legjobb szándékú elhatározásaink után is fájdalmasan kellene tapasztalnunk, hogy újra meg újra megtántorodunk; és ha ismét bekövetkező bukásainkból keservesen kellene újra bocsánatért emelni kezünket, — még akkor is ki kell tartanunk és ezerszer is újrakezdenünk! Vigasztalásunk legyen az a tudat, hogy mikor a mindentudó Isten elé kerülünk, Ő nemcsak hibánkat tudja, hanem azt a sok erőfeszítést és küzdelmet is, amellyel ezeket elkerülni akartuk. Nemcsak kisiklásunkat ismeri, hanem jószándékunkat és erőfeszítéseinket is. Nemcsak bukásainkat látta, hanem a könnyeket is, amiket miattuk sírtunk.

*

Kedves Testvéreim! Naponként hangzik fel ajkunkról a fohászkodás a boldogságos Szűz felé: «Sírva és zokogva hozzád sóhajtunk e siralom völgyéből». Bizony, nagyon igaz: siralom völgye ez a föld mindnyájunk részére. Mint beláthatatlanul hosszú zarándokcsapat kigyózik rajta az emberiség vándorvonala, és mindegyik zarándok — kicsiny vagy nagy, szegény vagy gazdag, fiatal vagy öreg, férfi vagy nő: mindegy — mindegyik zarándok hordozza vállán a maga keresztjét. Végig az élet stációin, míg aztán egyszer megérkezünk.

Mert a végén aztán megérkezünk . . .

Hát ha ezen a világon minden elmúlik, nem ostobaság-e erre a mulandóságra építeni föl életünket?

Nem hallod-e szobádban, mint fűrészel az idő szakadat-

lanul életed fáján? Ahányat mozdul a fali óra: tik-tak, tik-tak, annyi fűrészhúzás a lábad alatt.

Hát volna olyan ostoba ember, aki szép palotát, emeletes házat, drága lakást akarna magának emelni, de futóhomokra, ingoványos lápra építené? Hiszen már betonnal építünk, még hozzá vasbetonnal. Örökkévalóság — igen, ez vasbeton! Örökkévalóság — igen, ez olyan alap, amelyre nyugodtan építkezhetem!

Testvérek! Az idő óceánja menthetetlenül sodorja alattunk az évek jégtábláit, — de nekünk van erős karfánk, amibe a szédülés ellen kapaszkodhatunk: az örökkévalóságba vetett hitünk!

És ha ilyen gondolatok között tudom hallgatni a halál figyelmeztető szavát, akkor a távozás percében majd rajtam is beteljesedik a zsoltár ígérete: «Ki a Fölségesnek oltalmában lakik, az ég Istenének védelmében nyugszik, azt mondja az Úrnak: Te vagy az én oltalmazóm, menedékem, Istenem, kiben bizakodom». (Zsolt. 90, 1. 2.) Amen.

X.

A kijózanító halál.

Krisztusban Kedves Testvéreim!

Az esztendők utolsó napján ugyancsak nagy forgalom szokott lenni a postán! Derék, jó levélhordóink alig győzik a munkát! Kis levél, nagy levél, képeslapok, névjegyek tömege . . . A tartalma pedig valamennyinek egy: «Boldog újévet kívánok!» Boldogat. Boldogabbat, mint a mult esztendő volt . . . Kedves, szép emberi szokás. Igaz, hogy ettől még nem lesz boldog az új esztendő . . .

Mások tehát máskép próbálkoznak. Azon az estén nem fekszenek le. Barátok, rokonok összegyűlnek s várják az éjfélt. És mikor üti a 12-t, összekoccintják poharukat és megint fölhangzik a kívánság: «Boldog újévet kívánok!» Igaz, hogy ettől sem lesz még boldogabb az új esztendő . . .

Mások megint máskép csinálják. Zsúfolásig telnek meg a kávéházak és mulatóhelyek a családi élet melegét nélkülöző emberekkel és mikor jön az éjfél, babonásan szorongatnak egy sivalkodó malacot és simogatják az alkalmi kéményseprőket és hisztérikusan kiáltanak: «Boldog újévet kívánok!» Persze mindettől ugyancsak nem lesz boldogabb az új esztendő!

Hanem — Kedves Testvéreim! — mikor a mi szent vallásunk ismételten és nyomatékosan figyelmeztet minket ennek a rövid földi életnek nagy fontosságára, valóban azért teszi, hogy igazi boldog életet biztosítson nekünk. Ne csak kívánjon, hanem biztosítson! Bátran odaáll elénk, a mindennapi élet zsibvásárába belefeledkező emberek elé és bátran fülünkbe kiáltja a nem népszerű, a nem szívesen hallott, a kijózanító igazságokat: **Emberek, testvéreim, jusson eszetekbe I. milyen rövid ez a földi élet, II. milyen fontos ez a földi élet!** És ha ehhez szabjátok a földi élet útjait, III. **ha így használjátok fel az életet,** akkor lesz majd számotokra valóban boldog és áldásos az élet.

I. Milyen rövid ez a földi élet!

Az első kijózanító tanuság, amely az élet mulandóságának szemléletéből mindnyájunknak fülébe harsog: Milyen rövid ez a földi élet!

A) **Milyen rövid az élet!** Mikor az ember megszületik, *kezébe kap egy égő gyertyát,* — de nem tudja, milyen nagy az a gyertya. Azt tudja, hogy a gyertya ég, egyre jobban fogy és fogy a kezéből, egyszer csak utolsót fog lobbanni: de senki sem tudja, meddig tart még a gyertyája.

Mikor az ember megszületik, *elindul egy útra,* — de nem tudja, milyen hosszú lesz ez az út. Azt tudja, hogy föl és le fog vezetni, hol napsütésben, hol zivatarban és egyszer csak elér az út végére: de senki nem tudja, melyik percben ér el oda.

Milyen rövid az élet! *Akár egy ügyes foghúzás:* az ember izgul, készülődik, no, most jön — és mire észreveszi, már akkor kint is van. Az élet nagy része is, mire észrevesszük, már kint van, már nincs a kezünkben. «Hát már valóban ennyit éltem?» — kiáltunk föl ilyenkor csodálkozva. A kis gyermekek folyton így beszélnek: «Tudod, majd hogyha én nagy leszek» . . . A fiatalok még ábrándoznak, óriási légvárakat építenek. A felnőttek azonban egyre szerényebbekké válnak, évről-évre egy-egy emeletet elengednek abból a légvárból. És egyszercsak azon kapjuk magunkat, hogy már mi is így beszélünk: «Tudod, mikor én még fiatal voltam» . . .

Milyen rövid az élet! *A Szentírás nem győzi eléggé hangoztatni:* «Rövidek az ember napjai, és hónapjai száma tenálad vagyon; határt szabtál neki, melyet át nem hághat.» (Jób 14, 5.) «Létem olyan, mint a semmi, előtted. Bizony csak hiábavalóság minden élő ember! Bizony, mint az árnyék, elmúlik az ember.» (Zsolt. 38, 6. 7.) «Olyan az ember élete, mint a fűé, virítása olyan, mint a mező virágáé; ha átmegy rajta a szél, elenyészik, és többé helyét sem ismerik.» (Zsolt. 107, 15. 16.)

Valóban igaza van a költőnek:

«Egy szempillantásnál mi rövidebb?
Ember, barátom, a te életed.
Rohanva jő az idő s elrohan,
Egy kezében bölcsőd pólyája van,
S másikba koporsódra szemfödél.
Kevély ember, miben kevélykedél?»

(Petőfi.)

B) És bár ilyen rövid az életünk, — sajátságos — **mégsem szeretünk erre gondolni,** sőt egyenesen különös, furcsa, kijózanító, kellemetlen érzés, mikor az ember, a napi gondokba nyakig merült ember, egyszer csak szemben találkozik a mulandósággal!

a) Pedig mennyiszer találkozunk a mulandósággal!

Gondokkal terhelve, terveket szőve sietsz a nagyváros hullámzó utcáján — és egyszer csak szembenjön veled egy temetési menet. Valakit hoznak. Egy halottat, aki pár nappal ezelőtt még épp ennyi gonddal, épp ennyi tervvel sietett az utcán, mint most te . . . Milyen kellemetlen találkozás!

Virágos mezőn sétálsz, májusi délelőtt, sütő verőfényben. Minden csupa illat, csupa ragyogás, csupa öröm. Hirtelen megtorpansz: kis madár élettelen teste fekszik előtted a földön. Hát még itt is a mulandóság kísért!

Mosolygós piros almát tálalnak eléd az ebéd végén. Megvágod a késsel: csupa féreg belül. Hát még itt is a mulandóság!

b) De ha mindenütt találkozunk is a mulandósággal, seholsem oly megrázóan, oly kézzel tapinthatóan, oly füllel hallhatóan, *mint az esztendőnek utolsó napján, Szilveszter estéjén.* Akkor szinte látni lehet, mint válik a jelenből mult; szinte hallani lehet, mint folyik be egy esztendő árja az időnek partnélküli Óceánjába.

Évközben úgy van a munkájában merült ember, mint a diák, mikor érdekes könyv kerül a kezébe: nem lát semmi mást a könyvén kívül.

Így köt le minket is, így nyel el minket is, felnőtteket, évközben az élet küzdelme, a kötelesség, a munka. Csak dolgozunk, csak törjük magunkat, csak hajszoljuk az életet. Azon az estén azonban, — amikor szinte halljuk, mint csikorognak a kerekek a múló idő óráján, amikor szinte halljuk az idő surranását, szinte megtapintjuk mulandóságát, azon az estén aztán fölvetődik a kérdés: Miért, hát miért? Hiszen minden virág elfonnyad egyszer! Minden gyermek megöregszik egyszer! Minden reggelre éjszaka jön egyszer! Minden tavaszból tél lesz egyszer!

És ilyenkor fölkiált bennünk egy fájdalmas kérdés. Egy kérdés, amely mindig ott él bennünk lelkünk legmélyén, de amely ebben az órában különösen kínzó fájdalommal éget: *Hát mi is elmúlunk véglegesen?* Az ember is csak annyi-e, mint a sírjába most tartó esztendő: egy kis hullámverés, rövidke fodrozás — és aztán csend, végleges elmúlás?

C) És mikor mindezt végigéltük, mikor a mulandóság érzése kicsinyre lapított minket, mikor valósággal megsemmisített az elmúlás óriási terhe: akkor tettük meg **az első lépést az igazi nagyság, az igazi élet, az igazi értékek felé,** — az igazi boldog újesztendő felé. Aki egyszer mély szemekkel belenézett a földi élet rövidségébe és az örökkévalóság végtelenségébe, annak arca valami egész különös bájt kap s el nem múlik az róla többé soha.

Ez történt meg *Assisi Szent Ferenccel*, mikor 23 éves korában súlyos beteg lett és szemébe nézett a halál. Meggyógyult ugyan, de már halaványi, sápadtarcú lett számára az egész világ; hallotta ezután is régi barátai énekét, de már csak fél füllel; látta a régi világot, de már röntgen-szemmel: az örökkévalóság fényében megfürdött szemei minden földi pompa és hiúság mögött észrevették a mulandóság csontvázát. Azért a mulandóságét, amelyről Szent Pál emlékezik meg: «Nincs itt maradandó városunk, hanem a jövendőt keressük». (Zsid. 13, 14.)

«Dehát aki így gondolkozik, az előtt az egész földi élet elveszti célját és jelentőségét!»

Dehogy! Ellenkezőleg: ily gondolatok után a földi élet új célt nyer és magasabb jelentőséget. Igaz, minden elmúlik, de minden az Isten kezébe jut vissza. Ily értelemben valóban örök körforgás az élet: Isten kezéből indul ki és Isten kezébe tér vissza.

És így jutunk el a mulandóság második kijózanító tanuságához: Földi életünk igaz, rövid; de nemcsak rövid, hanem egyben fontos is, sorsdöntően fontos.

II. Milyen fontos az élet!

Boldog az az ember, aki megszívleli szent hitünk figyelmeztetését: Vigyázz, Testvér! *A)* az élet nem csak élvezet, *B)* az élet nem csak munka, *C)* hanem ezenkívül még valami, *D)* istenszolgálat is!

A) **Az élet nem csak élvezet.** Elszorul az ember szíve, mikor az ujságokban hol itt, hol ott olvassa a könnyelmű élettékozlás hihetetlen eseteit. Hogy milyen léhán, milyen felelőtlenül, milyen könnyelműen tudják egyesek végigdorbézolni ezt az egész földi életet!

És ha az ember szóváteszi, még nekik áll följebb. «Ugyan hagyj békén! Hisz egyszer él az ember!» — mondják nagy fölényesen.

Ah, igen! Ha végiggondolnák, amit most mondanak: Csak *egyszer* él az ember! Hát ha csak egyszer élsz, akkor mindennél fontosabb, hogy *jól* éld le ezt az egy életet! Mert ha két életed volna, nem mondom, akkor még kockára tehetnéd az egyiket. De nincs két életed, csak ez az egy! Ezt kell jól leélned. Már pedig az élet nem csak élvezet! És nem ez az a «boldog újesztendő», amit a mi szent vallásunk kíván nekünk.

B) **És az élet nem csak munka!** Amit az előbb mondottam, az nem az én mostani hallgatóimnak szólt. Hogy az élet csak élvezet, csak gyönyörhajszolás, csak bázolás, — nos, azt itt senki sem vallja.

De talán lesznek, akikre vonatkozik a második megállapítás: az élet nem *csak* munka!

Munka is, — de nem csak az! Kenyérhajsza is, — de nem csak az! Megélhetési gondok kemény küzdelme is, — de nem csak az!

Mennyit dolgozik a mai ember! Ha egy becsületes családapa napi munkáját végigkísérjük, egy orvosét, egy ügyvédét, tanárét, kereskedőét, munkásét — milyen hajszolt tempója az életnek! Egy édesanya, irodakisasszony, munkásnő, tanítónő, — mennyi idegőrlő munka! De ez magában még mindig nem a keresztény élet teljes eszménye! Még mindig nem ez az a «boldog újesztendő», amit a mi szent vallásunk kíván nekünk.

C) Hát ha az élet nem csak élvezet és nem csak munka, **hát mi még ezen kívül?** Mi az a boldog és harmonikus élet?

A legtöbb ember zavarba jönne, ha újév napján megkérdeznők:

— Te az imént boldog újévet kívántál nekem. Hát tulajdonképen mit is értesz a boldog újéven?

— Hogy mit értek! Hát azt, hogy jól szolgáljon az egészséged . . .

Ó, igen: a jó egészség nagy kincs. Dehát ez csak egy része a boldogságnak. Mert ha maga a boldogság volna, akkor nem panaszkodnának boldogtalanságról az egészségtől kicsattanó emberek is.

— Boldog újévet? Hát sok pénzt kívánok; ez adja meg a boldog új esztendőt!

De ez sem adhatja. Pénz nélkül ugyan megélni nem lehet, de *csak* pénzzel boldogul élni — még kevésbbé. Nem látjuk-e, hogy a legszörnyűbb erkölcsi fertőbe éppen azok kerülnek, akiknek van pénzük! És nem látjuk-e, hogy akik

az életet eldobják maguktól, nem mindig azok, akik szegényen élnek! A pénz összeveszít rokonokat, a pénz elidegenít családokat, a pénz bűnös szenvedélyre gyujt . . . a pénz nem elég a boldogsághoz.

— Hát akkor kívánok sok szórakozást az új évre: mozit és színházat, bált és társaságot, autót és prémes bundát, — ez már csak elég?

Elég? Dehogy elég, dehogy! Van valami az emberben, ami megszólal átmulatott éjszakák üressége után. Van egy hang bennünk, amit ideig-óráig el lehet némítani, de ami egyszer, valamikor fölsír bennünk. Valamikor. Temetésről jössz haza . . . vagy egy nagy csapás zuhant rád . . . vagy egyedül ülsz a szobádban és csendben hallgatod az óra tiktakját: és akkor megszólal ez a hang. Van egy vágy bennünk, melyet ki nem elégít a világ minden élvezete. Van egy sóvárgó nosztalgia bennünk, amelynek nem elég e világ minden kincse . . .

Hát akkor az lesz a boldog új esztendő, az lesz a boldog élet, ha ezt a hangot hallom meg és követem.

Az lesz a boldog élet, ha azt a vágyat elégítem ki.

Az lesz a boldog élet, ha ezt a sóvárgást enyhítem. Mert ahogy múlnak az évek, minden más hang egyre csendesedik bennünk, minden más vágy egyre gyöngül bennünk, minden más út egyre inkább ködbe vesz bennünk, de fölcsendül az örök élet hangja, föllángol az örök élet vágya és fölsugárzik az örök élet útja.

D) Most tehát értem, mi az élet. Az élet nem csak élvezet, az élet nem csak munka, hanem mindezen túl sokkal több: **az élet istenszolgálat!** Akárki vagy, akárhol vagy, akármilyen korú vagy, akármilyen állásban vagy: az életednek istenszolgálatnak kell lennie!

Mi által lesz istenszolgálattá? — kérdezed. Azzal-e, ha reggel és este imádkozom? Azzal is. Azzal-e, ha vasárnap szentmisére megyek és a böjtöket megtartom? Azzal is. Azzal-e, ha örömest megyek gyónni, áldozni? Azzal is.

És még ezenkívül kell valami? Ó, igen. Az kell, hogy becsületesen teljesítsed kötelességedet ott, ahová a Gondviselés ez életben állított. És az kell, hogy légy szigorú magadhoz s elnéző máshoz. Az kell, hogy a mindnyájunkban rejlő romlott ösztönöket fegyelmezett kézzel fogjad és ne találd túl keménynek azoknak az áldozatoknak gránitkockáit, amikkel az Isten felé vezető utak vannak kirakva. Az kell, hogy ezt az egész életet csak átmenetnek tartsd, csak uta-

zásnak, csak intermezzónak és annak minden kérdésére az örökkévalóság fényénél keresd a feleletet.

Testvéreim! Itt a «boldog élet» nyitja: Ha gyermek vagy, ha ifjú vagy, ha családapa vagy, ha édesanya vagy, ha egyedülálló férfi vagy, ha magános nő vagy, — mindegy: *legyen az életed istenszolgálat!* Szabad élvezned is a földi életet — tisztességesen. Kell dolgoznod is a földi életben — rengeteg sokat. De mindezen túl, élvezeten és munkán túl el ne feledd, hogy a gyertya egyre fogy a kezedben, az út egyre rövidül a lábad alatt, az élet egyre jobban siklik ki kezed közül: hát gondoskodjál arról is, hogy ne kelljen üres kezekkel menni az Isten ítélőszéke elé.

Tehát boldog lesz életed, ha olyan munkát is végzesz benne — a sok-sok elmúló, földi munka mellett olyan munkát is —, mely átnyúlik az örökkévalóságba. Boldog lesz életed, ha napról-napra szebbé dolgozod ki a síremlékedet. Mert lásd, mindnyájunknak az a feladatunk: magunknak kidolgozni egy síremléket. És az nem fontos, hogy gyermeket ábrázol-e az a szobor vagy ifjút, férfit-e vagy aggastyánt, hanem hogy tetszik-e az örök Istennek. Az a fontos, hogy magára ismer-e azon az örök Isten?

III. Használd fel az életet!

És itt csendül fülünkbe a harmadik nagy figyelmeztetés: Ez az élet rövid, ez az élet fontos, hát *használd fel jól ezt az életet*, használd fel a jövő éveket!

Őseink szerették az elvont vallási igazságokat szemléltető elbeszélés formájába önteni. Így keletkezett az a régi elbeszélés is az egyszerű szegény emberről, aki magárahagyatva ül kunyhójában Szilveszter éjjelén és mikor az óra 12-t üt, hirtelen egy angyal jelenik meg, és egy zsák aranyat tesz elébe e szavakkal: «Ez mind a tied. Használd fel jól. Légy vele boldog». Az angyal eltűnik. A mi emberünk meg előbb csak ámul-bámul, ébren van-e vagy álmodik, végül is, mikor látja, hogy nem tréfa a dolog, így szólal meg: Ebből a pénzből *először is kifizetem az adósságomat aztán, ami marad, azzal majd okosan gazdálkodom* . . .

Nem vettétek észre, Testvéreim, hogy az a szegény ember, aki egy zsák pénzt kap Szilveszter estéjén, tulajdonképp mi vagyunk? Az életnek hátralevő része, amit még kapunk az isteni Gondviseléstől, nagy érték, óriási kincs. Mit

csináljunk vele? Fizessük ki adósságunkat, és ami marad, azzal okosan gazdálkodjunk.

A) Ezutáni életemet mindenekelőtt is arra használom fel, hogy **kifizetem adósságaimat**: azt a sok adósságot, amit a mult életemben Istennél csináltam. «Életük második felében sokan krónikus betegségekkel fizetik meg azt, amit életük első felében vétkeztek» — így mondja ezt egy tapasztalt orvos. De a gondolatot tovább folytatja a kereszténység: Haláluk utáni életükben az emberek megfizetik mindazt, amit haláluk előtti életükben vétkeztek.

Mennyire hálásnak kell hát lennem az Istennek, hogy alkalmat adott erre az adósságfizetésre, a megtérésre, a gyónásra, a vezeklésre még itt a földi életben! Mennyire nem szabad azt mondanom: *Eh! Hisz' van még rá időm!*

Van időd? Testvéreim! Minket óráink rászednek: minden nap elölről mutatják az időt; pedig az elmúlt percek vissza nem jönnek soha többé! Az idő nem áll meg soha: «Ahány napot leéltünk életünkből, annyi lépéssel közelebb vagyunk célunkhoz; minél több a korunk, annál kevesebb a hátralevő életünk». (Szent Gergely) «Vigyázzatok tehát, testvérek, hogyan járjatok óvatosan, nem mint esztelenek, hanem mint bölcsek, *jól* felhasználva az időt». (Ef. 5, 15.)

Van időd? 1933 dec. 24-én rettenetes vasúti katasztrófa történt Páris mellett, amely több mint 200 embert — köztük sok szűnidőre hazautazó gyermeket — vitt egy pillanat alatt Isten ítélőszéke elé. Az összeütközés helyén a vasúti pálya telve volt összetört gyermekjátékokkal. De talán legborzasztóbb lelet volt egy véres iskolai bizonyítvány, melyen a fiúról ez a minősítés állott: «Gyors felfogású, intelligens, szorgalmas; nagy jövő vár rá.» A fiú is ott fekszik a halottak között. «Nagy jövő vár rá» ... Csak ne mondd, Testvérem, hogy neked még van időd!

Van időd? Tudjátok, ha ezek a halottak visszajöhetnének, hogy akkor mit kívánnának? Aranyat? Autót? Színházat? Pezsgőt? Nem! Csak egy kis időt. Nem is évet, hónapot! «Csak még egy hetünk volna újra, hogy adósságunkat Istennél kifizethessük!» Testvér! Fizesd ki minél előbb adósságodat egy töredelmes szentgyónásban!

B) És mit csináljak még az ezutáni életemmel, azzal a kinccsel, amit Isten a kezembe adott?

Nemcsak kifizetem a mult adósságait, hanem **jól gazdálkodom is vele.**

Tekints vissza elmúlt életedre, csak a legutolsó évedre is,

s adom föl a kérdést: Meg lehetsz-e vele elégedve? De vigyázz, mit felelsz!

Vannak, akik sietve felelik: Én meg vagyok elégedve! Ebben az évben letettem az érettségit... Férjhez mentem... Állást kaptam... Kis házat vettem... Megszaporodott a bankbetétem...

Ah, vigyázz! Mindezt nem viszed magaddal! És ha az ítélő Isten elé így kerülsz, és majd kérdi az Úr:

— Ennyi az egész, amit magaddal hoztál?

— Ennyi — feleled. Kinyitod tenyeredet — üres, halálosan üres.

Ah, én nem így akarok gazdálkodni azzal az idővel, amit még kapok! Én *okosan* akarok gazdálkodni! Hogy minden eltöltött nap végén ezt is elmondhassam az esti imámban: Uram, ma nemcsak öregebb lettem, nemcsak a halálhoz jutottam közelebb, hanem egy lépéssel közelebb jutottam Hozzád is. Egy fokkal jobb lettem. Egy hibámat kiirtottam. Egy vonással szebbé vált lelkemen az Úr Jézus képe. *Azaz érettebbé és méltóbbá váltam az örök életre.*

*

Ime, Testvéreim, ilyen fölemelő és biztató gondolatokkal áll a keresztény ember a mulandóság kérlelhetetlen hatalmával szemben. Az égő gyertya fogy a kezünkben. A földi utak egyre rövidülnek előttünk. Az élet egyre siklik ki a kezünk közül.

Ez az ember sorsa, hogy el kell mennünk: de nem a vak sötétbe, hanem az Isten kitárt karjai közé.

Ez az ember sorsa, hogy élete folyását a torkolat várja: de nem egy kiszáradt tó, hanem az örök élet Óceánjának végtelensége.

Mert ma és mindig érvényben marad a dícséret, melyet Istennek adott a Zsoltáros: «Te, Uram, kezdetben megteremtetted a földet, s a te kezed művei az egek. Azok elmúlnak, de Te megmaradsz, és mint a ruha, mind elavulnak... Te azonban ugyanaz maradsz, és éveid el nem fogynak». (Zsolt. 101, 26—28.)

De érvényben maradnak a szavak is, amiket Szent Pál írt a thesszalonikai hívekhez: «Az Úr Jézus megjelenik az égből hatalmának angyalaival tűz lángjában s bosszút áll azokon, akik nem ismerik az Istent s nem engedelmeskednek Urunk, Jézus Krisztus evangéliumának. Ezeket a kárhozatban örök büntetéssel sujtja az Úr színe és hatalmának

dicsősége, amikor eljő azon a napon, hogy megdicsőíttessék a szenteiben és megcsodáltassék mindazokban, akik hittek». (Thessz. II. 1, 7—10.)

Testvérek, olyan az élet, mint a papírpénz: nem magáért értékes, hanem azért, amit rajta venni lehet. Nekünk még van rá módunk, hogy az örök boldogságot vásároljuk meg általa. Még van rá módunk, hogy mi ne azok közé kerüljünk, akiket a büntető Isten a kárhozatban örök büntetéssel sujt, hanem azok közé, akiket a jutalmazó Isten megdicsőít és örök országába befogad. Amen.

XI.

Az útmutató halál.

Krisztusban Kedves Testvéreim!

Nem mindennapi bátorságot mutat a kereszténység, amikor az év egyik napján, «Halottak Napját» tart és a halottak közé viszi az élőket. Hiszen a közfelfogás szerint a halálról beszélni tapintatlanság, nem illő dolog.

Milyen különös is az emberek gondolkozása! Az élet legnagyobb figyelmeztetése, legmegrázóbb igazsága, kikerülhetetlen valósága a halál, — és erre gondolni mégsem illik, erről beszélni mégsem szeret senki!

Feketeszegélyű gyászjelentéseket hoz a pósta napról-napra, az ujságok telve vannak hirtelen halálhírekkel, úton-útfélen temetési menet halad el mellettünk, — és mégis strucc módjára földbe ássuk fejünket és nem merünk szembenézni ezzel a kikerülhetetlen hatalommal.

De csak azok nem mernek, akik szeretteik sírjára kettétört csonkaoszlopot vagy föld felé fordított elhamvadt fáklyát állítanak. Akiknek kedves sírjain azonban Krisztus keresztje fénylik, ó, azoknak nincs okuk kitérni e komoly és megrázó igazság átgondolása elől, mert ha komoly és megrázó is az a másik világ, *de nem reménytelen és nem napsugár nélkül való.*

Vessük föl a mai beszédben a kérdést: Hát valóban reménytelenül sötét-e a halál birodalma? Valóban csak gyász, szomorúság és ijedelem bolyong-e a temető sírjai között, *vagy a vigasztalás és biztatás melengető, éltető napsugara is kivillan-e abból a másik világból?* Amint a napnak is vannak ultraviola sugarai, amelyek hatásukban még éltetőbbek is a többieknél, de amelyeket emberi érzékszerveinkkel észrevenni mégsem vagyunk képesek, csak rendkívül finom műszerrel: épígy a temető fölött borongó gyász mögött is sugárzik az örök élet hitének erősítő, bátorító, útmutató fénye és ha az anyagias gondolkodású ember nem is reagál rá, annál inkább érzi annak éltető valóságát a hívő emberi finoman reagáló műszere: vallásos lelke.

A régi egyiptomi fáraók sírjában búzamagokat találtak, a búzát elvetették és — azt mondják — az évezredes mag zöld hajtásba szökkent. A sírontúli élet hite is ily drága, mag, melyet a vallás vet el a sírokba s amely áldott vigasztalás hajtására fakad.

Miben erősít, miben bátorít, merre mutat utat a másik világból érkező napsugár? — kérdezzük magunktól a mai szentbeszédben.

Válaszunk kettős lesz rá: Ennek a napsugárnak fényénél **I. máskép fogom látni a földi élet eseményeit és II. máskép fogom viselni az élet szenvedéseit.**

I. Máskép látom a földi élet eseményeit.

A) **Milyen rettenetes is volna, ha sírjaink volnának, de kereszt nem emelkednék rajtuk!**

a) Örjítő gondolat: egész életemben küszködtem, törtem magamat s mi maradt a végén? Semmi, csupán egy bizonyosság: *el kell mennem!* Ha állat volnék, ez a gondolat nem bántana. Ló és lovas együtt mennek a csatába a szenvedés, a halál elé; de a ló még sohasem kérdezte, csak a lovas: Miért, miért? Miért mindez?

Kis gyermek álldogál az utcán. Kezében nagy mézeskalács. Hatalmasokat harapdál belőle, közben pedig keservesen sír. «Miért sírsz, fiacskám?» — kérdi tőle az egyik járókelő. «Azért sírok, — feleli a kis fiú — mert ahányszor harapok belőle, mindig kisebb lesz!» Bizony, van is ezen sírni való! Hogy így fogy az élet is kezünk között!

b) De csak azt teszi búskomorrá ez a gondolat, akire nem süt napsugár abból a másik világból. Mert ha szent meggyőződésem, hogy a temetés csak a földi létezési formának végső állomása, de nem megsemmisülése magának az életnek, akkor mindjárt *más szemmel nézem ezt a földi életet és annak feladatait.* Más célokat tűzök magam elé, más terveket, más vágyakat, más feladatokat. Nem becsülöm túl az életet, de nem is értékelem alá. Nem ennek élvezését és kényelmét akarom biztosítani minden áron, még tisztességtelen módon is, még erkölcsi elveim feláldozásával is. Mert hiszen tulajdonképpen csak *ez* az igazi, az egyetlen halál: a lelki értékek megölése, a Szentlélek tüzének kioltása saját magunkban.

«Nem, nem az a halál, ahogy itt nevezik,
Ha koporsónknak a födelét szegezik.
Nem, nem az a halál, amit a léha hisz,
Midőn a gyászszekér a temetőbe visz.
És az sem a halál, midőn már más sirat
Öröm vagy fájdalom, bú vagy érdek miatt. —
Ah, az! az a halál: midőn még itt vagyunk,
De halva és magunk siratjuk — önmagunk!»

B) De vajjon az élet gyors mulandóságára gondolás, a halálnak fejünk fölött lebegő Damokles-kardja **nem szegi-e szárnyát munkakedvünknek?**

Korántsem! Sőt inkább fokozottan serkenti azt! Csak meg kell nézni a szénagyüjtőket, mikor a kitörni készülő nyári zivatar lebeg a fejük fölött: mily szorgos sietséggel kettőzik meg munkájukat, csakhogy baj nélkül betakaríthassanak! A mi földi életünk is ilyen nagy szénagyüjtés és betakarítás.

És mennyire igaza van *Gárdonyinak*, mikor így ír:

«Ha bizonyosak lehetnénk január 1-én arról, hogy december 31-én meghalunk . . .

Milyen más lenne a gondolkodásunk, munkánk, magunk viselete!

Mennyi sok izgalmat ismernénk haszontalannak!

Mennyi sok emberre néznénk több szeretettel!

Milyen hálásak lennénk csak egy szép napos időért! Egy jó vacokért! Egy tányér ételért!

Milyen érdeklődés nélkül olvasnánk a politikát, börzét és nyilttéri nyilatkozatokat!

Milyen érdeklődés nélkül néznénk sok nyargalást, tülekedést, kiskalapácsot és nagykalapácsot, irígy nyálat és dühtajtékot, furkósbotot, rendjelet, rózsaszín levelet és selyemnyakkendőket. Pénzolvasást és telekkönyvi táblázásokat» . . .

Bizony így van!

C) De még tovább is van. A túlvilágnak hite **összekötő kapocs az élő és már meghalt családtagok között is.**

Ez a hit mondatta el Szent Pál apostollal: «Ne bánkódjatok, mint a többiek, kiknek nincs reménységük». (Thessz. I. 4, 12.)

Ez a hit csendíti meg eltemetett kedves hozzátartozóink sírja fölött a krisztusi biztatás szavait, hogy akik Benne hisznek, még ha meghaltak is, élnek. (Ján. 11, 25.)

Ez a hit fakasztja a síron túl is erős szeretetet, amely nemcsak sírra helyezett koszorúban és síron gyujtott mécsesben nyilvánul meg, hanem még sokkal inkább elhúnyt

kedveseinkért végzett imában, értük bemutatott szentmisékben, jótékonykodásban és értük vállalt önfegyelmezésünkben.

Ez a másvilági hit magyarázza azt a különösen csodálatos nevelő erőt, azt a szinte érthetetlen energia-forrást, amely a szülők sírjából árad az élő gyermekekre! Néha egészen meglepő eseteket mutat az élet, hogy léha és könnyelmű gyermekek, kik szüleiket életükben annyiszor keserítették, egészen megváltoznak s megkomolyodnak szüleik sírjánál.

Az őskereszténység első tagjaiban oly erősen élt ennek a másvilági összekapcsolásnak hite, hogy egyesekben fölmerült az a különös gondolat is, hogy az elhúnytak helyett megkereszteltessék magukat. (Kor. I. 15, 29.) Ki ne venné észre ebben a jelképes cselekedetben a halottak kultuszának legszebb formáját: halottaink kedvéért, az ő minél előbbi teljes megtisztulásukért mi magunk kezdjünk új, komoly, fegyelmezett keresztény életet s annak érdemeit fordítsuk az ő javukra!

D) De ennek a másvilági hitnek napsugara termeli ki a halott gyermekeiket siratő szülők lelkéből is **a felebaráti szeretet kegyeletes megnyilvánulásait.**

a) Megrendítően fájdalmas pillanat, mikor a szülők állnak gyermekeik koporsójánál! Megrázóan szomorú leveleket hozott nekem a posta gyászbaborult édesanyáktól, akik legszebb virágba boruló serdülő leányukat, vagy egyetlen, drága jó fiukat tették sírba és azóta könnyektől kiapadt szemmel, néma összetörtségben bámulnak maguk elé, vagy az isteni jóságban megrendült hittel vigasz nélkül vergődnek.

b) Mit feleljek ezeknek? Mi adhat itt vigasztalást? Semmi más, csak abból a másik világból felénk sütő napsugár.

Az a gyászoló anya, aki hisz ebben a másik világban, nem temeti el gyermeke sírjába a női lélek legszebb ékességét is, az anyai szeretetet, hanem elhalt gyermeke helyett árván maradt más gyermekek felé tárja ki gondoskodó szeretetét vagy pedig olyan elárvultak felé, akik a szülői szeretetet sohasem is ismerték.

Tudok egy anyáról, aki gyermeke halála után vigasztalan összetörtségben vergődött mindaddig, amíg valakinek tanácsára harisnyákat kezdett horgolni és kis ingecskéket varrni éppen olyan nagy gyermekeknek, mint az ő eltemetett jó fia volt, de már nem a maga gyermekének, hanem a sze-

gény szenvedőknek, és íme, amily mértékben szaporodtak a szemek a kötőtű alatt, oly mértékben fogyott és enyhült szomoró lelkében a fájdalom kínzó érzése. Talán kisgyermeke küldte ezt a napsugarat abból a másik világból . . .

Íme, van-e a világnak olyan ékesszavú költője, akinek poézise ennyi vigasztalást adna a temetők szomorúságában, mint abból a másik világból felénk sütő napsugárnak nem poézise ad, hanem szent valósága?

Nem méltán lelkendezik-e *Dante* a Paradicsom 23. énekében:

«Óh dús hombárok! mily bőség dícséri
a gazdát, ha jó mag, amit lehintett
s a jó magnak jó termését is éri.

Itt örülnek és élvezik a kincset,
mit számkivetve szerzünk Babylonban
aranytalan hullatva könnyeinket».

II. Máskép viselem az élet szenvedéseit.

Azonban ennek a másvilági életnek napsugaránál nemcsak az élet feladatait látom máskép, hanem máskép nézem ennek az életnek fájdalmait, csapásait, nélkülözéseit is.

A) **A túlvilág abszolút igazságszolgáltatása** nagy vigasztalás az e világi igazságtalanságok keserű perceiben és a méltatlan mellőzések és félreismertetések fölötti szomorúságunkat szelídre enyhíti annak a másik világnak tökéletes igazsága. Elszomorít a halál kérlelhetetlen uralma, de van annak arcán sok vigasztaló vonás is, mert ha részrehajlónak tartod az életet, hogy különfélekép mérte ki a szerencsét, menj ki a temetőbe s ott megbékélsz a sorssal.

A másvilág napsugaránál nem veszed-e észre, hogy az egész földi élet csak egy nagy sakkjáték; amíg a játék tart, vannak ugyan királyok és királynék, huszárok és parasztok; de amikor aztán a játék a végéhez ért, egyformán lesöprik mindet a mezőnyről és mindegyik egyformán a néma skatulyába kerül, ott pedig, a koporsó néma skatulyájában, nincs többé király és paraszt, nincs királyné és futár, — csak egy van: a testéből elröppent lélek, aki az Isten parancsainak és földi élete kötelességeinek betöltése szerint várja ítéletét az isteni igazságosságtól. És ekkor válik valóra a kis német versike:

«Wie man glaubt, so lebt man,
Wie man lebt, so stirbt man,
Wie man stirbt, so bleibt man».

Ahogy hiszünk, úgy élünk; ahogy élünk, úgy halunk; s ahogy halunk, — úgy maradunk.

B) De ennek a másvilágból felénk sütő napsugárnak eredménye az is, hogy **a kereszténység legoptimistább világnézetté vált,** mert ezzel a hittel erőt ad a legkeservesebb élet elviseléséhez is.

a) Mikor a kérlelhetetlen halál évenkint milliókat kaszál le körülöttünk úgy, hogy könnyen jut eszünkbe a gondolat, hogy az ember csak azért él, hogy meghaljon, — *a kereszténység akkor is az élet örök diadalát tudja zengeni.*

Minden ember születése percétől fogva a halállal birkózik. Az egyik munkáról munkára fut, a másik élvezettől élvezethez. Az egyik nyomorgó napról nyomorgó napra virrad, a másik táncos éjszakáról mulatós nappalra — mindegy: mindegyik a halál felé megy.

És mégis! Krisztus nagyobb úr a halálnál is, és éppen ezért erőt ad a legnehezebb élethez is. Elveszett minden vagyonod? Elfogyott kis tőkéd? Meghalt mindenki, aki szeretett? Keserű az életed? Csalódtál? Mindegy!

Nézd: ha gazdagabb voltál, mint akár egy amerikai milliomos, vajjon mit használ neked abban a percben, mikor majd menned kell az életből? És ha életedben szegényebb voltál is, mint a nyomorult Lázár és többet szenvedtél, mint a bibliai Jób, — de ha Isten akarata szerint éltél, mily értékké válik ez abban a másik világban!

b) Ennek a másvilágnak hite mindig csodás erőforrás volt és az is marad a csapások perceiben. 1827 március 26-án halt meg a világ egyik legnagyobb zenésze, akinek III. szimfóniájától számítják a zenei korszakokat, mint Krisztus Urunk születésétől a történelmet. És ez a *Beethoven* ünnepeltetésének tetőpontján megsüketült! 1822-ben egyetlen operáját, a Fideliót maga akarja dirigálni. A próbán a zenekar s énekesek összezavarodnak . . . Újrakezdi . . . ismét zavar . . . Felvillan benne a rettenetes sejtés: megsüketültem!

Érhette-e volna szörnyűbb csapás? És mi volt rá a felelete? Összeroppant? Mérget ivott? Fejbe lőtte magát? Nem! «Torkon ragadom a végzetet!» — írja.

Honnan volt ez az emberfeletti ereje? Onnan, hogy rásütött a napsugár abból a másik világból, onnan, hogy hitt az örök életben.

c) De talán ne ilyen régi példákat említsek! Említsek egész moderneket is?

Hát íme, két levél. Nem kitalált bölcselkedés, nem költött eset, valóban megírt levelek s ami bennük van, az valóban megtörtént napjainkban két nővérrel.

Margitnak és Máriának, két meleglelkű, mélyen érző nővérnek, meghalt az édesanyjuk. A két testvért aztán az élet messze sodorta egymástól. De íme, a két levél, melyet egymásnak írtak. Ismétlem: valóban megírt levelek, nem én költöttem azokat.

Ime az első:

1929 okt. 25-én.

Édes Marikám!

Most jöttünk haza Jenővel a Farkasréti-temetőből, ahol szegény Mama sírjához vittünk ki a mi és a Te nevedben egy-egy nagy cserép dúsvirágú fehér chrisanthemumot, ami szegénységünktől tellett. Két nagy fenyőgallycsokrot is vittünk. Egy kis gyertyát te majd otthon gyujthatsz vagy elnézed a csodálatos örökmécseket, a csillagokat, — ha az ég nem felhős . . . — és imádkozol érette és Tatáért és Gusztiért . . . és a többi jó lélekért, akik úgy elmentek előre az örök hazába.

Hol leszünk mi is száz esztendő mulva?

Kevesebbet is bátran mondhattam volna! . . . Akkor már új arcok, alakok járkálnak a föld színén, csak itt-ott emlékeztet arcuk egy-egy vonása, egy pillantás, egy mozdulat arra, aki ma még kis gyermekként ugrál körülöttünk, vagy akit még csak a jövendő rejteget. Egy csepp a mi vérünkből, egy kis szín a mi lelkünkből még van valahol . . .

Olyan különösen egy egységes nagy folyamnak tetszik most az egész emberiség, a mult, a jelen, és a jövendő, — amint hömpölyög egyik végtelenből a másik végtelenbe és egy kis darabig a «földi élet» nevelő tartományán át vezet az útja. Van, van «más» világ, csakhogy az olyan nagyon más, hogy nem lehet róla fogalmunk sem. Hogyan is képzelhetne el a gyökér vagy a fülledt, nyirkos, sötét földdel küzködő csirázó mag olyan egészen más világot, ahol fény van és könnyű-könnyű levegő és meleg és hogy ő itt ki fog virágozni színbe és illatba mondhatatlan finomságban! És teremni is fog tudni! Látod, ez az, amit én olyan nagyon-nagyon szeretnék tudni és csinálni az örökkévalóságban. Nem «örök nyugodalmat» szeretnék, hanem örök tevékenységet! Megnyugodni, igen, abban, hogy jó nyomon járok, jó Úrhoz tapadok s Ő el nem enged engem, — de máskülönben segíteni szeretnék neki és az én gyászjelentésemre az örök világosság mellé jó munkát kívánjatok! És ne vagdaljatok le nekem növényeket, hanem imádkozzatok érettem és szentmisét mondassatok a lelkem üdvéért.

De messze elkalandoztam, amit elmondani kezdtem. Szóval, szegény jó Mamának sírján ott van a te virágod is. De ne a sírra gondolj, ha Vele találkozni akarsz . . . Keressük akkor ott, ahol

nincs elmúlás, vagyis a jó Istennél. Az nem egy hely, az a menny, — az a lelki minőségnek, jóságnak, kedves-szép egyéniségnek a más szférában, idő és tér nélküli dimenziókban való tovább-élete. Legyünk méltók az emlékéhez béketűrésben, megnyugvással viselt bajainkban, megbocsátásban, szeretetben. Oly hamar eltelik ez a földi lét, boldogabb, átlelkiesedett, testi betegségek-nek alá nem vetett formában viszontlátjuk egymást mind-annyian . . .»

Itt ér véget az egyik levél.
A feleletből, a testvér válaszából is felolvasok pár sort:

Mulandóság, mulandóság . . . Ha előbb nem, hát később, de elmúlni elmúlik minden, akkor is, ha jó, akkor is, ha fáj! A gyer-mekek felnőnek, mi szép lassan eltűnünk, aztán ők öregszenek bele a csendeségbe s az ő gyermekeik és egy előttünk idegen korszellem, korszak fog jönni. Nem érdemes nagy dolgot csinálni az életünkből, kényelmünkből, holminkból. Örökre meg nem marad, magunkkal nem vihetjük . . . minek kapaszkodjunk olyasmibe, amiről úgyis lesiklik kezünk, vagy az siklik ki a kezünk-ből. Kell, kell valami Abszolút, valami Változatlan és örök Ideál és nyugvópont.

Én már rég «meghaltam» abban az értelemben, hogy régi értékeléseimet, ambícióimat, elképzeléseimet, vágyaimat és köve-teléseimet szép alázatosan leraktam Annak lábához, Aki életbe küldött s az életemet bármely percben visszaveheti. És feltámad-tam a kötelességeim végzésére, s csak arra kérem, hogy a gyermekeket fel bírjam nevelni, rosszat ne tegyek senkinek s mindig fel tudjam ismerni, hogy mit követel tőlem egy-egy helyzet, a változó körülmények nyomása, és hogy valahogy helyt tudjak állni. Sohase lehet tudni, mi jó és mi rossz a «maradandó részünk» fejlődésére s inkább nevelődjenek szegénységben a gyermekek munkaszeretetre, józanságra, mint jómódban ön-szeretetre és kényelem-meg élvezetvágyra. Így aztán valami nagy benső megnyugvással veszem, ami jön és rendkívül hálás vagyok minden kis derűért. És végeredményben sokkal. de sokkal bol-dogabb, mint akkor, mikor a «magam akaratát» szerettem volna keresztülvinni, vagy én akartam előírni a jó Istennek, hogy miképen rendezze sorsomat, hogy «segítsen meg, de mindjárt!» és hogy miképen, mi módon segítsen. Elmulasztani a tüdőcsúcs-hurutot, küldött rám gyomorbajt. Hogy festhessek? Küldött szegénységet, muszáj volt pénzt keresni. Ezzel a házimunka-korszakkal tán a gyomorbajomat kúrálja, vagy a gyermekek jövő-jére lesz hatással? De biztos, hogy mindenből ad valami po-zitív jót!»

Így szól a második levél.

*

Tegyek-e még valamit hozzá, Kedves Testvéreim! Rá-mutassak-e arra a páratlanul finom, bensőséges lelki meg-nyugvásra, amelynek derűjét a fájó, szenvedő lelkeken is végigönti abból a másik világból érkező napsugár? Mond-

jam-e, hogy íme, nem fél szemébe nézni a síron túli világnak az, akinek sírján Krisztus keresztje emelkedik?

A nemzetek nagy apostola, Szent Pál, a rómaiakhoz írt levelében 57-szer beszél a megrendítő valóságról, a halálról és ugyanott mégis el tudja mondani a lelki kiegyensúlyozottság és megnyugvás gyönyörű szavait: «Egyikünk sem él önmagának, mivel az Úrnak élünk, amíg élünk és az Úrnak halunk meg, mikor meghalunk. Azért akár élünk, akár halunk, az Úréi vagyunk». (Róm. 14, 7. 8.)

Ah, most már értem, hogy szerte a világon miért szoktak gyertyák égni a keresztény sírokon! Azért, hogy szelíd fényükkel vigasztalólag integessenek a halál birodalmának sötétségéből és a temetők fölött borongó, csillagtalan, éjszakai égboltra fölírják a vigasztaló, erősítő, bátorító imát:

Mindeneknek Atyja,
kihez hajlunk, mint a fű a Nap felé,
az én szívem kétség nem szorongatja,
midőn indulok végórám elé;
a halál nékem nem kivégzés, börtön,
nem fázaló, nem is rút semmiképen:
egy ajtó bezárul itt lenn a földön,
s egy ajtó kinyílik ott fenn az égen. *(Gárdonyi.)*

Amen.

XII.

A vigasztaló halál.

Krisztusban Kedves Testvéreim!

Régi olasz temetők bejáratánál gyakran találunk két érdekes szobrot. Az egyik a gyásznak a képe: fájdalmas, szomorú tartású ember szobra, lábánál kialudt fáklya; a másik az örök életnek, a föltámadásnak, a viszontlátásnak megszemélyesítője: csillag ragyog homlokán és fölfelé szögezi sugárzó szemét.

Jó helyen áll ez a két szobor: a temető bejáratánál; mert valóban, ilyen kettős arca van a halálnak is. Az egyik mint zörgő csontvázat mutatja be, kezében éles kaszával, s amerre csak jár, gyászoló emberek keserves zokogása sír fel nyomában. Hangja ilyenkor az a titokzatos hang, amit az Ószövetség nagy prófétája, Izaiás, hallott egy ízben: «Szól egy hang: Kiálts! És mondottam: Mit kiáltsak!» — kérdezte a próféta. Ezt kiáltsd: «Minden test olyan, mint a fű, és egész dicsősége olyan, mint a mező virága. Kiszárad a fű, lehull a virág». (Iz. 40, 6. 7.)

Ah, igen: minden élet, mint a fű! Ez a halál egyik ábrázolása: a zörgő csontváz.

De van a halálnak másik ábrázolása is és — bevallom — ez nekem sokkal inkább keresztény gondolatnak látszik: mikor a halált angyal képében ábrázolják. A halál angyala! Hangja az a vigasztaló hang, melyet Szent János apostol hallott: «Irjad: Boldogok a halottak, kik az Úrban halnak meg». (Jel. 14, 13.) Ez a hang az örökkévalóság hangja.

Örökkévalóság! Szent Ágoston «magna cogitatio»-nak, «nagy gondolat»-nak nevezi. Valóban ez az egyetlen igazán nagy gondolat, erős és erőt adó gondolat, megnyugtató és biztató gondolat! Más emberi gondolatok csak a földi életnek szólnak és a földi élettel véget is érnek: ez a gondolat azonban éppen a halál birodalmában, a sírok országában szólal meg legszebben. Odamegy minden gyászolóhoz, minden árván maradotthoz, minden fájdalommal küzdőhöz és

elmondja neki Izaiás kérdését: «Vajjon nem tudod=e, vagy nem hallottad=e: örökkévaló Isten az Úr . . . Akik az Úrban bíznak, új erőre kapnak, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak és nem fáradnak ki, járnak és nem lankadnak el». (Iz. 40, 28. 31.)

Eddigi beszédeimben a halál arcának inkább lesujtó és fájdalmas tekintetét mutattam meg, *ma azonban megkeressük a halál vigasztaló vonásait is, ma «a halál angyaláról» szeretnék beszélni.* Azt szeretném, hogy ez a mai beszédem egyben felelet legyen sok=sok hozzám intézett levélre is. Mióta meg=kezdettem az örök életről szóló beszédsorozatomat, fokozott számban jönnek a kínzó és fájdalmas problémákat panaszló levelek. Iróik azt kérik: csak egy=egy elejtett szóval utaljak az ő kérdéseikre, és ők a rádió hullámain át meg fogják érezni a beszédből, hogy melyik rész szól őnekik. Hát ez a mai beszédem legyen válasz sok küzködő testvérem kér=désére. Hiszen bizonyára mindnyájunk szorongása, gyásza és fájdalma megenyhül, ha észrevesszük a halálnak ezt a másik arcát is, ezt a kiengesztelő, angyali tekintetét is.

Mi teheti tehát a halált, az ijesztő és megrettentő halált elviselhetővé, vigasztalóvá, bátorítóvá, kedves angyallá? Mi teheti? Ez a két gondolat: I. **A halál a földi élet vége** és II. **a halál az örök élet kezdete.**

I. A halál a földi élet vége.

Első vigasztalása a halál angyalának az, hogy véget vet a földi életnek és mindannak a szenvedésnek és igazság=talanságnak, ami az élettel együtt jár.

A) **A halál véget vet minden földi szenvedésnek.** Kell=e erről sokat beszélnem? Kell=e mondanom, mit jelent ez, mikor már a Szentírás így kiált fel: «Ó, halál! Be kedves végzésed a nyomorgó embernek, az ereje fogytán levőnek, annak, ki elaggott és kinek minden csak terhére vagyon». (Jéz. Sir. 41, 3. 4.) És egy *Szent Ambrus* így nyilat=kozott: «Ez az élet annyi bajjal van telve, hogy a halál ehhez képest inkább orvosságnak látszik, mint büntetésnek».

Mennyi szenvedés kíséri végig az embert földi életében! Mennyi fájdalom és könny! És az örök életben mind ennek vége van! «Nem éheznek és nem szomjaznak többé, és nem éri őket többé a nap, sem bármiféle forróság, mert a királyi széken trónoló Bárány lesz pásztoruk és az élet vizeinek

forrásaihoz vezeti őket, és Isten letöröl szemükről minden könnyet.» (Jel. 7, 16. 17.)

Csoda-e, ha a betegek közül akárhányan örömmel üdvözlik a halált, míkor lefutott homokórával kezében oda-lép ágyukhoz és fülükbe súgja az Úr üzenetét: Eljött az idő, hogy «megpihenjenek munkájuktól». (Jel. 14, 13.) Valóban: a halál a nagy megpihenés minden szenvedéstől.

B) **De emellett a halál nagy igazságosztó is.** Ebben a földi életben annyi az igazságtalanság, annyiszor győz a bűn és vereséget szenved a becsület! Az ember akárhányszor nekikeseredik emiatt. De mikor nagyon kínoz minket a földi élet sok igazságtalansága, csak menjünk ki a temetőbe, a csendes halottak közé és azonnal megpihen lázongó szívünk. Ó, a halál nagy igazságosztó! Nem számít előtte rang és állás, nem lehet megvesztegetni vagyonnal, mosollyal, előtte nem érvényesül protekció, hajlongás és szépség.

Talán ismeritek azt a német balladát, mely a speyeri harangokról szól. Meghalt egy szegény ember — mondja a ballada — és íme, megkondult a toronyban a nagy császár-harang, amelyik csak a császárok halálakor szokott szólni. És a nép mindenütt azt mondta: «Meghalt a császár, meghalt a császár!» Később aztán csakugyan meghalt V. Henrik császár, de most a kis lélekharang csendült meg, és az emberek egymást kérdezgették: «Ugyan ki lehetett az a szegény bűnös, aki ma jutott az ítéletre?»

Nem érzitek-e, Testvéreim, ennek a balladának a finom szimbolikáját: hogy milyen igazságosztó a halál! Ott eltűnik minden földi különbség, de eltűnik az igazi különbség, a lelki érték!

C) **És ezáltal a halál kiegyenlíti a földi élet nagy társadalmi egyenlőtlenségeit is.** «Adj számot sáfárságodról!» (Luk. 16, 2.) Oly Bíró előtt állasz, akit megveszteget-ned nem lehet. Előkelő voltál vagy egyszerű ember, gazdag vagy szegény, régi ősök sarja vagy ismeretlen családé, császár vagy koldus — itt most már nem számít. «Mert nem hoztunk semmit sem magunkkal a világra, s kétségtelen, hogy el sem vihetünk semmit.» (Tim. I. 6, 7.)

Bizonyára vannak még többen az én kedves hallgatóim között, akik emlékeznek arra a meghatóan mély szimbolikájú temetésre, amellyel 1916-ban a bécsi kapucinusok kriptájába a hatalmas uralkodót, I. Ferenc Józsefet eltemették.

A főudvarmester kopog a kripta ajtaján.

— Ki kér bebocsátást? — hangzik a kripta mélyéről egy kapucinus páter kérdése.

— I. Ferenc József császár és király — feleli a főudvarmester.

— Nem ismerem.

A főudvarmester újból kopog.

— Ki kér bebocsátást?

— Habsburg Ferenc József.

— Nem ismerem — hallatszik újra a válasz.

Harmadszor kopognak.

— Ki kér bebocsátást?

— Egy szegény halott.

Erre feltárul a kripta ajtaja s beengedik a koporsót.

Ó, igen: itt aztán már nem számít, mi voltál és milyen címed meg rangod volt! A halálban eltűnik minden földi különbség, de egyúttal eltűnik minden igazi különbség.

Úgy-e, mily vigasztaló vonások vannak a halál angyalának arcán!

D) Pedig van még egy újabb is: **A halál törleszti Isten előtti adósságunkat** is. A halál, meg előfutárja, a sok szenvedés: mindez értékes adósságtörlesztés, jóvátétel, vezeklési alkalom lehet a bűnös ember számára.

Ah, ki mondhatná el, hogy neki nincs Isten előtt semmi jóvátenni valója? Ha elmúlt életünkre s annak tömérdek bűnére gondolunk, kinek szeme nem borulna el a fájdalomtól s aggodalomtól? Még ha meg is gyóntuk azokat a bűnöket; de vajjon vezekeltünk-e értük eleget?

Mily szép, értékes, megnemesítő és fölemelő imádság az, amelyben a buzgó keresztény hívek már egészséges, erős éveikben alázatos megadással felajánlják halálukat az Úrnak: «Uram, bármikor jöjjön, bárhol érjen utól a halál, bármily körülmények között, bűneim vezekléséül szent megnyugvással fogadom el kezedből».

Így válik valóra rajtunk is Szent Pál szava: «Számomra . . . a halál nyereség» (Fil. 1, 21.) Hogyne volna az, mikor véget vet a földi szenvedésnek, igazságot tesz, kiegyenlíti az egyenlőtlenségeket és törleszti adósságunkat!

II. A halál az örökélet kezdete.

Van azonban a halál arcán egy még vigasztalóbb, bátorítóbb vonás is. Mert ugyanakkor, amikor a halál leveszi rólunk a keresztet, szent hitünk vigasztalásul odaszúrja azt

sírhalmunk tetejére, és ez a kereszt hirdeti, hogy *A)* a halállal kezdődik az örök élet, tehát *B)* a halál hazatérés mennyei Atyánkhoz. És ez teszi a halált valóban vigasztaló angyallá.

A) A halállal nemhogy vége volna az életnek, hanem **azzal kezdődik az igazi élet!**

a) Minden épületen fontos a tető, minden munkán fontos a befejezés. A «Hiszekegy» utolsó szavai is ilyen alapvetően fontosak. Vedd ki hitünkből az utolsó téglákat és összeomlik az egész. Ha nincs «örök élet», mit ér akkor az egész többi: mit ér az Isten, Krisztus, Egyház . . . az egész élet? Mit ér ez a földi élet, ha nincs örök élet? Mily tragédia, céltalan küszködés!

Viszont ha keresztény vagyok, akkor «hiszem az örök életet». Hiszem, hogy az életből itt a földön csak egy kicsinyke kis darab van a kezemben; a nagyobb, a hosszabb, a végnélküli része az Isten kezében van. És ami itt homályos, bizonytalan, igazságtalan és kínos, mindaz eloszlik és fényesre derül abban a másikban. Milyen mély pszichológiával dolgozik a kereszténység, mikor a szentek halála napját «dies natalis»nak, születésnapnak nevezi! Igen: a halál nem elpusztulás, és az ember nem marad örök foglya a temető sírjának.

Úgy jár egyszer majd minden sír, mint Hannoverben járt az egyik. Van ott egy régi temető s abban egy 1782-ben elhúnyt előkelő asszonynak sírja. A sírkövön a következő különös felirat áll: «E mindörökre megvásárolt sírdombot nem szabad soha felnyitni».

«Örökre — soha!» Milyen óriási súlyú szavak!

És a sír mégis felnyílott. Nem földrengés, nem is emberi kezek nyitották fel. A síremlék talpánál egy kis nyírfa bujt elő a földből. A fácskából nagy fa lett s idővel mindent eltávolított útjából, ami növekedésében akadályozta. A vaskapcsok elhajlottak, a kövek helyükből kimozdultak s a hatalmas fa most a sír közepén áll. Az «örökre — soha»val nem sokat törődött . . . De így nyitotta meg Krisztus Urunk is Arimatheai József kertjében a sziklasírt, amelyet sokan örökre szerettek volna lezárni; és azóta ennek a Föltámadottnak keresztje hirdeti sírjainkon, hogy az utolsó szó a mi sírunknál is nem a halálé, hanem az életé . . .

b) Krisztus Urunk óta tehát tudjuk, hogy a halál a nagy magvető, a temető pedig az Isten termőföldje: «Gottesacker», mint a németek találóan nevezik. Ez egészen bibliai kifejezés. Hiszen ismeritek az Úr Jézus szavait: «Hacsak a földbe esett gabonaszem el nem hal, egymaga marad; ha pedig

elhal, sok termést hoz». (Ján. 12, 24. 25.) Krisztus Urunk szerint tehát előbb meg kell halnunk, hogy élhessünk. Ezért hirdeti Szent Pál, hogy már a keresztségben tulajdonkép a halálra kereszteltetünk meg: «Nem tudjátok, hogy mind, akik megkeresztelkedtünk Krisztus Jézusba, az ő halálába keresztelkedtünk meg?» (Róm. 6, 3.)

Miket lát az ember sokszor a sírokon! Milyen pogány, hitetlen ábrázolásokat! Törött oszlopot, kétségbeesetten leomló özvegyet, egy nagy gránitlapot . . . mind esztelenség. *Kereszt* való oda! Kereszt, ezzel a felírással: «Hiszem az örök életet!» Hiszem, hogy amit mi halálnak nevezünk, az nem más, mint átmenet az élet egyik formájából az élet másik formájába. Átmenet abba a másik életbe, ahol a mennyei Atya várja hazatérő fiait.

Hát lehet ember, aki ezt nem hiszi? Hiszen hányszor beszélt az Úr Jézus nyiltan vagy burkoltan erről a másik világról! Ott fognak a szomorúak megvigasztaltatni, ott fogják a tisztaszívűek Istent meglátni. (Máté 5. fej.) Ott tartják azt a menyegzős lakomát, ahová menyegzői öltözetben kell megérkeznünk. (Ján. 6, 37.) Ott válogatják ki és választják szét a hálóból a jó és rossz halakat. (Máté 13, 49.) Ott választják szét a gabonát a konkolytól. (Máté 13, 30.) Ott van az a ház, amelyről Krisztus mondta: «Atyám házában sok lakóhely vagyon». (Ján. 14, 2.) A halállal tehát nemhogy vége volna az életnek, hanem akkor kezdődik az igazi, a magasabb élet.

c) Hogy milyen is lesz ez a mi halálunk? — bizony ezt nem tudja elmondani senki sem. De én úgy képzelem, hogy egyszer csak sötétedik velem a szoba, ahol a betegágyon fekszem . . . hiába ég a villanylámpa, már nem látom . . . ég mellettem a haldoklók gyertyája, már nem látom . . . már tapogatódzva megyek egy vaksötét folyosón . . ., de az egész nem tart sokáig és egyszerre föltárul a folyosó végén egy ajtó és vakító fényözönben állok a túlvilágban. Az orvos még alig mondta ki, hogy «meghalt», a lelkem már ott áll az örök világosság fényében. Láttátok már a kis gyermek tágranyílt szemeit, amikor édesanyja karácsony este először viszi be a gyertyafényes szobába, ahová már «megjött a Jézuska?» Nos, így fogunk állni mi is, mikor messzi zarándoklatunkból megtérünk haza, a «siralom völgyéből» oda, ahová nem «megjött», ahol egyenesen «otthon van a Jézuska».

Igazában tehát nem jól gondolkozik a halálról, aki azt hiszi, hogy a halál mérhetetlen távolságba ragadja tőle csa-

ládtagjait. Ellenkezőleg: a halál megszüntet közöttünk minden távolságot, mert a lelket megszabadítja az anyag által rákényszerített helyhezkötöttségtől. A halál nem robbantja szét a családot, a halott családtagok továbbra is közénk tartoznak, csak egy más hazában élnek. Élnek és oda várnak minket is.

Ime, mint simulnak megnyugtatóvá, biztatóvá, vigasztalóvá a halál arcának félelmetes vonásai! Ó, igen; nagy titok a halál, nagy mysterium. «Mysterium iniquitatis», a bűn titka, mert a bűn által és a bűn miatt jött e világra a halál. De aztán «mysterium caritatis» is, a szeretet titka is, mert a mi halálunkról már elvette a kétségbeejtő vonást egy másik nagy halál, Krisztus Urunk megváltói halála.

d) Aki pedig mindezt tudja és végiggondolja, *az megérti a «boldog halál» titkát is.*

Boldog halál? Hát ez is lehetséges? Hát igaz az, amit néha olvasunk, hogy «csendes mosollyal», «megbékült arccal», «tökéletes isteni megadással» haltak meg emberek?

Hát ezeknek nem fájt a betegség? De igen. Csak még erősebb volt benük a remény, az istenvágyás.

Hát ezek nem sajnálták itthagyni a földet? De igen. Csak még jobban vágytak bírni az eget.

Hát ezekben nem volt halálfélelem? De igen. Csak még nagyobb volt az örök élet sóvárgása.

Hát ezek nem vették észre a halál angyalát? De igen. Csak észrevették arcán a vigasztalást és szépséget is.

És ennek a «boldog halálnak» gondolata a legnagyobb vigasztalás a mi halálunk óráján. Hiszen szomorkodik-e az építőmester, ha elkészült a házzal? Szomorú-e a festő, ha elkészült a képpel? A katona, ha vége a győztes harcnak? A vándor, ha eljutott céljához? A hajós, ha eljutott a kikötőbe? Szomorú-e a gyermek, ha hazajut atyjához?

B) Ezzel a gondolattal pedig fölfedeztük a halál arcán a legvigasztalóbb vonást: **A halál hazatérés mennyei Atyánkhoz.** «Elhagyom e világot, és az Atyához megyek». (Ján. 16, 28.)

a) «Un chrétien est un homme de désir» — mondja egy francia író (Vinet), *«a keresztény ember a vágyak embere».* Valóban: szent nosztalgia húz minket az örök haza felé, amint a patakot húzza a nagy óceán, a vándort húzza az otthon, a delejtűt húzza a mágneses sark. Tudat alatt mindig ez az örök honvágy kínoz minket! Soha nem vagyunk megelégedve a mával, hanem várjuk, mit hoz a holnap. Soha nem volt jó az elmúlt év, hanem kívánunk egy boldogabb új esz-

tendőt. Mert mindnyájan érezzük, hogy «nincsen itt maradandó városunk, hanem a jövendőt keressük». (Zsid. 13, 14.)

Ez a vágyódás mondatta el Szent Pállal: «Kívánok feloszlani és Krisztussal lenni». (Fil. 1, 23.) Nos, a halál, ez a nagy «feloszlás», lélekleleplezés: leomlik az anyagi választófal, mely elzárta előlünk az Isten arcát.

A halál kielégítése annak a sejtelmes vágyakozásnak, mely nyugtalan vándorokká teszi itt a földön az embereket. «Míg testben élünk, távol járunk az Úrtól» (Kor. II. 5, 6.) — panaszolja Szent Pál. Csak hotelszobában lakunk itt; ki akarna hotelszobában véglegesen berendezkedni?

Minden szomjas vágyunknak végső célja csak az Isten, végső hazánk csak az Isten országa. Az az ország, ahol valóra válik a Szentírás szava: «Ime Istennek hajléka az emberekkel; és velük fog lakni, és ők az ő népe lesznek, és maga az Isten őnekik «Isten velük» leszen». (Jel. 21, 3.)

De most már értjük, miért dobban meg szívünkben valami kimondhatatlan öröm, mikor az Úr Jézus a halált az Atyához való hazatérésnek nevezi. (Ján. 14, 12.) Ah, hát ki ne örülne, mikor hosszú idegenben-tartózkodás után végre haza térhet az atyai házba! Mikor az agyonhajszolt ember leteheti kezéből a szerszámot, a főzőkanalat, az írótollat, ledobhatja válláról a nehéz hátizsákot és kipihenheti magát egy helyen, ahol «az Isten majd letöröl szemünkből minden könnyet, és halál nem leszen többé, sem gyász, sem jajkiáltás, sem fájdalom nem lesz többé». (Jel. 21, 4.)

b) De éppen ezért *a halál a nagy jutalom napja is.* Minden önfegyelmezésünknek, minden harcunknak, minden lemondásunknak megkoronázása.

Mikor *Szent Hilárion* apát hosszú, fegyelmezett és bűnbánó élete végére jutott és a halálfélelem erősen gyötörte, így biztatta távozó lelkét: «Csak lépj ki, mit félsz? Törj ki, én lelkem, mit habozol? Majdnem hetven évig szolgáltál Krisztusnak, és akkor félnél a haláltól?» Mily nagy vigasztalás annak, aki ezt utána mondhatja!

«Ó, édes halál Testvér!» — kiált fel *Assisi Szent Ferenc* a «Naphimnusz»-ban, abban az énekben, amelyet halála előtt írt. Valóban olyan csendes, nyugodt, fényes az igazak halála, mint egy derűs naplemente. Fölöttük lebeg a Szentírás szava, amint azt az Egyház alkalmazza: Értékes az Úr szemében az ő szentjeinek halála. (Zsolt. 115, 15.)

c) Igaz azonban, hogy a hazatérés gondolata nemcsak vigasztalás, hanem egyben *óriási figyelmeztetés is számunkra.*

Epaminondashoz egyszer ezt a kérdést intézték: «Mondd meg, Epaminondas, kit tartasz legtöbbre: Chabriast, Iphikratest vagy magadat?» Ő szerényen csak ennyit felelt: «Előbb nézzétek meg, hogyan fogunk meghalni; csak azután lehet majd ítélni».

Úgy van, Testvéreim: hogy hogyan fogunk meghalni. De akarjátok tudni, hogyan fogunk meghalni? Könnyű rá felelni: Úgy fogunk meghalni, ahogyan éltünk. Mert megvalósul *Dante* szava (Inf. XIV. 51.): «Ami életemben voltam, az vagyok halálomban is». Aki egészséges napjaiban is gondolt lelkére, az örök életre, Istenre, az Isten mellett lesz akkor is, mikor a nagy pillanat közelget. Az úgy tud szemébe nézni a halálnak, amint Assisi Szent Ferenc tudott.

d) És ebben áll a halálnak végső vigasztalása is: *Most jön az ünnepélyes «szobor-leleplezés»*. A földi, testi élet nem több, mint állványozás a készülő épületen. Ha aztán a lélek munkája elkészült, összeomlik az állvány, és előtűnik az épület: most jön az épületfelavatás.

Vajjon minden elmúlik-e, mindent elnyel-e az idő parttalan óceánja? Ó, nem. Van, ami diadalmasan dacol az elmúlással. És mi az? Minden legkisebb kövecske, amellyel építettünk lelkünkön. Minden legkisebb jószándékunk, gondolatunk, szavunk, tettünk, amely az örök Istenbe kapcsolódott. Minden fájdalmunk és szenvedésünk, minden önzetlen szeretetünk, minden türelmünk és hűségünk, minden erkölcsi győzelmünk, — mindez örökké megmarad. Igaz, hogy épígy megmarad minden gyönge pillanatunk és bukásunk is, minden hűtlenségünk és elvtelenségünk, minden gyávaságunk és hazugságunk, minden sötét óránk és minden sötét tettünk.

Ime tehát, a magasztos, szent emberi életfeladat: építeni magunkon, csinosítani, szebbé tenni lelkünket, amíg el nem jön értünk a halál angyala. Ez az építőmunka mindnyájunk kötelessége, bármilyen állásban vagy életkörülmények közt telnék is egyébként életünk a földön. Legyen bár élethivatásod a konyha vagy gyár, műhely vagy iroda, hivatal vagy kórház, bármi a világon . . . ez a feladat mindnyájunkra vár: építeni lelkünkön. Így lelünk életet a halálban; már pedig, aki a halálban életet talál, az félni megszűnt tőle.

«Minden test olyan, mint a fű — mondotta Izaiás próféta. . . . Kiszárad a fű, lehull a virág.» (Iz. 40, 7.) Ha csak eddig tartana, lesujtó volna. De van ennek az igazságnak fölemelő folytatása is: az elszáradt fű újra hajtani fog. Csak

azokra rettenetes igazság ez, akiknek gyökere elszakadt az Istentől, a lélek éltető talajától. «Ha a test szerint éltek, meghaltok, de ha megölitek a lélekkel a test cselekedeteit, élni fogtok.» (Róm. 8, 13.) «Amit az ember vet, azt fogja aratni is. Mert aki testének vet, a testből arat majd romlást is; aki pedig a léleknek vet, a lélekből arat majd örök életet.» (Gal. 6, 8.)

Igaz: a gonoszok «mint a fű, mihamar elszáradnak, s mint a zöldelő növény, csakhamar lehullanak» (Zsolt. 36, 2.), de az is valóság, hogy «virul majd az igaz, mint a pálma, gyarapszik, mint a Libanon cédrusa». (Zsolt. 91, 13.)

Halljuk meg tehát a halál utolsó figyelmeztetését: Mikor a világra jöttél, keservesen sírtál, de körülötted mindenki örült; úgy élj, hogy mikor majd eltávozol a világból, ha mindenki sír is körülötted, te örülhess . . . örülhess az előtted most megnyíló örök boldogságnak.

*

Kedves Testvéreim! Svájc híres hegyére, a Rigi-re, két oldalról is kapaszkodik fogaskerekű vasút. Az egyik Vitznauból indul ki, a Vierwaldstätti-tó partjáról, a másik a hegy hátsó tövéből, Goldauból.

A goldaui fogaskerekű állomásán egy fájdalmas feliratú tábla hirdeti, hogy az állomás alatt közel 500 ember fekszik eltemetve 110 házzal és a templommal együtt.

1806 szeptember 2-án leszakadt a Goldau mellett emelkedő Rossberg és a leomló sziklatömbök és erdők halálos sírba temették a hegy lábánál virágzó községek 500 lakosát. A fogaskerekű vasút mellett még most is ott ijesztgetnek a leomlott sziklatömbök maradványai és elszorul az utas szíve, mikor elgondolja, hogy mélyen a föld alatt egy egész falu fekszik eltemetve házastól, állatostól, emberestől együtt.

De ott fekszik a falu temploma is, és a szerencsétlenség napján a templomban, az Oltáriszentségben, a földalatti sírba szállott az Úr Jézus Krisztus is!

Micsoda vigasztaló gondolat: Krisztus is odatemetkezett az ő hirtelenül meghalt hívei közé! Micsoda vigasztaló gondolat! Mert nem az a borzasztó — szenvedni; hanem: szenvedni Krisztus nélkül! Nem az a borzasztó — eltemetve lenni; hanem eltemetve lenni a föltámadás reménye nélkül!

Ó, Úr Jézus, segíts meg minket, a te híveidet, hogy ha szenvedünk is az életben, de minden szenvedésünket megenyhítse az örök élet hite!

Ó, Úr Jézus, segíts meg minket, a te híveidet, hogy ha meghalunk is, de halálunkban megerősítsen a hazatérés vigasztalása!

Ó, Úr Jézus, segíts meg minket, a te híveidet, hogy ha el is leszünk temetve, de a halálunk előtt még egyszer magunkhoz vehessük az Oltáriszentséget és veled legyünk a sírban eltemetve, hogy aztán fölöttünk is biztatólag sugározzék a reménykedés, amellyel a sírja felé közeledő Szent Pál biztatta magát és biztatott mindnyájunkat:

«*A jó harcot végigharcoltam, a pályafutást bevégeztem, a hitet megtartottam, készen vár már reám az igazság koszorúja, melyet megad nékem azon a napon az Úr, az igazságos bíró*». *(Tim. I.* 478.*)* — Amen.

XIII.

A legyőzött halál.

Krisztusban Kedves Testvéreim!

Ki nem hallotta volna még hírét a pisai temetőnek és a bejárat fölött látható világhírű freskóknak? A legnagyobb kép — «A halál diadala» — az 1348-i rémes pestisjárványt örökíti meg. Az életet egy kedves, zöld park ábrázolja rajta, zene, játék és élvezetek közt telnek benne az emberek napjai, — amott azonban egy fúria képében pokoli szárnyakon a halál közeledik, ijesztően lobog hullámzó, fehér haja . . . az emberek nem is veszik észre . . . egyszerre aztán belevág kaszájával a mulató tömegbe . . . Bizony, megrázó kép ez «a halál diadala!»

De a fal másik sarkában egy másik kép látható: megnyugtató, vigasztaló. Ez már nem a diadalmas halál, hanem a legyőzött halál. Itt nem virágos kert jelzi a földi életet, hanem komor szikláktól körülvett völgy, «a siralom völgye». Ez is telve van emberekkel, mint amott az a virágos kert, ezek is meghalnak, mint amazok, de nem ijesztően eltorzult, elfintorodott arccal, hanem itt mindegyiknek arcán szent vágyódás ül, szent nyugalom, mindegyik sóvárogva tárja ki karját a halál felé: itt nem a halál győz, hanem legyőzetett a halál.

A legyőzött halál! Hát ilyen is van? Hiszen egypár beszéddel ezelőtt még milyen ijesztő fölénnyel nézett reánk a «győzedelmes halál!» Aztán kezdett lassan csendesedni; elfoglalta helyét a «tanító halál», a «figyelmeztető halál», a «vigasztaló halál»; hogy aztán a mai beszédben «legyőzött halál» legyen belőle.

Ó, igen, az örök élet hitének az a legszebb kivirágzása, mikor a halandó ember legyőzi a halált! I. Mert **a halál csak azon tud győzni, aki nem hisz az örök életben.** Ezt a gondolatot szeretném kifejteni a mai beszédem első részében. Azután pedig átelmélkedni a gondolat folytatását is: II. **Aki azonban hisz az örök életben, az legyőzi a halált,** mert III. **segít neki győzni Krisztus, mikor megjelenik betegágya mellett.**

I. Akit legyőz a halál...

A) **Mi más az ember élete, mint örökös birkózás a halállal és szakadatlan félelem a haláltól!** Eszünk és iszunk, pihenünk és szórakozunk, üdülünk és gyógyíttatjuk magunkat, — mindez egy=egy kicsikart engedmény, egy kis halasztás a halál fukar kezétől.

És mikor mindennek végén mégis meghal valamelyik kedves hozzátartozónk, oly keserves zokogással mondjuk: Hát ennyi az élet? Így elrohan minden? Hát így pusztul el minden?

Bizony — Testvéreim! — így pusztul el minden! «Mi is a halálé vagyunk, meg minden, ami csak a miénk», — «debemus morti nos nostraque», mondja a latin költő, *Horatius*.

Az ember visszatér a porba, a hű szívektől elszakad,
Örök válás, búcsú a sorsa: mind elmúlik az ég alatt.

mondja az egyik magyar költő. A másik meg hozzáteszi:

Ez a világ, e földi élet,
Mi más az ifjúnak s a vénnek!
Előbb arany, utóbb csak talmi,
S a vége az, hogy meg kell halni.
(Vajda János.)

Mily rettenetes is lehet annak, aki érzi ereje fogytát, érzi, most... most jön a halál — és nem tud neki semmit mondani! Nem tud mást mondani, mint a szerencsétlen *Nietzsche:*

«Die Krähen schreien
Und ziehen schirren Flugs zur Stadt, —
Bald wird es schneien,
Weh dem, der keine Heimat hat».

«Kárognak a varjak, gyorsan húznak a város felé..., nemsokára havazni fog..., jaj annak, akinek nincs otthona!»

Kinek nincs otthona, mikor beáll az élet alkonyán a fagy, a síri éjszaka? Annak, akinek hite nincs.

Csak az ilyen embert, a hitetlen embert győzi le a halál.

B) Mert — akárhogy toldozzuk=foldozzuk is életünket — **a halál látszólag mégiscsak győz.** Van *Dürernek* egy ceruza=rajza, amely néhány zseniális vonással megrázóan mutatja be a halált: csontvázzá soványodott lovon ül, fején kísérte=

ties korona csillog, kezében messzire kinyujtott kasza, mely=lyel mindent földre sujt, amerre csak jár a világon. A kép felirata: «König Tod», «Halál király».

Igaza is van a képnek, meg nincs is. Igaza van, mert nincs élőlény a földön, amelyik a halál hatalmát kikerülhetné. De nincs is igaza, mert mégis volt Valaki, aki erősebb volt, mint a lován száguldó halál: a halált legyőző Krisztus, az élet Ura . . . Meg erősebb mindenki, aki ennek a halált le=győző Krisztusnak kezébe tud kapaszkodni.

Egy éltes orvos mondotta egyszer: «Ötven évi orvosi praxisom folyamán ezreket láttam meghalni. Voltak, akik tompa, állatias rezignációval, voltak, akik tehetetlen haraggal, kétségbeeső ellenkezéssel s reszketve várták a halált. Csak egyfajta haldokló nézett nyugodtan, békésen a halál szemébe: a hívő katolikus».

Igaz ez? Lehetséges ez? Lehetséges az, hogy az ember meghal és ugyanakkor mégis legyőzi a halált? Mi ennek a nyitja? Mi ad nekünk erőt, nekünk, halandó embereknek mi ád olyan erőt, hogy le tudjuk győzni a halál ijesztő zsar=nokságát is?

II. Aki legyőzi a halált.

A) A felelet nem lehet kétséges: **Aki hisz az örök életben, az legyőzi a halált.**

a) Alig van ember, aki nem tudná megmondani, mely szavakkal kezdődik a Szentírás. Úgy=e, mindnyájan tudjuk: «Kezdetben teremté az Isten a mennyet és a földet». (Móz. I. 1, 1.) Ezek a Szentírás első könyvének első szavai. Komoly fönséges szavak.

De ha most megkérdezném, vajjon tudjuk=e, *melyek a Szentírás utolsó könyvének utolsó szavai*, attól tartok, hogy igen sokan nem tudnának rá felelni. Pedig ezek is mily fön=séges, éltető szavak!

«Jöjj el, Uram, Jézus!» (Jel. 22, 20.) — sóhajt fel Szent János apostol a Jelenések Könyvének, a Szentírást záró könyvnek utolsó sorában. «Jöjj el, Uram, Jézus!» Hát le=hetne=e ennél szebb óhajjal zárni a Szentírást — és zárni az embernek a saját életét is?

b) Hiszen mi az élet? Szakadatlan félelem a haláltól! Ez a félelem rányomaszkodik egész életünkre és erőtleníti azt.

Pedig mennyivel lendületesebb lenne az ember élete, ha nem félne a haláltól!

Hiszen aki megszokta, hogy az örök élet szempontjából nézze a földi életet, az végső órájában is nyugodtan hallja szent vallásunk vigasztaló imáját, amit a haldokló mellett imádkozik a pap: «Proficiscere, anima christiana . . .», «indulj utadra, keresztény lélek». Rajta, Testvér, indulj! A földi élet volt a zarándokút, most jön a hazaérkezés. A földi élet volt a harc, most jön érte a diadal. A földi élet volt a megpróbáltatás, most jön a jutalom. A földi élet volt a hajózás, most jön a kikötő. A földi élet volt az éj, most kel fel a nap, az örök világosság . . . Proficiscere . . . indulj, keresztény lélek . . . A hihetetlennek a halál ugrás a sötétbe: szörnyű salto mortale, a hívőnek ajtófelpattanás: salto vitale.

És ha már *Sokratesben* annyi lelki erő volt, hogy röviddel halála előtt egy kakast áldoztatott fel az istenségnek hálából azért, mert küszöbön áll «meggyógyulása az élet betegségéből», azaz halála, mennyivel inkább kell nekünk reménnyel föltekintenünk az örök haza feltáruló kapuja felé!

c) Nézem temetőink sírjait és szemem megakad egy nagy szimbolumon: a *sírokra tűzött keresztfákon.* A mi sírjainkon égbe mutatva emelkedik a kereszt két ága és az a túlvilágba belemeredő kereszt beszél a vigasztaló igazságról: a sír nem a végső állomás, a halál nem a végső forma, a rothadás nem az utolsó szó, az életet nem képes a sír elfödni, a halállal az élet csak megváltozik, de el nem vész. «Obdormivit in Domino», — mondja az Egyház a halottakról oly vigasztalóan, «elszenderült az Úrban.»

Ó, hát hadd jöjjön ez az Úrban elalvás! Mit jelent ez annak, aki igyekezett egész életében Istennek szolgálni? A futás végét, a küzdelem koronázását, a harc elcsitultát, — a halál legyőzését. Aki pedig legyőzte a halált, annak még a temetési harangok komor bongása is az örök élet húsvétját hirdeti. Annak a temetési harangok is a Nap elé harangoznak: a Nap elé, mely feljött, hogy soha többé le ne menjen.

B) **De aki így gondolkozik, az máskép fogja gyászolni elhúnyt kedveseit is.**

a) Ne úgy gyászoljuk halottainkat, mint a hitetlenek, — figyelmeztet Szent Pál. «Ne bánkódjatok, mint a többiek, kiknek nincs reménységük. Mert — amiképp hitünk szerint Jézus meghalt és feltámadt: — épúgy fogja az Isten azokat is elé vezetni vele együtt, akik elaludtak Jézusban.» (Thessz. I. 4, 12. 13.)

Dehát hogyan értsük ezt? Nem szabad gyászolnunk, nem szabad sírnunk? De igen! Szabad nekünk is sírni kedves

halottjaink fölött. Hiszen van-e elterjedtebb, kedvesebb képünk, mint a halott Szent Fiát sirató Fájdalmas Szűz képe? És a csodálatos, nagy asszony, Magyarországi Szent Erzsébet is, nem zokogva kiáltott-e fel, mikor férje halálát hírül hozták?

Tehát gyászolunk mi is, — csak nem pogány módra! Nem úgy, «mint akiknek nincs reménységük», hanem úgy, mint akik tudjuk, hogy a halált legyőzte Krisztus. Úgy, mint akiknek folyton fülünkbe cseng Szent Pál lelkendező szava: «Ennek a romlandó testnek romolhatatlanságba kell öltöznie, és ennek a halandó testnek halhatatlanságba kell öltöznie. Midőn pedig ez a romlandó test halhatatlanságba öltözött, akkor beteljesedik az ige, mely írva vagyon: Elnyelte a halált a diadal! Halál, hol a te győzelmed? Halál, hol a te fulánkod?» (Kor. I. 15, 53—55.)

b) Azért tudunk mi is győzni, mert *a halált már előttünk legyőzte Krisztus!*

Krisztus után is épúgy meghalunk ugyan, mint meghaltak előtte az emberek, azonban Krisztus óta már világosan és határozottan tudjuk, hogy a temetés után is megmarad örök életre hivatott lelkünk.

Hát most is olyan győzelmes zsarnok-e még a halál, mint Krisztus előtt volt, mikor ma már tudjuk, hogy meg nem semmisít mást, csak ami mulandó bennünk? Ma is az az ijesztő, régi Kaszás-e a halál, mikor már tudjuk róla, hogy a sötétségből a világosságba visz, a betegségből az egészségbe, a szomjúságból a forráshoz, a térből és időből a korlátot nem ismerő végtelenséghez?

A halált legyőzte Krisztus, amikor kihirdette, hogy az csak átmenet egy új, szebb életbe. Amint a nagy természetben is elpusztulnak fajok, hogy tökéletesebbeknek adjanak helyet, úgy az emberi élet végén is kilépünk önmagunk szűk kereteiből, hogy belépjünk Isten végtelenségébe.

A halált legyőzte Krisztus, amikor kihirdette, hogy testünknek borzadályt keltő feloszlása nem más, mint szétrombolása annak a sorompónak, amely megakadályozta, hogy igazi hazánkba bejuthassunk.

A halált legyőzte Krisztus, amikor megtanított bátran szemébe nézni. Az emberek tömege ijedten fordít hátat a halálnak s menekülni szeretne tőle, — persze nem tud, és így a halál csordája válik belőlük. Mert minél jobban igyekszik valaki futni a haláltól, annál tehetetlenebbül esik kezébe.

És mi lesz, azzal, aki emelt fővel szemébe néz és szembe megy vele? Persze, ez is találkozik vele, de szabadon, tudatosan, emelt fővel, a nagy jövő reményének erejében: győztesen! *Ez* a halandó legyőzi a halált, mert a nagy, a végső pillanatban ott áll mellette és kezét fogja Krisztus, a halál fölött győzedelmes Krisztus.

III. Krisztus a haldokló mellett.

És most jutottunk el győzelmünk végső forrásához: **utolsó harcunk döntő pillanataiban megjelenik mellettünk Krisztus.** Ez, Testvéreim, nem képes kifejezés, nem szóvirágos beszéd, — ez szószerinti igazság.

A) Mily gyönyörű vigasztalás is a mi szent vallásunkban, hogy mikor a világba érkezünk, a keresztelésnél égő gyertyát és fehér ruhát ad kezünkbe, mikor meg az életből eltávozni készülünk, újra meggyujtja ezt a gyertyát, igyekszik újból lelkünkre adni a megszentelő kegyelem fehér ruháját és **elhozza betegágyunkhoz az Oltáriszentségben Krisztust.**

a) «*Fogadd a fehér ruhát* — szólt hozzánk a keresztelő pap életünk első óráiban — és be nem mocskolva vidd azt Isten ítélőszéke elé, hogy örök életed legyen.»

«*Fogadd az égő gyertyát*, sértetlenül őrizd meg keresztségedet, hogy a menyegzőnél az Úr elődbe menjen és bevezessen az örök életre.»

Nos hát, most készülünk az Isten ítélőszéke elé, most jött el a «mennyegzős óra!» Amint Egyházunk mellettünk állott életünk első óráiban, épúgy mellénk lép ebben az utolsóban is. Akkor is égő gyertya volt kezében, a hit szimboluma, most is; akkor tisztára mosott a keresztség erejével, most tisztára mos a bűnbánat, az Oltáriszentség és a betegek szentségének erejével.

b) Halál és szentáldozás! Halál és Krisztus halálának örök emlékezete! Halál és Oltáriszentség! — mennyire összetartoznak! A gyönge ember halála s az erős Krisztus halálának örök emlékezete! A lelkipásztorok tudnák csak elmondani, hogy a szentségek felvétele a betegágyon hány súlyos betegnek hozott enyhülést. Az ápolók meg orvosok tudnának tanuságot tenni, hogy az Istennel való kibékülés hány olyan betegnek szerzett megkönnyebbülést, akinek fájdalmait nem bírta már csökkenteni semmiféle bódító szer ezen a világon. Minden idősebb pap megindult lélekkel

tudná elmondani, hányan találtak rá a betegágyon végzett szentgyónásban és áldozásban arra a Megváltóra, akit az élet zajos lármájában elveszítettek, aki azonban nem nyugodott, míg eltévedt báránykájának a halálküzdelem kemény tusájában biztatóan fülébe nem súghatta: «Én vagyok az élet kenyere . . . Ha valaki e kenyérből eszik, örökké él». (Ján. 6, 48. 52.)

Ime, ez a halál végső legyőzetése! Mikor szétfoszlik a világ minden hazug ámítása, mikor az élet végén — mint a lemenő nap búcsúfényénél — újra fölvilláglik a gyermekkor hite és a bánat könnyeiben megfürdött ember megbékélten helyezi lelkét mennyei Atyjának kezei közé.

«Nun leg' ich das Ende
In Gottes Hände!»

Ó, mily hálásnak kell lennem az Úrnak, hogy maga jön el mellém erősíteni a végső tusában!

B) De aztán mily hálásnak kell lennem azért is, hogy erre a legnehezebb pillanatra, a valóban sorsdöntő órákra, még egy **külön szentséget is adott a betegnek.** «Beteg valaki köztetek? — írja Szent Jakab apostol. Hivassa el az Egyház papjait és ezek imádkozzanak fölötte, megkenvén őt olajjal az Úr nevében; és a hitből fakadó imádság megszabadítja a beteget és az Úr megkönnyebbíti őt s ha bűnökben van, megbocsáttatnak neki.» (Jak. 5, 14. 15.)

a) Halljátok, Testvéreim, hogy mire való ez a szentség? Arra, hogy belehaljon a beteg? — mert ilyesmiket gondolnak egyesek. Arra, hogy aki fölvette, annak már vége, azt már temethetik is? Dehogy! Itt ül most előttem a templomban egy igen kedves, régi hallgatóm, egyetemi orvosprofesszor, aki hosszú évek óta hallgatja szentbeszédeimet. A tavasszal súlyos betegségbe esett, azonnal magához kéretett, fölvette az utolsó kenetet és — belehalt? Ma már megint itt imádkozik köztünk és hallgatja az Úr igéjét.

Hát az utolsó kenet nem arra való, hogy «abba belehaljunk?» Ah, dehogy! Minderről szó sincs! Hanem szó van egy fenséges dologról: a halál megszenteléséről, a jó halál művészetéről. Ez az igazi euthanazia, a jó meghalás, nem pedig a nagy adag injekció, hogy a beteg mámoros álomból menjen át a másvilágba. «Jól meghalni» — a világon a legnehezebb művészet. Mindenki meghal egyszer, de mindenki csak egyszer hal meg, és ezt az egy halált kell jól megérnem!

b) Ki nem félne a haláltól? Minden ép idegzetű ember fél. *De jön Krisztus szentsége, s megenyhíti ezt a félelmünket, és fölemeli csüggedt tekintetünket, bátorít, erősít.*

Egészséges korunkban talán fogalmunk sincs róla, mit jelent, mily agyonsujtó terhet, a betegségnél is kínosabb lelki szenvedést, mikor a nagy betegnek eszébe jutnak el nem végzett kötelességei, jóvá nem tett hibái, évtizedek bűnei. Ez a rémes bűntudat többet megemészthet az élet-erőből, mint maga a testi betegség.

Ah, jönnek a szem által elkövetett bűnök emlékei! Mennyi léha, könnyelmű, bűnös tekintet, amelyért oly nehéz lesz a számadás. De íme itt áll mellettünk Krisztus papja és szent olajjal megkenve szemünket, imádkozza: «Ezen szent kenet által és az ő irgalmassága által bocsássa meg neked az Úr, amit látással vétkeztél».

És mennyi könnyelmű, léha, bűnös beszéd, mennyi szeretetlen, megbotránkoztató, erkölcstelen szó, mennyi pletyka, gyalázás, rágalom és megszólás . . . De íme, Krisztus papja most az ajkunkat keni meg és imádkozza: «Ezen szent kenet által, és az ő irgalmassága által bocsássa meg neked az Úr, amit beszéddel vétkeztél».

És megkeni a fülünket, hogy Isten irgalma bocsássa meg, amit hallással elkövettünk . . . mindent . . . mindent.

És megkeni a kezünket, hogy Isten irgalma bocsássa meg, amit érintéssel elkövettünk . . . mindent . . . mindent.

És megkeni a lábunkat, hogy az Isten irgalma bocsássa meg, amit lépéseinkkel elkövettünk . . . mindent . . . mindent.

Ah, ez az igazi euthanazia, ez a jó halál művészete, ez a halál legyőzése. Mikor a szentségek fölvétele után elcsitult lelkünk igazán elmondhatja: Most aztán megnyugodva teszem le életemet az Isten kezébe.

Nun leg' ich das Ende
In Gottes Hände.

C) De ha ez így van, hát mondjátok magatok, Test-véreim, **nem lelketlen esztelenség-e megfosztani a beteget ettől az erősítő szentségtől?** Mondjátok magatok, nem agyonsujtó felelősség-e halogatni a gyóntató hívását: Nem! Ma még ne! Majd holnap . . . majd . . . És egyszer csak beáll a hirtelen halál; és a szegény beteg szentségek nélkül megy Isten elébe!

a) A jó halálhoz erő kell, ezt az erőt pedig csak Isten kegyelme adhatja meg. Minél inkább tűnik el a beteg szeme

elől ez a világ s annak minden csalárd hitegetése, minél erősebben lép az aggodalom a közelgő ítélet miatt, annál jobban rászorul a beteg Isten segítő kegyelmére. Mint a gyermek, aki nyugtalan álmában ösztönösen is édesanyja pihentető keze után keresgél, úgy szorul rá a beteg is Isten megnyugtató segítségére. Hogy a betegek szentségének fölvétele ártott volna, azt még sohasem hallottam; de azt annál többször, mennyire megnyugodott és megvigasztalódott utána a beteg.

Mennyire okosan felelt hát az az orvos, akit megkérdezett egy nagybetegnek a felesége: «Mondja, doktor úr, hívassam-e már a papot férjemhez, vagy nem jobb lenne-e megvárni, míg elveszti az eszméletét?» Az orvos egy másik kérdéssel válaszolt: «Az attól függ, asszonyom, hogy a betegen akar-e segíteni, vagy csak annyit akar, hogy a gyászjelentésbe bele lehessen nyomtatni, hogy «a haldoklók szentségeinek ájtatos fölvétele után!»

b) Ah, micsoda fájdalmas sebet érintett ez a nyilt felelet! Sokszor micsoda komédiák folynak le, — már engedjétek meg, ha ilyen erős szót használok — milyen komédiák folynak le a betegszobában! A beteg szeretné a szentségeket, mert érzi, hogy nyugtalan lelkén csak ez segítene, — de nem mer papot kérni, «nehogy megijedjenek a hozzátartozói». A hozzátartozók is örülnének, ha a beteg fölvenné a szentségeket, — de nem mernek papot hivatni, «nehogy megijedjen a beteg». És közben a beteg egyre gyöngül, eszméletét veszti és meghal — anélkül, hogy Krisztus megjelent volna a beteg ágyánál és szentségeivel segített volna legyőzni a halált. És mindez a hozzátartozók érzelgős, helytelen, pogány aggodalmából!

Úgy-e, mennyivel komolyabb, mélyebb, keresztényibb gondolkodást és igazi szeretetet mutatott az a fiatal pár, akik az esküvő napján megígérték egymásnak, hogy ha bármelyikük bármikor komoly beteg lenne, nem mulasztják el megmondani egymásnak a pár rövid szót: «Kedves! Itt az idő!» Itt az idő, hogy Krisztust kérjed magad mellé. Ó igen, én hiszem, hogy ezeken nem győz a halál, hanem ők győzik le azt, mert eljön betegágyukhoz az a Krisztus, aki legyőzte a halált. És az ilyen halottas ágy fölött ott fog sugározni a Szentírás biztatása: «Amiképp hitünk szerint Jézus meghalt és feltámadt: — épúgy fogja az Isten azokat is elévezetni vele együtt, akik elaludtak Jézusban». (Tessz. I. 4, 13.)

*

Kedves Testvéreim! Mózes V. könyvében le van írva az ószövetségi nép nagy vezérének megható halála. Megrendítően fönségesek azok az egyszerű szavak, amelyekkel a Szentírás Mózes halálát elmondja. Mózes fölment Nebó hegyére, ahol az Úr megmutatta neki az ígéret földjét, hosszú életmunkájának végső földi célját. «Aztán — mondja a Szentírás — meghala ott Moáb földjén, Mózes, az Úr szolgája, az Úr parancsára és Ő eltemeté őt.» (Móz. V. 34, 5.)

Mily meghatóan szép szavak! Mózes elért fáradságos életének Isten által kiszabott végéhez és most az Úr hívó szavára úgy hajtja fáradt fejét Isten atyai kezébe, mint az édesanya karján elpihen este a fáradt gyermek. «És eltemeté őt az Úr!»

Úr Isten, ilyen nyugodt, szelíd halált adj nekem is! Hogy mikor majd kopogtat nálam a halál angyala, én is Jézusban aludhassam el és az utolsó gyónásban megtisztított, az utolsó áldozásban Krisztus testével összeforrott, az utolsó kenettel megerősített lelkemet ezekkel a szavakkal tehessem le atyai kezedbe:

«Nun leg' ich das Ende,
In Gottes Hände!»

Amen.

XIV.

A tisztítóhely.

Krisztusban Kedves Testvéreim!

A halállal nincs végkép vége az életnek, sőt akkor kezdődik az igaz, a soha nem végződő élet.

A halál nem az utolsó szó az ember életében, hanem csak egy kapu, melyen át kell mennünk, hogy egy színpompásabb, teljesebb életbe juthassunk.

A halállal nincs vége mindennek, hanem inkább akkor kezdődik minden: kezdődik egy örökké boldog élet az Isten országában, ha ezt érdemeltük ki földi életünkkel; vagy kezdődik egy örökké fájdalmas élet a kárhozat országában, ha Istentől elfordult lélekkel, súlyos bűn terhével megnyomorítva mentünk át a halál kapuján.

A túlvilági életnek ezen a kettős örökkévalóságán kívül azonban egy ideiglenes túlvilági életformát is tanít a keresztény hit, a tisztítótüzet; vagyis azt a helyet, ahol a megbánt és meggyónt, de még le nem vezekelt bűnöknek ideiglenes büntetését kell jóvátennünk, hogy aztán a kiállott vezeklés után egészen megtisztulva léphessünk be az örök boldogság honába.

A tisztítóhely hite annyira vigasztaló és biztató, annyira az emberi szív legmélyebb vágyából fakad, hogy bántó zökkenőt, fájdalmas ürességet éreznénk hitrendszerünk épületén, ha ennek a hittételnek szilárd kockája hiányoznék belőle.

Hiszen mi lenne velünk, ha csak mennyország volna és pokol! Ki olyan vakmerő, ki merné azt állítani magáról földi élete végén — talán súlyos erkölcsi botlásokkal teleszórt földi élete végén —, hogy az ő lelkét már semmi jóvátétel nem kötelezi a megsértett isteni igazsággal szemben? Ki hihetné magáról, hogy az ő lelke annyira tiszta, annyira hiba nélküli, hogy halála pillanatában azonnal beléphet Isten országába? Annak az Istennek birodalmába, akinek szentsége előtt az angyalok is elfödik tekintetüket, mert írva van Róla, hogy «még angyalaiban is talál hibát!» (Jób 4, 18.)

Valóban, ha nem volna tisztítóhely, kétségbe kellene esnünk mindnyájunknak, kik — sajnos — nem voltunk annyira jók, hogy halálunk után azonnal a mennybe juthassunk, de — alázatosan reméljük — annyira rosszak sem voltunk, hogy a kárhozatot érdemeltük volna meg. Ezért fordítom tehát a mai beszédet ennek a fontos kérdésnek megvizsgálására. I. **Valóban van-e tisztítóhely? II. Miben áll a tisztítóhely? III. Mi következik abból, hogy van tisztítóhely?**

I. Valóban van-e tisztítóhely?

Krisztus Urunk Egyházának tanítása szerint a megholtak lelkei számára van egy hely, ahol a biztató remény és kínzó fájdalom egyformán otthonos; van egy hely, ahol a megholtak lelkei szenvednek, de abban a biztos reményben, hogy szenvedésüknek egykor vége szakad: ez a hely a tisztítóhely.

A) **A szent kereszténység ősidőktől fogva vallotta ezt a hitet,** Szentírás és szent hagyomány egyformán hirdették ezt.

a) A tisztítóhely valósága mellett tanuskodik a Szentírás.

Már a Makkabeusok könyvében, tehát már az ószövetségi Szentírásban olvassuk, hogy Makkabeusi Júdás «tizenkétezer ezüst drachmát küldött Jeruzsálembe, hogy áldozatot mutassanak be a megholtak bűneiért». (Makk. II. 12, 43.) «Szent és üdvösséges gondolat tehát a halottakért imádkozni, hogy a bűnöktől föloldassanak» (Makk. II. 12, 46.), mondja tovább a szent író. Tehát már az ószövetségben hitték, hogy van egy hely, ahol a halál után még lehet vezekelni és bűnök bocsánatát elnyerni, sőt hogy ezekért a szenvedő vezeklőkért az élők imádkozhatnak és áldozatot mutathatnak be.

Az Úr Jézus egy helyen arról beszél, hogy vannak bűnök, amelyek meg nem bocsáttatnak «sem ezen a világon, sem a jövendőben» (Máté 12, 32.), tehát ezzel azt is tanítja az Úr, hogy van olyan hely is a halál után, ahol bizonyos bűnök megbocsáttatnak.

De világosan beszél a tisztítóhelyről Szent Pál is, aki szerint a mennybe nemcsak olyanok jutnak, akik haláluk után közvetlenül bemehetnek, hanem olyanok is, akiknek földi építését «a tűz majd kipróbálja» (Kor. I. 3, 13.) és ha

munkájuk értékesnek találtatik, ezek is üdvözülnek majd, «de úgy, mint tűz által». (Kor. I. 3, 15.)

b) Ha pedig a Szentírás után megkérdezzük a szent hagyomány tanuságát is, azt látjuk, hogy *a keresztény hagyomány mindig vallotta a tisztítóhely valóságát.*

Már a szentmise bemutatásának legrégibb szertartásaiban előkelő helyet foglal el a «holtakról való megemlékezés», a «memento mortuorum»; már pedig a tisztítóhely hite nélkül, a holtak lelkeinek tisztulási lehetősége nélkül ennek semmi értelme nem lett volna.

De nem lett volna értelme annak a tömérdek katakombai síriratnak sem, amelyekben a sírban nyugvó halott az olvasók imáit kéri szegény lelke számára. «Imádkozzál értem!» Dehát kiért imádkozzam? Aki a pokolban van, azért már nem lehet imádkozni; aki a mennyországban van, azért meg nem kell imádkozni. Tehát marad a tisztítóhely. A tisztítóhely hite nélkül nem lett volna értelme annak a sok imának és gyászmisének, amellyel az életbenmaradt rokonok és barátok az elhunytak lelki üdvéért Istenhez fordultak. Pedig már *Tertullián* említi a II. században, hogy a keresztények hozzátartozóik halálozási évfordulóján misét szoktak bemutatni az elhúnyt lelki üdvéért. Valóban, aki ismeri a katakombafeliratok, felkiáltások, kívánságok és imák változatos sorozatát, az előtt nem lehet kétséges, hogy a legrégibb keresztények szent meggyőződése volt, hogy az elhunytak lelkén az élők segíthetnek, — másszóval: hogy van tisztítóhely.

B) De a tisztítóhely hite nemcsak a kereszténységnek vigasztaló kincse, hanem általában az emberi lélek mélyén gyökérző meggyőződés és ezért **valamifele formában megtaláljuk már a kereszténység előtti korban is, a pogány vallásokban is.**

a) Ránk maradtak különféle pogány szertartási könyvek, pl. az egyiptomi halotti szertartások könyvei, és ezek is beszélnek kiengesztelő szenvedésekről, amiken a jók lelkének előbb át kell menniök, hogy aztán bebocsátást nyerjenek Osiris mennyei birodalmába. A perzsák hite szerint előbb a zodiakus tizenkét csillagán fárasztó utazással kellett végigvándorolniok a megholtak lelkeinek és csak azután jutottak el a boldogságra. A görög stoikusok meg egyenesen a tűz szféráiról, «empyrosis»-ról beszélnek, ahol a lelkek hibáiktól megtisztulnak. Alig van olyan pogány liturgia, amelyik nem ismerte volna az imákat és áldozatokat az «árnyékában

bolyongó» lelkekért. Valóban elmondhatjuk, hogy a tisztítótűz hite valamiféle formában az emberiség közkincse volt már a kereszténység előtt is. Ez is mutatja, mennyire az emberi lélek legnemesebb vágyából fakad az és mennyire megfelel legmélyebb óhajának.

b) De nemcsak ez mutatja! Hanem mutatja az a sajátságos dolog is, hogy még azok is, akik elméletileg a hittételek közül ezt a hitet törülték, *az életben, a valóságban még ők is elismerik azt.* Mert ők is imádkoznak halottaikért és nevükben és érettük jócselekedeteket végeznek; ámde ennek csak úgy van értelme, ha van tisztulási lehetőség, ha van tisztítóhely.

Maga az okoskodó ész vezeti rá az embert arra, hogy azok számára, akik nem halálos bűnben haltak meg, tehát nem az Istentől elszakadtan, hogy ezek számára az érésre, a jóvátételre, a tisztulásra kell még egy átmeneti helynek is lennie. Az elkövetett bűn bűnhődést követel már itt a földön is; az Isten törvényein ejtett sérelmekért elégtétel jár. Isten irgalmas ugyan, de irgalmassága nem abban nyilvánul meg, hogy egyszerűen nem törődik a bűnnel és elnézi azt, hanem abban, hogy lehetőséget ad a jóvátételre. És ha ezt a lehetőséget saját önkéntes vezeklésünkkel a földön eléggé ki nem használtuk, a kényszerű vezeklés és szenvedés jóvátétele vár reánk a tisztítóhelyen.

II. Miben áll a tisztítóhely?

De — íme — ezzel már feletet tudunk adni arra a kérdésre is, hogy miben is áll a tisztítóhely.

A) **A tisztítóhely,** mint a neve is mutatja, **a tisztulás és vezeklés helye.**

a) Isten u. i. az ítélet pillanatában megmutatja a lélekneknek, hogy milyennek kellett volna lennie az ő örök tervei szerint és *milyen messzi maradt ettől a valóságban.*

Egészen biztos, hogy az a lélek, aki a kegyelem állapotában halt ugyan meg, de sok hibával és tökéletlenséggel terhelten is, ebben a pillanatban maga szólal meg megszégyenülve: Nem, Uram, így, ennyi tökéletlenséggel valóban nem mehetek országodba. Ilyen sötét foltokkal nem is tudnék élni örökké abban az országban, amelyről írva van, hogy «Istennek fényessége világítja meg azt, és szövétneke a Bárány». (Jel. 21, 23.)

b) Ó, igen, ezt a tökéletlenségét, ezt a befejezetlenségét fogja érezni az ember az Isten ítélőszéke előtt. Hogyne érezné, *mikor már itt a földön is érzi azt minden mélyebb lélek!*

Mit érez?

Azt, hogy sohasem készülünk el magunkkal.

Nem készülünk el magunkkal, saját lelkünkkel, saját lelki megnevelésünkkel. Ki tudná pl. itt a földi életben még csak megközelíteni is Isten akaratát, hogy «hasonlóak legyenek Fia formájához». (Róm. 8, 29.)

De aztán nem készülünk el földi munkáinkkal sem. A művész sohasem mondhatja, hogy elkészült, a tanító sem, a nevelő sem, a tudós sem, az író sem.

Nos hát, a tisztítóhely lesz a nagy befejezés helye: itt kapjuk meg, ami még hiányzik lelkünkön az Isten képéből. A tisztótíhely lesz a nagy elkészülés helye: itt tesszük föl a zárókövet az épületre, melyen egész földi életünkben dolgoztunk. A tisztítóhely lesz a nagy restaurálás helye: itt hozzuk helyre azokat a torzításokat, itt fedjük be azokat a sebhelyeket, amikkel beborította lelkünket a földön kavargó bűnáradat. És amily mértékben a tisztító szenvedés tüze leégeti rólam, életem művéről, a reátapadt port, kormot, szemetet és torz vonásokat, époly mértékben ragyog föl lelkemen az Isten képe. És mihelyt sugárzóan tisztává lett az a kép, vége a tisztítóhelynek: bemehetek Isten örök boldogságába.

B) De ha így fogom föl a tisztítóhely célját, akkor mindjárt azt is látom, **mennyire felületes gondolkodású emberek azok, akik a tisztítóhely vezeklését Istenhez méltatlannak tartják.** «Engedje el Isten kegyesen a bűnt és büntetést! — mondják ezek. Ez illik az ő jóságához. Nem pedig a levezekeltetés és a jóvátétel.»

a) Mily felületesen gondolkodnak Istenről, akik így beszélnek! *Aki egyszer már végigelmélkedte Isten fönségét,* az tudja, hogy Isten fönségével, végtelen igazságosságával és az örök erkölcsi rend méltóságával éppen az nem lenne összeegyeztethető, ha az embernek következmények nélkül, büntetlenül lehetne lázadoznia Isten ellen.

Hiszen a világon úgyis olyan félvállról, olyan rettenetes könnyelműen veszik a bűnt, az Isten megsértését! Csak nézzetek szét, mily hallatlan frivolsággal, mily vérlázító cinizmussal terjesztik ma a bűnt az emberek között!

Hát hol fogja mindenki elismerni a Zsoltáros szavait:

«Igazságos vagy, Uram és ítéleted igaz!» (Zsolt. 118, 137.) Hol fog valóra válni Krisztus Urunk szava: «Bizony mondom nektek, ki nem jössz onnét, míg le nem fizeted az utolsó fillért». (Máté 5, 26.)

Istennek két, látszólag egymással ellenkező tulajdonságát, igazságosságát és irgalmasságát éppen a tisztítóhely hite hozza csodálatos összhangba, amely szerint az igazságosság bűnhődést kíván ugyan, de az irgalom megengedi, hogy ezt a vezeklést az élők szerető gondoskodása enyhítse és rövidítse.

b) *Igy aztán megértjük a tisztítóhely különös, sajátságos kettősségét is:* fájdalmas, de egyben reménykedő hangulatát.

Miben áll a tisztítóhely szenvedése? Ugyanabban, mint a pokolé, csak nem örökké.

Tehát egyik büntetés ott az Isten utáni hasztalan sóvárgás. Most már látjuk, ki az Isten. Most már testét levetett lelkünk elemi erővel rohanna Isten felé, de útjában áll a még le nem vezekelt bűn. És ezen a vágyódáson kívül kínoz még olyan valóságos fájdalom is, amely nagyobb e földi élet legkínzóbb fájdalmánál. Ez a tisztítóhely egyik alkotó eleme: a fájdalmas hangulat.

Azonban ha ez a hely nagy szenvedések helye is, mégsem pokol, nem is a pokol előcsarnoka, hanem a mennyország előcsarnoka. Akik itt vannak, mégsem az ördög kezében vannak, hanem az Isten kezében, azaz a kegyelem állapotában. Még pedig abban a biztos tudatban, hogy ezt a kegyelmi állapotot többé semmi sem fenyegeti, azt többé el nem veszíthetik, amit pedig mi, élő emberek, sajnos, bármikor elveszíthetünk. Ők tehát már biztosak az üdvösségről. És ez a tisztítóhely másik vonása: a reménykedő várakozás hangulata.

Mi tehát a tisztítóhely? Örvendetes pokol, fájdalmas mennyország. Ott a lelkek örülnek, mert biztosak abban, hogy egykor élvezni fogják az Istent; de szenvednek is, mert most még nem élvezhetik az Istent. Amilyen biztos, hogy a mennyországot az Isten bírása teszi mennyországgá, s amilyen biztos, hogy a poklot az Isten elvesztése teszi pokollá, épúgy a tisztítóhelyet tisztítóhellyé ez az átmeneti jellege teszi: átmenet az Isten egykori bírása és jelen elvesztése között.

III. Mi következik abból, hogy van tisztítóhely?

Tartok tőle — Testvéreim —, hogy az, amiket most elmondottam, az még sok kedves hallgatóm előtt is ismeretlen gondolat volt. Hiszen oly ritkán beszélünk a tisztítóhelyről és oly ritkán gondolunk rá! Pedig milyen nagyszerű tanítások és figyelmeztetések rejlenek ebben a hittételünkben!

A) Ime, hallgassátok csak, **amint egyik-másik tanításra rámutatok!**

a) A tisztítóhely hite messzebb viszi tőlünk a poklot. A kereszténység valóban tanítja a megrendítő tételt, hogy nemcsak örök boldogság van, hanem örök kárhozat is.

Mily sok embert ráz meg és ejt kétségbe, sőt visz egyenesen hittagadásba az «örök pokol» gondolata! «Valóban jó-e az Isten, és irgalmas-e, ha tudta az örök poklot megteremteni?» — halljuk az emberek ajkán. És kétségkívül ez a mi hitünk legnehezebben érthető, legmegrázóbb tétele.

De mindjárt érthetőbbé válik, mindjárt elviselhetőbbé lesz, ha tudjuk, hogy van tisztítóhely is, van a megbánt és meggyónt legnagyobb bűnökre is vezeklési alkalom.

A pokol gondolata csak akkor volna elviselhetetlen, ha nem volna tisztító tűz. Akkor igaza volna *Massillonnak*, XIV. Lajos francia király világhírű szónokának, aki egy ízben arról prédikált a párisi Szent Eustachius-templomban, hogy az emberek nagyobb fele elkárhozik. A hallgatók a beszéd végén rémülten és kétségbeesve ugráltak fel a padokról. Az emberek nagyobb része elkárhozik? Rettenetes! Ez elviselhetetlen gondolat! És nekik volt igazuk s nem a szónoknak! A szónoknak csak akkor lett volna igaza, ha nem lenne tisztítóhely.

b) A tisztítóhely hite közelebb hozza hozzánk a mennyországot. Vannak emberek, akiket kislelkűvé tesz a mennyország szigorú mértéke. «Ah, milyen messze van tőlünk! Milyen nehéz oda jutni! Hiszen ki tud megfelelni azoknak a szigorú követelményeknek?» De íme, mennyivel közelebb hozza hozzánk a mennyországot, mennyivel könnyebbé teszi annak elérését a tisztítóhely hite!

Az Isten irgalmáról alkotott képünk is így nyeri el végső biztonságát, mert az Isten nemcsak jóságos, mint a mennyország hirdeti, nemcsak igazságos, mint a pokol tanusítja, hanem irgalmas is, amiről a tisztítóhely tesz tanuságot.

A tisztítóhely egyben felelet azoknak is, akik erkölcstanunkat túlságos szigorúsággal vádolják, hogy «nem enged egy jottányit sem az elvekből», hogy «nem számol az emberi gyöngeséggel», hogy «oly sokat követel, amit az esendő, bűnös ember a legjobb akarattal sem tud megtartani» . . .

Ime, a válasz: Az erkölcsi ideálokból valóban nem lehet lealkudni semmit. De ha valaki jóakarata mellett is áldozatává vált az emberi természet tökéletlenségeinek, még mindig marad számára a tisztítóhely, mint mellékbejárata a mennyországnak. Nem a főbejárat ugyan, nem a nagykapu, de — mégiscsak a mennyország kapuja!

c) És a tisztítóhely egyben a legjobb felelet a reinkarnáció tévedésére is.

Mily nagyszerűen megérzi az Egyház az emberi lélek legrejtettebb vágyait! Hiszen ki ne vágyakoznék valóban egy tisztulási hely után? Nem ez-e legerősebb vigasztalása mindenkinek, aki becsületesen küzd, harcol az Isten akaratának teljesítéséért, akar jó lenni, tiszta és hűséges, — de a bűnre hajló emberi természet ismét és ismét csak bukásra viszi! Mily vigasztalásunk tehát, ha majd az Isten ítélőszéke előtt elmondhatjuk: Igaz, Uram, hogy a mennyországba azonnal bemehessek, ahhoz nem voltam elég jó. De hogy a kárhozatra taszíts, ahhoz sem voltam — hál' Istennek — elég rossz. Rostálj hát meg előbb, és rázz meg, tisztits meg engem előbb, mint a búzát a pelyvától szokták, — de aztán . . . aztán fogadj be örök országodba.

Ime, a szent kereszténység már azelőtt is hirdette ennek a «tisztító szenvedésnek» valóságát, mielőtt ködös keleti filozófiák elvetették volna a modern emberek lelkébe a «reinkarnáció»-nak semmiféle érvvel nem bizonyítható tévedését.

Hát, Testvéreim, akik talán a reinkarnáció gondolatával kacérkodnak, akik azt «olyan megnyugtatónak», «olyan vigasztalónak» találjátok, hát nézzétek: mi is hiszünk «tisztulásban» a halál után! Mi is hirdetjük, hogy «le kell vezekelni» és «jóvá kell tenni» minden elkövetett bűnt! De ehhez nincs szükségünk a reinkarnációnak ellenmondásoktól hemzsegő és a földi életet komolyságától megfosztó tanára, hanem teljesen elég a tisztítóhely néma fájdalmának csendes vezeklése is.

De éppen az a sajnálatos tény is, hogy a spiritizmus, lélekidézés, reinkarnáció és hasonló ködös, ingoványos gondolatok — mint a tisztítóhely hitét pótolni akaró tételek — felléphetnek a katolikus hit melegségét nélkülöző emberek-

ben, ez a tény is mutatja, mennyire megfelel az emberi lélek vágyódásának a tisztítóhely hite és mennyire nem tudja az ember elviselni azt a gondolatot sem, hogy kedves halottjaitól végkép el legyen vágva, és köszönetét, háláját meg szeretetét haláluk után ne éreztethesse velük.

B) Ezzel azonban eljutottunk egy újabb gondolathoz: a tisztítóhely nemcsak tanulságunkra szolgál, **hanem figyelmeztetésünkre is.**

a) A tisztítóhely u. i. lehetővé teszi, hogy szeretetünk erősebb legyen a halálnál is, átnyúljék a síron túl is, *a tisztítóhely lehetővé teszi, hogy mi, élők, segíthessünk a megholtak lelkén!*

Mily páratlanul vigasztaló keresztény tan, hogy a halál nem képes elszakítani a rokoni, baráti kötelékeket, hanem értük felajánlott imáinkkal, szentmisemondatással, önmegtagadási gyakorlatainkkal s jótetteinkkel segítségükre lehetünk, megrövidíthetjük szenvedésük idejét!

Szomorú emberi vonás, hogy sokan az életben marják egymást, keserítik egymást, békétlenek egymással, hálátlanok jótevőikhez — s csak, ha a halál már elragadta közülük, akkor ébrednek késő tudatára, mily drága lélek távozott közülük. Hányszor jönnek panaszkodni kétségbeesett gyászolók: «Meghalt az édesanyám . . ., a feleségem . . ., a testvérem . . ., és én annyiszor durva, meg szeretetlen voltam hozzá életében! Mint fáj ez most nekem! Dehát mit tegyek, hogyan tegyem jóvá?» És íme, mily vigasztaló tanítása hitünknek, hogy imáinkkal és jócselekedeteinkkel legalább most, halálukban, leróhatjuk elmulasztott hálánkat, jóvátehetjük sok szeretetlenségünket!

Innen fejlődött ki az a meleg, kegyeletes szokása a buzgó híveknek, hogy imával, jócselekedettel, szentáldozás felajánlásával igyekeznek megrövidíteni a tisztuló lelkek vezeklését!

Nem lehet megindulás nélkül olvasni *Szent Ágoston* megemlékezését anyjának, Szent Monikának haláláról. Ágoston, és testvére, Navigius, ott állanak haldokló édesanyjuk mellett. Navigius felfohászkodik, hogy bárcsak anyjuk a haza földjén végezhetné be életét és nem itt idegenben. De a haldokló Monika megszólal: «Temessétek el a testet akárhová. Semmi gondotok ne legyen miatta. Csak azt az egyet kérem tőletek, hogy az Úr oltáránál, akárhol lesztek is, emlékezzetek meg rólam». (Szent Ágoston: Vallomásai. IX. k., 11. fej.)

Valóban mély keresztény szavak! Bárcsak nekünk is ez jutna elsősorban eszünkbe halottainkkal kapcsolatban: az Úr oltáránál emlékezni meg róluk! Mennyi virágot, mennyi koszorút küldenek az emberek a temetésekre — hiszen ez is szép —, de ez jobbára a gyászolók vigasztalása, a halott mindennek nem veszi semmi hasznát. Hanem igenis használ veszi imáinknak, misebemutatásainknak, és jócselekedeteinknek.

A trappista szerzetesek így üdvözlik egymást: «Memento mori», «emlékezzél meg a halálról»; a tisztítóhely hite pedig ezt mondja nekünk: «Memento mortuorum», «emlékezzél meg a halottakról». A halál csak a földi életnek vége, de nem vége a szeretetnek, «terminus vitae, non amoris» — olvassuk egy stettini sírkövön.

Ez a tisztítóhely hitének egyik figyelmeztetése.

b) A tisztítóhely hite azonban egy másik nagy figyelmeztetést is tartalmaz mindnyájunk számára: *igyekezzünk a bűneinkért járó jóvátételből még ebben az életben minél többet elvégezni!*

Sok szenvedéssel, bajjal és fájdalommal van tele az ember élete; de a keresztény hívő igyekszik ezekben is az irgalmas Isten szeretetét venni észre. Az isteni irgalom műve az, hogy alkalmat ad már e földön a vezeklésre. Szenvedések úgyis mindenkit érnek, mily okos dolog tehát, ha minden gyászunkat, betegségünket, nélkülözést, emberek gonosz bánásmódját, minden megaláztatásunkat és nehéz munkánkat ily lélekkel fogadjuk: «Számítsd be, Uram, mind ennek türelmes elviselését az én jóvátételembe!»

A gyász és szenvedés így is megmarad ugyan, de mennyivel könnyebb és érdemszerzőbb lesz annak viselése!

*

Kedves Testvéreim! V. Károly spanyol király, akit a történelem bölcsnek nevez, egyszer különös választás elé állította a fiát. Egyik asztalra koronát helyezett, a másikra kardot, aztán behívta gyermekét és feladta neki a nehéz kérdést, melyiket kívánja a kettő közül. A herceg mosolyogva a kard után nyúlt és így szólt: «Ez által akarom a másikat».

Kard által a koronát! Igazán keresztény gondolat, benne van a keresztény lelkiélet egész programmja! Kard által a koronát. Az önlegyőzés által, a saját rossz hajlamaim ellen, a követelődző ösztönök és kísértések ellen folytatott bátor és elszánt küzdelem által az örök élet birtokába jutni! Igaz,

a harcban sebeket is osztogatnak, a küzdelemben bukás is fenyeget; de épp azért int felénk biztatólag a tisztítóhely hite, hogy el ne csüggedjünk.

Ez a hit, bár komoly tan, de egyben örvendetes is. Komoly figyelmeztetés, hogy bűneinkben nyugodtan ne érezzük magunkat, de örvendetes vigasztalás is, hogy emberi gyöngeségeink miatt kétségbe ne essünk.

Igaz, sok mindent nem tudunk még erről a tisztító-helyről, amit tudni szeretnénk, de nem tudunk a halálról sem, meg a túlvilági életről sem.

De tudunk annyit, amennyit Isten tudtunkra adni szükségesnek tartott, és világosan látunk annyira, hogy a koporsó mellett csillagtalan éjszakának reménytelen sötétje ne boruljon reánk.

Múlnak a napok, fogynak az évek, nő a sír árnyéka . . . pusztulás, elmúlás árnyai ijeszthetnek . . ., de én bátran emelem fel fejemet és kiáltom szemükbe: Nem, nem, velem nem bírtok! Hiszen annak vagyok fia, annak leánya, akivel nem bírtatok: a halál fölött győzelmes Krisztusnak!

És a győzelmes Krisztusba kapaszkodva mondom el naponta:

Hiszem az örök életet! Itt csak vándor vagyok, vár reám az otthon. Itt csak útban vagyok, Istennél lesz a megérkezés. Itt szomjazom az örömet, Istennél jutok el az enyhítő forráshoz.

Úr Isten, mindnyájan, akik ezt a beszédet hallottuk, gyermeki bizalommal kérünk, hogy egykor valamennyien meg is érkezhessünk ebbe a mennyei hazába és beléphessünk örök országodba: ha talán nem is azonnal a mennyország díszes nagy kapuján — hiszen erre nem vagyunk méltók —, legalább a tisztítóhely mellékbejáratán. **Mindnyájan! Kivétel nélkül!** Amen.

XV.

Az örök kárhozat.

Krisztusban Kedves Testvéreim!

Tizenhat éve hirdetem erről a szószékről az Isten igéjét, de olyan nehéz feladat előtt még nem állottam, mint ma.

Tizenhat éve már, hogy ebben a templomban prédikálok az én kedves, figyelmes hallgatóimnak, de igehirdetői kötelességemet olyan súlyosnak és megrendítőnek még nem éreztem, mint ma, amikor az örök kárhozatról kell szólanom.

A jövő vasárnap lezárom az örök élettel foglalkozó sorozatot és a mennyországról fogok beszélni. Ó, ez könnyű lesz! Könnyű és örvendetes! De nehéz és szomorú a mai témám: a pokol, az örök kárhozat!

Mert hogy van mennyország, — ah, ezt könnyű elhinnünk! Hogy van egy hely, ahol véget ér minden földi szenvedés, fájdalom, betegség és halál és ahol minden erkölcsi erőfeszítésünk elnyeri méltó jutalmát, — ó, igen, ezt örömmel hisszük: van mennyország!

De van-e pokol is? Nemcsak a középkori ember naiv kiszínezése-e, hogy az Isten örökké tud büntetni is? Hogy csakugyan volna egy olyan örökkévalóság is, ahol (az ember remegni kezd már a gondolatára is) véget nem érő szörnyű gyötrődésben folyik az elkárhozottak örök élete!

«Ah, minek erről beszélni? Jobb volna a pokol nevét még csak ki sem ejteni! Minek a pokollal ijesztgetni az embereket? A pokolból még senki sem jött vissza! Ki tudja, mi igaz az egészből!» Ilyen kifogásokat hallani manapság, ha valaki meg akarja beszélni ezt a témát is. Pedig a keresztény szószéken igazán nem ijesztgetésből tesszük azt szóvá, hanem komoly tanuság céljából.

«Még senki sem jött vissza a túlvilágról, hát minek akkor arról beszélni!»

Hát vajjon a napból visszajött-e már valaki? Meg a csillagok közül? És mégis, mennyit tudunk az égitestekről is és mily komoly tudomány a csillagászattan!

De különben sem igaz, hogy senki a túlvilágról még nem jött közénk. Mert az Úr Jézus onnan jött! És amit mi a túlvilágról tudunk, azt éppen Tőle tudjuk. Tőle tudjuk azt a két megrendítő igazságot, amelyeről a mai beszédben akarok szólani: Nemcsak mennyország van, hanem pokol is; és nemcsak a mennyország tart örökké, hanem a pokol is. Bizony, megrendítően komoly két tétel: I. **Van pokol** és II. **ez a pokol örök!**

I. Van pokol!

A) Hogy az Isten végtelen fönsége és Isten parancsainak komolysága megkövetel egy olyan helyet, ahol az Isten ellen lázadók a halál után szenvedéssel vezekelnek, ez annyira megfelel az ember gondolkodásának, **hogy még a kereszténység nélkül is rájön erre az okoskodó emberi ész.**

a) Kiérezték ezt az igazságot már a kereszténység előtti vallások is.

Micsoda szörnyű szenvedéseket kellett pl. a görögök hite szerint kiállania Tantalus, phrygiai királynak, aki saját fiát levágta és ételnek elkészítette, de aztán a kárhozat helyén, a Tartarusban, büntetésből örök éhség és szomjúság kínozza. Gyümölcs és víz van ugyan előtte, de mikor utánuk nyúl, egyszeriben hátrahúzódnak előle. «Tantalusi kínok!»

És bizonyára hallottatok a danaidákról is, arról a 40 asszonyról, akik megölték férjüket és most büntetésből lyukas szitával kell feneketlen hordóba vizet meríteniök örökre.

Hallottatok Sysiphusról, a kegyetlen korinthusi uralkodóról, akinek az az örök büntetése, hogy nehéz sziklát nyögve kell a hegyre felgörgetnie s mikor már majdnem eléri vele a csúcsot, a szikla legurul. «Sysiphusi munka!»

Hallottatok Ixionról, aki a Tartarus mélyén kerékhez van kötve s a kerék folyton töri a csontját és soha meg nem áll.

Hallottatok Tytiusról, akinek szívét vad keselyűk eszik darabonkint, és jól nem laknak soha.

Hallottatok Theseuról, amint örökre ott ül a sötét mélységekben . . .

Nem különös dolog-e, hogy egyrészt az ember ágaskodik az elkárhozás gondolata ellen, szeretne menekülni a pokol megrázó igazsága ellen, és mégis másrészt mindig megtaláljuk az örök büntetés gondolatát a különféle népek vallásában: az indiai Veda-vallás épúgy ismeri a poklot, mint a buddhiz-

mus, zoroaszter=vallás épúgy, mint a mohamedánizmus! Valóban elmondhatjuk, hogy az örök kárhozat hite már a kereszténység előtt is az egész emberiség hite volt.

b) Ugyanis *maga az okoskodó ész vezeti az embert erre a hitre.* Hogy valóban van pokol, hogy kell lennie egy hely=nek, ahol minden bűn elveszi büntetését, erről még a nem vallásos embereket is meggyőzi a világban tobzódó rette=netes gonoszság tapasztalása.

Mikor az ember lépten=nyomon olvassa azokat a szörnyű=ségeket, amikre emberek e földön képesek: a szemrebbenés nélkül végrehajtott hajmeresztő gyilkosságokat, rablást, er=kölcstelenséget, az igazság és becsület lábbaltiprását . . . hát ki ne esnék kétségbe, ki ne rendülne meg hitében, ha pokol nem volna, ahol mindez a szörnyűség elveszi majd bünte=tését!

Mikor két évvel ezelőtt Amerikában ellopták és megölték a híres repülőnek, Lindberghnek kis gyermekét, nagy ame=rikai világlapok is, — amelyek pedig nem nagyon szokták a vallás igazságait hirdetni — megbotránkozva írták, hogy ilyen lelkiismeretlen gonosztevőket «még a pokol is vona=kodnék befogadni».

És hogy csakugyan van egy hely, ahol — mint hitünk tanítja — az Isten ellen fellázadt, bukott angyalok, az ördö=gök bűnhődnek, és hogy az ördög nem csak rakoncátlan gyermekek ijesztésére kitalált «krampusz» és mesebeli alak, hanem szomorú valóság, — erre is rávezet a mai élet ijesztő bűnözöne. Mert ki érti meg azt a pokoli gonoszságot, azt a feneketlen romlottságot, azt a raffinált istentelenséget, amelynek lépten=nyomon, napról=napra tanui vagyunk, ha=csak nem valóban az ördög munkáját vesszük észre bennük, hacsak valóban nem úgy van, hogy ilyenkor a pokol rémes tüze csapkod ki a földre!

B) Amit pedig az emberiség már ily erősen megsejtett Krisztus előtt is, **annak létezését teljes bizonyosságra emelte a keresztény vallás.**

Igaz, Testvéreim, nagyon is átérzem és beléremegek abba, mennyire megrendítő az örök kárhozatnak gondo=lata. Magam is örülnék, ha nyugodtan azt lehetne mon=dani: Nincs pokol, csak mennyország!

De nem lehet! Hitünk forrásai annyiszor és annyiféle formában hirdetik ezt, hogy annak valóságáról nem marad=hat fenn a legkisebb kétség sem.

a) Azt mondod, nincs pokol? *De hát nem mondotta=e*

már Keresztelő Szent János, az Úr előfutárja, hogy «minden fát, mely jó gyümölcsöt nem terem, kivágnak és tűzre vetnek». (Máté 3, 10.) És nem tanította-e ugyanez a *Keresztelő Szent János*, hogy ítéletkor Isten «összegyüjti búzáját a csűrbe, a pelyvát pedig megégeti olthatatlan tűzzel». (Máté 3, 12.)

b) Azt mondod, nincs pokol? De hát akkor *meghazudtolod az Úr Jézus nyilt és világos tanítását!* Hiszen menynyiszer és milyen különféle kifejezésekkel beszélt Ő a pokolról!

Róla igazán senki sem mondhatja, hogy nyugtalanítani s ijesztgetni akarta az embereket. De mikor a pokolról, annak kínjairól beszél, az Ő szavai is telve vannak emfázissal. A szegény Lázár az egyik örökkévalóságba jutott, a szívtelen dúsgazdag a másikba; az öt okos szűz az egyikbe, az öt balga a másikba; a keskeny út az egyikbe vezet, a széles a másikba; a jobb latorról Krisztus azt mondja, hogy országába jut, a paradicsomba, Júdásról meg azt, hogy jobb lett volna neki meg sem születnie.

És ha a halálos bűnnek nem a pokol a büntetése, akkor nincs igaza Krisztus szavainak, melyek szerint a lélek elvesztése nagyobb veszteség, mint az egész világ megnyerése. (Máté 16, 26.)

Azt mondod, nincs pokol? De hát nem mondotta-e az Úr, hogy a gonoszok olyan helyre kerülnek, «hol az ő férgük meg nem hal, és tüzük el nem alszik». (Márk 9, 45.) És ugyanaz a Krisztus, aki a Hegyi Beszédben a nyolc boldogságról beszélt, ugyanakkor beszélt a «gehenna tüzéről» is (Máté 5, 22.), ahol «lesz sírás és fogak csikorgatása». (Luk. 13, 28.) És ugyanaz a Krisztus mondotta: «Ne féljetek azoktól, kik megölik a testet, de nem tudják megölni a lelket, hanem inkább attól féljetek, aki mind a lelket, mind a testet elveszteti a gehennában». (Máté 10, 28.) Ha nincs pokol, mit jelent akkor az Úr szava, hogy az ítéletkor a jobbjára állít, de egyeseket meg baljára? (Máté 25, 33.) És a gonoszokhoz így szól: «Távozzatok tőlem, átkozottak, az örök tűzre» (Máté 25, 41.) és akkor «ezek örök büntetésbe mennek». (Máté 25, 46.)

c) Azt mondod, nincs pokol? *De hát akkor megcáfolod Szent Pál apostolt is!*

«Mindnyájan föl fogunk támadni!» — írja egy helyen Szent Pál. Mindnyájan, akik csak valaha ezen a földön éltünk! Föltámadnak azok is, akik párnapos csecsemő ko-

rukban haltak meg, és azok is, akik 90—100 évig járták a földi élet utait. Föltámadnak, akiket sírba temettek, s föl, akiket elnyelt a tenger, darabokra szakított a robbanás, vagy elégetett a tűzvész. Föltámadnak, akik templomba jártak, gyóntak, imádkoztak, becsületesek voltak; de meghallják a harsona szavát és föltámadnak azok is, akik életükben nem akarták meghallani a misére hívó harang szavát. «Mindnyájan föl fogunk ugyan támadni — írja Szent Pál —, de nem mindnyájan fogunk elváltozni.» (Kor. I. 15, 51.) Ah, hát ez az! Csak az üdvözültek teste fog megdicsőülni, az elkárhozottaké ellenben utálatos lesz.

d) Azt mondod: nincs pokol. *De akkor gyerekesen gondolkozol az Istenről.* Bármilyen rémséges is a pokol, mégis megértjük, ha ismerjük Istennek egyéb műveit is.

Itt van körülöttünk a világegyetem: emberfeletti nagysága hirdeti az Isten mindenhatóságát. Itt áll előttünk Krisztus keresztje: a rajta vérző Krisztus hirdeti Isten végtelen irgalmát. Itt áll előttünk a mennyei boldogság: hirdeti Isten végtelen jóságát. De itt áll a pokol is, és mit hirdet? Hirdeti Isten végtelen igazságosságát.

A pokolnak, vagyis az Isten igazságosságának épp azért kell oly szigorúnak lennie, mert oly nagynak mutatta magát mindenhatósága a világban, irgalma a kereszten és jósága a mennyországban. Ha mindez nem elég a megtérésünkhöz, mi marad hátra? Csak végtelen igazságossága a pokolban.

És amilyen nagy a világ minden várakozásunkon fölül; amilyen irgalmas a kereszt, minden reményünkön fölül; amilyen határtalan a mennyország öröme minden sejtésünkön fölül: époly rémítő a pokol is minden képzeletünkön fölül. És ha igaz az, amit Szent Pál írt az üdvözültek boldogságáról, hogy t. i. «szem nem látott, fül nem hallott, ember szívébe föl nem hatolt, amiket Isten készített azoknak, akik őt szeretik» (Kor. I. 2, 9.), akkor époly igaz az elkárhozottak gyötrelmeiről is, hogy szem nem látta, fül nem hallotta, és minden emberi képzeletet fölülmúl az a büntetés, amit Isten azoknak készített, akik Őt nem szeretik.

Ó, most értem már, mennyire igaz volt *Szent Ágostonnak*, mikor azt mondotta, hogy Istentől elszakítva lenni oly nagy büntetés, mint amilyen nagy maga az Isten. «Separari a Deo haec est tanta poena, quantus ipsemet Deus.»[1]

Ó, most értem már a fájdalomnak és elvettetésnek azt a

[1] S. *Augustinus:* Da civitate Dei l. II. c. 4.

dantei fantáziát meghaladó mértéket, amely kiárad az elkárhozottak feje fölött örökké visszhangzó isteni ítéletből: «Távozzatok tőlem, átkozottak!» (Máté 25, 41.)

Gondoljuk el az örök szomjúságot a végtelen Szépség, Isten után — és nincs egy csöpp, mely enyhítse azt!

Gondoljuk el az örök éhséget a végtelen Jóság, Isten után, — és nincs egy morzsa, mely enyhítse azt!

Gondoljuk el az örök vágyat a végtelen Tökéletesség, Isten után, — és nincs teljesedés, mely kielégítse azt!

Nincs barátság, nincs szeretet, nincs vigasztalás, nincs enyhülés, nincs remény, — de van keserűség és önvád, van szemrehányás és önmarcangolás, van undor és bánat, de késői bánat. Ah, hol az a tűz, mely így tudna égetni? Így, mint mikor az elkárhozottak belátják egész elhibázott életük tévelygését, — de mindezt már későn látják be!

II. A pokol örök!

De ezzel eljutottunk a kérdés legnehezebb részéhez. A kereszténység nemcsak azt tanítja, hogy van pokol, hanem azt is, hogy ez örökké tart, hogy annak soha nem lesz vége! Ez a legnehezebb pontja az egész keresztény hitrendszernek, ez a legnagyobb botránykövük a hitükben nem egészen otthonos embereknek.

A) **Örök pokol!** Mindent elhisznek egyesek, de itt fennakadnak. A pápa csalatkozhatatlanságát hajlandók elfogadni, Mária szűzi anyai méltóságát is, mindent, mindent, csak ezt nem! Ez ellen minden hajukszála meredezve tiltakozik.

«*Rettenetes gondolat!* — mondják. — *Örökre! Örökre elkárhozva élni! Helyrehozhatatlanul, kijavíthatatlanul, reménytelenül, örökre! Nem, nem lehet a pokol örök! Egypár percnyi bűnért így büntetne a jó Isten?*»

a) Valóban: emberi gondolkozásunk rettenve ijed meg ettől a gondolattól. Belerázkódunk. Nem csoda, ha szeretnénk kibujni ez igazság alól; érthető, ha szeretnők kibeszélni, hogy nem így van, — de hiába. Oly biztos tanítása ez a kereszténységnek, hogy nem lehet kételkedni felőle. Ugyanaz a Szentírás, amely a «jó Istenről» beszél, és az «irgalmas Istenről» és «a szelíd és alázatos szívű» Krisztusról, ugyanaz beszél «a féregről, mely meg nem hal és a tűzről, mely ki nem alszik» (Márk 9, 45. s köv.). Ugyanaz a

Krisztus, aki elmondta a tékozló fiúnak megbocsátó édesapa példabeszédét, ugyanaz mondta el a példabeszédet a szívtelen dúsgazdagról is, aki a pokolba jutott és ott szörnyen gyötrődött a kínok között.

Azt mondod: a pokol nem lehet örök. *Dehát akkor nincs értelme Krisztus hallatlan áldozatának, megváltói keresztha lálának!* Pedig az Isten semmit ok nélkül nem tesz.

De ha a pokol nem örök, akkor ok nélkül adta áldozatul egyszülött Fiát!

Ha a pokol nem örök, akkor ok nélkül haltak meg hitükért a vértanuk, csakhogy biztosítsák magukat az örök kárhozat elől!

Ha a pokol nem örök, akkor ok nélkül hullott az apostolok és hithirdetők verítéke, akik mindent megtettek, csakhogy a pogányságban tévelygőket megmentsék az örök kárhozattól!

Ha a pokol nem örök, akkor nincs értelmük az Úr örökké emlékezetes, megrázóan komoly szavainak: «Ha kezed vagy lábad megbotránkoztat téged, vájd ki azt és vesd el magadtól; jobb neked az életre bemenned bénán vagy sántán, mint két kézzel vagy két lábbal az örök tűzre vettetni. És ha szemed megbotránkoztat téged, vájd ki azt és vesd el magadtól; jobb neked egy szemmel az életre bemenned, mint két szemmel a gehenna tüzére vettetni». (Máté 18, 8, 9.

Valóban, Testvéreim, vagy azt a hitigazságot fogadja el valaki, hogy a kárhozat örök, vagy azt a káromkodást kell mondania, hogy az Isten cselekedetében nem bölcs, hanem szeszélyes!

b) Azt mondod: a pokol nem lehet örök, mert «*a jó Isten nem lehet annyira kemény, hogy egy pillanatnyi bűnért örökre büntessen*» . . .

Így biztatják magukat egyesek, — mily balgán teszik!

Isten jósága nem tehetetlen gyöngeség, nem anyámasszonyos ellágyulás. Az Isten valóban jó is; — de szent is, meg igazságos is!

«Jó az Isten!» Igen, jó és irgalmas, amíg élünk és igyekszünk Hozzá megtérni. Valóban mondotta: «Ha bűneitek olyanok is, mint a skárlát, fehérek lesznek, mint a hó; és ha olyan vörösek is, mint a bíbor, fehérek lesznek, mint a gyapjú». (Iz. 1, 18.) De mindez csak addig, amíg élünk.

Mert utóvégre is Isten jósága nem lehet gyöngeség és szentimentális ellágyulás! És aki tudja, mi az az örök bol-

dogság, — betetőzése lelki érésünknek és részesedés az istenség életében — az azt is tudja, hogy oda bejutnia *képtelenség, lehetetlenség* annak, aki földi életét Istennek hátat fordítva töltötte.

«Dehát egy pillanatig tartó bűnért örökké tartó büntetés?» A bűn nagyságát nem az dönti el, mily sokáig tartott. Az is csak egy pillanatig tart, míg a gyilkos elsüti fegyverét. Az is csak egy pillanatig tart, mikor valakit súlyos bűnre vezet valaki, amelyért aztán elveszti örök boldogságát.

Nem logikusabb volna-e tehát inkább így okoskodni: Éppen *mert* az Isten annyira szent, *mert* annyira ellenkezik vele a bűn, éppen azért lehet szörnyű a pokol! Te igazmondó vagy? Akkor gyűlölöd a hazugságot! Te tisztalelkű vagy? Akkor elfordulsz az erkölcsi szennytől! Te becsületes vagy? Akkor kerülöd a becstelenséget! Minthogy azonban Isten végtelenül szent, előtte végtelenül borzalmas a bűn és természeténél fogva el kell tőle fordulnia — örökre!

És az a lélek, amelyik a halál pillanatában súlyos bűnben van, — úgy is mondhatnók, hogy Istennek hátat fordítva hal meg, — bizony így háttal az Istennek marad ezredeken, évmilliókon, minden időkön keresztül.

A halálos bűn 180 fokos elfordulás Istentől. Aki így halt meg, akinek ilyen pozícióban merevedett meg a feje, az így is marad örökké; és örökké elfordultan élni Istentől — ez a kárhozat.

Ez döbbenetes titok, megrendítő tanítás, de — sajnos — fájdalmas valóság!

B) **Mindjárt megenyhítjük azonban a pokol hitének rettenetességét,** — úgy is mondhatnók, hogy kihúzzuk a kérdés méregfogát — és mindjárt megnyugszik fölkavart lelkünk, ha eszünkbe jut, hogy nemcsak az biztos, hogy van örök pokol, hanem épily biztos az is, hogy az igazságos Isten senkit oda nem ítél, aki erre meg nem érett.

a) Isten nem ítél elhamarkodva, nem szenvedélyek hatása alatt, nem a bűn elkövetésének pillanatában. *Nem ítél senkit, mielőtt meg nem adta volna neki a megtérésre hívó kegyelmet s a megtérés lehetőségét.* De aki maga nem akar megtérni, aki maga nem akar Istenhez jutni, — mit csináljon ezzel az Isten?

A háborút «ultima ratio»-nak is nevezik. Ez a népek utolsó fegyvere. Csak akkor nyúlnak hozzá, mikor előbb már minden más módot megkíséreltek. Nos hát a pokol is ilyen «ultima ratio» az Isten kezében: nem nyúl hozzá, mielőtt

meg nem próbált volna minden más eszközt a megmentésünkre.

És olyan kevés, — olyan hihetetlenül kevés — amit az Isten a megbocsátáshoz kikötött! Megbántam, hogy gonosz voltam, ígérem, hogy többé nem teszem és mihelyt lehet, meggyónom — ennyi az egész. Hát kívánhatna-e ennél is kevesebbet?

b) A pokol — igaz — megrázóan félelmetes hittételünk. De mindjárt megenyhül annak félelmetessége, ha *megfontoljuk, hogy ki is kerül a pokolba.*

Az, aki halálos bűnben hal meg gyónás nélkül, vagy — ha gyónásra alkalma nem volna — legalább tökéletes bánat nélkül.

Halálos bűn! Ki követ el halálos bűnt? «Aki az Isten törvényét súlyos dologban, tudatosan és készakarva megszegi», — így felel a teológia.

Tehát hogy mi tartozik tárgyilag, objektív szempontból a halálos bűnhöz, azt tudjuk.

Nem tudjuk azonban, és Istenen kívül senki sem tudja, hogy határozott, konkrét esetben ennek az embernek ez a tette valóban, alanyilag is halálos volt-e, pedig külsőleg teljesen annak látszik. Nem tudjuk, hogy az átöröklött, terhelt hajlamok, az elhanyagolt nevelés, a gonosz környezet és ezernyi más enyhítő körülmény — melyről mi nem is tudhatunk — mint módosította a mindentudó Isten ítéletét.

Ó, ez nagy vigasztalásunk, mikor a pokolról van szó!

c) Igaz, rémes a pokol gondolata, de megenyhülünk, ha elgondoljuk: ki van ott? Mit tanít erről szent vallásunk: *ki van a pokolban?* A bukott angyalokon és Júdáson kívül egyetlenegy emberről sem tanítjuk, hogy ott vannak.

Vannak szörnyek, vadállatok a világtörténelemben, — és mégsem tudjuk, oda jutottak-e; ellenben van kivégzett gonosztévő — a jobb lator —, akiről tudjuk, hogy még halála napján a mennyországba jutott. Pedig mi, a mi emberi ítéletünk szerint, kárhozatra küldtük volna. Mert mi a külső látszat szerint ítélünk, de mikor Isten ítél, a serpenyőbe tesz mindent, minden előttünk láthatatlan és lemérhetetlen tényezőt, terheltséget, rossz hajlamot, elhanyagolt nevelést, gonosz környezetet . . . Az Isten mindezt mérlegre teszi, mikor ítél. És ezért nem tudjuk mi, hogy ki kerül a pokolba.

C) De ne is azon törjük a fejünket, hogy ki kerül a pokolba, hanem inkább azon, **hogyan kerülhetjük el mi a poklot!** Elkerüljük a poklot, ha elkerüljük a halálos

bűnt, vagy — ha oly szerencsétlenek voltunk, hogy beleestünk volna, — töredelmes gyónással eltörüljük lelkünkről a bűnt.

a) Érdekes megfigyelni a tömeget egy nagy vasútállomáson: micsoda nyüzsgés, mily ideges kapkodás! Mikor megnyílik a váróterem ajtaja, mindenki az induló vonat felé rohan, izzadnak a nagy csomagok alatt, egymást taszítják, tolják. Egyetlen gondolat él mindenkiben: Jaj, csak le ne maradjak!

Jelez a kalauz, trombitál a vonatvezető, megindul a teli vonat . . . és épp ebben a percben rohan egy elkésett utas . . ., a haja csapzott, homloka verítékes, lihegve, fuldokolva áll meg és szomorú fájdalom szól szavából, mikor a távozó vonat után nézve mondja: Lemaradtam . . .

Testvéreim, ez jusson eszünkbe, mikor az örök életre gondolunk: egyszer majd indul a vonat, a mennyország felé, jaj, csak le ne maradjunk! Mert ha lemaradtunk, nincs másik vonat . . . lemaradtunk örökre.

b) Örökre? Már megint ez a döbbenetes szó! Ah, nem értem, megrendülök bele, — de el kell hinnem. Korlátozott emberi látókörömbe be nem fér, meg nem érthetem, — de hiszem és vallom, hogy az Isten nem szigorúbb hozzánk, mint ahogyan megérdemeljük. És vallom, hogy ha az Isten irgalmas szeretete nem akart gyámoltalan tehetetlenséggé gyengülni, és ha az Isten a becsületes, tisztességes emberek erkölcsi erőfeszítéseit nem akarta a léhák és könnyelműek gúnykacajának kitenni, akkor kellett örök poklot is teremtenie.

Ha egyszer a pokolnak vége lenne, akkor vége lenne minden komoly erkölcsi rendnek is. A földi élet komoly erkölcsi erőfeszítései egyszeriben eltűnnének. Miért legyek én becsületes, miért tartsak ki vért verítékezve is az erkölcs mellett, mikor nem is olyan nagy baj, ha el is esem: egyszer úgyis rendbe jön minden!

Mondjátok meg magatok, Testvéreim: ha nincs mindenható Bíró, aki számonkéri egykor a szívek legrejtettebb gondolatait is; ha nincs ítélőszék, ahol mérlegre helyezik egykor minden csendben végzett és titokban maradt jótettünket, szavunkat, hősi küzdelmünket; ha nincs ítélet napja, melynek fénye igazságos világításba állítja az erényes élet hősiességét és a léha dorbézolás könnyelműségét, — ha mindez nincs, hát ki beszélhet akkor még igazságos, jóságos, szent Istenről?

Bármilyen megrettentő is tehát a pokol hittétele, mi nem ijesztgetésből gondolunk rá, hanem nagy tanuság céljából. Halljuk meg mindnyájan a kiáltó figyelmeztetést, amely ebből a megdöbbentő hittételünkből felénk dörög: Testvérek! Kitartani! Kitartani! És ha véres verítékezésbe kerülne is . . . ha mindennapi harcba kerülne is . . . és ha örökös önfegyelmezésbe kerülne is: *Kitartani Isten mellett! Isten felé fordulni! Isten felé fordultan élni! És Isten felé fordultan meghalni!*

*

Kedves Testvéreim! Miután a zsidó nép elfoglalta Kánaán földjét, ünnepélyes hitet tett az Úr törvényei mellett, mint ezt Mózes megrázó szemléletességgel parancsolta meg V. könyvének 27. fejezetében. A nép fele, hat törzs, a kopár, romokkal befödött Hebal hegyén állott fel, a másik hat törzs meg a szemben lévő, virágzó réttel és erdőkkel borított Garizim hegyén. A két hegy közti völgyben feküdt Sichem városa, ott állottak a papok és leviták a frigyszekrény mellett. És kezdődött a megrázó párbeszéd.

«Átkozott az az ember, aki az Úr előtt utálatos, faragott vagy öntött képet . . . csinál s titokban felállít» — hangzott a papok kiáltása.

És felzúgott rá a nép felelete: — Amen!

«Átkozott, ki nem tiszteli atyját és anyját.»

— Amen! — felelte a nép.

«Átkozott, ki odább tolja felebarátjának határköveit.»

— Amen!

«Átkozott, ki elcsavarja a jövevény, az árva és az özvegy igazát.»

— Amen!

«Átkozott, ki erkölcstelenül él.»

— Amen!

«Átkozott, ki titkon agyonüti felebarátját.»

— Amen.

«Átkozott, ki megvesztegetteti magát.»

— Amen! — zúgott rá a nép.

De mindjárt utána felhangzott Mózes további szava is: mi vár azokra, akik megtartják az Úr törvényeit.

«Ha hallgatsz az Úr, a te Istened szavára, s megteszed s megtartod minden parancsolatát», áldott leszesz a városban s áldott a mezőn, áldottak lesznek gyermekeid, áldott földed, áldott leszesz, ha jössz, áldott, ha mégy . . . áldott . . . az Istentől megáldott.

És Hebal hegyéről, és Garizim hegyéről, mint mennydörgés zúgott rá a nép válasza: Amen! Amen!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Az ember megilletődik, mikor ezt a jelenetet olvassa. Pedig mi ez az utolsó ítélet mennydörgéséhez képest, ahol majd nem a zsidó papok mondják az átok és áldás szavait, hanem az isteni Bíró; és nem a nép feleli rá az «amen»-t, hanem az Isten angyalai!

«Távozzatok tőlem», — hangzik a haragvó Krisztus szava. És rádörgik az angyalok: Amen!

«Átkozottak . . .» És felelik az angyalok: Amen!

«Az öröktűzre.» — Amen!

«Mely az ördögnek készíttetett és az ő angyalainak.» — Amen!

De aztán elsimul Krisztus arcáról a harag és végtelen szelídséggel fordul a jókhoz:

«Jöjjetek, Atyám áldottai» — és millió meg milliárd szívből visszhangzik az öröm válasza: Amen!

«Vegyétek birtokba az országot», — Amen!

«Mely a világ kezdetétől nektek készíttetett.» — Amen!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Úr Isten! Hiszem, hogy van pokol, de azt is hiszem, hogy van mennyország! Engedd, hogy soha meg ne lássam a poklot, **de meglássam és örökre bírjam a mennyországot!** Amen! Amen!

XVI.

Az örök boldogság.

Krisztusban Kedves Testvéreim!

Kelet-Afrikában a Kamba-négerek között egy mély-értelmű monda él az emberek ajkán az ősrégi időkről.

Valamikor, nagyon régen, — így szól a monda — az ott lakó emberek végkép elkeseredtek a halál kegyetlen pusztítása miatt és megbizottakat küldtek ki a világ minden tájára, hogy keressenek egy olyan helyet, ahol a halál nem úr és akkor oda fog átköltözni az egész nép. A kiküldöttek évekig járták a világot, országról-országra vándoroltak, végre is ezzel a lesujtó hírrel jöttek vissza: Maradjunk csak itt, és haljunk meg, mint atyáink meghaltak, mert olyan ország, ahol a halál nem úr, nincs az egész világon . . .

Pedig van!

Van egy ország, amelynek lakói örökké élnek és örök boldogságban élnek.

Van egy hely, «ahol halál nem lesz többé, sem gyász, sem jajkiáltás, sem fájdalom». (Jel. 21, 4.)

Van egy ország, ahol az emberek «nem éheznek és nem szomjaznak többé, és nem éri őket többé a nap, sem bármiféle forróság . . . és Isten letöröl szemünkről minden könnyet». (Jel. 8, 16. 17.)

Van mennyország, ahol beteljesedik mindaz az ígéret, amit Isten az ő hűséges gyermekeinek tett; s ahol szent valósággá válik, amit a Hiszekegy utolsó mondatában annyiszor imádkoztunk el nagy bizakodással: «Hiszem testnek föltámadását és az örök életet».

Több, mint öt éve, hogy az első beszédet megtartottam a Credónak, a keresztény Hiszekegynek magyarázatáról, és ma tartom róla az utolsót. Nem csoda, ha elfogódottság és megilletődés vesz erőt rajtam, mikor az öt évvel ezelőtt megkezdett épülethez a zárókövet akarom ma elhelyezni. Hiszen mennyien vannak olyanok, akik még hallották az első beszédeket, de nem hallják a mait, sőt már nincs is rá szükségük,

hogy hallják: mert akkor még csak hittek az Istenben, de azóta már ítélőszéke elé is kerültek és ma már látják az Istent.

«Hiszek egy Istenben!» — így kezdődik a mi Credónk: az Istenbe vetett hit megvallásával. «Hiszem az örök életet», — így végződik: az Isten elnyerésével. Kezdjük a hittel és végezzük az örök élettel, ahol már nem lesz többé hit, csak látás.

Az örök boldogság megvallásával végződik a Credo, amint az örök boldogság elnyerésével végződik a buzgó keresztény élet is. Nekünk sincs tehát más feladatunk, mint, hogy — mikor most Isten segítségével eljutottunk a «Hiszekegy» magyarázatának végére, — az utolsó szentbeszédben a mennyországra, az örök boldogság honára, a mi igazi örök hazánkra fordítsuk tekintetünket és — amennyire itt a földön erre megfelelni lehet — igyekezzünk megfelelni a két kérdésre: I. **Valóban van-e hát mennyország? és II. milyen is lesz a mennyország?**

I. Van-e mennyország?

Mindennél fontosabb feladat gyanánt áll tehát előttünk a kérdés: Honnan tudjuk, hogy csakugyan van mennyország?

A) Felelet gyanánt természetesen **az Úr Jézusra hivatkozunk.**

a) Ha nincs mennyország, nincs értelme az Úr Jézus egész életének. Hiszen egész földi élete, tanítása és szenvedése azért volt, hogy a bűntől megváltott emberek eljussanak a mennyei Atya örök országába, a mennyországba.

Olvassuk csak az evangéliumokat, hogy hányszor és hányféle változatban beszélt Krisztus Urunk az örök boldogságról!

Egy ízben azt mondja tanítványainak, hogy aki ő érte, az ő nevéért áldozatot hoz, «százannyit kap, és az örök életet fogja örökölni». (Máté 19, 29.)

Máskor megjövendöli nekik, hogy ő miatta üldözésben lesz részük, de «örüljetek és vigyázzatok, mert jutalmatok bőséges mennyekben». (Máté, 12.)

Vagy hallgassuk csak, mit mond a vagyongyüjtéssel kapcsolatban. «Ne gyüjtsetek magatoknak kincseket a földön, hol rozsda és moly megemészti, és hol tolvajok kiássák és ellopják; hanem gyüjtsetek magatoknak kincseket az égben,

hol sem rozsda, sem moly meg nem emészti és ahol tolvajok ki nem ássák és el nem lopják». (Máté 6, 19. 20.)

És azután mennyi példabeszédben és hasonlatban is szólott az Úr az örök boldogságról! Hol «atyai háznak» (Ján. 14, 2.) nevezte azt, hol «királyi ember lakóházának» (Máté 22, 2.), hol meg «elrejtett gyöngynek» (Máté 13, 44.), amelyért az embernek mindent oda kell adnia.

Végül pedig ott vannak az utolsó ítéletkor fölhangzó gyönyörű szavai: «Jöjjetek, Atyám áldottai, vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot». (Máté 25, 34.) Valóban, annyira át- meg átjárta az örök boldogság hite Krisztus Urunk tanítását, hogy az egész evangéliumot kellene tagadni annak, aki a mennyország valóságát akarná tagadni!

b) De az eddigiekből azt is észrevehettük, mennyire *másképp beszél az Úr Jézus az örök életről*, mint előtte beszéltek.

A pogány népek is várták ugyan a halál utáni boldogságot, de persze amilyen eltorzult volt ezeknek a népeknek vallása, épp olyan torz túlvilági életet is ígértek maguknak: a földszagú, érzékekhez tapadó vallásoknak egészen földszagú és érzéki volt a mennyországuk is.

Nem így tett Krisztus! Mind ennek az ő mennyországában nincs semmi nyoma sem! Az ő mennyországa nem nagyméretű bankettes asztal, nem evés-ivás, nem dinomdánom, nem mohamedán paradicsom hétszeres dúskálkodása. Krisztus szerint az örök élet az Atyának háza, amelyben sok lakás van; Krisztus ide előre elmegy, és oda várja az ő hűséges fiait. «Atyám házában sok lakóhely vagyon . . . Megyek helyet készíteni számotokra. És ha már elmentem és helyet készítettem nektek, ismét eljövök, és magamhoz veszlek titeket, hogy ahol vagyok, ti is ott legyetek.» (Ján. 14, 2. 3.) Mily egyszerű szavak, de emberhez és Istenhez egyformán méltó szavak!

Leírhatatlan öröm van ugyan a keresztény mennyországban is, de ez nem az érzékies élet öröme! Olyan öröm ugyan, amit «szem nem látott, fül nem hallott, ember szívébe föl nem hatolt» (Kor. I. 2, 9.), mint Szent Pál írja, de ez az öröm nem a földi mértékekre és földi vágyakra készült: elképzelni csak homályosan lehet, fogalmat alkotni alig tudunk róla, csak az látja meg, aki egyszer majd ott lesz.

B) És sokan lesznek ott? Kik lesznek ott? **Vajjon hányan jutnak az égbe?** Mily izgató, mily fontos kérdés! És nem tudunk rá megfelelni.

a) De ha az Úr Jézus nem is mondott erről semmit,

azt hiszem, mégsem illetlen kíváncsiskodás részünkről, ha *alázatos lélekkel közeledve a kérdéshez, feleletet keresünk rá.*

Pusztán emberileg gondolkodva, a felelet így hangzanék: A legnagyobb része azoknak, akik nem kárhoztak el, a halál után nem juthat ugyan rögtön Isten országába, hanem előbb a tisztitótűzben kell érnie s vezekelnie; de hosszabb-rövidebb vezeklés után aztán mégis elérkezik az Úr országába.

Ez volna a pusztán emberi válasz.

A keresztény remény és alázatos bizakodás alapján azonban — azt hiszem — sokkal örvendetesebb választ is adhatunk. Arról az emberről, aki egész földi életében igyekezett Isten szent akaratát teljesíteni — és hál' Istennek ma is sokan vannak ilyenek; arról az emberről, aki becsületes, kötelességteljesítő, vallásos életet élt, emberi hibáit, bűneit és bukásait pedig a bánat könnyével gyakran letisztította a gyóntatószékben, halála előtt pedig még egyszer meggyónt, megáldozott, fölvette a betegek szentségét és megkapta a teljes búcsúval egybekötött pápai áldást... erről az emberről joggal remélhetjük, hogy már halála pillanatában meghallotta a szavakat, amiket az Úr a jobb latorhoz, az utolsó percben megtérő bűnöshöz intézett: «Bizony mondom neked, ma velem leszesz a paradicsomban!» (Luk. 23, 43.)

Mily okos dolog tehát a jó halálért naponként imádkozni! Sokan kérik ugyan Istent, hogy jó halált adjon nekik. De a jó halálon azt értik, hogy ne szenvedjenek sokáig, és csendben, észrevétlenül aludjanak el. Utóvégre ezért is szabad imádkozni. De sokkal inkább azért, hogy ne haljunk meg a szentségek felvétele nélkül; minden temetési pompánál, minden virágözönnél és gyászbeszédnél százszorta nagyobb vigasztalás, ha így, Istennel kibékült lélekkel lépünk át a halál kapuján.

b) «Vigasztalás!» *Vajjon csak vigasztaló elképzelés-e az a mennyország, vagy szent valóság is?*

Hiszen sokszor vetik a kereszténység szemére, hogy «túlvilágra szóló váltókkal» dolgozik, és ha valakit agyonnyom a földi szenvedés súlya, ha valaki kínlódik a mostoha földi élet csapásai alatt, könnyen utalja annak a másik világnak igazságos, kiegyenlítő elégtételére.

Hát — Kedves Testvéreim — ha ez csak kibeszélés lenne, levegőverdesés és alaptalan reménykeltés, méltán érhetné hitünket a szemrehányás.

Minden váltó annyit ér, amennyit a rajta lévő kezesnek

a neve. Nos, hát tudjátok-e, hogy ezt a «túlvilági váltót» ki állította ki? Tudjátok, ki kezeskedik érte? Olyan valaki, aki maga jól ismerte e földi élet megpróbáltatásait, aki maga végigment minden szenvedésen, és mind ennek ismeretében is ezzel biztatta a szenvedésben hűségesen kitartó követőit: «Örüljetek és vigadjatok, mert jutalmatok bőséges a mennyekben!» (Máté 5, 12.)

Ó, ha ilyen Kezes neve van a váltón, azt elfogadjuk! Ó, ha Az biztat az örök élet jutalmával, aki maga is abból az életből jött és azért jött, hogy odasegítsen. Azt bátran követjük! És ezért hisszük rendületlenül, hogy van örök boldogság, van mennyország!

II. Milyen lesz a mennyország?

De milyen lesz az a mennyország? Miben áll annak boldogsága? Mit fogunk ott csinálni egy egész örökkévalóságban? — vetődik fel a további kérdés.

Mit fogunk csinálni az égben? Válaszunk rá két rövidke tőmondat: látni fogjuk az Istent és bírni fogjuk az Istent. Ebben áll az örök boldogság. Egyszerű szavak, de milyen kimeríthetetlen mélység húzódik meg mögöttük!

A) **Látni fogjuk az Istent.**

a) Dehát ez valóban végtelen örömnek lesz forrása?

Sok szép szokás, köszöntés van a kereszténységben, amit atyáink találtak ki s vittek be az életbe, de egy sem hat meg annyira minket, mint mikor kedves halottainkat betesszük a sírba s mielőtt végkép elválnánk tőlük, még egy jókívánságot küldünk utánuk új életükbe: «Requiem aeternam dona eis, Domine et lux perpetua luceat eis». «Adj, Uram, örök nyugodalmat nekik, és az örök világosság fényeskedjék nekik».

Örök világosság! Ebben benne van minden, amit mi a mennyben várunk. Ahol világosság van, ott megismerés van. Ahol örök a világosság, ott örök a megismerés. Itt a földön is van világosság: az ész és a hit világa. De itt csak homályosan ismerjük az Istent. Itt Istent *látni* soha senkinek nem lehet. De ott látni fogjuk úgy, amint van.

Dehát igaz ez?

Halljátok csak Szent Pált: «Most tükör által homályban látunk, akkor pedig majd színről-színre. Most rész szerint ismerek; akkor pedig úgy fogok ismerni, amint én is ismert vagyok». (Kor. I. 13, 12.)

Tehát mit várunk mi a mennytől? Mit kérünk elhúnyt kedveseink számára? Miért tartunk ki oly állhatatosan e földi élet kísértéseiben? Miért ég gyertya a kezünkben a keresztségnél? Miért ég a halálos ágyunknál? Miért annyi gyertya minden istentiszteletnél?

Azért, mert mi Isten gyermekei, a világosság fiai vagyunk. Lelkek vagyunk, akik a mélyből a magasba, a sötétségből az örök világosság felé törünk. Most még csak halvány mécses az a világosság, amit az ész ad nekem; már erősebb, amit a hit ad. De még mindig nem elég: török előre, az örök világosság, az örök élet felé, ahol — «látni fogom az Istent».

Vajjon igaz ez?

Halljátok meg Szent Jánost: «Szeretteim, most Isten fiai vagyunk, és még nem tűnt ki, hogy mik leszünk. Tudjuk azonban, hogy amikor meg fog jelenni, hasonlók leszünk hozzá, mert látni fogjuk őt, amint van». (Ján. I. 3, 2.)

b) Látni fogjuk Istent és *Istenben az ő műveit.* Ah, mily panoráma lesz az, látni az isteni Gondviselés terveit, amiket az életben sokszor kelményeknek, igazságtalanoknak tartottunk. Látni a világtörténelem legnagyobb s legkisebb szereplőit, az ünnepelteket és elfeledteket, de most már igazi, megérdemelt világításban. Látni a természet törvényeit s rejtett erőit, azokat is, amelyek felfedezéséig az ember soha el nem ért. Mindezt látni az örök világosság fényében, és soha vele be nem telni, és soha meg nem únni!

És látni fogjuk az angyalokat és a többi üdvözülteket! «Nagy sereget láték, melyet senki sem volt képes megszámlálni, minden nemzetből és néptörzsből és népből és nyelvből, a trón előtt és a Bárány színe előtt állni, hosszú fehér ruhákba öltözve és kezükben pálmaág.» (Jel. 7, 9.) Micsoda galéria! Micsoda képkiállítás! Nem Raffael, nem Murillo, nem Tizian olajos vásznaiból, hanem eleven lelkekből! Mennyi szépség, mennyi báj, mennyi nemesség!

c) Látni fogjuk az Istent! *Egészen föl is fogjuk az Istent, minden vonását, mélységét? Nos, nem!* Teremtett lény Teremtőjét, véges a Végtelent be nem fogadhatja teljesen: a tenger vize be nem fér a pohárba.

De ennek ellenére is ez Isten=*látás* lesz, s nem pusztán hit. Istennek nemcsak visszfényét látjuk tükörben, mint itt a földön láttuk (Kor. I. 13, 12.), hanem magát az Istent. Látni és soha Vele be nem telni.

Nem hatolhatunk ugyan be Isten lényegének megköze=

líthetetlen mélységeibe, vagyis Istent teljesen ki nem meríthetjük, de mindenki annyit láthat és élvezhet majd Istenből, annyit szívhat be magába, *amennyit befogadni képes.* Mindenki más és más mértékben látja majd Istent, tehát mindenkinek más és más lesz az örök boldogsága, de mégis mindenki végtelenül boldog lesz, mert annyit kap Istenből, amennyit csak Belőle befogadni képes.

Tehát az örök boldogság nem lesz mindenki számára egyforma? Nem! Mindenki számára más és más lesz. Mindenkinek más és más mértékben jut a boldogságból, de azért mindenki végtelenül boldog lesz és senki a másikra irígykedni nem fog.

Mindegyik lélek boldogsága elüt a másikétól, mint a csillag a csillagtól (Kor. I. 15, 41.), mindegyik olyan boldogságot nyer, amilyenre rászolgált (Kor. I. 3, 8.), de mégis mindegyik végtelenül boldog lesz.

Hogyan lesz ez lehetséges?

Képzeljünk csak el egy zsúfolt koncerttermet, ahol Beethoven szimfóniáját adják elő. Mindenki élvezi ugyan, de mindenki más és más mértékben: annyira élvezi, amennyire kiművelt zenei érzéke van.

Ime, tehát a nagy figyelmeztetés: minél többet foglalkozom ebben az életben az Istennel, minél jobban kiművelem az Istent élvezni tudó lelkemet, annál többet kapok Belőle az égben!

«A dicsőség fénye», az «örök világosság» annál inkább átjár majd ott minket, tehát annál nagyobb lesz boldogságunk, minél inkább engedtük földi életünk alatt, hogy a kegyelem átjárjon minket.

B) És ezzel már megfeleltünk azoknak is, akik emberies és földies gondolkodással **mindenféle aggodalmakat emlegetnek a mennyországal szemben.**

A mai ember csupa idegből és munkából, csupa tervezgetésből és tevékenységből áll, nem csoda, ha így aggódik: Mi az az örök boldogság, mit fogunk ott tenni? Azt feleli a katolikus vallás, hogy «Istent fogjuk látni». Dehát mi lesz ez? Mint valami fehér márványszobrok, örökké dermedten fogunk az Istenre ránézni, munka nélkül, tevékenység nélkül? Nem fogjuk-e ott magunkat agyonúnni? Mit csinálunk ott az egész örökkévalóságon át? — Ilyen kérdések tömegestül tolulnak az emberek ajkára.

a) Ah, Testvéreim! Milyen tanulságosan felel ezeknek *Szent Ágoston legendája!*

Úgy tartja egy régi legenda, hogy 300 évvel a nagy egyházatyának, Szent Ágostonnak halála után egy szerzetes térdelt a nagy szentnek sírján és imája alatt érdekes látomása támadt. Mintha Szent Ágostont látta volna maga előtt, amint ott áll csodálkozó szemekkel a mennyország kapujában és éppen át akarja lépni ennek küszöbét.

— De atyám, — kiált föl a szerzetes — már háromszáz éve, hogy meghaltál és még mindig csak a mennyország kapujában állasz?

És Szent Ágoston felel:

— Igen, háromszáz éve állok itt, és csodálkozom és bámulok az üdvözültek boldogságán. De most már abbahagyom a csodálkozást és indulok befelé a mennybe . . .

Mennyi bölcseség rejlik ennek a régi legendának naiv szavai alatt!

Az Egyház egyik legragyogóbb elméje s legnagyobb szentje, Ágoston, aki tömérdeket írt a legnehezebb teológiai kérdésekről és akinek lángelméje behatolt a legbonyolultabb kérdések mélyére is, — ez a Szent Ágoston megérkezik a mennyországba és annak szépsége, öröme, pompája még ennek a csodás észnek képzelő erejét is annyira fölülmúlja, hogy már a kapunál, még mielőtt be is lépne, háromszáz évig kell csodálkoznia . . .

b) Persze, legenda az egész. A mennyországnak nincs kapuja és lépcsője, nincs tornya és várfala . . . De nagyon is igaz a legenda magva és lényege: olyan csodálatos annak az örök életnek öröme és szépsége, hogy *akár a legfényesebb emberi ész is, a legszárnyalóbb emberi fantázia is még csak megközelíteni sem képes. Nemhogy kimeríteni! Nemhogy megúnni!*

Nem fogjuk ezt megúnni? Hát megúnja-e az anya, hogy órákon át elnézze kicsiny gyermekét? Megúnja-e a turista, hogy órákon át élvezze a havas hegycsúcsok birodalmát? Megúnja-e a művész, mikor heteken át tervezi, javítja, festi elgondolt témáját? Megúnja-e a tudós, hogy éveken át törje magát egy megoldatlan kedvenc problémán?

Pedig mindez a teremtett szépség, és a világ minden szépségének összegyüjtött kincse is, mily jelentéktelen porszem, töredék a végtelen Isten végtelen szépségéhez s gazdagságához mérten! Hiszen minden földi szépség csak árnyéka az Isten szépségének!

c) Az örökkévalóság tehát még arra is alig lesz elégséges, hogy Isten műveit szemléljük. Minő kutatnivaló mérhetetlenségek! Az ember húszszor-harmincszor megnézi a Szent

Péter-templomot, egy magas hegyről a pompás kilátást — s nem tud betelni. Hát mit érzünk majd, mikor minden teremtett dolog Teremtőjét látjuk! Nem Alpeseket, nem tengerszemeket, hanem látjuk majd minden szépnek Örök Forrását!

Ha a földön jót akarunk látni, erős világosságra van szükségünk: napfényre, reflektorra, ívlámpára. Az örök életben is van világosság, — nem nap, nem villany, hanem «az örök világosság», az Istennek új kegyelme, — a teológia «lumen gloriae»-nak nevezi, — amit kiáraszt a boldogokra, hogy ennek fényözönében láthassák az Istent.

Az «Istent látni» pedig annyit jelent, mint az Isten boldogságában, tevékenységében és életében valamikép részesülni.

Istennek ilyen látása nemhogy unalmas nyugalom lenne, hanem inkább a legizgatóbb és legélénkebb örökös mozgás és tevékenység; mozgás és tevékenység, de — elfáradás nélkül.

C) Isten látása a mennyország örömeinek azonban csak egyik forrása. Ott nemcsak látni fogjuk Istent, **hanem bírni is!**

a) Isten látása u. i. nem úgy történik ott, mint a látás itt a földön. Itt a földön bármily kedvvel és örömmel néznék is valamit, bármily hosszasan és elmerülve, csupán a képét és emlékét veszem fel magamba, de az illető dolog vagy tárgy mégis rajtam kívül marad. De a mennyben, ahol testi szemek nélkül nézem az Istent, nem képet fogok róla kapni, *hanem az ő lényege belép lelkembe*, bennem fog élni, mint ma legbensőbb gondolataim élnek bennem. Úgy ölel majd körül az Isten, mint mikor hullámzó tenger közepébe vetem magamat és minden oldalról elborít a végtelen Óceán.

Ezt olyan egyszerű kimondani. De tudjátok-e, mi következik ebből?

Ha elborít engem Isten, az örök fény: akkor én is fényes leszek!

Ha elborít Isten, az örök Tudás: akkor én is mindazt tudni fogom, aminek megismerését a földön hiába kerestem!

Ha elborít Isten, a végtelen Jóság: akkor teljesedésbe megy minden egykori nemes vágyam!

És ha elborít Isten, a végtelen Boldogság: akkor betelje sül minden örömem, amit a föld megtagadott tőlem.

b) Vagyis hát akkor úgyis mondhatjuk: ami nemes törekvés és vágy csak élt bennünk a földön, és aminek tökéletlen-

sége, befejezetlensége, elégtelensége levert és szomorított, *most mindez a legtökéletesebb befejezettségben lesz sajátunkká.*

Mennyi meg nem értés és félreértés kísér mindnyájunkat ebben az életben! Hányan panaszkodnak — és joggal —, hogy nincsenek azon a helyen, ahol tehetségeiket valóban ki tudnák fejteni! Hány emberi élet törik le bimbójában virágzás és gyümölcs nélkül! Hány lélek vergődik láncra verve, beteg, gyönge testnek, vagy egyenesen roncsolt idegzetnek, megbomlott szervezetnek sötét ködébe veszve!... És mindez az akadály ismeretlen lesz az égben.

Mennyi kérdést teszünk fel az életben, amire nincs válasz, — de lesz az égben.

Mennyi fájdalom kínoz az életben, — de mindez nem lesz az égben.

c) Van aztán a mennyország örömeinek még egy egészen különös forrása: *Krisztus és a szentek társasága.*

Mily kimondhatatlan örömáradat fog áthullámozni rajtunk, mikor majd ott fogunk állani az Úr Jézus közelében! Úr Jézus! Hányszor mondtuk ki a te áldott, szent nevedet! Hányszor kiáltottunk Hozzád kísértéseinkből! Hányszor néztünk Reád az Oltáriszentségben, ahol nem láttunk mást, csak kenyeret! De most eljött az idő, melyért annyit imádkoztam: lehullott a lepel!

Páduai Szent Antal sírjához, Assisi Szent Ferenc sírjához, egy régi Szűz Mária-képhez mily kegyelettel zarándokolnak az emberek! De most együtt leszünk Szűz Máriával! Együtt a nagy szentekkel! Micsoda elit-társaság lesz az! Ott van minden, ami valóban nemes, ami nagy, ami szép ezen a földön csak valaha is volt!

És ott vannak az én kedves hozzátartozóim, szüleim, rokonaim! Kell-e arról beszélnem, mily öröm lesz látni azokat, akiktől a megnyílt sír szájánál oly fájdalmas könnyhullatással búcsúztunk! Semmi nemes érték el nem vész ott belőlünk. Nem vész el tehát a meleg szülői, gyermeki, házastársi s baráti szeretet sem, hanem a Szeretet ősforrásánál megnemesül s megerősödik. Tehát igenis «viszontlátjuk egymást!»

De, azt hiszem, egész különös öröm forrása lesz azokat látnunk ott, akik a mi érdemünkből, a mi közremunkálkodásunkkal jutottak ide. Kimondhatatlan öröm lesz ilyeneket hallani: «Köszönöm, édesapám, hogy oly szigorúan neveltél: ez juttatott ide!» «Köszönöm, édesanyám, hogy jó példáddal s imáiddal álltál mellettem: ez juttatott ide». «Kö-

szönöm neked feleségem, férjem, barátom . . . köszönöm neked, gyóntató lelkiatyám . . . a te segítséged nélkül nem jutottam volna az örök boldogságra . . .»

Örök boldogság! Mily csodálatos szó vagy! Mily éltető remény! Mily biztató ígéret! Te vagy minden utaknak végső torkollása, te vagy minden küzdelemnek végső elnyugvása, te vagy földi életünknek végső értelme: örök boldogság! Mint sugárzasz biztató fénnyel a göröngyös, sötét földi utak felett és teszed elviselhetővé a «siralom völgyének» nehéz keresztjét! Ó, örök boldogság! Ó, örök boldogság! . . .

*

És ezzel — Testvéreim — eljutottunk az örök életről szóló beszédsorozatnak végére és a Hiszekegyről tartott öt évi beszédsorozatnak befejezéséhez.

Vajjon már mindent tudunk az örök életről?

Ah, dehogy tudunk!

Az örök élet: örök világosság; ez a földi élet: nagy sötétség. És amit ezekben a beszédekben az örök életről elmondottam, amit arról ember elmondani képes, az nem több, mint mikor sötét szobánkba az ajtórepedésen egy fénysugár belopódzik a szomszéd, kivilágított szobából és tanuskodik előttünk, hogy odaát, abban a másik szobában micsoda zuhataga hullámzik a ragyogó fénynek.

Egy ilyen kis fénysugár az ajtórepedésen — csak ennyi volt minden elmondott beszédem. Vajjon megsejtettétek-e, kedves jó Testvéreim, milyen fényesség lehet «odaát», mily zuhataga az örök világosságnak!

Amit elmondottam, csak emberi dadogás, vértelen erőlködés, halvány árnyék. Hol is volna emberi fantázia, amely csak megközelíteni is tudná Isten országának boldogságát? Azét az országét, ahol a végtelenül igazságos Isten letörli majd a verítéket nehéz földi harcokból győztesen hazatérő gyermekei homlokáról.

Adja Isten, hogy mindnyájan, akik beszédeimet oly odaadó figyelemmel kísértétek, egykoron majd személyesen győződhessetek meg arról, milyen messzire maradt el minden szentbeszédem az örök élet szépségétől!

Adja Isten, hogy mindnyájunk lelkén végigremegjen az öröm, mikor majd fölnyílnak előttünk a mennyország kapui, és hozzánk szól az Úr: «Jól van, derék hű szolgám; mivelhogy a kevésben hű voltál, sokat bízok rád; menj be urad örömébe». (Máté 25, 21.)

Adja Isten, hogy az utolsó napon mindnyájan az ítélő Krisztus jobbjára kerüljünk és hallhassuk hívó szavát: «Jöjjetek atyám áldottai, vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot». (Máté 25, 34.)

És ez meglesz. Egész biztosan meglesz ... ha nemcsak *hiszünk* az örök életben, hanem a szerint *élünk* is! Élünk abban a tudatban, hogy ez az élet csak előkészület az örök életre; hogy minden tettünk következménnyel jár; hogy ez az élet «előszó» és olyan lesz a könyv, amilyen az előszó volt. *Úristen, én becsületesen, vallásosan, Hozzád híven akarok élni e világon, hogy örökké boldog lehessek majd a másvilágon.*

Ó, igen: Hiszek az Istenben... hiszek Jézus Krisztusban... hiszek a szent katolikus Egyházban... hiszem testnek föltámadását és az örök életet! Ámen.

Visszhangok rádiós szentbeszédeimre.

Mindig megilletődés fog el, valahányszor az Úr küldetésében megszólalok a szószéken, de szavakban alig lehet kifejezni azt az érzést, amely a rádión is közvetített szentbeszédeim alatt uralkodik bennem, amikor az 1200—1400 főnyi állandó templomi hallgatóságom a láthatatlan hallgatók tízezreivel növekszik szédületes arányú tömeggé.

Kezdem a beszédet. Keresztet vetek: «Az Atyának és Fiúnak és Szentlélekistennek nevében» . . . És ugyanebben a pillanatban keresztvetésre emelkedik százezer kéz! Mennyi kéz! Pesti külváros barakklakásában keresztet vet magára egy munkás vörösre dolgozott keze . . . a Bakony messzi erdejében, magányos vadászkunyhójában, egy erdei őr emeli kezét keresztvetésre . . . évek óta ágyban fekvő beteg asszony vérszegény keze . . . egy Budakeszi kis házban élő vak tanítónő . . . poros puszta közepén, kis tanyai házban, ájtatosan vet keresztet a hangszóró előtt együtt ülő egész család . . . régi földbirtokos kúrián a rádió mellett fiatal férj és feleség . . . egy bányatelepen öreg anyóka az unokájával . . . a Budapest—Debreceni gyorsvonat most száguld Törökszentmiklós környékén s az utasok fülén a rádió kagyló . . . és én kezdem a beszédet: «Krisztusban Kedves Testvéreim!»

Szinte megfagy a vér az emberben, ha elgondolja, hogy mindez nem álom, hanem csodálatos valóság. Milyen hallgatóság! Műveltségre, világnézetre, gondolkodásra, társadalmi állásra, korra nézve mily különböző egyénekből álló óriási tömeg!

«*Praedicate super tecta.*» «Amit mondok nektek, hirdessétek a tetőkön.» Teljesedett-e már valamikor ily szórólszóra az Úr parancsa, mint most, mikor a háztetők fölött, erdők, mezők, hegyek, vizek fölött suhan az Isten igéje! Meghallják barátok, indifferensek, ellenségek. Az ember odahaza ül a szobájában s a szónok eljön hozzá: csak ők ketten beszélgetnek. Mily mélyre lehet e lelkekben szántani! El nem vész a szónok legkisebb hangárnyalata, egyetlen érzelmi emóciója sem!

«*Docete omnes gentes!*» «Tanítsatok minden nemzeteket!» Ah, mint figyelnek az Úr szavára a határokon túl is! Egyik beszédem után a sekrestyében fölkeresett egy hívő; rendszerint Nyitrán hallgatja beszédemet; sokkal tisztábban hallja, mint ma hallotta itt a templomban.

«*Pauperes evangelisantur.*» «A szegényeknek hirdettetik az evangélium!» Azoknak is, akik 15 km-re laknak a legközelebbi templomtól. Azoknak is, kiket évek óta ágyhoz köt a betegség. Azoknak is, kiknek lelke szegényedett el!

Az egyetemi templom szószékén kimondott szó megszámlálhatatlanra sokszorozódva repül szét a légben s néhány nap mulva jönnek messze vidékről a levelek, az Isten igéjét szomjasan váró lelkek megrázó visszhangjai. És jönnek messze vidékről soha nem látott gyónók, akik az élet kavargó országútján már régen elvesztették a betlehemi csillagot, de akiknek most Krisztushoz vezető fénylő csillagukká vált superheterodyn készülékük izzó kis lámpája.

A rádió Isten által a legkritikusabb órákban kezünkbe adott csodás eszköze az apostolkodásnak, korunknak kétségtelenül legszédületesebb alkotása. Az ember alkotása? Szó sincs róla! Az ember csak fölfedezett a természet arcán egy újabb vonást, csak rájött egy újabb törvényre; egy újabb törvényre, aminővel a Teremtő ezerszámra szórta tele ezt a világot, amelyekből már ismerünk is jó néhányat, — de ki tudja, nem ezerszerte több-e még az, amit nem ismerünk! És mikor a kutató emberi ész előtt lehull a lepel egy-egy újabb törvényről, szent borzadás fut végig lelkünkön s térdre alázkodva imádjuk mindeneknek csodás Alkotóját.

Az elszakított területekről.

Selmecbányáról írják (1927 dec. 4.):

«Egyike vagyok azoknak, kik a rádió hullámain keresztül merítenek hasznot szentbeszédeiből. Most is hallottam Szűz Mária tiszteletéről szóló beszédét, s hogy nem maradhattak hatás nélkül szeretettől áthatott szavai, arról felesleges beszélni . . .»

Egy nagy erdélyi város gimnáziumának igazgatója írja (1927 dec. 5.):

«Nem tudom, ki beszélt dec. 4-én vasárnap délelőtt a budapesti egyetemi templomban a Mária-tiszteletről, de én itt a messze távolban rádión hallgattam az egész gyönyörű beszédet, minden szavát megértettem, sőt megéreztem a szónok lelkes meghatottságát.

Köszönöm neki, akárki volt, azt a meleg lelki felemelkedettséget, melyet beszédével nekem itt szerzett, mely most is bennem vibrál, míg e sorokat a küzdelmes gondok, tépelődések és a nagy lemondások asztalánál írom . . .»

Az egyik legszebb elveszett városunkból jöttek az alábbi sorok (1927 dec. 30.):

«Fogadja Méltóságod a szentbeszédekért szívből jövő köszönetünket. Kérünk továbbra is vigasztalást a mi végtelen nehéz helyzetünkben. Mély tisztelettel kívánunk boldog új évet:

a . . .-i róm. katolikus nők».

Pancsováról (1928 febr. 8.):

«Főtisztelendő Szent Atyám!

Végtelen örömmel hallgatom rádión át a tízparancsolatról szóló minden egyes szentbeszédét; legyen e pár sor elismerésem tolmácsolója. A jó Isten tartsa meg jó egészségben soká.

Meg vagyok róla győződve, hogy szavainak mérhetetlen eredménye lesz. Keresztényi alázattal:

egy gör. kel. szerb nő, öt gyermek anyja».

Krassószörény megyéből N . . . községből:

«. . . Sokaknak hálás elismerését óhajtom kifejezésre juttatni a magam köszönetén felül azon magasztosan gyönyörű és lélekemelő szentbeszédekért, amelyeket vasárnaponként rádión hallgatunk ihlettel az onnan nagyon messze fekvő s az édes magyarhontól elszakadt Szörény vármegyében levő N . . . községben.

Tíz órakor elmegyünk a helybeli templomba szentmisére s annak végeztével 11-kor sietünk a helybeli vasgyár tulajdonát képező kaszinó-helyiségben levő rádióhoz, mert Budapesten csak tíz óra lévén, ott akkor kezdődik az istentisztelet.

Kedves plébánosunk társaságában füleinkre kerülnek a kagylók s mi magunkba szállva, visszafojtott lélekzettel hallgatjuk ilyként másodízben Isten igéjét.

Így volt ma is, amikor megfizethetetlen élvezettel hallgattuk a szentbeszédet, mely a templombajárásról szólt és amelyben idézni méltóztatott az egykori olasz író válaszát, midőn őt a távol fekvő templomba menetelről barátai a rossz időre való tekintettel lebeszélni akarták.

Plébánosunk is boldog mosollyal élvezte az olasz tudós talpraesett szavait, s mindannyian kellemes érzéssel vettük tudomásul, hogy a húsvétet követő vasárnapon ismét részesei lehetünk egy hasonlóan magasztos élvezetnek, amely tényleg erőt nyujt egy egész heti küszködésünkhöz.

Azért, ha a szószékre lép, gondoljon majd reánk is és lásson meg minket lelki szemeivel, tudatában annak, hogy mi is nagy ihlettel figyeljük beszédét s lelki szemeinkkel látni véljük az igét hirdető szónokot.

Hangját olyan tisztán halljuk, akár ott a templomban jelenlevők; minden szót tisztán megértünk, még a leghalkabbat is s elhallgatnók mi szívesen étlen-szomjan akár késő estig is . . .»

Nova Palankáról (S. H. S.) írják:

«. . . Kérem a jó Istent, áldja meg önt beszédeiért, melyeket rádión nekünk tart. Várva=várják a katolikusok, protestánsok és zsidók azt az órát, melyben szentbeszédét hallhatják.»

Désről írja a villanygyári igazgató:

«A mi nagy Istenünk nagy ajándékán, a rádión keresztül ismertem meg lélekemelő, oktató és szerető vasárnapi beszédeit. A rajongásig megszerette egész családom, jó barátaim és ünnep részünkre, ha az egyetemi templomból való közvetítést látjuk műsoron».

Szilágymegyéből (1928 augusztus 18.):

«Testileg=lelkileg teljesen összetörve, félőrülten tengettem életemet, míg lassan teljesen megfásultam: a hitemet elvesztettem. Azóta egyik csapás a másik után ért.

Decemberben vettem magamnak egy 7 lámpás, kitünő rádiót abban a reményben, hogy talán ez fog nekem majd egy kis szórakozást nyújtani s íme nem csalódtam, mert mióta vasárnaponként azokat a lélekemelő, szép beszédeket hallhatom, visszajött az életkedvem, van hitem, s tudok imádkozni. Ha látná főtisztelendő úr, hogy változik át egy csendes kis falusi szoba templommá s mily áhítattal hallgatjuk (többen is, mert összegyüjtök pár lelkes hívet) minden második vasárnap (bár minden héten eljöhetne hozzánk), tudom, öröme telne benne.

Nekünk itt, a határon túl nagyon sivár, szomorú az életünk s így meg tudja érteni főtisztelendő úr, mit jelent számunkra a rádió.»

Bácska (1928 december 5.):

«Hosszú hallgatás után végre hallottuk várva=várt beszédét! A mi szellemi táplálékunk onnan átról csak a Magyar Hirlap, amelynek vasárnapi számát megvesszük. Nem azért, mintha egyetértenénk annak szellemével, de mert ez az egyetlen pesti lap és az ember kénytelen azt venni, amit kap.

Bennünket, itt rekedt, szomorú, félretolt, tengődő lelkeket egy=egy rádióbeszéd éltet. Én szentül hiszem, hogy a rádiót a jó Isten azért engedte feltalálni, hogy annyi ezer meg ezer hontalan, elvágott, elsodort szívnek néha=néha könnyebb legyen az álma és vidámabb a lelke. — Ha látná Méltóságod, hogy 4—5=en, hogy ülünk összekulcsolt kézzel, lehunyt szemekkel, sápadtan, pillánink körül lecsorduló könnyel hallgatva gyönyörű, emberi, okos, igaz beszédeit, tudom jól esnék lelkének. Csak az a kár, hogy mindet nem hallhatjuk: az egyes parancsok sorozatát.»

Csacza (1928 december 5.):

«Ne haragudjék, Főtisztelendő Úr, ha ismeretlenül levélileg zavarom, de számunkra, itt élő magyarokra, oly boldogság vasárnaponként a szentbeszédet hallgatni, hogy valamennyiünk nevében arra akarom kérni, hogy tessék kegyesen oda hatni, hogy ne csak időnként legyen ebben részünk. Már írtam ebben az ügyben direkte a Studiónak és azt válaszolták, hogy ez a kérés a «műsorbizottság» elé lesz terjesztve. Ebben én nem nagyon bízok, mert nekik fogalmuk

sem lehet arról, mi az itt, messze idegenben, ahol egy magyar szót nem hallani, vasárnap az Ön lélekemelő szavait hallgatni. Tessék elképzelni, hogy tíz év óta nem hallunk magyar szentbeszédet, a tótot meg nem értjük. Már alig várjuk a vasárnapot és valóságos izgalom, hogy fogjuk-e hallani a főtisztelendő urat beszélni vagy sem! Mily hálás vagyok Önnek minden szaváért és hogy félek attól a perctől, ha már befejezi a szentbeszédet! Olyankor a szívem megtelik minden jóval, és kérem a jó Isten segítségét, hogy az is maradjak mindig. Bevallom, hogy a sok olvasás, tanulás, filozofálás, alaposan megzavarta az én vallási érzelmeimet; de most újra érzem, hogy mindez elhomályosult és újra tiszta szívvel szeretem vallásom minden tanát: és ezt mind a rádión közvetített prédikációknak köszönhetem. Ezren és ezren vagyunk így, példa arra egy berlini barátnőm, aki szintén hallgatja a szentbeszédeit és általam ő is kéreti Önt, tessék segítségünkre lenni, hogy minden vasárnap hallhassuk. Hisz mi azért el nem hanyagoljuk a mi drága kis templomunkat sem, de a lelkünk, a szívünk az Ön szavaira vágyik. A vasárnapi «ne ölj» tárgyú szentbeszéde mély hatást gyakorolt, nem csak reánk, katolikusokra, hanem mindenütt a társaságban arról beszéltünk és most kétségbe vagyunk esve, hogy a folytatásokat tán nem fogják hozni a rádióban. Jól tudom, hogy reformátusoknak is van joguk szentbeszédeket közvetíteni, de hisz az később van, ½12-kor és egy kis jóakarattal ezt a kérdést ügyesen el lehet intézni, annál is inkább, mivel a reformátusok is igaz élvezettel követik minden szavát.»

Slovensko (1928 december 16.):

«A rádión át — 8 órakor pontosan meghallgatott szentmise után — második éve hallgatjuk szentbeszédeit s a magam kis körében látom azoknak közkedveltségét s erkölcsi hasznát is. Olyan ismerőseim, bevallom, magam is, akik annakelőtt nem igen hallgattunk szentbeszédeket, most úgy osztjuk be vasárnapjainkat, hogy azt el ne mulasszuk. Háztartási alkalmazottjaink, de még falubeliek is eljönnek azokat meghallgatni, nemcsak ezen a vidéken, de igen sok más vidéki ismerősömnél is, például lutheránus öcsém Fehérmegyei házában is, ő maga is rendesen a katolikus szentbeszédet hallgatja háznépével, de sok más is.»

Kolozsvár (1928 december 21.):

«Bocsásson meg Méltóságod, hogy idejét soraimmal elrabolom. Vasárnap délelőtti szentbeszédét én is hallgattam itt, Kolozsvárt. Azóta valahányszor visszaidéztem szavait, éreztem lélekbe markoló könnyes igazságát. A szentmiséről tértem haza, a lelkemben ott volt még a tömjénes áhítat, s mélységes hatású szónoklata kétszeres ünneppé avatta vasárnapomat. A befejező imát mélyen megindulva könnyezve mondottam el — templom lett a szobából, a mindennapok fojtó közönyéből a tiszta magasságok felé. Valami belső indításnak engedve írok. Valahogyan ki kell fejeznem háláját és köszönetét mindazoknak is, akik e nagy kérdés súlyos igazságával szembe nézni nem mertek. Akik a megígért jövő beszédben már a segítő lélek támogató, testvéri kézszorítását várják.

Küldöm az üdvözletet innen Kolozsvárról — szálljon a közeli havasok hóborította rengetegjén által — vigye a lelkünk köszönő köszöntését Méltóságodhoz.»

A Bácskából írják (1928 március 26.):

«... A tegnapi szentbeszédet hallva nem tudok addig nyugodni, amíg soraimat meg nem írom ... Meggyőzőbb, lélekből lélekhez szóló beszédet, amely oly hatást tett reám és egypár hazátlanra: még nem hallottam. Mások is, én is sokszor azt hisszük, hogy a jó Istennek elég, ha magunkban, otthon, vagy ahogy oly szépen elmondotta, Isten szabad ege alatt fohászaink a jó Istenhez szállnak: elég. Sőt, nálunk, ahol minden 3-ik vasárnapra jut egy-egy magyar nagymise, nem is veheti talán zokon. És sokan azt hittük, Jézus sem kívánja, hogy csupán a templomban elvégzett mise üdvös lelkünknek és kedves Neki, és eddig jóhiszeműleg otthon maradtunk. De most aztán rávilágított az igazságra és megmutatta nekünk, hogy minden szentmisehallgatással Jézushoz a Kálvária-hegyére megyünk és ott Neki felajánlva szenvedéseinket, bajainkat, Vele szenvedünk és Tőle vigaszt, keresztünk továbbviselésére erőt merítünk. Ha csak emberileg mód lesz benne, sohasem fogom a szentmisét egy vasárnap sem elmulasztani! Hiszen úgy lekötnek az élet keserves gondjai, az itt ragadt kisebbség sanyarú kenyere, hogy ha nem ajánlanánk fel szenvedéseinket Neki — Vele a Golgotán, kétségbe kellene esni és eldobni az életet; mint annyi más odaát és itt is teszi.

De nem szabad; mert elesett fiam lelkével s annyi, szívemnek kedves lélekkel akarok találkozni Jézus kegyelméből az ő színe előtt.

A rádión annyi vigaszt, annyi szépet hallunk, hogy bizonyára a leszaggatott végek kedvéért engedte az Isten ezt a nagy csodát, mert a kimondott szónak nincs demarkációs vonala sehol.

Isten legyen velünk! Mély hálával: (aláírás.)

Pozsonyból (1928 április 30.):

Budapest ... Az egyetemi templomi prédikáció kezdődik. Boldog örömmel siettem a rádióhoz. Mit éreztem az egész idő alatt, leírni nem tudom ... csak ennyit: azt hittem, ott a templomban vagyok; a befejező imánál letérdepeltem, a nép ezreivel együtt imádkoztam, néma ajakkal, könnytelt szemekkel néztem az ég felé ... Mit éreztem, amidőn a harang kongását hallottam, leírni azt sem tudom. Ehhez hasonlót érezhet egy olyan gyermek, akit a végzet elszakított az édesanya kebeléről s váratlanul az édesanya megérkezik és távolról kiáltja: Itt vagyok! Hogy vagy édes gyermekem, hogy teltek napjaid? ...»

Temesvárról (1928 május 14.):

«... Kérem, engedje meg, hogy egy asszony hívő lelke repüljön, egy lélek, aki áhítattal, szeretettel szívja magyar nyelven elhangzott szentbeszédeit.

Itt ülök Temesvárott, mint egy rab madár özvegységben, önkereste magányos életemben, — mert másképp itt élni nem tudok és nem is akarok.

Vasár- és ünnepnapokon, amikor itt 11-et üt az óra és «Rádió Budapest» jelt ad — remegve, az előre átélt lelki örömöktől — ülök a rádióhoz és várva-várom lélekzetet visszafojtva, szívem minden kis zugát kitárva az egyetemtéri templom énekkarának szent meló-

díáit — és utána — áhítva-szomjúhozva Főtisztelendő Uram hangját, amely úgy hat lelkemre, fájó szívemre, mint az üdítő tavaszi napsugár, mint egy meleg, puha, szerető kéz leheletszerű simogatása.

Megköszönöm, melegen, szeretettel, hogy sokszor öntudatlanul is megvigasztalta az én lelkemet.

Ezer hála. Ezer köszönet.

Hódolattal vagyok igaz híve: (aláírás.)»

Erdély egyik legszebb fürdőhelyéről (1928 május 16.):

«Főtisztelendőséged bizonyára sok-sok levelet kap mély tiszteletre s hálára hangolt *rádió-hallgatóitól*. Engedje meg, kérem, hogy mint az elcsatolt területek szerény hallgatója jelen soraimmal szintén alkalmatlankodjam.

Itteni rádió-hallgatói mind nagy tisztelői Főtisztelendőségednek s legszíveseöben hallgatják, pedig ők nagyrészt nem katolikusok. T. i. szerény magam el lettem utasítva rádió iránti kérelmemmel, kénytelen vagyok másokhoz menni, kiknek van engedélyük; protestáns s. jegyző, izraelita fürdőigazgató, állatorvos, román isk. igazgató; ezek mind nemcsak élvezettel hallgatják Főtisztelendőségedet, hanem eszmecsere tárgyává teszik, amit hallottak; nem cáfolnak, hanem együttéreznek a hallottakkal. És mikor a babonával kapcsolatosan Méltóságod elmondta, hogy két leánykával találkozott a hídon — s az egyik megjegyezte: nem lesz szerencsénk . . . ezzel kapcsolatban a fürdőigazgató izraelita neje elmondta, hogy milyen választ hallott ő a kérdéses babonás megjegyzésre: Ó, igen, lesz szerencséje, mert a német kozmondás szerint: der Dumme hat immer Glück...»

Erdély egyik nagy városából (1928 június 8.):

«Dacára annak, hogy Kálvin tanai szerint imádjuk az Istent, fenséges gondolatai — melyeket már sokszor alkalmunk volt szívünkbe vésni — maradandó emlékeket ébresztettek bennünk.»

N. N. igazgató és neje, a «Református Nők Szövetségének» elnöke.

Král.-Chlumec (1928 december 30.):

«Méltóságos Uram!

Engedtessék meg nekem, hogy Méltóságodnak a bodrogközi zsidóság nevében a közeledő újév alkalmával tiszta szívemből legőszintébb szerencsekívánataimat fejezzem ki és végtelen hálával megköszönjük a rádió útján hallott szentbeszédeit, amelyeket mi, zsidók is mindnyájan legmélyebb áhítattal hallgatunk és annak szavaitól áthatva hálát adunk a Mindenhatónak, hogy Méltóságodban egy oly ritka jóságos és felebaráti szeretettől áthatott prófétát adott nekünk. Különösen meghatottak bennünket az ötödik parancsolatról hirdetett tanai, amelyet bár mindnyájan ismerünk, de a világi életben nem igen tisztelték, s vajha adná az Ég, hogy a Méltóságod által hirdetett tanok az egész világon oly meggyőzően tiszta szívből hirdetve legyenek.

A bodrogközi zsidóság óhaját tolmácsolom akkor, amidőn arra kérem Méltóságodat, hogy szentbeszédeit rádió útján mennél gyakrabban hallassa, melyeket mi mindenkor a legnagyobb áhítattal fogunk hallgatni.»

Kassa (1929 január 1.):

«Mint prédikációnak buzgó rádiós hallgatója, nem érzem magam idegennek, hiszen szavai hozzám is szólnak, én is a testvére vagyok.

A szívem annyira tele van hálával Méltóságos Uram iránt, hogy nem mulaszthatom el, hogy az évforduló alkalmából meg ne köszönjem azt a sok gyönyörű szentbeszédet, amivel lelkünket gazdagította, s fogadja tőlünk, elszakadt, de utolsó percünkig hű testvérektől, szívből jövő tisztelő szeretetünket.

A december 16-i szentbeszéd az egykéről különösen nagy hatással volt reám. Sajnos, a bemondott folytatását nem közvetítette a rádió.

Itt, az úgynevezett Szlovenszkón, ijesztő méreteket ölt a magyar családok gyermektelensége. Ha ez így folytatódik, ha itt nem lesz magyar, nem valósulhat meg legszebb álmunk.»

Csúz (1929 február 28.):

«Engedje meg, hogy köszönetemet tolmácsoljam az egyházi beszédekért, amiket az 555—6 m hullámhosszon hallunk. A nép egyszerű fiai éppen úgy, mint a kastélyok lakói rajongásszerű ihlettel hallgatják ékes beszédeit valláskülönbség nélkül, a rabbi épúgy, mint a ref. tiszteletes, a hívek s a katolikusok nagy tömege. Egy alkalmat nem mulasztanak el, ha a rádión közvetítik szentbeszédeit. A jó Isten áldása kísérje, hogy a magyar közönségnek még sok lelki vigaszt adhasson!»

Belgrád (1929 március 21.):

«Az egyetemi templomban vasárnapon megtartott szentbeszéde,— amelyet rádió útján volt alkalmam hallani — rendkívüli különös hatással volt reám, ami tulajdonképen okozója annak, hogy sok gondolkodás után bátorkodom soraimmal zaklatni.

A legnagyobb figyelemmel hallgattam meg s fájó érzés fogott el; mert visszaemlékeztetett a mult időkre, amikor még gyermekkoromban iskolásleány idején — zárdában — tanultam a szép magyar nyelvet. S miután azóta mondhatnám ritkaságok közé tartozik, hogy egyáltalán halljam az elragadóan kedves és okos magyar szót, énreám b. beszéde, amelyet olyan jól értettem meg, mélyen lelkemre hatott.

Igaz: én szerb vagyok, de Magyarországon születtem s dacára annak, hogy itt a sors révén már évek óta vagyok, majdnem soha sincs alkalmam senkivel sem eleven szót vezetni, engem mégis csak valami vonz s az egykori magyar baráti szeretet, mely nálam meg volt fészkelve, gondolom, megmaradt, nem volt képes kiűzni semmi körülmény. Azért könnyen érthető, hogy szentbeszéde milyen hatást gyakorolhatott reám. Életnézésével egyetértek és szinte egy szükséges megkönnyebbülést érzek amiatt, hogy ezúton hálámat kimondhassam, mert szavai visszhangoztak a legszebb zenénél.

Végül nemcsak én, hanem férjezett nővéreim és sógoraim, akiknek lehetőség szerint, az Ön eszméit tolmácsoltam, szintén el voltak ragadtatva.

Amennyiben még a magyar nyelvtudásomat bírom, akartam ezt Önhöz juttatni és mindenesetre bocsánatot kérek, ha esetleg ezen levelemmel zavartam.»

A Bácskából (1929 április 15.):

«Hányszor elkezdtem írni, hálás köszönetemet kifejezni azért a nagy gyönyörűségért, ami eltölt akkor, ha hallom beszélni! Ugy rohanok ide=oda, hogy kötelességemet is megtegyem és mégis hall=hassam. Nekünk nincs rádiónk, jobbról=balról van lakásunk mellett; magam főzök, az edédnek is délre meg kell lennie. Rendesen 8½ órai misére megyek el. 9¼=re vége van, egy kis takarítás . . . előkészület és 10 órára már várom a «Jöjj el szent lélek» hangjait; és aztán az ima, az evangélium és felhangzik a beszéd! Mindig valami új oldalról megvilágítva, soha el nem feledhető hasonlatok, emberi gyöngesé=gek, finoman érintett, de el nem kerülhető igazságok; és az a szép tömör mondatszerkezet, ami oly ritkán hallható zengzetes magyar nyelvünkön előadva. Lelkünk kitágul, megrendül, magába issza szavának megrázó igazságát és felemel és remélni kezd a mi kővé kalapált, megkínzott szívünk itt, e szomorú idegenben.

Nagyszombaton nálunk is majdnem ¾7=ig tartott a feltámadás, amelyen részt nem venni, a mi áldott jó esperesünk miatt sem lehetne. Rohantam haza — pár perc a templom, szerencsére, — kalap, kabát, bot, rossz lábaim miatt, fel az emeletre; ott rossz volt a rádió, le az emeletről, haza az uramért, onnan a szomszédba; mint a szélvész . . . és hála jó Istennek, hallhattam aztán a gyönyörű beszédét. Nem fájt a rossz szívem, lábaim, csúfoltak is később ismerőseim. Máskor nehéz az emelet! És nemcsak én, de összes ismerőseim így vagyunk.»

A Felvidékről (1929 április 16.):

«A legmélyebb meghatottsággal és hálával köszönöm meg a vasárnapi szentbeszédét. Hallgattam én évekkel ezelőtt is gyakran az egyetemi templomban, de mióta a Felvidékre mentem férjhez — sajnos — csak a rádión keresztül. De így talán még jobban a szívem=hez szól, odalátok innen, odaképzelem magam a megszokott he=lyemre, a szép oszlopok közé, látom Főtisztelendő Urat a klasszikus szószéken, ami egyben szent emlék is, hisz hány lelkigyakorlatot hallgattam ott végig? Magam vagyok, lehajtom a fejem, engedje meg, hogy ezt az érzést megköszönjem. Hogy mit jelent ez itt nekünk, vagy jobban mondva nekem, mert minden idegszálammal a régi környezetem után vágyódom, nem tudom elmondani. Főtisztelendő úr mindegyik beszéde egy olyan plusz, hogy segít és biztat s ezt a szívem egész melegével köszönöm.

A napokban egy látogatást tettem délfelé egy nagy falusi gazdaság=ban, ahol a régi világból való magyar úriasszony éppen kint volt az udvaron, s vagy 8—10 cselédnek adott utasításokat, de 12 óra előtt 5 perccel mindennap bejött, s az egyetem templomi harangszó mellett mondja el az Úrangyalát.»

Komárom (1929 május 4.):

«Kegyes elnézését kérem, hogy ismeretlenül, mint a rádió egyik lelkes hallgatója, tollat ragadok, hogy megköszönjem én is a sok névtelennel azt az igazi lelki gyönyört, amit beszédeivel áraszt lelkünkre. Gyenge szavam nem tud mást mondani, mint azt a buzgó fohászt, hogy az édes Jézus árassza el lelkét már itt a földön is a mennyei boldogsággal.»

A Délvidékről (1929 április 22.):

«Mi, az elszakított területeken élő magyarok, végtelenül boldogok vagyunk akkor, mikor a rádió útján összedobban szívünk az otthoni testvéreinkkel; boldogsággal tölt el minden jó hír onnan hazulról, de egyik boldogságunk és örömünk forrása Főtisztelendőséged szentbeszédei, úgy, hogy el nem mulasztottam eddig egyetlen beszédjét is, hogy végig ne élveztem volna.

Szíve-lelkem melegével köszöntöm, üdvözlöm családom nevében, a magam nevében s minden rendű, rangú és vallású magyar nevében és köszöntjük azokat az élvezetes, boldog órákat, melyekkel megszomjúhozott lelkünket a hit, remény és szeretet virágaival, prédikációjával megenyhítette.

Családom vegyesházasság alapján keletkezett; leányom hitbuzgó katolikus, én és fiaim reformátusok vagyunk, de nem tudtam megtagadni magamtól azt az élvezetet, hogy ki ne fejezzem igaz tiszteletünket, hálánkat, nagyrabecsülésünket Főtisztelendőséged előtt . . .»

Beregszász (1929 május 3.):

«Mint rádiótulajdonos, örömrepesve várom a rádió-műsor heti jelentését, mikorra fogja jelezni Méltóságodnak a budapesti egyetemi templomban elmondandó szentbeszédjét.

Mondhatom, hogy Méltóságod minden egyes szentbeszédje oly mély hatással volt reám, hogy társaságom minden egyes tagjának felhívtam a figyelmét arra, hogy ha csak tehetik, szerezzenek alkalmat, hogy Méltóságod szentbeszédjeit akár szóval hallgassák meg, akár szövegét írásban szerezzék meg.»

A felvidékről (1929 május 31.):

«Multkor egy autó-garageban volt dolgom. Zsidó tulajdonosa mondta, mily érdeklődéssel hallgatja rádión szentbeszédeit; édesanyja pedig — szintén zsidónő — ugyanekkor főzni kénytelen. Hogy főzés közben se mulassza el a prédikáció szavait, a halló-kagylókkal fülén főz, mialatt kegyed prédikál. Az itteni neolog rabbit pedig multkor egy ismerősöm szintén úgy találta, hogy az Ön beszédét hallgatta rádión.»

Male-Vičapy (1931 március 18.):

«Meg kell, hogy köszönjem azt a felemelő boldog érzést, melyet magasszárnyalású, igazán az ember szívéhez férkőző, s magával ragadó beszédei keltenek bennem; nem hiszi, milyen lelki vigasz ez számunkra, kik Szlovenszkó egy egészen eldugott kis falucskájában, — félóránnyira a szomszéd község templomától, oly messze esünk minden kultúrától — és ha néhanapján szentmisét hallgatunk is, prédikációt soha; mert szlovákul nem tudok annyira, hogy azt megértsem és ha meg is érteném, — itt csak a nép nyelvén beszélnek.

Hisz hallottam én már életemben híres szónokokat, de azt, hogy a magas niveau mellett ennyire közvetlen legyen a beszéd, még nem tapasztaltam.

Ez olyan, mintha együtt beszélgetnénk — s a mellett az a páratlan tudás, bölcseség, műveltség csillámlik a felszínen. De még valami, a nagy, nagy jóság, megértés, szánalom a mi gyarló, emberi

hibáinkkal szemben, s valahányszor vasárnap becsukom a rádiót s felkelek a kanapém sarkából, valahogy mindig egy kissé jobb ember lettem.

Ezeket el kellett mondanom, még arra a rizikóra is, hogy az Apát úr rezignáltan sóhajt fel: «Ismét egy levél, amelyet el kell olvasnom.»

Kolozsvár (1933 június hó):

«A vasárnapi utolsó rádiós prédikáció elhangzása után lelkünk régi vágyát teljesítjük, amidőn kérjük, fogadja jó szívvel a határontúli magyar katolikus nők őszinte köszönetét és háláját mindazon léleknemesítő, vigasztaló, megértő szavaiért, melyekkel ez év tartalma alatt értékes beszédeiben minket a rádión keresztül elhalmozott; lelkünket felemelte, akaratunkat jó vágányra terelte és megvilágosította elménket, hogy az emberi lélek egyetlen lehető állapota az Istenhez való ragaszkodás, ez valahogy kibékít az élettel, a halállal és minden céltalansággal.

Kísérje áldásos munkás útján továbbra is a jó Istenhez küldött imánk: tartsa önt meg nekünk, hogy legyen aki türelmet, bátorítást öntsön sokszor csüggedő szívünkbe.

Gr. Bethlen Györgyné, Gyárfás Lászlóné, dr. Seheitz Vilmosné, Özv. dr. Balogh Endréné, Vályi Gáborné, Hirschfeld Clanilly, Balogh Ignácné, Balázs Jánosné, dr. Borbély Sándorné, Socolné, Kornpánekné, dr. Rózsa Józsefné, Zsiray Kálmánné, Amirás Irén, Özv. Timár Ödönné, dr. Bartunek Gyuláné, Dizmatsek Józsefné, Márton Istvánné, Künnle Ilus, Neugebauer Elekné, Gondhárdt Leopoldin, dr. Lórencz Béláné, Lendvay Emilné, dr. Leitz Józsefné, Brutsi Lászlóné, dr. Szentkirályi Ákosné, Lendvay Mária Magdolna.»

Ţipar (1930 január 20.):

«Én vagyok egyike a legbuzgóbb hallgatóinak. Csak látná Méltóságos Uram azt a lázas sietséget és kapkodást (biztosan megmosolyogná), hogy háziasszonyi kötelességemnek is eleget tegyek és az ebédem a mi időszámításunk szerint 11 órára kész legyen, hogy zavartalanul hallgathassam. Nem akarom magam dicsérni és elbizakodottá lenni, de amióta hallgatom Méltóságodat, sokkal jobb tudok lenni, vagyis jobban mondva nem esik nehezemre jónak lenni. A régi bűneimről leszokni, a jó Istent mélyebben szeretni, embertársaimhoz kedves és elnéző lenni és önmegtagadással élni. Ha lelkiismeretem szerint valami nem helyes cselekedetet akarok elkövetni, mindjárt eszembe jutnak szavai és rögtön másképcselekszem. És nem csak mi, katolikusok, hanem a másvallásúak is.»

Braşov (1933 június 15.):

«Az egyetemi évet bezáró utolsó beszéd alkalmával nem mulaszthatom el, hogy az egész éven át elhangzott beszédekért, melyeknek mindvégig buzgó hallgatója voltam, igaz szívből köszönetet ne mondjak. Köszönöm a vigasztaló és bátorító szavakat, melyek mindig új erőt öntöttek már-már elcsüggedő lelkembe, s melyek könnyebbé tették gondterhes életemet is. Arra kérem Önt, ne feledkezzék meg néha az egyetemi templom oltára előtt értem és hozzám-

tartozóimért is imádkozni, abban a templomban, ahol két évvel ezelőtt én is imádkozhattam és amely templomnak harangszava legkedvesebb rádiózeném.»

Slovensko (1935 március 30.):

«Innen a távolból fordulok Főtisztelendőségedhez, mindjárt az elején bocsánatkéréssel, hogy idejét rabolni merem, de vasárnap tartott beszédei annyira meghatottak s oly bizalmat érzek iránta, hogy meggyőződésem az, miszerint soraim iránt türelemmel tetszik lenni.

Sokan vagyunk itt, akik boldogan hallgatjuk buzdító, lelkesítő sorait. Mennyire irígyeljük azokat, akik személyesen hallhatják! Könnyebb tán odaát jó katolikusnak és magyarnak lenni s azok, akik ott ülnek vasárnaponként a templomban, el sem tudják képzelni, hányan könnyeznek ugyancsak a szentbeszéd hatása alatt ismeretlen s tán elfelejtett, kicsiny helyeken. Nekünk többet jelent ez a szó, nekünk ez igazi pusztai beszéd, mert hitéletünket, tekintve igazán pusztaságban elhagyatva bolyongunk. Mi itt születettek, akik szeretjük ugyan ezt a hegyes-völgyes kis hazánkat, de magyar nevelést, gondolkozást s érzést kapva, magyarul gondolkodunk. A nyelvet jól birom, tehát nem az az akadály, megért a fülem minden szót, csak a szívem nem érti. Ha reggel eléneklem magamnak: «Szűz Mária, hazánk reménye,» jobban melegszik át a szívem, mintha a legékesebb egyházi zenét hallanám.

Gyermekkoromtól egyebet sem hallottam, mint hogy két szót jegyezzek meg: vallás és haza. Ez a kettő gyermekkortól az érett korig eggyé nőtt. S ha már az egyik elveszett, a másiknak: a nagy mély vallásosságnak nem szabad elpusztulnia.

Ezért az elhagyottságban, pusztában hangzó szó Főtisztelendő úr vasárnapi szentbeszéde. Az ott felosztott kenyerekből nekünk is jut, — és ilyenkor érezzük, hogy mi is valahová tartozunk.

Aztán még valami. Sokszor felháborodunk az odaátról jövő szépirodalmi lapok léha tónusán s még léhább illusztrációin. Önök, akiknek oly nagy befolyásuk van híveikre, hiszen Magyarországon a hitélet igen intenzív, nem tudják a közönséget befolyásolni, hogy ilyen erkölcssértő s tartalmú és illusztrációjú lapokat bojkott alá vessen a jóízlésű közönség?...»

Slovensko (1935 április 1.):

«Engedje meg, hogy azt a határozati javaslatot, melyet a csehszlovák minisztertanácsnak a házasságok kötéséről és a női erkölcs megvédéséért beküldtem, — megküldhessem azzal a szerény megjegyzéssel:

A javaslat elkészítése előtt egy katolikus gyárossal a házasság felbonthatatlanságáról beszélgettünk s ő kijelentette, hogy nem osztja az én felbonthatatlanságról vallott jogi, erkölcsi nézeteimet.

Ennek eredménye volt az, hogy a javaslatot kidolgoztam és azt a minisztertanácsnak beküldöttem, mint pártonkívüli, — hogy ezzel a kérdés a minisztertanácshoz kerüljön, mégpedig határozati javaslati, tehát tárgyalásra tett konkrét alakban.

A mai napon nevezett gyárossal újra összetalálkoztam, és már messziről, szinte lelki megnyugvást mutatva, újságolta nekem, hogy

Főtisztelendő Tanár úr milyen szép két előadást tartott.[1] az «én témámról», amit Ő említett, úgy hogy Őt Főtisztelendő Tanár úr tanítása máris meggyőzte és alig várja már az újabb beszédet. És nekem is nagyon ajánlotta.

A nevezett úrral való második találkozásomban az isteni gondviselésnek intézkedését látom; ezért mint lelkiatyával is közlöm ezt a megtérését. Azt hiszem, örömet fogok okozni egy Isten öregebb gyermekének megtérítésével.»

Csonka-Magyarországról.

Székesfehérvár (1928 február 13.):

«Minden vasárnap délelőtt legnagyobb élvezettel hallgatom rádión keresztül a budapesti egyházak istentiszteleteit, így többízben hallgattam meg Méltóságod szentbeszédeit is, melyek annyira szívbemarkolók, hogy ezek még a leghitetlenebb ember szívét is magával ragadják.

Bocsánatot kérek Méltóságodtól azért a bátorságért, hogy mint izr. vallású bádogos- és szerelőmester, aki a világháborút végigküzdöttem és közben egy haslövést is kaptam, nem mulaszthatom el, hogy Méltóságodat ezen pár sorommal fel ne keressem.»

Budapest (1928 december):

«Engedje meg, hogy ismeretlenül is szeretettel üdvözöljem s kérjem a Mindenhatót: soká, nagyon sokáig éltesse, hogy szava sok ezer és ezer keresztény magyar anya szívében hasonló talajra találjon.

A sorozatos beszédek kapcsán jegyzeteket készítek s azokat szent ereklyeként őrzöm kisleányom részére, ki jelenleg tizenötéves s egyik budai leánynevelő intézet növendéke; ha majd egyszer kilép az élet küzdőterére s az élet koszorújához szükséges virágszirmokat e jegyzetekből szedegeti, boldoggá lesz s kárpótolva a csapásért, mely érte: édesapja olasz földön hősi halált halt.»

A Balaton mellől (1928 december 16.):

«Főtisztelendő és Méltóságos dr. Tóth Tihamér c. Apát és Egyetemi Tanár Úrnak, Igaz Magyar Papnak!

Először is bocsánatot kérek, ha talán nem helyesen címeztem volna Önnek jelen levelemet. Nem tudom a biztos címét, de pótolni vélem mulasztásomat, mikor a lelkem által diktált s e szerint legméltóbb címet is adom Önnek, Főtisztelendő Uram, amikor azt állítom, hogy Ön Igaz Magyar Pap. Ne vegye kérem, tolakodásnak, de nem tudom elhallgatni az Ön, a budapesti egyetemi templomban elmondott mai szentbeszédét, melyet a rádión családommal együtt végighallgattam, lelkemet megillető nagy erejében olyannak, minden hízelgés nélkül, ki ne emeljek, mely az én hazafiasan érző lelkemet megragadta és fölemelte, amely más felekezetű létemre is kényszerít, hogy legőszintébb hódolatomat Ön iránt nyilvánítsam.

Bátor vagyok arra kérni Önt, hogy ezt a kitűnő szentbeszédet

[1] A XII. kötet IX. és X. beszéde.

sokszorosíttatni méltóztassék, hogy az megtalálható legyen bármikor, méltóztassék nyomdailag megörökíttetni, mert méltó arra, hogy így is az egész magyar hazában elterjedjen.

Én magam rögtön a megjelenéskor 100 példányra fizetek elő és szétküldöm olyan helyekre, ahol hatásukra számítok. Magas műveltségű és legegyszerűbb emberek egyaránt tanulhatnak belőle. Kár volna ezt az erős fényű fáklyát egyszeri lobogása után, használaton kívül, félretenni!

Én negyvennégy esztendeig voltam, mint ref. tanító, a gyermekek lelkiéletének szerény építőmunkása és elhiheti, hogy megértem a kiáltó szót, melyet szeretnék minden érdekelt lélek füleibe továbbítani.»

Budapest (1928 december 16.):

«Keresztény katolikus lelkemben mélyen megrendülve hallgattam Méltóságodnak mai magasröptű, s az élet nyomorúságát oly igazán visszatükröző prédikációját. Keresztényi alázattal és bűnbánattal kérek bocsánatot és feloldozást, hogy azzal a rettenetes gondolattal tértem be a szentbeszéd meghallgatására, hogy ez életben ez lesz az utolsó hallgatásom: véget vetek a magam s családom életének, mely élet az utóbbi tíz évben mást, mint gyászt, szenvedést, s keserű nyomorúságot nem hozott. Méltóságod jóságos, igazságos szavainak köszönhetem, hogy e pillanatban nem a legfőbb Itélőbíró előtt állva adok számot rettentő bűnömről. Hálával mondok köszönetet az Egek Urának, hogy papjának néhány szava elég volt, hogy a felbillent lelkiegyensúly ismét visszatérjen.»

Esztergom m. (1928 december 17.):

«Bocsánatot kérek, mint ismeretlen, hogy soraimmal bátor vagyok alkalmatlankodni, de a tegnapi szentbeszéde ad nekem bátorságot erre; nagy lelki gyönyörűséggel végighallgattuk. Én nyug. református lelkész neje vagyok, már két év óta élvezzük a rádiót és mindenkor nagy élvezettel hallgatjuk Főtisztelendő Úr szentbeszédeit.

Különösen a tegnapi olyan lélekemelő volt, hogy nehezen várjuk folytatását, bárcsak minden magyar asszony végighallgatta volna úgy, mint én is, férjem és leányom is.

Engedje meg a jó Isten, hogy még nagyon sokszor adhasson Főtisztelendő úr ilyen erkölcsi prédikációt a magyar asszonyoknak, mert fájdalom, nagyon is megérdemlik.

Én is egy nagy családú édesanya vagyok, 11 gyermekem volt, de fájdalom, négy még kicsiny korában meghalt. Hat fiam és egy leányom, nincs nálamnál boldogabb anya, mert olyan áldott jólelkű gyermekeim vannak, hogy nem cserélnék senki nagy vagyonú családtalan asszonnyal.

Akinek gyermeke nincs, szíve sincs: nem tudja, mi a szeretet. Már van tíz unokám, négy nős fiam.

Még egyszer bocsánatot kérek, hogy soraimmal alkalmatlankodom, de nekem nagy lelki megnyugvás, hogy igaz érzelmeimet e sorokban nyilváníthattam.»

Pest m. (1928 december 18.):

«Egy esetet bátorkodom megemlíteni, ami szorosan összefügg a ma hallott, felejthetetlen szentbeszéddel. Egyik helyen voltunk

nemrég vizitelni kis fiammal együtt. Egy autóvállalat vezérigazgatójánál. Nagyobb társaság volt náluk, likőrt, narancsszeletet adtak elénk. A drága kutyák Gerbeaudstanicliből kaptak bonbonokat. Egyszer látom, hogy az egyik helyes kis állat nyalogatja a kis fiam kezét, amin a társaság jól mulatott. Én ijedten elkaptam a kis kezét és igyekeztem a fürdőszoba felé, hogy megmossam, ezzel a házi-asszonyt s a többi «moderneket» annyira megsértettem, hogy alig bírtak szóhoz jutni, ilyeneket hallottam: hiszen ezek szalonkutyák, szalonban születtek, itt élnek! Éppen csak hogy azt nem mondták, hogy egy ilyen szegény gyerek büszke lehet a szalonkutya nyaldosására. Ezek nyolc szobás lakásban laknak, nagy nyugdíjat, magas lakbért, horribilis fizetést élveznek, — és mi egy képeskönyvet, egy kis sapkát vagy cipőt nem tudtunk karácsonyra venni!

Főtisztelendő úr beszédét — ha csak lehet — meg fogom hallgatni mindig, oly jól estek ma is drága szavai, én ugyanis eddig az utóbbi időben mindig olyanokat hallottam, hogy ma már intelligens ember nem rajong a gyerekért, sőt... és Főtisztelendő úr szavai az én elvemet és hitemet erősítették meg: a gyermek Isten legnagyobb áldása, s minden szenvedést elfeledtet egy-egy mosoly az ártatlan kis ajkakról.

Mégegyszer kérem, tessék megbocsátani azért, hogy ilyen nagyon hosszú levélben köszönöm meg azt a nagy vigaszt, amit a ma hallott szent szavak lelkembe csepegtettek. Sajnos, én nem részesülhetek a gyónás szentségében, mert protestáns vagyok.»

Sárospatak (1928 december 18.):

«Mint egyházi beszédeinek egyik állandó rádió-hallgatója, engedje meg, hogy elsősorban általában mondjak köszönetet azokért a szellemi javakért, melyekben engemet részesíteni szokott. Ezen kívül különösen köszönetemet fejezem ki azért a szép, tartalmas, minden vonatkozásában statisztikai adatokkal alátámasztott beszédéért, melynek első részét f. évi december hó 16-án igazi apostoli ihlettel méltóztatott elmondani. Ezt a beszédet, melyet mint az éltető levegőt, mindenkinek rendelkezésére kellene bocsátani, igazi lelki élvezettel hallgattam. Ezt a minden vonatkozásban fontos társadalmi kérdést ilyen meggyőzően fejtegetni eddig még sem nem hallottam, sem nem olvastam. Éppen ezért engedtessék meg nekem, hogy Méltóságos Uram előtt ennek teljes elismerésem mellett kifejezést adjak. Nagy érdeklődéssel várom a szentbeszéd második részének az előadását. Arra kérem Méltóságos Uramat, hogy amennyiben egyházi beszéde valamelyes formában nyomtatásban megjelennék, azt címemre megküldeni kegyeskedjék.

A felvetett kérdésre vonatkozólag Méltóságoddal teljesen egyet értek, mert ez nemcsak nagy nemzeti «morális», de egyben igen nagy jelentőségű nemzetgazdaságtani és pénzügyi kérdés is. Pogány-korszakban élünk, mert fájdalom, de úgy van, hogy Hazánkban a gyermekekre még kisebb súlyt fektetnek, mint az állatokra. Ez kifejezésre jut a törvényekben és kormányintézkedésekben is, nemcsak abban, hogy az állattartására többet ad az állam, mint amennyit kitesz az az összeg, melyet «családi pótlék» címen tisztviselőinek ad. A család semmiféle támogatásban az állam részéről nem részesül, pedig a nagy család minden vonatkozásában rendkívül nagy kincse, értékek forrása az államnak, nemzetnek. A nagy család csak «fo-

gyasztási adókban» is öntudatlanul nagyobb összeggel járul az állam fenntartásához, mint egy nagy birtok, nem szólva azokról a nagy erkölcsi, és nemzeti értékekről, melyeket Méltóságos Uram olyan szépen és meggyőzően fejtett ki. Hol lennénk csak tíz év mulva, ha az állam törvényben kimondaná, hogy «*egyenlő feltételek*» mellett minden állásra előnyben részesülnek azok, akik nagyobb családdal, több gyermekkel vannak megáldva. Milyen szép, felemelő volna, ha a gyermekek protezsálnák, támogatnák a családfentartót az előhaladásban, a boldogulásban!

A mai viszonyok között elszomorodott szívvel nézem a régi anyáknak porbahullását, az erkölcsi és világi törvényeknek lábbal tiprását s azt, hogy a keresztényi elvek nagyon keveseknél irányító erők.

Én református ember vagyok, de szeretettel hallgatom az Úr szolgáját és teljes elismeréssel vagyok fel nem becsülhető munkásságuk iránt.»

Rákoshegy (1928 december 19.):

«A rádió csodás találmánya régen szerzett nekem olyan felemelő érzést, mint amidőn Főtisztelendő Apát Úrnak igaz papi lélekből fakadó vasárnapi szentbeszédét közvetítette. Szeretném az én alázatos hódoló tiszteletemet kifejezni szerény soraimmal. Mint tanító, a gyermekneveléssel foglalkozom. Látom, tudom, érzem, mennyire szükség lenne azt a szentbeszédet élőszóval, nyomtatásban, hírlapokban, könyvekben a mai modern fiatal nők kezébe és lelkébe adni, hogy hallja, olvassa mindaddig, amíg lelkének kőszikla kérge föllenged.»

Dunakeszi (1929 január 13.):

«Engednem kell egy belső kényszernek, mely minden szentbeszéd alkalmával már tavaly is megérlelte bennem az elhatározást, hogy elragadtatásomnak, hálámnak, nagyrabecsülésemnek és köszönetemnek ilyetén kifejezést adok. Hálás szívünk mélyéből csupán három szó tör utat magának s száll fel az Úr trónjáig: Isten fizesse meg!

A mi vágyunk, hogy bár legalább minden vasárnap hallhatnók Méltóságodat, mert eggyé forrt a lelkünk az ismeretlenség és távolság dacára is.»

Somogy m. (1929 január 16.):

«Somogy vármegyének délnyugati részén lévő Nemesléd községben, a róm. katolikus olvasókörben egy évvel ezelőtt felállított rádión át hallgatom vasárnaponként prédikációit,

Valahányszor hallom, mindig mélyebben és mélyebben gyökeredzik meg lelkemben, hogy milyen gyönyörű szép a mi vallásunk!

Községünkben két felekezet van, számszerint 1100 róm. kat., 460 ref. vallású. Utóbbiaknak helyben van lelkészi hivataluk, nekünk azonban nincsen s így mi szétszórva élünk.»

Rákosszentmihály (1929 február 24.):

«Fogadja őszinte köszönetét egy öt fiúval megáldott családapának, aki rettenetesen fél az elkövetkezendő, de el nem maradható kortól, amikor fiaim ifjakká lesznek és kénytelenek látni a mai esztelen divatot és annak erkölcstelenségeit.

Főtisztelendő Uram! Vasárnapi szentbeszédjét nagy örömmel hallgattuk ágyban fekvő beteg feleségemmel; bátor hangjával a «Divat» kényes «nebántsvirág»-ját a megérdemelt helyére állította, amely a mai esztelenségében egyenesen a vademberek öltözetét vette át és féktelenségében a katolikus magyar családokat alapjukban rendíti meg. Nem tudom oly lelkes hangon leírni érzelmeimet, melyeket Főtisztelendő Uram beszédje alatt éreztem; legyen meggyőződve arról, hogy velem együtt még nagyon sokan botránkozunk a mai «Divat» erkölcsrontó hatalmán és egyszerű szerény hatáskörünkben igyekszünk menteni, ami menthető. Főtisztelendő Uram beszédét egyenesen felijedésnek kellene minden katolikusnak vennie; utolsó órában tisztánlátásra serkent bennünket. Kérem Főtisztelendő Uramat, hogy még sokszor tanítson bennünket meggyőző érveivel és útmutatásainak helyességével.

Főtisztelendő Uram! Igérem, hogy fiaim épúgy, mint én és feleségem nemes táborához fogunk tartozni, vegye szerény írásom úgy, mint megnyilatkozását a nép egy egyszerű fiának, aki nem akar más lenni: mint jó katolikus és jó magyar.»

Budapest (1929 február 24.):

«Fogadja szívből fakadó köszönetem mai mélyreható, nagyszerű, nagyértékű prédikációjáért, amelyet oly szerencsés voltam — sajnos csak telefonhírmondón keresztül — végighallgatni. Hol könnyekkel, hol hangosan helyeselve, bólogatva, teljes meghatottsággal és odaadással hallgattam a szentbeszédet, mely hivatva van igaz ösvényre téríteni a tévutakon járó, bűnös emberiséget. Hány embernek a szívéből szólott ez a beszéd, de ugyanakkor mennyi rossz úton járónak okozhatott lelkiismeretfurdalást, esetleg bosszúságot, hogy a templomban is leleplezik az esztelenséget, ízléstelenséget, rosszaságot, amiben sajnos: igen sokan élik világukat! Én is elég fiatal vagyok még, de mégis érthetetlen előttem, hogy nagyanyáink és anyáink tisztaságának régi varázsa így elmosódott, felháborító, erkölcstelen tobzódás uralkodik, néha a legjobb körökben!

Nagyon erős küzdelemre van itt szükség. Sok-sok ilyen kiváló, időszerű, megrázó szentbeszéd elmondásához adjon a jó Isten erőt Méltóságodnak és teremjen áldás, javulás intelmei nyomán.»

Kisfástanya (1929 február 24.):

«Ellenállhatatlan kényszer hajt, hogy Méltóságodnak írjak.

Egész télen hallgattam Méltóságod rádión közvetített szentbeszédeit. Már a szilveszteri szentbeszéd után alig tudtam megállani, hogy köszönőlevelemet el nem küldtem. Mai szentbeszéde után nem tudok ellenállani, hogy meg ne köszönjem Méltóságodnak azt a mérhetetlen lelki táplálékot és vigaszt, mellyel szentbeszédeiben, azt hiszem igen sok magamfajta embert elhalmoz.

Csak arra kérem Méltóságodat, hogy hatna oda a rádió vezetőségénél, hogy szentbeszédei az eddigieknél sűrűbben közvetíttessenek.»

Balatonkenese (1929 február 25.):

«Bocsásson meg nekem, hogy írok Önnek és kérem, ne tartson tolakodónak.

Most tettem le a hallgatót. Hallgattam Önt. Itt messze, a balaton-kenesei szanatóriumban. És szárnyal a lelkem az Ön szívből jövő, szívhez szóló szavaival.

Szeretnék Önnek valami keveset leírni abból a szép érzésből, amit az Ön mély, nagyértékű beszéde váltott ki belőlem, a lelkemből.

Az én vallásom más, mint az Öné. És mégis annyira Önnel tudok érezni, mintha az Ön igaz hívei közé tartoznék.

Köszönetet mondok Önnek azért a gyönyörűséges, szép beszéd-éért.

De nem csak a magam nevében, hanem a szanatórium összes betegei, de különösen a kis lakótársnőm nevében, kivel együtt hallgattuk. Várjuk . . . várjuk igaz szeretettel, a jövő vasárnapot.»

Vértesszőllős (1929 március 8.):

«Engedje meg, hogy családom nevében hálás köszönettel nyugtázzam az eddigi, de különösen a mult hó 24-iki szentbeszédét, melyet családommal a rádión hallgattam, mikor a kis miséről hazatértem. Ha azok iránt, akik anyagi jólétünk előmozdítására munkálkodnak, hálás elismeréssel kell adóznunk, mennyivel inkább kell, hogy hálával lángoljon föl szívünk az iránt, ki nem mulandó javakat nyujt, hanem gyöngéd figyelemmel és szeretettel vezeti lépteinket az üdv forrásaihoz. Fogadja áradozó köszönetem lankadatlan buzgalmáért, mellyel gyönge lépteinket támogatva, bennünket az égi haza felé vezet. Az, kinek szeretetét annyi gonddal törekszik szívünkbe csepegtetni, szeresse Önt és jutalmazza meg fáradozásait.»

Budapest (1929 március 15.):

«Mint 9 év óta ágyban fekvő súlyos beteg, kérem főtisztelendő Atyát, tegye lehetővé és eszközölje ki illetékes helyen, hogy a vasárnapi szentbeszédei — a tízparancsolatról szóló elmélkedései — a rádión sorozatosan, megszakítás nélkül közvetíttessenek. Dacára gyakori rosszullétemnek, ezen elmélkedései meghallgatását soha el nem mulasztom, mert azok tanulságos volta és az azokban hangoztatott isteni igazságok kimondhatatlan lelki békével árasztják el lelkem.

Kérésem indokolására szolgáljon az a tény, hogy ez nem egyedül az én óhajom, hanem óhaja a mai Csonkaországban és még annak határain túl élő minden egyes buzgó katolikus magyar testvérnek is!»

Dunaföldvár (1929 március 17.):

«Jóságos Atyám!

Hatalmas lelkének harangzúgását esetről-esetre hallgatva új gerincet kap az én gyarló lelkem. Ezúton mondok gyermeki hálát kegyes beszédeiért és most arra kérem egy egész sereg katolikus asszony-társammal, hogy hasson oda Főtisztelendő úr, hogy a következő szentbeszédét, «Az oltártól a sírig» mi vidékiek is hallgathassuk a rádió segítségével.

Sajnos, az V. parancsolat teljes sorozatát nem közvetítette a rádió, pedig minden egyes elveszített szentbeszédével egy-egy kincset rabolt el tőlünk ez az intézkedés.»

Budapest (1929 március 18.):

«Lelkem mélyéig megrendített tegnapi felejthetetlen prédikációjával. Sajnos, nem részesülhettem abban a szerencsében, hogy személyesen hallgassam végig, mivel egész télen az influenzával küzködve újra szobafogságom van, és a rádiónak köszönhetem ezt az örömet, a lelkemnek szóló nagy gyönyörűséget Méltóságodnak minden beszédét bele kellene kapcsolni a világ összes rádióiba; nem azért, hogy nekem és ezreknek, százezreknek szíve szerint beszél, tüzel, lelkesít, gúnyol, vigasztal, tanít és a jóságos Ég tudná, mennyi érzést hoz ki a lelkünkből; hanem igenis azért, hogy felébredjenek a többiek is... Valahogy, úgy kellene intézni, hogy minden tanítást, szép és nagyszerű oktatásait mindig hallhassa Budapest és Csonka-Magyarországon — de azon túl is. Várom azokat a gyönyörű, igaz szónoklatokat, amelyeknek hatása alatt én akármikor örömmel és boldogan hagynám itt e szenvedésekkel, bűnnel és bánattal teli földi életet.»

Somogy m. (1929 március 28.):

«Hochgeehrter Herr Hochwürden!

Vielen innigen Dank und ein tausendfaches «Vergelts'gott» für die unvergesslichen, erbaulichen Worte anlässlich Ihrer Radio-Predigten. Noch nie im Leben haben wir so schöne Predigten, wirklich aus dem Leben geschöpfte Worte, gehört. Oh! möchten sie nur manchen jungen Leuten zu Herzen gehen!

Mit groszer Sehnsucht erwarten wir immer diese schönen Predigten von Hochwürden, wenn selbe in Radioprogramm gekündigt sind.

Wir wohnen am Lande, und haben alle sonntäglich eine hl. Messe, früh v. 8—9 Uhr wenn wir nach Hause kommen, freuen wir uns recht von Herzen auf die schönen Predigten von Herrn Hochwürden, wozu dann alle meine Bekannten sich einfinden.

Mit doppelt groszer Ehrfurcht und Andacht hören wir diese schöne Predigten von Euer Hochwürden, indem wir hier keine ausgesprochene Kirche haben, nur in der herrschaftl. Schule ein Herz Jesu Altar. Die Gemeinde ist absolute reformatisch. Nur die herrschaftl. Beamten und Arbeiter sind katholisch.»

Szirák (1929 április 3.):

«... Ha a rádió vezetősége tudná, hogy micsoda lelki öröm nekünk, vidékieknek, ha Méltóságod szentbeszédeit hallhatjuk s mennyi lelki megnyugvást nyerünk egy-egy szentbeszéd után, nem közvetítené olyan ritkán.

Mi, szirákiak, százszorosan vágyódunk, vajha minden vasárnap hallhatnánk oktatásait; kik havonta csak egyszer hallgathatunk szentmisét. A plébániától 8 km-re lakunk, kis leányegyház, 600 lélekkel, 1400 evangélikus közt!»

Komádi (1929 április 4.):

«Többízben hallottam ugyanis már szentbeszédeit a rádióban. És különösen március 30. Nagyszombat este, amit hallottam, szerény családommal együtt, és ez hogy milyen hatást tett reánk — és én

merem vélni, hogy még sok=sok más ezer hallgatóra is — szavak= ban, hogy kifejezzem, erre én képtelen vagyok. Én, bár református ember vagyok, mégis mindig nagy szeretettel hallgatom szentbeszé= deit. És most nem tudom elmulasztani, hogy ezen nagy ünnepünk előestéjén tett szép ájtatosságért hálás köszönetet ne mondjak. Fogadja, Nagytisztelendő Úr, ezúton tőlem, egyszerű falusi ember= től, hálás köszönetem nyilvánítását. A jó Isten áldja meg minden javával, egészséggel és hosszú élettel, hogy még sok ezrek előtt mutathassa sokáig az örök fényesség és a tökéletesség felé vezető utat.

Nagytisztelendő Uram! Jelen soraimat ne méltóztassék tőlem olyan értelemben venni, mintha én elb.rálni tudnám, vagy akarnám jóságát, nagyságát és tudását, ezt én nem is akarom, hiszen én nagyon sokkal gyengébb, kisebb, tehetségtelenebb vagyok annál, mintsem hogy ilyenre képes lennék. Én csak azt mondottam, amit az én egyszerű emberi szívem diktált.»

Nyiregyháza (1929 április 8.):

«Virágvasárnapot megelőző vasárnap, a rám nézve szerencsés véletlen folytán, rádión hallottam Méltóságod szentbeszédét, ami annyira a szívemhez szólt. Igyekezem magamba szívni a kiáradó tiszta világnézetet és igyekezem könnyen a kétségbeesésbe zuhanó természetem ellensúlyozni keresztény hittel.

De Istenem, ember vagyok, és a földi életben nem tudom tekin= tetem csupán az ég felé emelni és a földre is nézek — a földön pedig olyan kevés ami szép. Az emberek a legtöbbször bántón hatnak rám, nem mintha jobb lennék, mint ők, de mert még nem látom, hogy Méltóságod erkölcsi eszméi hatnák át őket, illetve hatnának át engem is.

Kérem az Istent, hogy Méltóságod tanításai folytán a gondolat hassa át az emberek lelkeit és kérem Méltóságodat, imádkozzék értem, hogy ne csak leírjak gondolatokat, hanem azokat éljem is és hogy teljesüljön vágyam: jöjjön egy keresztény megújhodás és ne csak hirdessük, de éljük Krisztus tanait.»

Budapest 1929 április 14. (vakírással írt levél):

«Méltóságos Uram!

Furcsa tollamat a mai szentbeszéd hatása alatt veszem a kezembe. Úgyszólván minden gondolkodás nélkül írok. Irom, amit a lelkem érez, amit a szívem diktál. Méltóságod rádión közzétett minden szentbeszédének hűséges hallgatója vagyok. Ó, azok a beszédek! Annyi megértő szeretetet, simogató melegséget sugároznak az emberekre, hogy szinte felüdül tőlük a mi Isten keresztje súlyától és a mindennapi élet terhétől elfáradt lelkünk. A talán keményen hangzó, fájó igazságokon keresztül is megérezzük Méltóságod óvó, intő szeretetét, ami a papi hivatásnak legkimagaslóbb, legszebb erénye. Mert amint a mai evangélium is mondja: A jó pásztor nem hagyja el az ő juhait. Ha rádió nem volna, Méltóságod beszédeit mi aligha élvezhetnénk. Ezért őszinte mély hálával telik el szívünk Isten iránt, aki embereket használva fel eszközül, megalkotta a rádiót. Így mi is belekapcsolódunk a nagy világba. Hiszen mi, a látás érzékszervétől megfosztott emberek, még inkább kényszerítve vagyunk arra, hogy benső életet éljünk. Ezért aztán kétszeresen

áldás nekünk a rádió. Néha jobban ránk nehezedik súlyos vesztesé-günk tudata. Ilyenkor aztán sóvár lélekkel várjuk Méltóságod meleghangú beszédeit. Úgy hat az miránk, mint a napsugár, vagy a jótékony harmat a virágnak.»

Csépa (1929 április 19.):

«Leírni talán nem is tudom elég hűen, hogy mit jelentenek Méltóságod szavai a falun minden lelki táplálékot nélkülöző kultúrembernek. Mikor Méltóságodat hallom, valahogy titkos erők felemelik a lelkemet a magasságba, kinyílnak lelkiszemeim és újra boldog, gondtalan zárdai leánynak képzelem magam itt bent a drága szent falak között.

Mikor Méltóságodnak belecsendül a hangja a kis hallgató kagylóba, mélységes áhítat tükröződik az arcokon, és a lelkesültség szent tüze ül ki a szemekben. Bár legalább hetenként hallhatnánk Méltóságodat, hiszen az előfizetők nagy százaléka katolikus és mi katolikusok remegő izgalommal várjuk azt a napot, mikor prédikál.

Püspökladány (1929 május 30.):

«Főtisztelendő Atyám!

A rádión hallott úrnapi szentbeszéd csodálatosan szép gondolatai után könnyektől fátyolos szemmel írok. Soha imádság nem hatotta úgy meg át a lelkemet, mint az, amely a mai szentbeszéd végén elhangzott.

Kérem, küldje el nekem ennek az imának a szövegét, mert úgy érzem, ha gyakran elmondhatnám, talán még a régen keresett lelki béke útjára is rátalálnék.»

Biharmegyéből (1929 június 3.):

«Zsidó ember vagyok, még pedig azok közül, akik a vallásukat szigorúan megtartják; Főtisztelendőségedet a rádióból ismerem; mert ha egész héten nem is teszem a kagylót a fülemre, de az ön szentbeszédjeit mindenkor meghallgatom a családommal együtt; úgy hogy egész nap éhen-szomjan is elhallgatnánk.»

Kispestről:

«. . . Olyan szépen elképzeltem ma délelőtt, mikor utolsó lelkes szava elhangzott a rádión, hogy fogom én, milyen szépen, lelkem háláját tolmácsolni. És most, hogy kezemben a toll, előttem a papír, nem tudok méltó kezdést, nem tudok méltó kifejezést arra.

Mi nekünk, vidékieknek ilyen szentbeszéd meghallgathatása, arra nincs szó. Áldott legyen a nagy Isten, hogy az emberi elmét ilyen csodás alkotásra, mint a rádió, képessé tette!

Lelkem háláját engedje meg, hogy a legszerényebben fejezzem ki: Isten adjon erőt, egészséget — további apostoli működéséhez.»

Mezőhegyesről:

«Mezőhegyes egyik távoli majorjában szeretettel beszélünk szentbeszédjeiről. Isten kegyelme csendüljön meg minden szavában és napsugárként élessze, éltesse a lelkeket!

Üdvözlettel az ismeretlen hallgatók nevében: (Kilenc aláírás.)»

Csanádpalotáról:

«Az Alföld egy csendes pusztáján hallgattam ma családommal együtt szívhez szóló beszédét a rádión. Engedje meg, hogy így ismeretlenül is hálás köszönetet mondhassak minden szaváért; nem tudom leírni azt a hatást, amit mindenkori, de különösen mai szentbeszéde tett reám. Soha nem fogom azt elfelejteni, s ha hallgatói közül csak kevesen érzik át áldott szavait oly mélyen, mint én, akkor is végtelen eredményeket ér el lelkünk érdekében való buzgó fáradozásával!

Most egy tisztelet teljes kérésem volna: tekintve, hogy mi vidékiek csak kéthetenként hallhatunk rádiós katolikus beszédet, kegyeskedjék — ha lehet — mai szentbeszéde folytatását akkorra halasztani, amikor azt a rádió nekünk továbbítja. Nagyon fájna, ha ennek a — bennünket különösen érdeklő — kérdésnek fejtegetését Méltóságod közvetlen, mindenkit meggyőző, páratlan előadásában tovább nem hallhatnánk.»

Biharmegyéből:

«. . . Mi ugyan zsidók vagyunk, — de mindig várjuk és hallgatjuk szentbeszédeit . . .» *N. N. hídvámbérlő és neje, és hat gyermeke.*

Egy Abaúj-megyei gazdatiszt:

«. . . Főtisztelendő Urat vasárnaponként rádióban halljuk az egytemtéri templomból. A földbirtokosomék, bár nagy reformátusok, de azért Főtisztelendő Úr beszédjét sokat szívesen hallgatják . . .»

A Dunántúlról (1927 november 30.):

«Méltóságos Uram!

Nagy élvezettel hallgattam rádión keresztül folyó hó 27-én tartott prédikációját, amely egyrészt a spiritizmusról is szólott.

Mint számtalan spiritisztikai szeanszon résztvett egyén, bátor vagyok a prédikációhoz hozzászólni.

Önnek igaza van, amikor a spiritizmus ellen tart prédikációt. Indokolom.

Mint elismert jó amatőrfotografust hívtak meg spiritiszta szeanszokra, hogy a szellemről fotografiákat készítsek. Az első szeanszon csak mint szemlélő vettem részt; a második szeanszon már próbáltam felvételeket készíteni. Mondanom sem kell, hogy a lemezemre nem kerültek szellemek.

Hm!

Hát ez gondolkozóba ejtett: hogyhogy a csodába tudnak ezek a spiritiszták nekem szellemfotografiákat felmutatni!?

A harmadik szeanszon mutatták nekem Schrenk-Notzing spiritisztikai könyvét, hogy igenis lehet a szellemeket fotografálni, tessék, nézzem meg, milyen tisztán láthatók a szellemek a mediumok mellett, fölött és rajta.

Méltóságos Uram! Én csöndben jól megnéztem a könyvet, az illusztrációkat, és aztán azt mondtam magamban: «Hát ez kell nektek, hát *ilyet, ezt* akarjátok? No jó, kaptok tőlem olyan szellemfotografiákat, hogy a Schrenk-Notzing fényképszellemei még sápadtabbak lesznek, mint ahogy le vannak fotografálva!

A negyedik szeanszon aztán sikerült egy «bámulatos» szellemfényképsorozatot elkészítenem. 600 gyertyafényű villanylámpa mellé ültettem őket sorba, illetve körbe, mint ahogy ülnek — félsötétben — a szobában és 12 lemezen lefotografáltam úgy világosban a hívőket. A sötétben aztán látszólag belefotografáltam a szellemeket. De csak látszólag! A szellemeket a valóságban otthon forografáltam be a lemezbe, erős villanyfénynél egy második expozicióval.

A képeket azután elvittem az ötödik szeanszra. A hatás — részemre — leírhatatlan. Sejtettem, hogy képeimmel tetszést fogok aratni, mindegyik lemezből 4—4 kópiát, illetve nagyítást készítettem 18—24 cm nagyságban. Eredmény: a Gesellschaft fele megharagudott reám (mert nem jutott nekik kép), a másik fele dicshimnuszokat zengett felém.

Azóta képeim, mint a legkiválóbb spirisztikus felvételek forognak közkézen a spiritiszták között.

Igen, nem árultam el magam, hogy csaltam. Én sem tettem többet, sem kevesebbet, mint a spiritiszták egyik apostola, Schrenk-Notzing. Ő *nyilván* csalt. Engem pedig *felkértek* a csalásra.

Minthogy nekem nem alaptermészetem a csalás, ez első, határon túlment tréfám még egyszer nem ismételtem meg, holott szüntelenül felkértek erre.

Amikor azt mondottam, a «hívőknek», hogy «ugyan hagyjanak békében, amit csináltam, nem igaz, szellemeket nem lehet fotografálni», nem akarták nekem elhinni és (mosolyogjon velem együtt, Méltóságos Uram) azt mondották, hogy én pusztán kényelmi szempontból mondom ezt, mert nem akarok felvételeket készíteni a körnek.

Nem akarták elhinni, hogy igazat mondok.

Csalnom kellett volna tovább, hogy higyjenek nekem.

Méltóságos Uram! Ön jogosan harcol a spiritizmus ellen. Teljesen igaza van: a spiritizmus beteges önámítás.

Ha megengedi, én kész örömmel segítségére jövök. Volna egy propozícióm. Ha küldene nekem egy tucat 9 × 12 cm Gaevert színérzékeny fényudvarmentes lemezt, 1 csomag (10 lap) 18 × 24 cm Kodak Platina bróm papirost, készítenék spirisztikai felvételeket, amelyeken a «szellemet», vagy «szellemeket» kitűnően látni. A kész felvételekkel együtt beküldeném Méltóságos Uramnak a lemezeket is (ez fontos! mert épp a lemezen nem látni a csalást, pedig a csalás *ezen* történik), egyben megírnám a felvételek hiteles történetét, valamint a felvételek technikáját, hogy miként készülnek a spiritisztikai felvételek.[1] Ez Méltóságos Uram kezében buzogány volna.

Amennyiben felajánlásom elfogadhatónak találná, kérném a fentemlített fotocikkeket alábbi címemre küldeni szíveskedjék.

Teljes tisztelettel (aláírás).»

Esztergommegyéből:

«Keresztény katolikus áhítattal hallgatom szentbeszédeit. Itt nálunk, Auguszta bányakolónián templom nincs, csak egy óra járásnyira, hegyen-völgyön át. Hét hónapja van rádiónk egy kis kristály-detektoros, melyen oly tisztán lehet hallani a prédikációt. . .»

[1] Azóta mindez meg is történt. *(Szerző.)*

Budapest (1927 december 4.):

«*Főtisztelendő Uram!* Nagy élvezettel és áhítattal hallgatom (rádión) mindig szentbeszédeit s így történt ez tegnap is.

Ha jól értettem, a többek között azt méltóztatott fejtegetni, hogy Szűz Máriának képét szeretik ellenségeink elsikkasztani s így történt ez a *bélyegeknél* is.

Méltóztassék megengedni, hogy ebben tévedni méltóztatik, mert a magyar posta továbbra is úgy becsüli Szűz Máriának, illetve Patrona Hungariae képét, mint kezdetben s amennyire én ismerem a posta vezetőségét, az annyira át van hatva a katolicizmus hagyományainak tiszteletével, hogy ilyenre nem is gondol.

Szavaim illusztrálásául bátor vagyok csatolva küldeni egy Szűz Máriás bélyeggyüjteményt, amelyből méltóztatik látni, hogy a pengős bélyegek ma is Szűz Mária képét viselik.

Mindezek után maradok hallgatója és tisztelője: (névaláírás) postafelügyelő.»

Egy hevesmegyei plébános (1927 december 17.):

«... Plébániám területén jelenleg 31 rádió van. Tulajodonosaik köréből igen gyakran hallom Méltóságod beszédeit emlegetni. Katolikus híveim nagyrabecsüléséről nem is szólva, megemlítem, hogy a házasságról szóló beszédei során a zsidó dr. K. Á.-né katolizálásról ábrándozott, de persze férje leintette, egyben kijelentette, hogy azok a beszédek igen nagy tapintattal és hozzáértéssel voltak elmondva. O. P. (izr.) bányatelepi főintéző lelkendezve (egyben naivul) indítványozta, hogy hagyjam el legalább egy alkalommal a vasárnapi szentmisét s menjek el hozzá az egyetemi templom meghallgatására. Közben büszkeségtől csillogott a szeme, mintha a pesti főrabbiról beszélt volna. K. M.-né főjegyzőné (ref.) elkérte tőlem a «*Krisztus királyságáról*» szóló kötetet, hogy egyik-másik beszédet nyugodtan is elolvashassa s azóta édesanyám előtt is citálgat belőle. Rádió miatt senkisem mulaszt szentmisét, amint a tapasztalat után bátran állíthatom.»

Budakeszről (1927 december 19.):

«... Mélyen megható szentbeszédei hatása alatt lelkem fájó sebei enyhülést nyernek. Életem a megpróbáltatások súlyos láncolata. 23 évig nemzetiségi vidékeken mint tanítónő működtem. Boldogan éltem édesanyámmal, ki özvegy volt — hivatásomnak élve, míg édesanyámat hirtelenül 4 napi szenvedés után a jó Isten magához szólította. Ekkor teljesen árván, egyedül maradtam. Fokozta szerencsétlenségemet az, hogy a téli időben naponta kijártam anyám sírjához, hol fájó könnyeim öntözték a fagyos göröngyöket. Fájdalmamban észrevétlenül jött rám még egy nagy csapás: szemidegeimet meghűtve 1 ½ év után, dacára a legjobb egyetemi tanárok és ideggyógyászok kezelésének — szemem világát teljesen elveszítettem.

Méltóságos Urunk szentbeszédei oly közel hozták a rám oly súlyos csapásokat mérő jó Istent — és nem egyszer lelki krízisem alatt, míg bele tudtam jelenlegi súlyos helyzetembe törődni, az enyhülés balzsamát csöpögtették lelkembe.

Azért kérem a jóságos Istent, hogy hivatásának teljesítésére

továbbra is adjon szent áldást, hogy vigasztaló és buzdító szavait — ha nem is mindig ily szerencsétlenhez, hanem minden katolikus hívőhöz — lelkeik erősítésére még számtalan éveken át intézhesse.»

Kispestről:

«Engedje meg, hogy leghálásabb köszönetemet fejezzem ki magam részéről azokért az értékes vasárnapi szentbeszédekért, melyeknek fültanuja voltam.

Éveken keresztül igen-igen fájt, hogy Budapest környékén lakva, ha szentmisét hallgathatok is, háziasszonyi és anyai kötelességeim miatt nem mehetek azokba a templomokba, hol lelkünk szomja kielégítést talál.

Végre küldött Isten az égből vigaszt, s lelkem, mely sokáig szomjúhozott az igazság hallgatása után, most elérte vágyát.

Milyen boldog elragadtatással, istenfélelemmel hallgattam vasárnap szent gondolatait. Kibuggyant nem egyszer szeméből a könny.

Nem fárasztom tovább, csak még annyit, hogy szentbeszéde után összekulcsolt kezekkel ajánltam fel a Miatyánk és Üdvözlégy Máriát, hogy adjon Isten erőt, egészséget Főtisztelendő Úrnak, s amennyi könnyet fakasztott már a szemekből, annyi könnyet szárítson fel a szenvedők szívéről a jövőben is.»

Ceglédbercelről (1927 december 30.):

«Engedje meg, hogy szívünk egész melegével köszöntsük, mint drága szavainak a rádión keresztül hűséges hallgatói innen a távolból.

Jól tudjuk, hogy mikor beszél, azokra is gondol, akik nem látják, csak hallják s azokhoz is szól. Le nem írhatjuk, szóval el nem mondhatjuk, mit jelent számunkra, ha prédikációit hallgatjuk.

Végtelen megnyugvást és vigaszt nyujtanak bánatos szívünknek Méltóságodat hallani.

Kívánjuk, hogy még sok-sok hallgatójának lelkét emelje s vigye az Istenhez és sok beteg szívnek nyujtson enyhítő balzsamot s gyógyulást.»

Budapestről (1928 január 1.):

«A szilveszteri elmélkedés oly megható volt, hogy akkor is mély áhítattal hallgattam volna, ha egészséges ép-kéz-láb-ember volnék. De e sorokat egy három év óta ágyban fekvő, villanyos szerencsétlenségben megrokkant beteg írja, akinek a rádió jóformán egyetlen kapcsolata a külső világgal és úgy látszik közvetítője az Éggel is. Legyen e pár sorom visszhangja egy néma sóhajnak, mely a meghatott lélekből útra kelt két esztendő váláspillanatának megértő hangulatában. N. N. nyug. iskolaigazgató.»

Budapestről (1928 február 2.):

«Az elmúlt vasárnap nagy örömömre szolgált, hogy főtisztelendő úr szentbeszédében egy olyan kérdésre adott feleletet, amely sokunknak ajkát hagyja el. «Miért nem sujt le a jó Isten?!» «Miért nem büntet egyes esetekben azonnal, rögtön?!» Sokszor vitatkoztam efelett már s sajnos, még nem tudtam meggyőzni az illetőt — milyen boldog voltam a mostani beszéd hallatára!

Biztosan tudom, hogy nagyon-nagyon sok katolikus magyar hálá-ját tolmácsolom, amikor őszinte, nagy köszönetet mondok úgy az elhangzott, mint a még ezután következő szentbeszédeiért — minden egyes szentbeszéd egy-egy lelki élmény; minden gondolata óriási haladást jelent a Krisztushoz vezető úton. Főtisztelendő Úr beszédei a vasárnapok elengedhetetlen tartozékai, — hogy várjuk, várjuk azokat s ha elmaradnak, hatalmas ür tátong a lelkeken. Ha drága Hazánk egy pontján az ország sok-sok helyéről jönnek össze emberek, egy sincs köztük, aki szentbeszédeiről tisztelettel nem beszélne. Áldja meg az Úristen Főtisztelendő Urat mindkét kezével munkál-kodásáért!»

Hevesmegyéből írja egy plébános:

«Hogy a pesti prédikáció hallgatásának lehetősége elvonna valakit a helybeli szentmiséről, nem tapasztaltam.

A vasárnapi szentbeszédet és szentmisét kimondhatatlan öröm-mel hallgatják a betegek és azok az öregek, kik nem betegek ugyan, de télen a fűtetlen templomba nem jöhetnek. Sokan vannak ilyenek, akik eddig szentmise alatt otthon imádkozták a mise-imádságokat, ma pedig, ha rádió van otthon, vagy valamely ismerősüknél, meleg szobában ájtatoskodnak. A mult héten közvetlenül a vasárnapi szent-misém után egy beteget látogattam meg, aki véletlenül rádióelőfizető, s aki az ágyban éppen a pesti szentmise énekét hallgatta.

Itt az anyaegyház távolsága a filiálistól oly nagy, hogy a hívek nincsenek erkölcsileg kötelezve vasárnaponként szentmise hallgatása céljából a másik faluba átmenni, télen pedig a szószerint járhatatlan úton fizikailag is képtelenek volnának rá. Mikor tehát nincs vala-melyik faluban szentmise, kitűnő segítőeszköz itt a rádió, melynek útján mégis kielégíthetik úgyahogy a vasárnapi isteni szolgálat után kívánkozó lelküket. Ugyanez az eset, ha például a materben nagyon korán kell végezni reggel a szentmisét prédikáció nélkül, hogy a nehezen járható és másfélórát is igénybevevő téli úton a filiálisban a rendes időben meg lehessen kezdeni az istentiszteletet. Ilyenkor, akinek rádiója van, reggel korán itt szentmisét hallgat a templom-ban, délelőtt pedig rádión szentbeszédet.»

Tolnamegyéből írja egy káplán:

«... A rádiós prédikációt hallgatja az ágyban súlyos betegség-ben sínylődő. Hallgatja kíváncsiságból sok olyan ember, ki a temp-lom küszöbét éveken keresztül nem lépi át, akár hitetlen, akár Nikodémus lélek... Hallgatja sok pap, ki tanulni akar s talán éveken keresztül magán kívül mást nem hallgat. Hallgatja sok más-vallású, kik közül sok ellenszenvvel, sok közömbösséggel, de sok növekvő lelkülettel figyeli... Tudok esetet, hogy mikor az egye-temi templomból közvetítettek, az asszonyok szombaton este meg-főzték a vasárnapi ebédet és vasárnap kismisét hallgattak, csakhogy rádiós prédikációt hallhassanak.»

Pincehelyről a káplán, egykori tanítványom (1928 április 2.):

«*Előnyei* a rádió-pasztorációnak bőven vannak. Olyan intelligens férfit nem is egyet ismerek, ki diákkora óta nem igen hallgatott

prédikációt. Most lesi, mikor lesz már katolikus prédikáció. Könynyező szemmel, elmélkedve teszi le a kagylót. Hány közömbös lelket megragad! Intelligenciánk legalább hallgat így prédikációt, különben, ha szentmisére eljön is, szentbeszédre már nem jár.

Mivel híveink kiváló beszédeket hallgatnak rádión, bennünket is arra indít e tudat, hogy alaposabban készüljünk s előadásunkat is kimüveljük.

Sokat tanulunk mi szónokok is. A mai modern kor ez irányú követeléseit megismerjük s iparkodhatunk megvalósítani. Útmutatást, indítást nyerünk az újszerű, szívesen hallgatott prédikáláshoz.

Sokkal könnyebb vallási témát előhozni társaságban éppen a rádió kapcsán. A beszéd tartalmának megbeszélése, kritizálása bő teret nyujt vallási fölfogások helyesbítésére, megmagyarázására, kifejtésére. Eddig ez is nehezebb volt, mert közönségünk, társaságunk a mi beszédeinket hallotta csak, és arról az illendőség miatt vagy hallgattak vagy udvarias bókok közt említették meg.

Itt bátorkodom megemlíteni, hogy nekem is van ötlámpás Neutrodyn-gépem. Sokszor hallgatom Méltóságod beszédeit s oly jól esik újra, ismételten a Központi Papnevelő növendékének érezni magamat. Köszönöm Istenem, hogy a rádiót nekünk föltalálni engedted, jutalmazd föltalálóját is, meg mindazokat, kik vele, általa Téged dicsérnek, Téged ismertetnek s Téged velünk megszerettetnek, mennyei Studiód örök angyali karának hallgatásával.»

Csongrád vármegye alispánjától (Szentes, 1928 ápr. 16.):

Méltóságos Tanár Úr!

Mi, szentesiek, ájtatos lélekkel hallgatjuk mindig a rádión Méltóságod gyönyörűbbnél-gyönyörűbb szentbeszédeit és bölcs tanításait. A vasárnapokat különösen nagy ünneppé avatja előttünk minden alkalom, amidőn oly szerencsések vagyunk, hogy a rádió Méltóságod beszédjeit közvetíti.

Szerintünk e beszédek hallgatásának óriási jelentősége van a vallásos érzés fejlesztésére és a hitélet mélyítésére az egész országban és a katolicizmus magasztos céljaira és törekvéseire általában országosan rendkívüli hatással volna, ha Méltóságod szentbeszédsorozatait kivétel nélkül hallgathatnánk.

Sajnos, a rádió közvetítésénél sok megszakítás van és sok vasárnap van, amidőn Méltóságod szentbeszédet tart s azt a rádió nem közvetíti.

Ezért sok-sok szentesi róm. katolikus család nevében, ahol a rádió az ott összegyülekező katolikusokat abban a nagy lelki élvezetben részesíti, hogy Méltóságodat hallgathatják — fordulunk alulirottak Méltóságodhoz azzal a nagy és alázatos kérésünkkel, hogy kegyeskedjék közbenjárni és kiészközölni, hogy a vasárnapi és ünnepnapi szentbeszédeit a rádió kivétel nélkül leadhassa. Úgy sincs abban az órában más elfoglaltsága a rádiónak és úgy hisszük, kérésünk teljesítésének nem lesz különösebb akadálya, viszont kiszámíthatatlan az a nyereség és az a hatás, amit beszédei gyakorolnának a katolikus Egyház és a vallásos élet erősítésére.

Kérésünk megújítása mellett legmélyebb tiszteletünket nyilvánítva maradtunk

Méltóságodnak hálás és alázatos hívei:

Dr. Csergő Károly, Csongrád vm. alispánja; *Lukáts Ignác* kir. jár. bír. elnök; *Csaba Sándor* kir. közjegyző; *Jaeger Imre* áll. reálgimn. igazgató; *Csallányi Gábor*, várm. múzeumi igazgató; *dr. Péter Albert* t. b. vmegyei ügyész és ügyvéd; *Bugyi Antal* kormány-főtanácsos; *Czakó Ferenc* reálgimn. tanár; *Opsic József* áll. reálgimn. tanár.

Csanádmegyéből (1928 április 20.):

«... Professzor úr az elvallástalanodott gazdag pusztai uraknak is a szónoka lett.»

Mátészalkáról (1928 április 29.):

«... Hogy Méltóságodnak szentbeszédei minél többeknek lehessenek lelki hasznára, a mátészalkai férfi-kongregáció vezetősége a helybeli katolikus elemi iskolába vezettette be a rádiót, s most már minden olyan vasárnapon, amikor a rádió az egyetemi templombeli szentmisét közvetíti, itt gyűlik össze tíz órakor katolikus közönségünk azon része, akik szentmisehallgatási kötelezettségüknek a rendes reggeli szentmisén már eleget tettek. A mai napon összegyűltek ez úton üdvözlik Méltóságodat és mondanak köszönetet azon páratlan apostoli munkájáért, melynek hullámai Mátészalkára is eljutnak most már s mindannyiunkat fokozott Isten- és emberszeretetre, intenzívebb lelki életre sarkalnak. A jó Isten bőséges áldását kívánva Méltóságodra, szívből üdvözlik hálás hallgatói: (57 aláírás.)»

Somogymegyéből (1928 május 15.):

«Magyarországnak egyik legkisebb falujában, ahol még templom sincs, csak egy kis kápolna, él egy sorstól üldözött úriasszony, ki minden nap forró imát mond azért a sok szép, magasztos szentbeszédért, melyek az egyetemi templomból a rádió hullámain vasárnaponként ide is eljutnak vigaszt és lelki békességet nyujtva.»

Budapestről (1935 május 19.):

«Még zúg a Himnusz hangja, még könnyesek szemeim és pereg a boldogságelőcsalta könny végig az arcomon, amikor megragadom az alkalmat, hogy megköszönjem azokat a simogató, magasztaló szavakat, melyek az anyáról, a sok gyermekes anyáról szóltak és meghajoljak hatalmas igazságai előtt, melyeket az újkor asszonyairól, a bűnben élő, megfertőzött lelkű anyákról az éther hullámain keresztül és a szavát lesők részére a templom sokasága előtt, férfias bátorsággal mondani méltóztatott.[1]

Mily lelki nagyság kell ahhoz, hogy valaki megértse azoknak az anyáknak csodálatos hivatását, akik egy életre lekötik magukat a család, a férj és gyermekek számára! Mily fenséges hivatás anyává lenni és nem élni más életet, csak azt az egyet, melyet az Úr jelölt ki az anyának! Mily végtelen nagy boldogság az, ha a nyomor kapujában az anya csendesítő, bátorító szava kíséri az apát, a férjet, a napi munkára és otthon a gyermekek ezt az életet látva, megismerik a lemondást, nem követik az iskolában megszülető vágy szavát,

[1] «Összegyüjtött munkáim» XII. kötetének XIV. beszéde.

hanem megelégszenek a foltos ruhával, sokszor maguk állnak oda, hogy ruhácskáikat kimossák, mert a munkában elfáradt és kimerült édesanyát senki sem tudná pótolni, ha baj, ha betegség támadná meg.

Ma éjjel még éjfélkor varrogatott az én jóságos feleségem, hogy holnap az öt gyermekünk tisztán, rendesen mehessen az Isten házába. Ma, vasárnap reggel nagyon korán mentünk templomba, hogy hazatérve a lakásunkat a boldogság tanyájává varázsolhassa. És ez így megy napról-napra, hétről-hétre 18 év óta, a nehéz küzdelem, a nyomor és nélkülözés útján.

De soha egy méltatlankodó szó, vagy megbánás nem hagyta el ajkunkat, mert így, ebben a nagy nyomorban is megbékélünk a sorssal, a nélkülözésünkben is csodálatos erő, nagy-nagy boldogság él szívünkben. Szeretjük egymást. Mi dolgozunk a gyermekekért, azok megfizetnek nekünk, mert jók, szófogadók, Istenfélők és tanulnak.»

Domoszló (1929 december 15.):

«Szürke, ismeretlen ember Méltóságod előtt, de meg nem állhatom, hogy hálatelt szívvel ne mondjak őszinte nagy köszönetet azért a páratlan szépségű szentbeszédért, amit mi itt, kint a periferiákon, szívrepesve várunk s hallgatunk. Elmondhatom, soha, pedig a rettentő háború szenvedéseitől kezdve, az élet ezer bajában igen sok megpróbáltatásban volt s van részem, s mindig megtaláltam az egy igaz Istent, de soha, soha ennyire nem, mint ma. Legyen ezért örökké áldott s ezerszer megjutalmazott Méltóságod s Méltóságod tudós, nagy lelke. Minél többször, minél gyakrabban méltóztassék reánk, falusiakra is gondolni, s a rádió útján ily s hasonló, nagy örömökben részesíteni. Hálás szolgája: N. N. községi jegyző.»

Sümegi bazaltbánya (1930 december 24.):

«Tiszteletem kifejezésére szavakat találni nem bírok. Most tettem le a hallgatót, sírva imádkoztam és leülök, hogy megírjam az én megértő Embertársamnak, akit két év óta a rádióban, még áldozatok árán is, boldogan hallgatok. A képzelt kínai ember bennem a valóság. Izraelita asszony vagyok, aki a kínai gondolataival éltem és élek. A végcél nálam is: «igaz» kereszténynek lenni, megtartani Isten parancsolatait és Krisztus hitét.

Méltóságos Uram, ismeri a vágyódó és vergődő lelkek világát, ezért nem ecsetelem, — hanem kérni szeretném, hogy áldott bölcseségével segítsen a célhoz. Hitéletem nívójára nagyban hozzájárult, nemcsak értékes előadásaival, de könyveivel is, amiért Isten áldja meg Szentlelkével. Mélyen vágyom tanulmányozni, magamba-szívni a legutolsó tanév (1929—30.) előadássorozatait, mert nemcsak élvezetemre, hanem üdvösségem megszerzésére is szolgálnak. Ezért vállalom azt a kellemetlen emberi érzést is, mely abból fakad, hogy eddig Isten segítségével mindig én adtam s most én kérek. Amíg anyagi helyzetem megengedte, meg tudtam venni könyveit, de ma, sajnos, nincs módom hozzá. Ezért nagyon kérem, önköltségi árban örvendeztessen meg Méltóságos Uram, legutolsó kötetével. Én érzem, hogy Ön ezt boldogan fogja megtenni, mert tudja, mily boldogság egy lelket felsegíteni, a drága, a megváltó Istenhez.

Meg vagyok győződve, Isten azért engedte a rádiót felfedezni, hogy az evangélium hirdettessék, de az emberek nem ezt akarják; az átlag üresen jobban érzi magát. Hála Neked, Istenem, hogy kiválasztottál a Magad számára s hála Neked, Uram, hogy adtad nekem Tóth Tihamér Urat, aki Hozzád segít, hogy egykor együtt örvendezhessünk a Te dicsőségednek. Amen.

Méltóságos Uram küldeményét kérem V..... Józsefné címre küldeni, mert harcaim vannak családommal, Krisztusért.

Maradok hálás köszönettel és imádkozó szívvel . . .»

Budapest (1930 január 20.):

Engedje meg, mélyen tisztelt Méltóságos Uram, hogy alulírott, hithű izraelita vallású lévén, a rádión közvetített ünnepi prédikációjáért — melyet úgy én, mint családom, mindig a legnagyobb élvezettel hallgatunk — ezúton nagyon hálásan köszöntjük.

Méltóságos Uram! Higyje el, hogy már alig várjuk a legközelebbi szentbeszédet, mert bölcs beszédjéből nemcsak az általánosan szokott, hogy úgymondjam, csak liturgikus beszéd hangzik el, hanem az életből beszél és folyton csak az aranyigazságokat. Például engem sokszor könnyekig meghat bölcs beszéde pedig, katonaviselt lévén, a háborút elejétől végigcsináltam és mégis majdnem minden beszéde Méltóságodnak sírásra fakaszt.

Multkori beszéde pl. a szent házasságról és ezzel kapcsolatos egyébről tartott beszéde, ahány hitsorsosommal csak találkoztam, mindegyik el van ragadtatva, annyira tetszik a bölcs prédikációja.

Ne haragudjon rám, Méltóságos Uram, de tartoztam ezzel, hogy ezeket ilyen keresetlen szavakban tudomására hoztam és kérem a jó Istent, hogy Méltóságos Urat nagyon sokáig éltesse az emberi kor legvégső határáig és részünk lehessen sok ilyen beszédet hallani, mert ez úgy kell nekünk, mint a falat kenyér!

Még egyszer bocsánatot kérek, hogy e pár sorral netán zavartam és maradtam Méltóságodnak készséges híve és alázatos tisztelője: (aláírás).»

Budapest (1932 október 30.):

«Nem ismerjük egymást személyesen, sőt Méltóságod eddig létezésemről sem tudott, mégis kérem, engedje meg, hogy levélben köszönjem meg, amit eddig, de különösen ma, velem tett.

Évek óta nem járhatok templomba, mert súlyosan szenvedő beteg vagyok, így Istennel csak magamban beszélgettem. Egy év óta a rádió lehetővé teszi számomra, hogy a szentmisét és istentiszteletet legalább meghallgathatom. Így ismertem meg én Méltóságodat.

1915 március havában, a Kárpátokban súlyosan elfagytak lábaim. Azóta, bár ismét kimentem a frontra, sohasem voltam többé teljesen egészséges. 1927 április hava óta — ha nehéz is elhinni — csak három órám volt fájdalommentes: 1927 X. 8-án d. u. 4—7[h]. A többi idő, a sok év, másodperceket sem véve ki, szüntelen nagy fájdalmakkal telik. Fáj az egész test, fáj a lélek is és sokszor kísértett a gondolat: «Bár tudnék meghalni, ha a saját kezemtől is!» De ezek a pillanatnyi lelki bukások elmaradnak tőlem, ha Istenre, családomra és kötelességemre gondolok.

Igaza van minden szavában, amit a szenvedésről mondott. Ugyanazt átéreztem magamban, még mielőtt tudtam volna, hogy

valakitől, akit Isten nem sujtott annyira — hála legyen Neki azért —, halani fogom saját szenvedésem lefolyását. A mai szentbeszéd alatt sírnom kellett az első szótól az utolsóig: 49 éves férfi, katona, családapa! Könnyeim folytak, nem bírtam, de nem is igyekeztem őket visszatartani.

Köszönöm Önnek, hogy szavaiból lelki erőt meríthetek az eddigi és a még előttem álló szenvedések és kínok elviselésére. Adja Isten, hogy az én szenvedésem más testi és lelki betegnek is erősítse teherviselő képességét!»

Baja (1935 január 4.):

«Már évek óta, téli hideg időkben nem mehetek rendszeresen misékre, még vasárnap sem, így sok fájdalmas órámban, a rádió hullámain át, Főtisztelendő Úr szentbeszédei a legnagyobb vigasztalást nyujtják és bátorítanak a szenvedésben. Sokszor hallottam jó gyóntató atyámtól, hogy viseljem türelemmel a reám mért szenvedést, ajánljam fel az Úr Jézusnak engesztelő áldozatul és sok szép hasonló bátorítást, nehéz keresztem elviseléséhez. De hogy ötéves arcidegzsábám időnkint okozta kínjaimat hogyan kell elviselni és miért kell eltűrni, azt a mostani sorozatos szentbeszédeken tanúltam igazán megismerni. Egész más lélekkel barátkozom meg a halál gondolatával is.»

Miskolc (1935 január 10.):

«Én Főtisztelendő Urat csak a rádión keresztül ismerem. És hogy ez a megismerés mily hatást gyakorolt az én lelki világomra, arról meggyőződhetik, ha levelem elolvasására egy kis időt szakít.

Huszonegyéves, református vallású lány vagyok. De lélekben úgy érzem, hogy már nagyon-nagyon összetört, öreg. A többi huszonegyéves lányoknak mily más az életük. Ezt nem azért állapítom meg, mintha irígyelném, vagy vágynám élni az ő életüket. Nem! Lelkem irtózik minden zajtól, szórakozástói, üres élvezettől, én sohasem vágytam a «mostani» világi szórakozást. Istenem! Szinte irígyen nézem az embereket, mikor látom a miséről jönni őket! Szemükben az áhítat tükröződik vissza. Hogy szeretném, ha én is így tudnék, ily odaadással, igaz hittel imádkozni! Hogy szeretnék térdre borulni az oltár előtt én is!...»

Budapest (1935 január 20. d. e. 11 óra 10 perc):

«Főtisztelendő Uram!

Zsidó vagyok! Azt hiszem, jó zsidó. És mégis életem legszebb élményei közé tartoznak azok a beszédek, melyeket Főtisztelendőséged ajkáról hallottam.

Nagy dolog a rádió, de mily nagy és átfogó a katolikus Egyház vezetőinek áttekintése, ha ezt a zseniális találmányt ily hamar, mondhatnám villámgyorsan a hit szolgálatába állította.

Épp az imént fejezte be Főtisztelendőséged gyönyörű szentbeszédét, amely, mondhatnám, nem «csak» katolikus volt. Ez mindenkinek szólt! Nemcsak a katolikusoknak, nem! Én elfelejtettem szép beszéde közben, hogy milyen vallású vagyok. Nekem is beszélt, mindenkinek. Itt hallgattam, csendben, az íróasztalomnál, zavartalanul.

Hallottam egyszer, nem tudom kitől és hol, hogy a katolikus vallás mindenkit, a ki nem katolikus, úgy tekint, mint aki ideiglenesen, *egyelőre* nem tartozik az Egyházba. De majd! Vagy ő, vagy az ivadékai.

Mit tudom én? 65 éves ember vagyok és nagyon szeretnék majdan az atyáimhoz visszatérni. De a gyerekeim, a meglevő és a leendő unokáim? Mit tudhatom, hogy melyik vallás temetőjében fogják örök álmukat aludni? Azt tudom, hogy egy leánytestvérem van, annak idősebb fia katolikus leányt vett feleségül. Apósomnak öt leánya maradt. Három leány fia, ill. leánya, tehát három unoka katolikus vegyesházasságot kötött, — mind reverzálissal a katolikus hit javára. Nem lesz itt még irmagja se a zsidónak pár száz év mulva. Talán Isten akarja így!

Kérem, Főtisztelendő Úr, fogadjon egy negyedórára és kegyeskedjék az időről értesiteni. B. címét nem tudom, de remélni szeretném, hogy amint szép szavai hozzámtaláltak, úgy ezen levél is meg fogja találni.»

Budapest (1935 március 31.):

«Nem találok szavakat, amelyekkel megköszönjem velem tett nagy jóságát! A mai nappal visszaadta nekem s két kicsi fiacskámnak a mi megtévedt s bennünket már-már elhagyó uramat! Ötéves házasok vagyunk. Még a mult év februárjában megismerkedett az uram a hivatalában vele szemben ülő hivatalnoknővel.

Hasztalan volt minden kérésem s fenyegetésem az öngyilkossággal, nem tudott, vagy nem akart attól a nőtől megválni. Azzal érvelt, hogy bármi történjék. nem szakít vele s ha én ellenzem találkozásukat, kész elválni tőlem, mert én nem tudom őt szórakoztatni, én mindig a gyermekeimmel vagyok elfoglalva s a háztartással; Ő nem így képzelte a házaséletet! Az Isten a megmondhatója, mit szenvedtem!

A mult vasárnap, 24-én, kértem, hogy vigye el a nagyobbik négyéves fiacskámat sétálni s menjenek be az egyetemi templomba a nagymisére. Tudtam, hogy a Főtisztelendő úr prédikál a családvédelemről, magam pontosan a rádióból szoktam hallgatni. El is ment. Midőn hazajöttek, észrevettem valami változást viselkedésében, ami némi megnyugvást okozott részemről. Ma, 31-én reggel tudomásomra adta, hogy a kis Janikát hozzam rendbe, mert elmennek a templomba.

Végtelenül megörültem, tudva, hogy a Főtisztelendő úr ismét prédikálni fog. Én a rádióból hallgattam végig, de sejtettem, hogy mi ment végbe a bensejében, ezen még a kősziklát is megindító beszéd hallatára!

Nem csalódtam. Mire hazaértek, ebéddel vártam. Bemenve a szobába, látom, hogy az uram a párnák közé temetve arcát, keservesen zokog, aztán térdre rogyva, összetett kezekkel kért bocsánatot az Istentől és tőlem, hogy bocsássunk meg neki, hogy ennyire meg tudott magáról feledkezni. Valami sátáni hatalom elvette az eszét, de fogadja, hogy a mai napon jóvá fogja tenni minden ellenem elkövetett hibáját és bűnét!

Kis Janikám megmondta nekem, hogy: «Anyukám, a templomban nagyon haragudott a Főtisztelendő Bácsi mindenkire; nagyon kiabált az embereknek, apuka és én letérdepeltünk s apuka nagyon sírt ott!» . . .

Most megbeszéltük a jövőnket. Ő annak a csábító kígyónak ír, hogy kerülje őt, én meg Főtisztelendő Atyámnak köszönöm, hogy visszaadta egy szép kis családnak a boldogságát, örömét, mindenét. A jó Isten áldja meg még a lépte nyomát is! A kis «Janika» levele legyen áldott!»[1]

Budapest (1933 június 13.):

«Mint az egyetemi templomi szentbeszédeknek régebben a rádió útján, újabban, mióta Budapesten vagyok, közvetlenül, régi és buzgó hallgatója, kérem, fogadja tőlem szívesen a mellékelt verset emlékül, amely a vasárnapi búcsúzó beszéd hatása alatt alakult ki bennem. Szeretném ezzel egy kis részét leróni annak a hálának, amelyre sok-sok felejthetetlen prédikáció lélekalakító és fejlesztő hatása kötelez.

MÉCSES.

(Tóth Tihamér professzor úrnak.)

. . . Szomorú sors: születni égi mécsnek
És elpusztulni meggyujtatlanul,
Nézni, hogy futnak nyomtalan az évek
S retteg've várni, hogy szólít az Úr.

Ha bennünk fehér, szent tüzek fakadnak,
S a szívünk mélyén égi láng remeg,
Köszönjük neked, köszönjük szavadnak,
Mi, százezernyi meggyúlt mécsesek.

[1] V. ö. «Összegyüjtött munkáim» XII. kötetének X. beszédével.

Névmutató.*

* A húsz kötet Név-, Hely- és Tárgymutatóját *dr. Péterffy Gedeon* úr, esztergomfőegyházmegyei áldozópap, a római Collegium Hungaricum ösztöndíjas tagja, állította össze. Fáradságos munkájáért e helyen is őszinte köszönetét fejezi ki: *a szerző.*

Tóth Tihamér «Összegyüjtött Munkái»:

I. A tiszta férfiúság.
II. A művelt ifjú. — Ne igyál!
III. A jellemes ifjú. — Dohányzol?
IV. A vallásos ifjú.
V. Krisztus és az ifjú.
VI. Az ifjúság lelki gondozása. I. k.
VII. Az ifjúság lelki gondozása. II. k.
VIII. Az intelligencia lelki gondozása.
IX. A szekularizáció.
X. Az Úr szőlőjében.
XI. Hirdessétek az evangéliumot.
XII. A keresztény házasság. — Eugenika és katolicizmus.
XIII. Krisztus Király.
XIV. A tízparancsolat. I. k.
XV. A tízparancsolat. II. k.
XVI. Hiszek egy Istenben.
XVII. Hiszek Jézus Krisztusban.
XVIII. A szenvedő és győzedelmes Krisztus.
XIX. Hiszek az Egyházban.
XX. Hiszem az örök életet.

Abauzit III. 21
Abd=el Kader V. 178
Abdul Rahman X. 134
Abraham a S. Clara III. 63, VIII. 100
Achilles I. 107
Achtermann XVIII. 187
Acker X. 198
Acsay VII. 80
Acsády IX. 49, 192
Ada Jurke II. 191, XII. 205
Adalbert, Szent XIX. 171
Adam a S. Victore VII. 141
Adam K. XVIII. 22
Adams XII. 154
Adloff VII. 98
Adolf, szepesi prépost IX. 165
Adorján (IV.) III. 147
Adrián VII. 19
Ady I. 74
Aesopus XII. 231
Affre IX. 14
Agamemnon XII. 67
Agnesi VIII. 63
Aigony abbé X. 28
Ailinger VIII. 232
Aischylos III. 113, X. 298, XIX. 169
Aissza XVII. 3
Alajos, Szent VII. 87, 149, 151, 155, 167, XI. 45, XVI. 220, XIX. 140, XX. 83
Alberik IX. 121
Albert király IX. 124
— Nagy, Szent II. 119, X. 27
Albing Ansgar VIII. 75, 296
Alcibiades III. 64, IV. 117
Alderich IX. 246
Aldobrandini XI. 259
d' Alembert IV. 204, 210
Alexovics XI. 316
Alfonz, Szent VI. 11, 233, VII. 110, VIII. 309, XV. 34
Allard IX. 229
Allegri II. 78
Allers VI. 142, 231
Altum VII. 68
Alvernia őrgr. XI. 314
Amatus, Szent IX. 247
Ambrus, Szent V. 103, VI. 130, 193, 226, 255, VII. 14, 118, VIII. 110, 123, 161, 219, 271, IX. 21, 249, 252, X. 31, XI. 81, XVI. 291, 339, XVIII. 96, 299, XIX. 128, 165, 191, 203, XX. 109
Amenhotep V. 209
Ament VI. 79
Amette X. 234, 284, XI. 203
Ammianus Marcellinus XI. 375
Ampelius IX. 246
Ampère IV. 19, 29, 154, 159, V. 171, XVI. 93, 273
Amundsen III. 26, IV. 104
Ananiás IX. 234
Andersen VI. 99, X. 83
Andor Gy. VI. 150
András, Szent, apostol XVIII. 128
Andrássy Gyula gróf X. 270
Andronicus veszprémi prépost IX. 171
Angelus Silesius VIII. 44
Anger VIII. 38
Anheier VI. 195
Anjou Károly XI. 315
Anna, Márton bán neje IX. 167
— Szent IX. 247, XVII. 309
— Tóbiás felesége IX. 212
Anonymus IX. 48
Anselm, Szent X. 73
Antal, Szent, remete IX. 213, 246
— — Páduai XI. 288, 293 skv., XIX. 235
Antequera IX. 23
Antheus I. 61, XIV. 68
Antigonus V. 158, XVI. 257
Anton VI. 217
Antonelli VI. 233
Apáthy IX. 122, 124, 126, 152, 170, 185

Apelles XVII. 135
Apollinaris XIX. 159
Apolló IV. 118, XVI. 219
Apponyi Albert gróf VI. 59, VII. 233, IX. 122, 124, 126, 151, 152, 170, 185, XIX. 81
Aquaviva VII. 172
Aquila, Szent IX. 247
Arago IV. 21, XVI. 113
Arany János I. 107, 112, 226, III. 146, IV. 172, 187, V. 170, VI. 110, XI. 331, 359, XII. 147, XIV. 247, XVI. 24, XX. 27
Arcadius XII. 163
Archimedes II. 73, XVI. 272
Argenlander IV. 8
Aries VII. 228
Aristides III. 120
Aristodemus IV. 108
Aristophanes IV. 118
Aristoteles II. 30, 35, 119, IV. 6, 166, VI. 87, VII. 6, XI. 34, XII. 163, 217, XVI. 82, 275
Arius XIX. 158
Arndt III. 166, VIII. 233, 306
Arnold VI. 207, VIII. 38
Arsenius XII. 163
Artemjeff XVI. 169
Artemon III. 37
Artner VIII. 232, 303, 305
Asztrik XVII. 330
Athanáz, Szent XVI. 163, XVII. 64
Athenagoras XVIII. 286
Attila X. 31, XIX. 117, 165, 172
Augustus X. 133, XII. 174, XIII. 41, XIX. 181
Aulard XI. 203, 219, 225
d'Aunay X. 292

Ábrahám X. 105
Ádám IX. 288, XII. 15, 16
Ágnes, Szent XI. 370, 373, XIII. 227, 228, XV. 211, XVII. 70, XIX. 199
Ágoston, Szent I. 71, 79, 129, 150, 151, 210, II. 98, 136, III. 2, 116, 131, 242, 254, IV. 105, 165, V. 134, 148, 178, 263, VI. 11, 51, 114, 116, 128, 130, 168, VII. 15, 47, 56, 59, 96, 118, 131, 151, 167, 202, 216, VIII. 11, 38, 53, 55, 68, 69, 104, 11110, 1, 137, 139, 157, 190, 308, 310, IX. 13, 213, 228, X. 22, 28, 62, 73, 123, 149, XI. 60, 368, XII. 30, 38, 125, 129, 162, 165, 166, XIII. 161, 206, 208, 247, XIV. 70, 71, 124, 143, XV. 22, 252, 272, XVI. 155, 163, 167, 189, 193, 197, 198, 268, 279, 317, 320, 321, 326, XVII. 144, 207, 208, 218, 219, 308, 318, XVIII. 7, 79, 121, 315, 342, XIX. 7, 50, 67, 146, 211, 243, 266, XX. 31, 42, 45, 70, 86, 108, 137, 144, 158, 159
Álmos IX. 58
Ámos XIX. 63
Ányos XI. 316
Árpád IX. 48, 57, 58, XI. 280
Árvay Nagy I. VII. 135

Babay Nemhyz IX. 171
Bacchus I. 188
Bach VII. 15, 68
Bacon, Verulami IV. 148, 156, X. 47, XIX. 166
Baer IV. 20, XVI. 38
Bahr VIII. 46, 158, 159, 160, 161, XIV. 218
Bainvel VIII. 150
Baker VIII. 39
Balanyi VII. 58, X. 254
Balassa V. 170
Balduin XVIII. 165
Balgo X. 209
Balics IX. 35, 70, 114, 144
Balmes IX. 229
Baltazár kir. I. 111, XV. 101, 143
Bandinelli I. 84
Bangha I. 162, VII. 158, 171, VIII. 93, 126, 296, 300, 302, XI. 114
Bánhegyi VI. 202
Bányik VII. 158
Barabás XVIII. 185
Baranyai VI. 15
Barbier VII. 228
Barbosa IX. 21
Bárdos VII. 58, 80
Barelle VII. 215
Barlaam III. 11
Barres VIII. 36, X. 38, XI. 221, 222
Bársony V. 189, XII. 52, XIV. 164

Barta B. IX. 143
Bartal IX. 114
Barthou X. 266, 300
Bartmann VII. 73, VIII. 78, 103, 231
Basedow VI. 235, 248, 249, VII. 102
Basilides XIX. 159
Bassi VII. 63
Báthory L. XI. 314, 316
Báthoryné VIII. 305
Batiffol VIII. 157
Batthyány IX. 35 skv., 63 skv., 85, 107, 115 skv., 135 skv., 150, 179 skv.
— Strattmann hg. VII. 158, XVIII. 145
Baudin X. 266, 285
Bauer X. 114
Bauman VI. 172, X. 112, 113
Baumanns VII. 227
Baumer VIII. 300
Baumgarten VI. 87, 162
Baumgartner VIII. 248, X. 138
Baumstark VIII. 38
Baunard XI. 211
Baur VI. 172, VII. 93, 117, VIII. 306, X. 102
Bayle III. 96
Bazin VIII. 41, 42, X. 43, 281
Beauduin VIII. 163, 164, 165, 171, 172, 179, 185
Berdsley A. V. 171
Beaumont X. 76
Bebel VI. 58, X. 7, 16, 17, 18, 26
Beckendorf VIII. 43, X. 43
Becker VI. 79, 149, 234, VIII. 307, XVI. 27
Becquerel IV. 157
Bécret X. 292
Beerenbrouck X. 219
Beethoven III. 58, IV. 12, 162, XII. 232, XIV. 113, XV. 261, XVI. 84, 207, 208, XX. 104
Beetz VIII. 38, 231
Behm VIII. 223
Behr IV. 194
Beksics IX. 143
Béla (II.) IX. 89, 102, 167, 176
— (III.) IX. 150
— (IV.) IX. 35, 58 skv., 70, 85, 94 skv., 132 skv., 146, 161 skv., 171, XI. 315, XVI. 250
Bellamy VII. 135
Bellarmin VI. 116, VIII. 263, XII. 30, XV. 179
Belser VIII. 302
Bender X. 116, 118
Benecetus, Szent IX. 217
Benedek, Szent VI. 223, VII. 62, 151, 211, VIII. 191, 192, IX. 213
— pápa (XI.) V. 160
— (XIII.) VII. 159, XI. 184
— (XIV.) VII. 63, 172, XI. 88
— (XV.) VII. 104, 116, 122, 133, 178, 263, X. 33, 203, XI. 268, XIII. 6
Benedem IV. 147
Benedikt VII. 150
Benson V. 275, VIII. 43, 44, 264, 303
Beraud J. XVIII. 247
Berchtold, regensburgi VIII. 100
Bergemann X. 160
Berger I. 139
Bergier VIII. 204
Bergmann I. 139, VI. 225, 256, 274, 275, VII. 36, 73, 121, 207, VIII. 219
Bergson VIII. 25, 269
Bernard R. X. 292
Bernardo VII. 232
Bernát, Clairvauxi, Szent I. 153, III. 66, IV. 105, 230, V. 49, VI. 122, 125, 126, 129, VII. 125, 151, 157, 209, 211, VIII. 68, 81, 84, 100, 204, 224, 225, X. 134, XI. 79, 86, XIV. 123, 125, 193, XV. 265, 38, XVIII. 49, XIX. 6, 245
— Menthoni, Szent VII. 212
Bernhard VII. 85, VIII. 94
Bernheim X. 265
Bernstein X. 7
Berthe I. 162
Berthelot XI, 219, 230
Berthold VIII. 300
Bertram VI. 143, 179, 191, 208, VII. 49, VIII. 253
Bertrams VII. 22
Bertran XVIII. 111
Bertrand VIII. 42, X. 43, XI. 213, XVI. 138, XVII. 81
de Burelle VI. 17, X. 234
Berzsenyi III. 167, V. 170, XVI. 102, 213, XX. 42

Besmer VI. 172, VIII. 298
Besson VIII. 121, 125
Bessus XVI. 115
Beth X. 112
Bethel IX. 18
Bethlen G. IX. 85, 168
Bethsabee XIV. 241
Bickel VII. 171, X. 44, XIII. 43
Biederlack VIII. 303, IX. 23, 220
Biehlmeyer VII. 158, VIII. 308
Bilkei I. 162, VI. 202, VIII. 231, 306
Bilz VI. 203
Binder VIII. 233
Binet X. 112, 292
Biró B. VIII. 301
Bismarck IV. 182, VIII. 50, 54
Bitter VIII. 231
Björnson III. 130, VIII. 42, X. 42
Blanc X. 6
Blanka, francia királyné I. 52, XIII. 130, XIV. 248, XV. 183
Blaskó VIII. 93
Blaufusz VI. 3
Blériot IX. 274
Blum X. 17
Blume VIII. 157
Bobrinszky gr. X. 340
Bochtler IX. 220
Bock XI. 133
Böcklin XX. 20, 28, 51
Bodelschwingh VI. 118
Bodenstedts VII. 6
Boegle VII. 158
Boethius I. 180, V. 211
Böhmer IX. 31
Bohne VI. 207
Boissarie X. 265
Boleszláv, lengyel király XIII. 109
— váci püspök IX. 72
Bölsche VII. 65
Bólyai IV. 158
Bon XI. 251
Bonaventura, Szent VII. 142, 143, XI. 50, 115
Boncz IX. 143
Bondroit IX. 23
Bonifác (VIII.) pápa X. 32
— (XI.) — XI. 315
— Szent VII. 62, 151, IX. 216, XIX. 66, 171
Bonomelli VIII. 303
Bonzano XI. 14, 18, 23
Booth VIII. 241
Bopp VI. 86, 110, 142, 159, 217, 249, 266, VII. 73, 93
Borbála királyné IX. 176
Bordeaux VIII. 42, X. 43
Borghese hg. XVII. 99
Borkovich XI. 316
Börne III. 67
Bors gr. IX. 68, 160, 167
Borsi VIII. 36
Bosco, Szent, Don VI. 28, 116, 121, XI. 156, XIV. 95, XVIII. 330
Bösmiller VIII. 233
Bosse XX. 78
Bossuet VI. 138, 184, 188, VIII. 104, 108, X. 31, 149, 152, XI. 239
Botticelli IV. 161
Bougaud VII. 62, VIII. 297, 310, IX. 281, 282, X. 152, XI. 57, XIX. 156
Bouillon Gottfried I. 185
Bourbaki XVIII. 37
Bourbonok IX. 274, X. 171
Bourdalou
Bourdeau XIX. 177
Bourdon VI. 203
Bourget II. 122, VIII. 25, 41, 42, X. 42, 43, XI. 212, XIII. 276
Bourne X. 263, XI. 40
Bousset X. 109, 115, 119
Boyl IV. 152
Brady XI. 18
Braig VIII. 302, X. 72
Bramante V. 160
Brandenstein br. VIII. 298
Brandt VIII. 122
Brard XI. 211
Brarz X. 290
Braun IV. 137, VIII. 42, IX. 16, X. 43
Braunsberger VII. 219
Breitenbach X. 304
Bremscheid IX. 230
Brenner VIII. 205
Brentano Kelemen XIX. 255
— Mária XIII. 75
Brettle VIII. 125
Breuer VI. 195, VII. 100
Brey VIII. 308

Briand X. 300, XI. 203, 238
Briemle VIII. 94
Britten VIII. 206
Brocke VII. 43, 147
Brögger VII. 50, 60, VIII. 115
Brors VII. 46, VIII. 156, 231, 297
Brown III. 133, VIII. 94, 156, 157
Brownson VIII. 44
Brückner VII. 56, 63, 150
Bruders VII. 118
Brugier VIII. 305
Bruisson IV. 184
Brunel III. 134
Brunetière VIII. 25, 41, 44, IX. 204, X. 26, 41, 42, XI. 212, 219, 239
Brüning VIII. 223
La Bruyère I. 70
Buchberger VIII. 112, 238, XI. 215
Büchler VIII. 121
Buchmann X. 101
Büchner IV. 160, VIII. 20
Buddha X. 155 skv., XIII. 22, XVI. 158, XVII. 125, XIX. 177
Buffon VIII. 139
Bühler VI. 142, 208
Bull VIII. 38
Bullinger XVII. 127
Bumüller XVII. 68
Burckhardt VIII. 64
Burdeau VI. 56
Burg VIII. 303
Bürgel VI. 179
Burger VII. 80
Burgio XI. 258
Bus VII. 171
Busch IX. 23
Buschan VI. 269
Busser VIII. 119
Büttner VII. 9
Buvée IX. 37
Buzás VI. 127
Byrne XI. 39
Byron VII. 44, XII. 231, XVII. 299

Cabrol VIII. 156, 232, 305
Caillaux X. 300
Calderon II. 120, IV. 161
Caligula III. 37, 91, XVIII. 221, 287
Callon XI. 243
Caloen VIII. 181
Camelli VIII. 38
Camoens XVIII. 129
Campe VI. 235
Campion Ödön III. 60
Campomanes IX. 37
Camus VI. 80, VIII. 302
Canisius, Szent, Péter VI. 116, 150, VII. 218
Canova III. 146
Capellmann VIII. 219
Capus VIII. 36, X. 38
Carassi IX. 16, 23
Caravaggio III. 146
Cardanus VIII. 44
Cardol XVIII. 72
Cardonnel VIII. 43, X. 44
Carlyle II. 68, III. 135, V. 162, VI. 71, VIII. 49, 52, X. 17, XI. 337
Carnegie III. 13, 144
Carpegna VII. 195
Carthagena V. 118
Casel VII. 73, VIII. 156, 157
Casin VIII. 42, X. 43
Cassiepe VIII. 150
Castillon de St. Victor X. 276
Cathrein VIII. 34, 296, 298, 300, 303, 306, IX. 270, 279, 280, X. 6, 7, 8, 16, 21, 37, 142
Cato I. 166, IV. 212, 213, XIII. 203, XIX. 169
Cauchy IV. 157
Cecilia, Szent XIII. 227
Cechi VIII. 37
Celestinus pápa XVIII. 273
Cellini III. 135
Cervantes XII. 231
Cesarius XVII. 19
Chamberlain H. St. VII. 68, VIII. 27, X. 163, XVII. 107
Charles VII. 228
Charost X. 240
Chateaubriand I. 71, II. 119, VII. 158, XIII. 206, XV. 147, XVI. 48, 133
Chaumette XVI. 307
Chavez III. 110
Cherubini IV. 162
Chesterfield II. 10

Chesterton VIII. 25, XVI. 120
della Chiesa X. 284, XIX. 95
Chopin IV. 172, XVIII. 148
Christiana IX. 246
Chromatius IX. 228
Chwala VIII. 205, 235, 240, 248, 274, 278, 279
Chwolson X. 287
Cicero I. 168, 215, II. 34, 35, 98, IV. 212, V. 7, VI. 33, VIII. 99, 142, IX. 210, X. 72, XII. 196, XVIII. 16
Cicognani VIII. 37
Cineás IV. 170
Ciprián, Szent V. 203, VII. 14, 118, VIII. 81, XI. 369, 371, XVI. 122, 147, 186, 277, XIX. 70, 86, 146, 211
Circe V. 139
Cirill, Szent, jeruzsálemi V. 221, VI. 116, VII. 136, XIX. 23
-- alexandriai XVI. 163, XVII. 274
Citronovski IX. 23
Claasen VI. 202
Claparède VI. 79, 137
Claretié X. 276
Clarke VIII. 290
Claude XX. 12
Claudel VII. 227, VIII. 41, 42, X. 42, 43, 298, XVI. 215, XVI. 9
Claudia Procula XVIII. 232
Claudius IV. 126
Clémenceau X. 286, XI. 220, XVI. 137
Clericus Rhenanus VII. 135
Clostermann VI. 208
Coakley VIII. 134
Cohaus VI. 50, VII. 158, VIII. 296, 308, X. 209
Cohen VIII. 44
Colbert IX. 274, XVI. 75
Colin VIII. 24
Coloma XV. 130
Combes XI. 215
Comenius VII. 21
Commans VII. 37
Compayré VI. 207
Comte IV. 27, VIII. 59, X. 137, XIX. 97
Condren VI. 17
Conget X. 176, 181
Coolidge XI. 18, 33
Coppé I. 70, VIII. 45, X. 153, XIII. 207, XV. 22, XVIII. 148
Cordula Peregrina VIII. 38, 44
Coriolanus XIV. 236, XVII. 285
Corneille II. 120
Cornelia XII. 130, XIII. 120
Cosgrave XI. 39
Coulin VI. 203
Coulomb IV. 154
Cousin XI. 217
Cousseyroux IX. 23
Cramer VI. 207
Crates III. 25
Cremer VIII. 250
Cremieux X. 277
Crispi X. 246
Cromwell XII. 231
Crosnier XI. 235
Cullagh XIX. 14
Curti XI. 241
Cymieu VI. 172
Cyrenei Simon V. 251, XVI. 241, XVIII. 127
Cyriacus, Szent XI. 373, XVII. 70, XIX. 199
Cyrillus X. 280
Cyrus II. 181
Czapik VII. 85, 158
Czuczor II. 67, 103, III. 78, 82, 146, 153

Csaba M. I. 143, VI. 203, 269
Csák gr. IX. 171
Csávossy VIII. 308
Cséfalvy VII. 171
Csepellényi XI. 318
Csernoch III. 3, 147, VI. 154, VII. 195, XI. 19
Csiáné I. 143

Dadolle XI. 207
Dalton IV. 157
Daniades V. 162
Dániel próféta III. 27, VIII. 269
Dante II. 120, III. 61, 82, IV. 161, 179, V. 144, 152, 157, VI. 28, X. 168, XII. 97, XV. 189, XVI. 124, 193, 257, XVII. 272, 276, 300, 326, XVIII. 149, 344, XIX. 67, XX. 4, 45, 86, 103, 116
Danzer X. 194

Darwin IV. 127, 128, VIII. 26, XII. 205, 213
Dauerböck VII. 80
Dausch VIII. 300
David VII. 80, 85, 215
David H. X. 292
Dávid király III. 106, X. 105
Davis XI. 18
Dawy IV. 154
Deák Ferenc II. 55, IX. 51, XII. 147
Decius XI. 369
Decoene VI. 143
Dedek Cr. L. IX. 143
Dederichs X. 210
du Deffand X. 135
Deharbe VI. 29
Dehn VI. 143
Deimel VII. 68, VIII. 297, X. 69.
Deimling II. 200
Delamaire XI. 239
Delonck X. 264
Delsarte VIII. 150
Demokritos VII. 205, X. 133
Demosthenes I. 87, III. 94, VIII. 99, XII. 99
Dénes gr. IX. 68
Denifle VIII. 303
Dennert IV. 160, VIII. 301, X. 9, 288
Denzinger VII. 119, IX. 9, XII. 78
Descartes II. 96
Desmoulins XX. 35
Dessauer XVI. 36, 37
Deubig VII. 19, 85
Devald VIII. 231
Dewey V. 203
Dickens III. 82, VIII. 42, X. 42, XII. 231
Diderot IV. 60, 204, 210, VIII. 192, XI. 217, 224
Diessel IX. 220
Dietzgen X. 7, 14, 19
Dillersberger VIII. 309
Dimmler VI. 202, VII. 122, VIII. 296, 308
Diocletianus IX. 228, XI. 373, 374, XIII. 225, XVII. 70, XIX. 199, 200, 200
Diogenes I. 121, V. 172, X. 132, XII. 231
Dionysius Areopagita XIX. 62
Ditmár apát IX. 101
Dölger VIII. 166
Döllinger I. 167
Dolonecz IX. 24, 126, 127
Domitianus III. 79
Domitilla XIX. 63
Don Enrico Lorette X. 285
Donai X. 15
Donat VII. 100, VIII. 296, 298, 300, X. 105, 109, 111, 112, 118, 122, 138, 139, XI. 219
Donders VIII. 101, 308
Döneke VIII. 300
Doré XVIII. 141
Dörfler X. 299
Döring VIII. 234
Dorner IX. 18
Dörner VII. 80
Dosenbach VI. 269
Doss VII. 201, 203, XI. 130
Dostojewski VI. 51
Dougherty XI. 40
Doumergue XI. 237
Doumic VIII. 44
Dowling XI. 19
Doxie VI. 203
Drebitka VI. 118
Drews X. 100, 103, 114, 116, XVII. 17
Drexellius VIII. 121
Drexler VIII. 235
Driesehmann VI. 193
Drouot IV. 171
Drunan IX. 210
Drusilla XVI. 55
Dubois IV. 194, VII. 122, X. 240, 253, 258
Dubowy VIII. 103
Duchesne VIII. 165
Dudek VII. 118, VIII. 297, IX. 5, 56, 57, 74, 145, 148, X. 55
Duez X. 265
Duhr VII. 172, X. 198, 200, 208, 210
Duilhé VIII. 297
Dunin—Borkowsky VI. 143, 202, VIII. 194, 195, X. 148
Dunne X. 99
Duns Scotus XVI. 267
Dupanloup VI. 28, 40, 116, 127 VII. 215, VIII. 23
Dürer IV. 161, XII. 39, 261, XX. 120
Dursch VI. 29
Dyroff VI. 37

Ebbinghaus VIII. 215
Eberhard VII. 17
Eberl IX. 214
Eberle VI. 55, VIII. 50, 59, 304, 306
Ebner—Eschenbach I. 27
Ecker VII. 36
Eckermann IV. 188
Edison II. 198, III. 82
Edvárd, Szent IX. 247
Effinger VI. 195
Efrém, Szent VIII. 161, XVII 269
Egbert IX. 216
Eger VI. 207
Egger VI. 79, VIII. 93, 307, 310, XI. 95
Ehrenberg VIII. 223
Ehrhard VIII. 296
Ehrler VIII. 306, X. 210
Eichen VII. 3
Eichendorf XVI. 213
Eichert III. 44
Eichhorn VI. 207
Eisenhofer VIII. 167
Eitner VIII. 235
Elekes VIII. 304
Elizeus XIV. 108
Ellen Key VI. 70, 71, VII. 63, VIII. 222, X. 153
Elliot VIII. 42, X. 42
Emerson II. 120, IV. 125, VIII. 142, 153, XVI. 107, XVII. 245
Emin pasa II. 200
Emmeran IX. 216
Empedokles XII. 217
Endlicher IX. 35, 48, 68, 70 skv., 120 skv., 137, 145, 150, 168, 179
Endre (I.) IX. 84, 95, 160, 167
— (II.) IX. 85, 99, 101, 123, 135, 139, 160, 165, 170, 172, XI. 289, 314
— (III.) IX. 59, 62, 71, 166, 171
Engel VIII. 121
Engels X. 7, 16
Engert VI. 98
Eötvös J. br. I. 27 60, 121, II. 64, III. 3, 104, 112, 132, IV. 119, 123, 124, 133, 161, V. 50, VI. 122, X. 27, XIX. 148
Epaminondas V. 166, XX. 116
Epiktetos I. 120, 185, III. 11, 12, X. 142, XI. 370
Epiphánius, Szent VII. 173, IX. 215
Erasmus VI. 81
Erdélyi IX. 35, 127, 137, 178
Erich svéd király XIII. 169
Ericson IV. 13
P. l'Ermite VIII. 10, XI. 332, XIV. 11, 48, XV. 116
Ernő atya VIII. 310
Ernst VI. 231, X. 298
Ertsey IX. 155, 169
Erzsébet angol királyné III. 60, XI. 44, XIX. 80
— királyné IX. 59, 60, 166, 170, X. 150, XIII. 219, XX. 62
— Szent VII. 151, XI. 60, 288, XVI. 319, XVII. 159
Esch VII. 174
Esser VIII. 53, 119, 162, 298, X. 117, 121, XIV. 217, XVI. 38
Eszterházy XVII. 331
— Antal hg. XIV. 16
— Imre gr. XI. 314, 316
Etl VI. 193
Eucken VI. 50, VIII. 24, 30, 269, X. 136, 293, 294, XVIII. 338
Eudoxis XVI. 260, XVIII. 125
Eulenburg I. 139
Euler IV. 158
Euplius XVI. 199
Eusebius IX. 15, XI. 369, 370, XVIII. 221
Eutyches XIX. 159
Evald X. 133
Ewelt IX. 19, 23
Eybel IX. 20
Eyck IV. 161
Ezechiás XX. 50

Éder VII. 43
Érdy XI. 279
Éva XII. 15, 74

Faber VIII. 43, 310, X. 43
Fabricius IV. 170
Faguet VIII. 36, 51, X. 38
Fahsel VIII. 101, XI. 123
Falconnet XI. 203
Fallenbüchl VII. 215
Fallersleben VI. 117
Fallmerayer XIX. 158
Falloux VI. 56

Faludi IV. 118
Faraday III. 146, IV. 154
Färber VI. 193
Farley X. 284
Fassbender VI. 172, 188, 202, 223, VIII. 253, 261
Faszbinder VI. 79, 203, VII. 155, 158, VIII. 307
Faulhaber VI. 1, 20, 137, 183, VII. 223, 236, 239, VIII. 9, 33, 35, 89, 95, 201, 296, 305, XI. 19, 266, XIII. 264, XV. 141, XVII. 289
Faure X. 292
Faust XV. 68
Faustina XVII. 214
Fechner IV. 135
Fecker VIII. 44
Feerlender VIII. 242
Fejér IX. 58 skv.
Fejérpataky IX. 94, 100, 159
Fekete—Váradi V. 265, VII. 112, XIII. 141, 253, 255, XVI. 67
Felbiger VI. 29
Felder VIII. 302
Felicitas, Szent XI. 370
Felix VIII. 126, XVI. 47, 55, XX. 44
Fellenberg VII. 21
Fendt VIII. 45
Fénelon II. 119, III. 82, VI. 28, 86, 116, VII. 129, 206, X. 31, XIX. 259
Ferdinánd (I.) IX. 106, 119, 22, 125, 139, 170
— (II.) VI. 150, IX. 139, 183
— (III.) IX. 108
Ferdinánd főherceg XI. 259
— spanyol V. 170, IX. 273, XVIII. 74
Ferenc, Assisi, Szent I. 186, IV. 230, V. 49, VII. 62, 151, 20, 209, VIII. 256, IX. 228, X. 63, 84, XI. 292, XIV. 126, XV. 71 XVI. 190, XVII. 189, XVIII. 96, XX. 4, 30, 92, 115
— Borgia, Szent XIV. 36
— (I.) francia király III. 123
— József X. 279, XX. 110
— (I.) király IX. 146
— Szalézi, Szent II. 62, III. 56, V. 259, VI. 116, 117, 128, 131, 181, 202, 226, VII. 62, 106, 107, 111, 129, 153, 156, VIII. 76, 112, 138, 224, 263, 310, IX. 246, 263, XIV. 95, XV. 128, XVI. 226
Ferenc, Xavéri, Szent II. 143, III. 56, V. 276, VI. 116, VII. 151, XI. 83, 372, XIII. 30, 121, XVIII. 133, 344
Fergusson III. 146
Ferrer X. 171
Ferry XI. 213, 218, 222, 225, 243
Festus VIII. 6, XIX. 122
Feuling VIII. 125, 157
Févre IX. 18
Fichte VI. 50, X. 172
Fink X. 209
Fischer VI. 172, 250, VII. 49, 60, VIII. 156, X. 52
— Colbrie XI. 100
Fizeau IV. 154
Flamérion IX. 287
Flammarion XI. 242
Flaubert VIII. 268
Flavius Clemens XIX. 63
— Jos. IX. 233, XVIII. 220
Fleischmann X. 288
Foche IV. 165
Foerster I. 129, 139, 162, IV. 129, VI. 12, 39, 47, 57, 58, 60, 87, 118, 120, 124, 132, 137, 141, 163, 171, 172, 174, 202, 209, 219, 231, 244, 249, 250, 261, 268, 270, VII. 54, 63, 149, 152, 175, 176, VIII. 59, 61, 302, 304, 305, 307, X. 7, 78, 79, 81, 86, 89, 153, XI. 106, XV. 94, XVII. 209, XVIII. 76, XIX. 163, XX. 40
Fogarassy M. IX. 126
Földes XI. 109, 114
Fonk VIII. 300
Ford XI. 31, XVI. 122
Forel I. 137, II. 193, X. 153
le Fort VIII. 35
Fortunatus VII. 14
Fouillé VI. 55, XI. 229, 230
Fourier VI. 259
Fourneret IX. 16
Fra Angelico IV. 164, VI. 124, XVII. 116
Fraknói VII. 158, IX. 143, XI. 258
France Anatole IV. 184, VII. 65, XI. 219, XVI. 25

Franciska, Chantal, Szent VII. 62, XV. 167
Francke VI. 121
Frank gr. IX. 160
Frankenheim VI. 79
Franklin I. 67, II. 45, III. 146, 160, 162, IV. 154, 163, VII. 97, XII. 147, XV. 39, XVI. 17, XVIII. 69
Fraunhofer IV. 155, XV. 38, XVI. 31
Frayssinous VIII. 126, XI. 215
Freiligrath XX. 77
Frenssen VIII. 42, X. 43
Freud VI. 249, VII. 100, 102
Frey VI. 195, VII. 171
Fridolin IX. 216
Friedrich XIX. 248
Frigyes (II.) VIII. 159, XI. 291
— Nagy IV. 210, V. 158, IX. 279, XVI. 261, XVII. 47
Fuchs XVIII. 179
Fugel VII. 37
Fugger XV. 98
Führich IV. 162, XII. 138
Fullerton VIII. 43, X. 44
Fülöp (Lajos) francia király XIX. 126
— macedón király V. 162, 167, XII. 163, XVII. 247
— Néri, Szent I. 211, VI. 117, VII. 191, 202, XIV. 95, XX. 41
— pápai követ IX. 166
— (II.) spanyol király VII. 162, IX. 271
Funk VII. 15, IX. 220
Funke VIII. 298
Füssy VIII. 121
Fuxhoffer=Czinár IX. 68, 72, 94, 95, 100, 101, 160

Gabrielle d'Aviano XIV. 92
Galenus II. 149
Galerius XI. 374, XIX. 200
Galilei III. 134
Gall VIII. 39
Galle XVI. 85
Gallitzin VIII. 38
Gallus IX. 216
Galton XII. 206, 218, 239, 247
Galura VI. 29
Galvani III. 130, IV. 153
Gambetta IX. 274, XI. 222
Gandhi IV. 118
Garat IX. 20
Garay II. 32, 176, III. 26
Gárdonyi IV. 24, 28, 134, 184, V. 84, 171, 206, VI. 85, 110, 143, XII. 231, XVI. 102, 116, XVII. 48, 57, XVIII. 116, XX. 6, 42, 101, 107
Garfield III. 144, 145
Garibaldi XIX. 208
Garrigou=Lagrange VIII. 125
Ort. y Gasset XVII. 226
Gatterer VI. 3, 79, 231, 251, VII. 36, 38, 46, 76, 77, 119, 125, 135, VIII. 191, X. 198, XI. 88
Gaudeau XI. 220, 223
Gaup VI. 137
Gauss IV. 158
Gauthier XI. 19
Gazagnol XI. 211
Géczy VIII. 297
Geibel IV. 44, 148, XVI. 166, XVII. 299
Geiger VI. 179
Geisz VII. 80
Geisz A. IX. 34, 128
Geitner VIII. 124
Gellért, Szent XIX. 171
Gemelli VII. 122
Genadius XX. 31, 32
Genovéva, Szent X. 236
Geradaus I. 139, VII. 223
Gerely J. VI. 203, 269
— L. VII. 36
Gergely (VII.) III. 147, X. 32, XIX. 119
— (IX.) IX. 132, XI. 293
— (XI.) IX. 180
— (XIII.) VII. 172, XI. 313, 315
— (XVI.) XI. 111, XIX. 126
— gr. IX. 171
— Nagy, Szent V. 172, VI. 108, 109, 111, 116, 118, 125, 146, 185, 187, VII. 15, 151, VIII. 69, 70, 77, 80, 81, 113, 138, 139, 140, 153, XI. 78, 88, XX. 96
— Nazianzi, Szent VII. 15, VIII. 123, 161, XV. 206
— Nissai, Szent IX. 228
— (Thaumaturgos) VI. 111
Gerhard X. 171

Gerhardt VI. 172
Gerigk VII. 75
Gerson VI. 96, 113, 116, 137, 235, VII. 93, 99, 127
Gerst VIII. 253
Gerster VII. 114
Geyser VIII. 298
Géza (I.) IX. 95, 160
— (II.) IX. 58, 101, 108
— vezér XIX. 222
Ghéon VIII. 42, X. 43
Gianfranceschi VII. 198
Gichi Máté IX. 171
Gierens X. 258
Giesswein VIII. 304, IX. 220, 229
Gigler VII. 36
Gihr VII. 46, VIII. 305
Gill VI. 119
Gillet VI. 33, 39, 172, 202, X. 149
Ginnecken VIII. 232
Giobbe XI. 19
Giotto III. 146
Giovanni Antonio VI. 28
Gireaud VIII. 44
Gistucci XI. 236
Gitzler IX. 14
Giulotti VIII. 36, 37, X. 39
Giusti VI. 3
Gizicky X. 154
Gladstona II. 192, VIII. 52
Glasschröder VI. 195
Glemon XI. 41
Glette IX. 37
Godefroid VIII. 180
Goethe I. 76, 174, 221, II. 36, 47, 222, III. 26, 33, 55, 57, 61, 96, 103, 114, 115, 119, 155, 198, IV. 173, 186, 188, 195, 205, 238, V. 212, VI. 48, VII. 174, VIII. 29, 35, 215, X. 37, 51, 69, 132, 134, 138, XI. 142, 168, XII. 69, XIII. 206, XVI. 143, XVIII. 132, 301, 341, XIX. 122, 163, 164, 166, 254
Good I. 138, VI. 269
Gordier VII. 158
Gorkij XVI. 20
Gotthelf IV. 187
Gotti X. 278
Göttler VI. 93, 119, 165, VII. 46, 116
Götzel VI. 196, 197, VII. 19, 28, 29, 30, 49, 73, 78, 93
La Goule XV. 133
Gounod XII. 231
Gousset IX. 18
Goyau XI. 219
Graber IV. 28
Gräff IX. 18
Granderath X. 10, 11
Grandmaison X. 110
Grasshof IX. 12, 17, 32
Grassl VIII. 223
Gratry XVI. 296
Graue X. 102
Gregorovius XIX. 114, 118
Grente VI. 80
Greuze XVI. 109
Grewe VI. 269
Griesheim III. 43
Grignon de Montfort VII. 173
Grillparzer I. 38
Grimes VII. 122
Grimm VIII. 302
Grimmich VII. 43
Grisar X. 101
Grivet XI. 203
Groebel
Groos VI. 137, 217
Grotjahn XII. 230
Gruber VII. 158, XV. 170
— Á. VI. 29
— H. X. 171
— M. I. 125, 140
Gruhle XII. 230
Grün VII. 10
Gründer VII. 19
Grünwald VI. 93, 137, 143, VII. 11
Grupp VIII. 306, IX. 229
Gspann VIII. 204, 303
Guardini VII. 73, 230, VIII. 94, 156, 163, 167, 296, 300, 303, 305, 308
Gudden VI. 207, 217
Gueranger VIII. 184
Gueret VIII. 240
Guerin VIII. 44
Guibert VI. 172, 269
Guillot XI. 229
Guisthau XI. 237
Guizot VIII. 54, IX. 216
Gülleke VI. 172
Gulliver III. 128
Gummi X. 102

Gumpenberg VIII. 121
Gunkel X. 105
Günther A. IX. 29—34, 5, 174, 113, 118, 127, 155
Gürlitt VI. 70
Gushurst VIII. 120
Gusztáv Adolf XV. 31
Gutberlet VIII. 250, 297, 298, 299, 300, 302, 306
Guttenberg IX. 282, X. 27
Guttmann VIII. 306
Guyot de Preignan IX. 18
György, Bálint fia IX. 62
— győri pk. IX. 179
— Szent VII. 188
Gyula (I.) pápa V. 160
— (II.) pápa XIV. 182. XIX. 214
— vezér IX. 55
Gyulai P. XIV. 232

Haas VI. 196
Habrich VI. 137, 207
Häckel IV. 160, VIII. 14, 58, X. 286 skv., 298, 299
Hadrián (VI.) pápa XI. 258
Hadrianus IX. 228, X. 133, XI. 373, XIII. 229, XIV. 104, XVII. 70, XIX. 199
Hadzsega XI. 113
Hafen VI. 98
Hagenmaier X. 209
Haggeney VII. 85
Hähling VII. 46
Hahn IX. 37
Hahn=Hahn VII. 158, VIII. 43, 44, 46, X. 44
Haibach VII. 22
Hajdu VIII. 299
Hajós I. 142, II. 119, VII. 21(VIII. 296, 301
Halász VIII. 264
Halder VI. 207
Hall VI. 140
Haller VIII. 303
Halm III. 90
Hám VII. 158
Hamerle X. 13
Hamm VI. 181, VIII. 306
Hammau X. 111, 288
Hammelrath I. 141
Hammenstede VIII. 156, 174
Hammerstede IX. 14
Hammerstein VII. 158, VIII. 38, 299, 303
Hammurabi X. 106
Hamon VIII. 121, 310
Hamvas VI. 193, 208, VII. 55
Hanauer VI. 132, 140, 152, 181, 214, VII. 6, 7, 49, VIII. 245
Handel=Mazetti VIII. 44
Händel XII. 231, XV. 39
Hannibál III. 89, XVI. 28
Harduin IX. 13
Haring VIII. 255
Häring VII. 46
Harkányi X. 27, 28, 29
Harnack VI. 12, IX. 234, 251, X. 64, 101, 107
Harrasser VII. 171, VIII. 227
Hartmann E. VI. 33, IX. 249, X. 21, 121, 136, 155, 158
— I. VI. 144
Hartvik IX. 144, 176, XI. 279
Harun al Raschid II. 41
Harza VI. 86
Hase IX. 248
— kard. VII. 229
Haseler II. 200
Häseler XIX. 80
Hassenbacd VIII. 37
Hattler VI. 79
Haugg VIII. 302
Hauptmann IV. 162, 174, VIII. 42, X. 43, XV. 39
Hauser VIII. 174
Hauszer VII. 158
Haydu III. 2, 84, 146, XII. 124
Hayes XI. 18, 40
Hebbel XII. 40, XX. 87
Hédervári Kont III. 26
Hegedüs VIII. 150
Hegel VI. 60, X. 6, 102
Hégésippe S. X. 291, 292, 305, 306
Heiberg I. 139
Heiler VIII. 195
Heilman VII. 207, VIII. 308
Heim VI. 240
Heimbucher VII. 135
Heine IV. 184, 204, XVI. 308, XVIII. 151, XIX. 213
Heinen VIII. 304, 305, 307, 308
Heiner X. 58
Heinrich IX. 12
Heinz VII. 60
Heinze X. 287

Heldmann VII. 49
Helfert IX. 23
Héli XIII. 117
Heller VIII. 45
Hellinghaus VIII. 161, XVI. 207
Hellwald X. 162
Helmholtz II. 198, III. 96
Helvetius VI. 38, 50, 81
Hemmersbach IX. 220
Hemon VIII. 42, X. 43
Hendrichs VIII. 232
Henrik (II.) angol király XI. 43
— (IV.) II. 10, VIII. 74
— (V.) császár XX. 110
— (VIII.) angol király XI. 43, 44, XII. 84, XIV. 258, XVI. 328, XVIII. 176, XIX. 80, XX. 46
Henry XI. 206, 239
Hensel L. V. 166, VIII. 43, 44, X. 44
Hensen X. 288
Heraklitos X. 133
Herbart VII. 20
Herber VIII. 307
Herbert VI. 47
Herbst I. 138
Herczeg X. 130, XII. 52
Herder I. 131, IV. 110, V. 92, VI. 226, 249, VII. 102, VIII. 160, X. 144, XIX. 113, 118
Hergenröther VI. 29, VIII. 255
Herkules I. 27, 61, XIV. 68
— vasvári prépost IX. 72
Hermann VII. 197
Hermas IX. 259
Hermenegild XI. 371
Hermes pref. IX. 228
Heródes, Antipas XII. 162, XIII. 176, XVIII. 222, 230, XIX. 161
— Nagy XII. 137, XIII. 117, 123, 205, XV. 33, XVI. 307
Heródiás XII. 162, XIII. 117, 176, XVIII. 224 skv.
Herodotos IX. 295
Herriot XVII. 324
Herschel III. 82, 145, IV. 8, 14, 152
Hersen I. 142
Hertling VIII. 300
Hertz IV. 154
Hertzka IX. 219
Herwegen VIII. 156, 164, 179, 303
Herwig VIII. 1, 2
Hesiodus XIX. 169
Hesse VIII. 301
Hesselhaus VI. 196
Hessenbach VIII. 223
Heténvi VIII. 296, 305
Hettinger VIII. 54, 150, 297, XI. 117, XV. 159
Heylen XI. 13, 18, 41
Heymans XII. 211
Heywang VI. 143
Hickey IV. 141, VIII. 119
Hiero XVI. 150, 272
Hilárion, Szent XX. 115
Hilarius, Szent VI. 175, XIX. 203
Hildebrand VII. 73, VIII. 309
Hilker VII. 19
Hilty I. 109, VIII. 52, X. 144, XII. 248
Hindenburg I. 53, IV. 164, X. 213
Hirsch X. 111, 112
Hirschel IX. 11, 13, 152
Hirscher VI. 29, 116, 193, VII. 20
Hitler XI. 107
Hittmair XV. 197
Hitze VIII. 223
Hlond XI. 19, 40
Hobbes IX. 20
Hoche XII. 230
Hock VI. 272
Hockenmayer VIII. 308
Hodács VIII. 44
Hoeber VIII. 200
Hoensbroech VIII. 45
Höfding XI. 215
Hofer András IV. 164
Hoffmann VI. 171, 172, 179, 202, 203, 207, 208, 210, 217, 234, 237, 247, VII. 37, 223, VIII. 225, 233
— W. VI. 149, 150, 266
Hoffmanstal XVI. 8, 281
Höfler VI. 56
Hohold család IX. 68
Holdschmidt VII. 19
Holl VI. 202, 203, 269
Holstein VIII. 43, X. 44
Holtzmann X. 112
Holzapfel VIII. 297, 302

Homeros IV. 187, XIX. 180
Honorius (I.) XI. 372, XIX. 200
— (III.) IX. 139, 168
— császár XII. 163
Horatius I. 123, 184, 190, II. 35, 108, 145, 177, III. 53, 139, IV. 208, V. 209, VII. 164, 166, VIII. 262, IX. 210, 224, XII. 247, XX. 9, 120
Hörmann VII. 26
Hormisda XIII. 28
Horváth VIII. 122, XII. 5
Hosart VIII. 301
Huber VI. 79, 87, 207, 231, VII. 19, 147, 156, 215, VIII. 310
Hüber VI. 172
Hübler IX. 13, 14, 18
Hübner VII. 60
Hufeland XI. 133
Hüffel X. 110
Hugo Grotius IV. 135
Hugo Victor VI. 59, XI. 233, 236, XIV. 254, XVIII. 131, XX. 18, 38
Hulst VIII. 263
Humbold III. 187
Humboldt IV. 29, VI. 226, X. 10, 134
Hume IV. 207, X. 62, 145, XIX. 173
Hümmeler VI. 143
Hunyadi János IV. 164, IX. 123, 150
Hupka VI. 269
Hurter VIII. 43, X. 43
Huszár VIII. 231, 304
Huth VII. 49
Huxley III. 37
Huysmans VIII. 25, 27, 38, 43, 45, 158, 165, XIV. 219, XVIII. 115

Ibsen III. 77, VIII. 42, X. 42, 79, XVI. 123
Ignác, Antiochiai, Szent VII. 15, XIV. 63
— Loyolai, Szent IV. 105, VI. 111, 117, 223, VIII. 226, 227, 229, 230, X. 140, XI. 121, 372, XV. 38, 272, XVI. 319
Ijort I. 139
Illés próféta XVI. 262, XIX. 273
Ilona, Szent IX. 247, XIII. 138
Imle VI. 202, 203, VIII. 308
Imre király IX. 84, 101, 138, 160, 175
— mester IX. 69
— Miklós fia IX. 86
— Szent IV. 235, V. 72 skv., VII. 156, XI. 189, 190, 197, 198, 289, XIII. 35
Ince (IV.) VIII. 256, IX. 138
— (VI.) IX. 180
— (XI.) XI. 259, XIX. 172
— (XII.) XI. 259
Isidorus Hisp. VIII. 140
Isserlin VI. 217
István (III.) IX. 138, 145, 150
— (V.) IX. 58, 71, 85, 100, 102, 170
— Adorján fia IX. 70
— első vértanu, XIII. 58, XIV. 109
— főesperes IX. 100
— (I.), Szent IX. 31, 35, 50 skv., 68, 74, 83, 96 skv., 144 skv., 159, 169 skv., XI. 88, 279 skv., 289, 366, XIV. 222, XVI. 19, XVII. 330, XIX. 66, 70, 205
Ixion XX. 141
Izabella császárné XIV. 36
— kat. IX. 273
— királyné IX. 59, 161, XVIII. 74
Izaiás VI. 130, X. 106, XIX. 63, 126
Izidor, Szent IX. 246

Jablonkay VIII. 310
Jacobs VII. 198
Jacopone da Todi IV. 161, V. 205, VII. 14
Jagello Katalin XIII. 169
Jäger VIII. 115, 238
Jahn VI. 179
Jais VI. 29, 116, VIII. 194
Jakab pk. IX. 72, XI. 371
Jaksch VII. 58, 93
Jámbor VI. 203
James VIII. 25, 41, 156, X. 42
Jammes VII. 227
János, apostol VIII. 256, XIX. 85, 93, 96

János, Aranyszájú, Szent VI. 42, 83, 84, 116, 125, 200, VII. 65, 127, VIII. 68, 69, 100, 110, IX. 213, X. 194, XVI. 64, 260, XVII. 176, XVIII. 6, 96, 125, 200
— Avilai XI. 79
— Berchmanns, Szent VII. 156 207
— Damaszkuszi, Szent XVIII. 246
— De la Salle, Szent VI. 28, 116, 121
— érsek, eszterg. IX. 72
— Eudes, Szent VIII. 241
— gömöri főesperes IX. 166
— Istenes, Szent XV. 15
— Kapisztrán, Szent XI. 318
— Kenti, Szent XV. 260
— Keresztelő, Szent V. 47 skv., X. 112, 113, XII. 162, XIII. 117, 176, 280, XVIII. 224, XIX. 161
— nádor IX. 69
— XXII. pp. IX. 151, XI. 315
— püspök, veszprémi IX. 100
— Vianneyi, Szent VII. 129, VIII. 241, XI. 80, XVI. 180, XVII. 131, XIX. 194
Janot VIII. 42, X. 43
Janssen VIII. 45
Janus XII. 105
Járosy VIII. 160
Jatsch VIII. 125, X. 210
Jeanne d'Arc, Szent II. 136, XI. 209, XVII. 16, XVIII. 55
Jehle VI. 196
Jehlicska VIII. 304, X. 145, 147, XI. 230
Jenő pápa XIV. 193
Jensen VII. 158, X. 115
Jentgens VIII. 218
Jeromos, Szent III. 158, 168, VI. 90, 116, 126, 127, 172, VII. 15, 57, 118, IX. 213, XI. 115, XIV. 140, XV. 156
Jerrold III. 64
Jerusalem VIII. 18
Joachim, Szent XVII. 309
Jode VI. 61
Jodl VIII. 15, X. 161
Johanna XX. 18
Johner X. 258
Johnson III. 146
Jókai II. 55, III. 54, V. 210, XII. 147
Joly VII. 202, IX. 246
Jónás próféta XIX. 63
Jób X. 26
Jörgensen IV. 1, 177, VIII. 27, 44, 158, 233, XIII. 9, 96, XVI. 122, 123, XVII. 326
Jörissen VI. 231
Jouffroy X. 270
Joule IV. 34, 155
Jozafát, Szent XI. 264
József (II.) IX. 125, XI. 318
— Kalazanti, Szent VI. 116, VII. 207
— Szent IX. 211, 247, XIII. 148
Juba VI. 269
Judás V. 238, VI. 12, XVI. 296, XVIII. 173, 193, 201, 209
Jühlicker X. 110, 112
Julianus apostata XVII. 76, XIX. 113, 207
Julien VI. 80
Julius Caesar II. 41, 79, 172, IV. 173, V. 22, VII. 20, 60, XI. 20, XII. 231, XIV. 119, XVI. 293, XVIII. 184
Jungmann VIII. 98, 110, 150
Jupiter XII. 229, XVII. 70, XIX. 199
Juvenalis I. 145, III. 17, XI. 119

Kaftan X. 101
Kahl IX. 37
Kaim VIII. 150
Káin XV. 100
Kallixtus (II.) IX. 225
Kálmán király IX. 35, 71, 95, 100, 108, 111, 120, 121, 135, 136, 144, 168
Kalthoff X. 115, 116
Kálvin XIII. 152
Kamillus, Szent XVIII. 96
Kaminski VI. 231
Kammer VIII. 235
Kant III. 96, IV. 97, 193, VI. 49, 50, 52, VII. 63, VIII. 4, 14, 16, X. 102, 116, 119, XIII. 250, XVIII. 301
Kanut, Szent XVI. 226
Karácson IX. 121
Karácsonyi J. VIII. 303, IX. 50 skv., 83, 84, 95, 101, 144, 159, 177, XVI. 19

Károly (III.) IX. 108, 184
— (IV.) I. 52
— (V.) III. 48, 82, XIV. 36, XV. 98, XVI. 176, XX. 138
— Borromei, Szent V. 223, VI. 28, 116, 117, 151, VII. 136, 216, VIII. 138, 263, XIII. 30, XV. 196
— Bölcs, francia király V. 151
— (IX.) francia király V. 152
— J. VI. 79, 202
— Nagy IX. 273
— (I.) spanyol király XI. 20
Károlyi J. gróf XII. 86, 98
— M. gróf X. 165, 169
Karplus XII. 212
Käser X. 19
Kasperczyk VI. 225
Kasszián vértanu XI. 223
Katalin, Alexandriai, Szent XIII. 227
— Genuai, Szent I. 210, XVII. 221
— Sziénai, Szent III. 113, VI. 182, VII. 151, 202, VIII. 256, XIII. 84, 121, 218, XV. 38, 76, 217
Katona IX. 55, 56, 68
— J. III. 146
Kaufmann X. 210
Kaulbach XII. 177
Kautsky X. 17, 18
Kautz VI. 3, 143, VII. 205, IX. 37
Kazinczy III. 67
Kean vezér IX. 55
Kecskés VIII. 299
Keglevich J. br. XI. 314
Keim IX. 248
Keir Hardie X. 294
Kelemen (I.), Szent VII. 149, IX. 225, 259, XI. 369, XIX. 96
— (VI.) IX. 179
— (VII.) XI. 258
— (VIII.) XI. 259
— (XI.) VII. 62, IX. 184
— (XII.) IX. 184
— Alexandriai VI. 181, IX. 247, 260, XI. 80, 121, XV. 43, XVII. 90
— Hofbauer, Szent VII. 129, VIII. 23, 99, 256, XIII. 142, XV. 38
Kellen VI. 172
Keller VI. 200, VII. 93, VIII. 224, XIII. 106, 123
Kellerhof VII. 80
Kelvin IV. 99, 100, X. 61
Kemenes F. XVII. 87, 292
Kemmele VI. 172
Kempf VIII. 232, 297, 305
Kempis Gellért XX. 51
— Tamás I. 162, VI. 20, VII. 15, VIII. 20, X. 147, XVII. 208
Kenedy G. IX. 199
Keppler III. 146, IV. 36, 150, 176, VI. 147, 186, VIII. 103, 121, 122, 148, 149, 308, X. 74, 144, 208, XVI. 93, 274, XVIII. 142
Kerer VI. 202
Kérészy IX. 127
Kéry J. gr. XI. 314, 316
Késmárky IX. 7
Ketteler VIII. 23, 56, 69, IX. 218, X. 166, 167
Kézai IX. 101, 113
Kidd IX. 199
Kieffer VIII. 150
Kiefl VIII. 302
Kipling VIII. 42, X. 42
Kirch VII. 158
Kircher IV. 97
Kirkegaard XI. 335, XV. 114
Kirsch VIII. 305
Kisfaludy K. I. 72, X. 146
— S. XVIII. 326
Kisparti VI. 79
Kiss VIII. 93, 300, 303
Klára, Szent V. 210, VI. 122, VII. 62, XI. 158
Kleanthes III. 70
Klein IX. 33, X. 15
Kleutgen VIII. 98, 110, 299
Klimke VII. 210, VIII. 297, 299, 301, 308
Klimsch VIII. 38, 44, 303
Klinda VIII. 180
Klodvig V. 251, XVIII. 81
Klug I. 162, V. 232, VI. 18, 202, 203, 217, 225, 244, 252, 274, VII. 158, 215, VIII. 94, 297, 302, 303, 306, 308, X. 83, 112, XI. 63, XIII. 283, XVIII. 201, 221, 321
Knauz IX. 58, 59, 62 skv., 70

skv., 84, 86, 95, 135, 136, 170 skv.
Knecht IX. 16.
Kneib VIII. 300, 306, VIII. 299, X. 136, 145, 159
Kneller II. 119, VII. 68, VIII. 300, X. 9, XVI. 101
Knoch VII. 75, VIII. 224
Knodt VIII. 30
Knöpfler VIII. 255
Knor VI. 87, VIII. 199
Knur VIII. 301
Koch VI. 127, 195, VII. 198, VIII. 298, X. 157
Kolb VI. 87, 172, 202, VII. 68, VIII. 150, 299, 300, XIV. 24
Kölcsey F. II. 115, III. 9
Kollár IX. 143
Kollonich IX. 151, 183, 184
Kolping VIII. 23, IX. 218
Kolumbán, Szent III. 50, IX. 216, XIX. 171
Kolumbus III. 58, 95, 179, V. 206, X. 27, XIV. 86
Koneberg VII. 158
Konfuce XII. 231
Könn VI. 179, 202, 203, 269, VII. 105, 147, 176, 177, VIII. 309
Konrád, István fia IX. 86
Konstantin, Nagy III. 67, IX. 15, 229, 247, XIII. 183, XVIII. 70, XIX. 200, 207
Kopernikus III. 116, IV. 150, XVI. 93, 209
Koppány IX. 55
Korbinián, Szent IX. 216
Koren VII. 60
Körner II. 109, VI. 89
Kornélius pp. IX. 225
— százados IX. 247
Kornig I. 140
Kornmann IX. 33
Kosciuskó XIV. 129
Koszterszitsz VI. 79, 207, 269, VII. 80 skv., 93
Kovachich IX. 36, 106, 120 skv., 139, 150, 177
Kovács G. X. 19
Kovacsevics X. 318
Kozma VIII. 159
Krafft-Ebing I. 137, VI. 254, VIII. 11, XI. 107, 117, 133, 135
Krajewski VII. 80
Kralik VIII. 50
Kramp VIII. 156, 168, 181
Kräpelin VIII. 217
Krause VI. 79
Krebs VII. 58, VIII. 39, X. 210
Kresuser VI. 203, VIII. 297
Krick IX. 12
Krieg VI. 171, VII. 46, VIII. 98, 203
Krier VI. 17, 200, 202, VII. 215
Krilof II. 127
Krisnamurti XIII. 21
Krispin IX. 247
Kristóf, Szent IV. 169, 170, XIII. 144
Kriton XX. 6
Krogh-Tonning VIII. 38, 43, 233, X. 43, 65
Krones VII. 36
Krose VIII. 235
Krotz VIII. 80
Krus VI. 231, VIII. 307
Krywald VII. 85, 89
Kühár VIII. 299
Kuhn VI. 121
Kühne X. 9
Kühnel VIII. 309, 310
Kulemann X. 13
Kumpf VII. 60
Kun B. X. 169
Kunegunda IX. 69, 175, XI. 289
Kusch VII. 230
Küster VI. 207

Lacordaire III. 48, VI. 120, VII. 227, VIII. 24, 108, 126, 149, X. 47, 148, 151, 152, XI. 90, 334, 377, XII. 11
Lactantius VII. 14, 15, XI. 370
Lacza VII. 54
Ladomér, Esztergomi érsek IX. 62, 86, 166, 171
Lafontaine X. 83, XI. 227
Lagerlöf S. XVII. 214
Lajos (III.) bajor király X. 270
— francia király, Szent I. 52, IX. 247, XI. 60, XIII. 130, XIV. 248, XV. 183, XVII. 233, XVIII. 65
— (XIV.) XI. 20, XIII. 255, XIV. 102, XV. 72, XVI. 75, XVIII. 337, XX. 61
— (XV.) XV. 72, 152, XVIII. 76

Lajos (II.) magyar király XI. 258
— Nagy IX. 35, 36, 47, 59, 63, 112, 124, 179
— Thüringiai XI. 289
Lakatos VII. 80
Lallemand VII. 80
Lám VI. 118
Lama VIII. 44
Lamartine XVII. 299
Lambert gr. IX. 68, 160
Lamenais VIII. 228, XI. 232
Lammer VIII. 233
Lämmer VIII. 43, 44, 225, X. 43
Lamping VIII. 38
Lancaster VII. 208
Landewiesche XVII. 37
Lange X. 6
Langenberg VI. 269
Langer VI. 202, 269
Lányi-Knauz IX. 55, 56 skv.
Laokoon XVII. 313
Lapeyrade VIII. 121
Laplace III. 146, IV. 97, 152, X. 74
Laprade XI. 227
Larochefoucault X. 28.
Laros VII. 46, VIII. 44
Lassere VIII. 36, X. 38
Lászai XI. 314
László (IV.) IX. 59, 60, 62, 73, 100, 120, 123, 136, 166, 167, 171
— főesperes IX. 166
— nemes IX. 69
— prépost IX. 72
— Szent IX. 32, 95, 108, 111, 118, 119, 120, 151, 160, XI. 176, 289, XVI. 19, XVII. 330, XIX. 206
Lau VI. 207
Lauri XI. 38, 41
Lauscher VIII. 200
Lavedan IV. 185, VIII. 36, X. 38
Lavigerie VIII. 23
Lavitranio XI. 41
Lavoisier IV. 157
Lea IX. 37
Lebon XVI. 27
Lechermann
Lecoq XI. 206
Lefèbre VIII. 156, 181
Legouvé V. 222
Lehmkuhl VI. 195, VIII. 298, IX. 14, 15, 220
Leibnitz VIII. 156, 214, X. 141, XII. 231, XVIII. 301
Lemaire VIII. 239
Lenau IV. 183, XVII. 204, XVIII. 151
Lendvai I. XV. 250, XVII. 232
Lenhart VI. 179
Lenhosszék XII. 210
Lenin XVII. 81
Leo XI. 292, XVII. 26, XIX. 118
— (XIII.) VI. 131, 132, 211, VII. 228, VIII. 56, 133, 240, IX. 219, 240, 262, 289, X. 29, 53, 68, 72, 167, 169, 176, XI. 85, 220, 232, 268, 280, XVIII. 101, XIX. 88, 158, 165, 178
— Nagy, Szent X. 31, XI. 371, 373, XVII. 70, XIX. 117, 165, 172
Leonardo da Vinci I. 83, IV. 161, VIII. 48, XII. 231, XVII. 54
Leonidas I. 52, IV. 219, XII. 149
Leonrod VII. 105
Leowigild XI. 371
Lepelletier XI. 229
Lepold VIII. 112
Lerch VIII. 298
Leroy X. 305
Lessing VII. 166, X. 28, 141, XI. 169, XV. 39
Leunis VII. 171, 177
Leuse VII. 158
Leverrier IV. 18, 152, XVI. 85
Lhande X. 253, 258, 259
Lichtenberg XI. 224
Licinfus XI. 374, XIX. 200
Lidia IX. 247
Liebermann I. 133, 134, 145, 146
Liebig II. 203, IV. 156, 160, XVI. 94
Liebknecht X. 7, 11
Lienert VIII. 151
Liensberger VII. 158
Liertz VI. 217, 225, 274
Liese VIII. 73, X. 197, 198
Lilienthal XII. 230
Lincoln III. 146

Lindbergh XVIII. 69, XX. 142
Lindemann VI. 203, VIII. 94
Lindsey VI. 163
Lindworsky VI. 172, 265
Lingens VIII. 231, 303
Linhardt VIII. 101, XVI. 130
Linné IV. 61, 156, XVI. 93
Lins VII. 80
Lintilhac X. 292
Lioba, Szent X. 292
Lipót (I.) IX. 107, 108, 178, 184
— (II.) IX. 184
— Szent XI. 88
Lipp X. 112
Lippert VIII. 303, 309
Lippi IV. 161
Lipusch VI. 79
Liszt Ferenc III. 130, IV. 162, VIII. 160
Livingstone II. 200
Livius XII. 232, XV. 129, 190, XIX. 169
Lobmayer VI. 269
Locke VI. 81
Lockington VII. 192, XI. 125
Löffler VII. 171
Logan I. 219, III. 157
Lohmann VI. 202, VIII. 302
Lohmüller VII. 73, 158
Lohoff VII. 60
Loisy X. 113
Longard IX. 23
Longfellow XII. 136
Loofs X. 289
Loosten X. 111, 113
Lopez VI. 200
Lopez de Vega IV. 161, XVIII. 50
Lót XV. 187
Lu XIV. 9
Lucas VI. 202, VII. 117
Lucia, Szent XI. 272, XIII. 227
Lucianus II. 79, XI. 373
Lucifer XIII. 19, 269, XIX. 67
Lucina, Szent XIX. 199
Lücke VII. 73
Lucon VI. 59, XI. 217, 224, 233, 236
Lucuyer VI. 179
Luden XI. 108
Lujza hercegnő XVIII. 76
Lukarja XVIII. 13
Lukas VII. 80
Lukcsics VIII. 301
Lundborg XII. 209
Luther VII. 62, 63, X. 93, 95, 103, 104, 107, 119, 121, XI. 113, 116, XIII. 152
Lüttwitz VIII. 233
Lutz IX. 249
Lux XVI. 332
Lydia XIX. 62
Lyell IV. 156
Lykurgos XIII. 162

Maas IX. 115
Mac Carthy XI. 355, XIV. 31, XVIII. 85
Mac Rory XI. 40
Macaulay XIX. 109, 110
Machiavelli IX. 275, XVI. 27
— párisi plébános XVIII. 61
Macbeth XV. 41
Macdonald X. 294
Mackensen III. 203, IV. 165, 238, V. 177
Madách XVI. 38
Madarász XI. 223
Mäder VIII. 101, 303, 309
Mädler IV. 152
Magdics II. 119, VII. 67, 80, VIII. 300, 301
Mager VI. 272
Magnussen VIII. 39
Mahler
Mahling VII. 54
Mainage VIII. 45
Maine de Birau X. 48
de Maistre VI. 17, VIII. 26, XI. 239, XIV. 232, XIX. 123, 124
Majláth XI. 100
Majunke IX. 280
Makárius III. 103, XVIII. 65, 308
Malakiás próféta XII. 57
Malesharbes IX. 20
Malinckrodt VIII. 23
Mamacchi IX. 23
Manacchen XIX. 62
Manning VI. 151, VIII. 43, X. 43, XI. 100
Mantegazza I. 139
Manzoni II. 119, IV. 161, VII. 9, XIV. 181
Marat XIX. 207
Marbot V. 135

Marczali IX. 48, 60, 135, 137
Marceau XI. 149
Marcell VI. 79, 137, 142, 269, VII. 93, 195, VIII. 307
Marcellus, Szent II. 73
Marchi X. 39
Marconi IV. 148, 154
Marcus Aurelius VI. 49, XI. 369, XVII. 119, XIX. 14
Margit, Alacoque, Szent V. 141, XVIII. 46, 329
— Árpádházi, Boldog XI. 289
— Cortonai XVIII. 117
Maria Orska XVII. 122
— Regina VIII. 44
Mária Antónia II. 43
— királyné IX. 58, 121
— Magdolna XVII. 92, XVIII. 173, 296
— Terézia VIII. 106, IX. 87, 146, XII. 123
Mariaux VII. 171
Marillac Lujza VII. 72
Maritain VIII. 41
Marius IV. 234
Markgraf IX. 229
Marosi II. 119, VII. 68, VIII. 301
Marschall-Rada VI. 97
Márta, Szent IX. 247, XIV. 188
Martindale VII. 159
Martinianus, Szent IV. 230, V. 49
Martinuzzi III. 146, XI. 314, 316
Márton bán IX. 70
— gr. IX. 68
Márton L. VI. 86
— (V.) pp. IX. 10, XI. 315
— Toursi, Szent IV. 201, 202
Marx VII. 58, VIII. 4, IX. 23, X. 6, 7, 137
Masaryk VIII. 15, X. 145, 147
Massilon XVIII. 337, XIX. 108, XX. 135
Mathai János IX. 229
Mathias VI. 79, VII. 80
Mathies (Aiisgar Albing) VII. 236, VIII. 204, 231, 233
Matter Giberti VII. 74
Mattes IX. 112
Matthias XI. 242
Mattyasovszky I. 162, IV. 19, VI. 202, VII. 13, 157
Mátyás (I.) XI. 315
— (II.) IX. 150, XI. 259
— esztergomi érsek IX. 179
— szepesi prépost IX. 72
Maurenbrecher XI. 242
Maurer VIII. 39, X. 290
Mauriac VII. 227, VIII. 41, XII. 94
Maurras VIII. 36, X. 38
Mausbach VI. 170, 240, 245, VII. 205, VIII. 53, 104, 161, 162, 223, 297, 298, 305, 306, X. 53, 56, 117, 121, 210, XIV. 217, XVI. 38
Maxentius XI. 374
Maximinus XI. 374, XIX. 200
Maxwell IV. 154, 55
May F. E. I. 141, VI. 79
Mayer VI. 87, 98, 179, VII. 20, 29, 36, 43, 46, 60, 93, 124, 126, 135, 173
— R. IV. 94, 128, 154, XX. 5
Mayo Ch. XVII. 221
Mechler VI. 96
Mécs XI. 301
Meffert VI. 61, VIII. 298, 302, 304, IX. 227, 235, 275, X. 6, 9, 18, XVII. 296
Melichar IX. 177, 178
Mendel XII. 205
Mendousse VI. 207, 167
Menedem II. 155, XVIII. 80
Menge VII. 156
Menger X. 14
Mentes M. IV. 235, XI. 190, XIII. 54
Mercier VI. 49, 173, VIII. 299, X. 240, 284, XI. 229
Méric VIII. 121
Merici Angéla VII. 63
Merk VI. 79, VIII. 157
Mermillod XIX. 71
Merry del Val XI. 237
Meschler VI. 179, 185, 202, VII. 46, 154, 159, VIII. 302
Messner VIII. 304
Meszner VIII. 6
Metaler VI. 87
Metód, Szent XI. 264
de la Mettrie VI. 50
Metzler VI. 79
Meuer IX. 14, 18
Mey VI. 193, VII. 76
Meyenberg VI. 116, VII. 75,

76, VIII. 103, 117, 150, 168, 300, 304
Meyer E. I. 140, III. 184, VI. 202, 231, 269, VII. 80
Michael Hungarus XI. 311
Michalowski-Valois VIII. 233
Michelangelo III. 135, 15, IV. 161, V. 142, 152, VI. 68, VIII. 162, XI. 286, XII. 74, 232, XIV. 182, 218, XV. 169, XVII. 70, 321, XVIII. 316, XIX. 94, XX. 14, 36
Michels VIII. 184
Michelson IV. 8
Mihálovics VIII. 240
Mihályfi VI. 107, 109, 234, 253, VII. 8, 118, VIII. 5, 98, 112, 232, 235, 242, 247, 253, 260, 305
Mihelics VIII. 304
Miklós apát IX. 101
— Flüeni, Szent VI. 209
— nádor IX. 69
— (V.) pápa XI. 314
— prépost IX. 72
Miksa (I.) V. 201, XI. 259, XIV. 86
— szász herceg XI. 100
Mill J. St. III. 47
Miller VIII. 156, X. 104
Milton II. 120, III. 96
Mindszenthy XVIII. 240
Minford XIII. 228
Mings X. 5
Minichthaler VII. 28, 58, 73, 147, 159
Minos I. 82
Minucius Felix VII. 14, IX. 224, X. 140
Mirabeau IX. 20, 31, XVI. 25
Möbius I. 139
Mohammed VIII. 240, X. 300, XVI. 158
Möhler VII. 46, IX. 229
Mohr VI. 84, 172, 202, VII. 159, 204, X. 210
Moleschott IV. 160
Molière II. 120
Molnár VI. 79
— F. VI. 143
Monika, Szent IX. 247, XIV. 70, XVII. 308, XX. 137
Monis X. 286
Mönnichs VI. 231, 237, 273, VIII. 231, 297
Monsabré VIII. 126
Montalembert VII. 227, VIII. 23, 310, IX. 214, 215, 217, XI. 374, XIX. 217
Montefeltro VIII. 126
Monteil VI. 55
Montesquieu VIII. 55, IX. 200
Montessori VII. 22
Montgolfier test. XVII. 137
Montpellier IX. 15
Morawski VIII. 298
Morgan XI. 31
Móric gr. IX. 69
— Szent IX. 247
— Zs. XI. 113
Morice VI. 231, VII. 80
Moser IX. 264
Moshamm IX. 37
Mosterts VI. 176, 198, 231, 267, 276, VII. 147, VIII. 174
Mozart I. 208, II. 78, III. 61, VIII. 160, XII. 147, XV. 261, XVII. 127, 130, XIX. 175
Mózes III. 58, X. 105, XI. 257, XIV. 182, XVI. 312, XVII. 190, XIX. 94, XX. 128, 150
Mucius Scaevola XI. 370
Muckermann VI. 207, VIII. 306, 309, XII. 234
Müller I. 136, 139, VII. 205
— A. VIII. 43, 157, 182, 305, 306, X. 43
— I. VI. 203, X. 198
Mumbauer VIII. 169
Mun VII. 227, XI. 222
Müncker VI. 225, VII. 122, VIII. 219
Mundelein IX. 18, 19, 20
Munkácsy III. 146
Murena I. 168
Murillo IV. 161, XV. 15, XVII. 269, 279, XIX. 260, XX. 4
Murry IX. 16
Muser VIII. 302
Mussolini VII. 9
Muszinszky VI. 172
Mutz VI. 245, VII. 155, 156

Naab VI. 145, 185, 202
Naaman XIX. 273
Nabukodonozor III. 27
Nádasdy L. gr. XI. 314
Nagelschmidt VIII. 121
Nagl XI. 101

Nagler VIII. 231
Nagy I. 162, VI. 202, VII. 80
— Sándor I. 121, 123, II. 208, V. 172, XII. 163, 231, XVI. 241, XVII. 185, 247, XX. 35, 72
Nansen II. 200, 201, 203, V. 217
Napoleon I. 47, II. 61, 203, III. 56, 89, IV. 96, 171, 173, 204, V. 132, 135, 252, VIII. 57, 63, X. 170, XI. 332, XII. 147, 231, XIII. 255, XIV. 102, XV. 7, XVI. 66, 101, 133, 138, 307, XVII. 27, 72, 81, 83, 118, 131, 148, XVIII. 10, 330, XIX. 107, 113
Nathusius IX. 226
Navigius XX. 137
Nazárius III. 103
Nebrichius VI. 52
Nehemiás XIX. 26
Neisser VI. 247
Nékám I. 113
Nellice VI. 240
Nelson I. 113, III. 139, 143, XII. 231
Németh VI. 203, VII. 215
Néró XIII. 224, XVII. 70, 266, XIX. 202
Nesterow XVII. 182
Nestorius XVII. 273, XIX. 159
Neumenn VII. 79, VIII. 30, 175
Neundörfer VII. 230
Newmann II. 119, V. 263, VIII. 6, 43, 44, 94, X. 43, 65, XVI. 193, XIX. 218, XX. 4, 36
Newton II. 55, III. 63, 82, 83, 133, 146, IV. 20, 136, 151
Nicodromus III. 25
Nicolas V. 252, VIII. 121
Nicot III. 181
Niebergall VIII. 151
Nielen VII. 230
Niemeyer IX. 205
Niestroy VIII. 253
Nietzsche II. 122, IV. 184, VI. 47, 50, VII. 208, VIII. 4, 14, 28, 131, X. 103, 130, 131, 133, 139, XI. 108, 116, XVI. 135, 308, XVII. 28, 84
Nikodémus V. 52
Nikolayson I. 139
Niobe XVII. 322
Noé XII. 176, XIV. 120
Noldin X. 178
Nordan X. 133, 284
Nordhausen VI. 207
Nothburga, Szent XV. 162
Notter VIII. 299
Numa Pompilius XIII. 28

Oberdörfer VI. 231
O'Connel V. 191, VIII. 23, 255, XI. 38, 40, 43, XIII. 54, XIX. 80
Ocskay A. kassai pk. IX. 126
O'Donell XI. 19
Odysseus I. 107, V. 159, VI. 277, XI. 376, XII. 66, XIII. 162, XVI. 141
Oer VIII. 233
Offenbacher IX. 279
Ohm IV. 154
O'Kelly XI. 39
Olasz I. 162
Olier VI. 17, 116, VII. 216
Ollé Laprune VIII. 39, X. 40
d'Omalius XVI. 101
Ondurnik kananok IX. 100
Opitz VII. 171
Oreglia X. 278
Origenes I. 52, IV. 219, VI. 111, 116, VIII. 216, IX. 260, XII. 149
Orlando di Lasso IV. 162
Orosz XI. 313, 316
Osl gr. IX. 68, 100
Ossendowski XVII. 3
Ostermann VIII. 257
Oswald VIII. 15, X. 144, 290, 291, 305
Othum vezér IX. 55
Ottokár cseh király V. 143, XVIII. 320
Overbeck IX. 229
Overberg VI. 29, VIII. 43, X. 44
Ovidius I. 38, 149, 191, X. 52, XI. 93, XII. 232, XVIII. 16, XIX. 170
Ozanam IV. 154, VII. 227, 233

Örsted IV. 154, 210
Österlen I. 140
Özséb, Bold. XI. 312

Pachomius, Szent IX. 213
Pachtler X. 14
Paffrath VIII. 119

Pagey VIII. 45, X. 45
Pailler VIII. 119
Pál (III.) pápa XVI. 209
— püspök XI. 371
— Remete, Szent XI. 312
— Szent XIV. 39, XV. 80, XVI. 47, 55, XIX. 3, XX. 44
— veszprémi prépost IX. 73, 166
Palazzeschi VIII. 37
Palestrina IV. 162
Palica XI. 19
Palmer X. 65
Pámer VII. 117
Pandora I. 49
Pándy VI. 269
Pantol VII. 74
Papini III. 133, VIII. 25, 37, 302, X. 38, XIII. 100 XIV. 123, XVII. 239, XVIII. 161, 337
Pappenheim VI. 217
Páris, Sándor fia IX. 70, 85
Parker VII. 6
Parmenides XII. 217
Parsch VII. 73, VIII. 157
Pascal I. 69, 71, IV. 104, 126, 194, VIII. 11, 194, X. 27, XI. 56, XV. 147, XVI. 25, 109, 168, XVII. 14, 42, 112, XX. 3
Paschal (II.) IX. 177
Paskázius prépost IX. 166
Pasteur I. 67, IV. 11, 121, 137, 156, XI. 219, XVI. 84, 93
Patachich XI. 312
Patrik, Szent XI. 38, XIX. 66, 171
Paul Jean III. 173, VI. 83, 84, 160, 226, X. 150, 151, XX. 4
Pauler IX. 50, 51, 55, 56
Pauli VIII. 233
Paulinus, Szent VIII. 272
Paull I. 125, 126, 141, 142, 189, VI. 269
Paulsen IV. 196, VI. 50, 222, 231, 248, 262, VII. 62, VIII. 30, 34, 59, 126, IX. 242, 243, X. 36, 109, 146, 287, XI. 210, XVI. 97
Payot VI. 172, 202, 212, VII. 236, 237, VIII. 157, 170, XI. 219, 226
Pázmány III. 147, VI. 4, 82, 96, 97, 127, 231, 258, VIII. 93, 150, IX. 85, 115, 119, 168, X. 254, XI. 313, 334, 337, XV. 189, 198, XVI. 287, XVIII. 118, 133, 143, XIX. 245
Peabody VIII. 303, 304
Pecci XIX. 95
Pechan R. XIV. 258
Pechenard X. 235
Peel III. 83
Peer Gynt XII. 49
Peerz VI. 79
Péguy VIII. 36, 41, X. 38
Pelagius, Szent I. 130
Penelope XII. 66, 74, XIII. 162
Peregrin IX. 68
Pergolese XII. 231
Pericard V. 128
Perikles XII. 231, XVIII. 80
Périn IX. 251, 264
Permaneder IX. 34
Permond XI. 203
Pernter X. 73
Perpetua, Szent XII. 150
Perreyve VIII. 250
Perthes XVII. 129
Perugino IV. 161
Pesch H. VI. 202, VIII. 94, 299, 301, 304, 309, IX. 216, 219, 251, 275, 291, X. 7, 24, 26, 28
— Tilm. IX. 279, X. 200
Pestalozzi IV. 164, VI. 121, 163, 249, VII. 21, 93, VIII. 215, XII. 231
Péter apát IX. 101
— Canisius, Szent XI. 4
— erdélyi püspök IX. 136
— Gurwey fia IX. 62
— nemes IX. 69
— Nolascoi, Szent IX. 229
— Szent V. 240, XI. 14, 75, 257, 268, XIV. 43, XVI. 296, XVII. 94, XVIII. 202, 211, 269, 295, XIX. 83 skv, 93 skv. 155, 189
— Úza fia IX. 175
— Veronai, Szent III. 37, XIX. 218
Péterfy IX, 35, 68, 71, 107, 118 skv. 137, 139, 145, 150, 168
Peters VIII. 301, X. 197, 198
— W. XII. 211

Pető S. X. 272
Petőfi I. 66, 123, II. 2, 30, III. 57, 113, XI. 283, XII. 123, XX. 90
Petrarca IV. 161
Pteurke, Jardan fia IX. 70
Pezenhoffer VIII. 306
Pfaff IV. 158
Pfannmüller IX. 16
Pfefferi IX. 23
Pfeifer VI. 203
Pfister VII. 100, 102
Pfleger VIII. 309
Pfliegler VI. 207, VII. 80, VIII. 101, 309
Pfordten VI. 112
Phidias XVII. 207
Philipps VIII. 43, IX. 13, X. 43
Phils X. 106
Piat XVI. 156
Pichler VII. 43, VIII. 231, X. 13
Pick VI. 217
Piel XI. 59
Piffl X. 257
Pignatelli XV. 53
Pikud IX. 70
Pilátus IV. 218, V. 244, XVIII. 177 skv. 212—221
Pilger VI. 241
Pinsk VIII. 168
Pintér VIII. 310
Pirminius IX. 216
Pittakos XV. 265
Pius (II.) XI. 374, XIX. 107
— (VI.) XIX. 107
— (VII.) X. 32
— (IX.) VII. 216, IX. 9, 13, 17, 20, X. 32, 181, 218, XI. 220, 232, 268
— (X.) II. 32, VI. 98, VII. 135, 140, 141, 150, 228, VIII. 121, 133, 162, 163, 173, 178, 198, 224, 234, 256, X. 53, 68, 76, 224, 238, 274, 279, XI. 221, XVI. 38, XIX. 95, 133
— (XI.) VI. 97, 98, 154, VII. 14, 87, 156, 161, 167, 212, VIII. 77, 78, 227, 253, XI. 4, 18, 39, 121, 255, 261 skv. XII. 11, 21, 73, 201, 220, 244, XIII. 1, 5, 12, 20, 42, 45, 105, 269, XVII. 10, XVIII. 342, XIX. 88, 95, 98, 114, 116, 155, 165, 179
Pizarro III. 59
Plassmann IV. 8
Plato I. 221, IV. 166, 207, VI. 73, VIII. 19, IX. 295, X. 5, 153, XI. 136, XII. 217, 231, XIII. 94, XV. 158, XVI. 132, XVIII. 33, 301, XX. 19
Platz VII. 230, VIII. 18, 94, 231, 298, 301
Plautus I. 129
Plenkers VIII. 38
Pletl VIII. 156
Pletschke VIII. 300
Plinius XI. 369, XV. 190, 279, XVII. 63
— Secundus X. 142
Plochovich VI. 79
Plotinos VIII. 269
Plutarchos I. 122, IV. 186, VI. 96, VIII. 50, IX. 210, XIV. 114, XVI. 91, 115
Pogor VI. 143
Poincaré X. 280, XI. 237
Polikárp, Szent VII. 15, 150, XI. 370
Pompadour XV. 152
Pompili X. 284
Pongrác, Szent XI. 372, XIII. 227, XIX. 199
Poós VIII. 309
Pope XII. 231
Poppaea XI. 375, XII. 196
Porubszky IX. 55
Posch VIII. 184
Peschinger IX. 13, 14, 15, 18, 19
Pothinus, Szent XI. 370
Pötsch VI. 269
Prandl VI. 137
Pratobevera IX. 18
Prattes VI. 203
Prescott III. 82
Prévost VIII. 263
Preyer VI. 137, 249
Pribilla VI. 146, 186 VII. 204, 208
Prill VIII. 156
Prisca, Szent IX. 247
Prohászka I. 162, V. 142, VI. 202, VII. 198, VIII. 39, 125, 126, 135, 202, 225, 297, 301, 309, X. 129, 131, 136, 137, 144, 152, 209, XI. 115, XIII. 188, 195, XV. 6, 221, XVI. 23, XVII. 329, XVIII. 320

Prometheus I. 62, IV. 118
Proudhon VI. 60, X. 4, 13, 22, XI. 230, XVI. 101
Prudentius VII. 14, XI. 373
Prümmer VIII. 218
Psichari VII. 227
Pudor VI. 70
Puntigam VI. 202, VII. 159, 171, VIII. 233
Pusey X. 65
Putz VI. 79
Pyrrhus IV. 170
Pythagoras III. 159
Pythia XV. 155

Quatrefages IV. 127
Quintilianus VI. 73, 74, 88, IX. 210, XI. 136, XV. 232
Quintus Curtius XVI. 241

Raab VII. 19
Rabindranath T. III. 29, IV. 118, 131, 236, XIII. 24
Racine II. 120, IV. 205, X. 270
Rade X. 117
Radegund IX. 246
Rademacher VI. 19, 20, 23, 188, VII. 117, 147, 154, VIII. 95, 297
Radetzky IV. 164, XVIII. 132
Radlmayer VI. 118, VII. 215
Rado palatinus IX. 68, 94, 95, 160
Radványi I. 48, VII. 203
Rafael IV. 161, 166, XVII. 263, 300, XIX. 214, 260
Ragaz VIII. 306
Rahmani X. 280
Rajner IX. 143
Rákóczi IV. 239
Raleigh III. 179
Rampolla X. 278, 279
Ranft VII. 19
Ráskai Lea VII. 63
Rasmussen X. 112, 113
Räsz VIII. 38
Rathenau IV. 207
Ratisbonne VIII. 234
Ratti XI. 262, 267, XIX. 95
Ratzinger VIII. 304, IX. 210, 220
Raumer VI. 51, VIII. 57
Rauschen VII. 58
Ravenstein XVIII. 77.
Ravignan VIII. 24, 126, 137, 140, XI. 90
Raymond VII. 122
Raymundus Pennafort IX. 229
Rayneri VI. 28
Real del Sarte XVIII. 130
Reaumur IV. 52
Recamier II. 150, XI. 271
Rechenauer VII. 135
Reclam XI. 133
Redlich VIII. 309
Regulus III. 1, XI. 370
Reid VI. 50
Reif VIII. 156, 1982
Reiffenstuel IX. 21
Reig XI. 19
Rein VI. 54, XI. 217, 219
Reinach VI. 57
Reiner VIII. 307
Reinhard VIII. 38
Reinhardt X. 298
Reinhold VIII. 298, 300, X. 75
Reininck VII. 8.
Reinke IV. 134, VII. 68, VIII. 301, XVI. 100
Reiterer VIII. 299
Remaud XVII. 238
Rembrandt XII. 147
Reményik XVIII. 111
Remig, Szent XVIII. 81, XIX. 171
Renan VI. 127, X. 62, 70
Renoult X. 300
Renz VIII. 224
Répássy XI. 117
Respha XIII. 266
Rétay VIII. 209
Réthàty VI. 269
Retté VIII. 25, 44, 45, X. 44
Reviczky I. 71, 99, III. 66, IV. 15, 110, X. 210, 215, XVI. 108, 233, 254, 290, XVII. 220, XVIII. 216
Réville IX. 242, X. 118
Reynoldus erdélyi püspök IX. 179
Rhabanus Maurus X. 27
Ribot VI. 162, XI. 230
Richard VIII. 263
Richelieu III. 96
Richepin XVI. 301
Richert VII. 54
Riebes XI. 136
Ries VI. 235, VIII. 306

Ripon marquis XIX. 216
Ritoók XVI. 144
Ritschl X. 116
Rivet IX. 12, 16
Róbert Károly IX. 61, 73, 100, 102, 151, 176
Robespierre IV. 165, XVI. 135, XIX. 207
Robitsek X. 212
Rockefeller XI. 31
Róder VII. 36
van Roey XI. 40
Roland-Gosselin XI. 203
Röntgen III. 133, IV. 54
Roos VI. 95, 188
Rosegger VIII. 42, X. 43, XIX. 243
Rosenberg X. 128, 200
Rosenthal VIII. 38, 44
Roskovány XV. 197
Rösler VIII. 117, 305
Rosmini VIII. 24
Ross VIII. 119
Rossier I. 137
van Rossum XI. 7, 8
Rost VIII. 61, 169, 298, 303, 304, 306, IX. 278, 279
Rostand X. 77
Röstell IX. 16
Rostopschin XIX. 211
Roth IX. 16
Roth-Meibon IX. 14
Rothe VIII. 46, 225
Rotschild XVIII. 10
Rotterdami Erasmus III. 96
Röttig VII. 171
Rotzinger VII. 58
Rousade XI. 230
Rousseau I. 69, IV. 203, V. 262, VI. 46, 70, 234, 276, VII. 50, 63, VIII. 60, X. 15, 74, 172, XI. 224, XIII. 250, XVI. 56, XVII. 44
Rubens IV. 161
Rückert II. 135, III. 36, 152, IV. 121, V. 170, VI. 131
Rudnyánszky XVII. 304, X. 152
Rudolf bíbornok XV. 261
— császár V. 143, XVIII. 320
— főherceg XIX. 108, XX. 62
Rueda XIII. 223
Ruegg XI. 100
Ruff XI. 133
Ruhmkorff IV. 154
Rumpf VI. 200
Rüssel VIII. 233
Rüther VII. 68, 210, VIII. 301
Ruville VIII. 38, 43, 88, 303, IX. 279, X. 44, 89 skv. XIX. 44

Sabatier IX. 211
Sachse VI. 118
Saedler VI. 79, VII. 194, VIII. 223, 305
Sagnier VII. 227, 228
Sailer III. 50, VI. 86, 116, 126, VII. 129, VIII. 23, 183, 310, X. 173, XV. 261
Saint Simon X. 6
Sajó S. XVI. 329
Salamon F. IX. 214
— király X. 310, XI. 75, XIV. 241, XVI. 26
Salomé R. VII. 227
Salvianus I. 111, III. 168, XI. 145, XII. 247
Saly IX. 235
Salzmann VI. 235, VII. 21, 205, VIII. 307
Sámson IX. 214
Sándor VI. IX. 180
Sanson X. 259
Saphira IX. 234
Sára XII. 47
Sarto IV. 161, X. 278, XIX. 95
Sauerland VII. 158
Sauter VIII. 180, 306
Savoyai Jenő IV. 163, XIV. 86
Sawiczki VIII. 34, 173, 190, 193, 298, 299, 303, 306, X. 36, 116, 131, 134, 137, 146, 156
Scaliger III. 96
Schackleton III. 26, IV. 104, IX. 216
Schafer VIII. 157
Schäfer VII. 73
Schaffer XII. 227, 228, 230, 326
Schäffle VIII. 59, X. 19
Schaller VI. 172, VIII. 157
Schamyl XVIII. 51
Schanz VI. 33, VIII. 298, XI. 210, XVI. 97
— J. XVI. 116
Scharlau VIII. 39
Scharsch VII. 117, 118, 121
Schaub IX. 220, 249

Schauenburg IX. 205
Scheeben VIII. 303, 310, XIX. 6
Schefer X. 154
Scheffler VI. 272
Schell VIII. 303
Schellauf VIII. 119
Schelling X. 147
Schenk VI. 96
Scherer VIII. 231, 303, IX. 9, 20, 34, 106, 144
Schermann VII. 135
Scheys IX. 23
Schick VIII. 94
Schieser VII. 60
Schiffels VII. 74
Schiffer VII. 206
Schilgen VIII. 224, IX. 12
Schiller I. 170, 216, II. 49, 141, 148, 175, III. 3, 51, 61, 73, 74, 96, 153, IV. 92, 124, 146, 186, V. 148, VI. 171, 173, 216, VII. 220, X. 134, 151, 168, XII. 53, XVI. 36, 133, XIX. 152, 153
Schimmelpfang VII. 215
Schirmer VIII. 303
Schlauch IX. 143
Schlegel II. 67, VIII. 44
Schleiermacher VIII. 34, X. 36, 102, 116
Schleiniger VIII. 98, 110, 151
Schlösz VIII. 218
Schlund VII. 223
Schmauk VII. 37
Schmedding VII. 73
Schmid VII. 74
— Kr. VI. 29
Schmidt VII. 58, VIII. 38, 230, X. 122
Schmiedel X. 117
Schmiedt B. I. 162, VI. 202, VII. 36
— F. VIII. 44
Schmietz IX. 14
Schmitt X. 13
Schmitz VI. 203, VII. 75, VIII. 231, XII. 227
Schmoll VIII. 297
Schmoller IX. 275
Schmöger VII. 159
Schneid VII. 22
Schneider VI. 80, 195, 200, 203, 207, 208, VII. 12, VIII. 299, 306, IX. 243, 244, 249, XX. 7
Schnürer VIII. 310
Schoenaich X. 83
Schofer X. 198, 209
Schönbein IV. 133
Schönberg I. 139
Schöner I. 162, VI. 202
Schönfelder VIII. 96
Schopen VI. 119, 137, 207
Schopenhauer IV. 183, VI. 50, VII. 63, VIII. 34, 154, IX. 249, X. 36, 136, 142, 145, 147, XI. 107, 117, 230, XV. 271
Schott VII. 73, VIII. 180, 184
Schramm VII. 37
Schreiber VIII. 39
Schreiner VI. 98, VII. 107, VIII. 174
Schrembs X. 254
Schrems VI. 207
Schröteler VI. 231
Schubert IV. 189, VI. 87, 231, VII. 9, XII. 147
Schüler VIII. 30, 154
Schulte VI. 22, VII. 135, VIII. 77, 78, 128, 219, 224, IX. 10, 12, 14, 15, 18, 23, 29, 34, 88, XI. 13
Schultze X. 108
Schumacher VI. 87, VII. 37
Schürer III. 188
Schuster VIII. 156
Schüszler VII. 19
Schuth VIII. 151
Schütz A. I. 162, VI. 154, 180, 195, VII. 3, 51, 66, 68, VIII. 297, 298, 299, 303, 307
Schwab VII. 58
Schwager VII. 62
Schwaighofer X. 210
Schwann XII. 209
Schwartz VI. 235, VII. 171
— Berthold X. 27
Schweidel J. V. 256, XVI. 28
Schweitzer X. 113
Schwer VII. 54
Scines IX. 70
Scitovszky hercegprímás III. 147
— J., pécsi püspök
Scott W. II. 91, III. 63, 68, 157, XII. 231
Seaver III. 189, 190
Sebestyén, Szent IX. 247
Sebők VI. 143

Secchi IV. 13, 152
Seehart VIII. 119
Seeliger IV. 8, 11, XVI. 83
Segneri VIII. 100
Seiling VIII. 233
Seipel IX. 235, XI. 19
Seitz X. 119
Sell XI. 108
Sellmair VII. 215
Sembat XI. 207
Semper X. 288
Seneca I. 105, 166, 224, III. 58, 63, 72, 112, 152, 159, 167, V. 121, 158, VI. 49, 126, VII. 95, 99, IX. 210, X. 133, 140, 141, XI. 375, XI. 199, XVI. 28, 112, 257, XIX. 170
Septimius Severus III. 72, X. 20, 138, XI. 373, XII. 150, XVII. 70, XIX. 199
Serao X. 39
Serapion IX. 246
Serédi J. VI. 151, XI. 267
Sergius XIX. 159
— Paulus XIX. 62
Sertillanges VIII. 298
Severin IX. 216
Sévin VII. 187, 198, X. 236
Sextius III. 159
Shakespeare II. 120, 196, III. 146, IV. 135, X. 50, 69, XV. 41, XVI. 208
Sheehan XI. 45, 46
Sicardus XVII. 57
Siebengartner VI. 197, VII. 104
Siebertz XVI. 37
Siemens IV. 154
Sienkiewicz II. 119, VIII. 27, XIX. 25, 126
Sierp VII. 171, X. 211
Sík Sándor I. 111, 142, 162, 220, V. 62, 95, 99, 117, 144, 200, 259, VI. 87, 195, 234, 271, VII. 50, 190, 192, 196, VIII. 94, XII. 157, XIII. 111 189, XIV. 92, XV. 252, XVI. 338, XVII. 114, XVIII. 27, 124, 196, 322, XIX. 196, 226
Silbernagli IX. 15
Silvio Antoniano VI. 28
Simeon, Szent XIII. 228
Simon gr. IX. 139
— J. XI. 217
— T. X. 156
Simonides XVI. 150
Sinthern VIII. 171
Sixtus (III.) XVII. 298
— (V.) III. 147, VII. 172, XI. 256
— esztergomi lektor IX. 58
Skander bég I. 185
Skolasztika, Szent VII. 62
Skraup VIII. 151
Sleumer VIII. 156, 158
Smend VIII. 159, 169
Smiles VI. 202, X. 273
Smith X. 114, XI. 18
Soengén VIII. 192, 225
Soiron VIII. 103, 119
Sokrates III. 63, 64, IV. 108, VI. 38, XI. 370, XIII. 164, 249, XV. 175, XVII. 125, XX. 6, 18, 19
Solas XIII. 223
Soll Morel XVIII. 290
Solowjew VIII. 43, X. 44
Sombart VIII. 53, 61
Sommerlad IX. 234
Sommers VII. 80
Sonnenschein VIII. 101, XV. 9
Soós VIII. 301
Sophokles XI. 376, XVI. 124, 162
Sövényházi Márta VII. 63
Sövényházy A. XII. 230
Spangenberg XX. 59
Spazzara Ferenc I. 211
Spelmann IX. 23
Spencer VI. 82
Spengler XI. 17, XII. 201, XIII. 10
Spinoza III. 96, VI. 50, X. 62, 153
Spirago VIII. 231
Spitta XIX. 222
Spranger VI. 143, 161, 207
Stack VIII. 94
Stadler VI. 203, XII. 48
Stael V. 260
Staelens VI. 143
Stall VI. 269
Stanley II. 9, V. 177, VI. 114, XVI. 142
Stapper VIII. 156, 169
Stark I. 140
Starklauf X. 210
Stead XI. 15
Steeg XI. 206, 211

Steigenberger X. 13
Steinbach VIII. 151
Steinbrück VII. 215
Steinmann VIII. 304
Stentrup X. 23
Stephees IX. 118
Stephenson II. 55, III. 82, 83, 145, IX. 276
Stern VI. 137, 149, 216, 249, VII. 102, X. 12
Sternberg IX. 15
Steven VIII. 233
Stibor, Bolondóc ura IX. 86, 167
Sticco VI. 203
Stich VIII. 205, 277
Sticker I. 141, VIII. 223
Stiefenhofer VIII. 225
Stieglitz VI. 202, 207, VII. 20, 58, 60, 93
Stifter VI. 123
Stingeder VIII. 117, 151
Stipberger X. 198
Stirner X. 136
Stöcker VI. 80, X. 153
Stockhaus VI. 208
Stöckl VI. 29
Stockmann X. 138
Stockums X. 140, 142
Stoffels X. 210
Stolberg gr. VIII. 43, 44, 45, X. 44, XIX. 74
Stolle VIII. 233
Stolz A. VI. 29, 239, VII. 96, VIII. 38, 232, XI. 332
Stom X. 263
Stonner VI. 207
Sträter VI. 11, VII. 85, VIII. 198, 199, 233
Straub VII. 22
Straubinger VIII. 297
Strauss IX. 34
Strausz VIII. 26, IX. 242, X. 10, 20, 62, 111, 114, 117, 120, 140
Strindberg V. 171, VIII. 46, 130, XIII. 187, XVII. 218, 239, XVIII. 246
Ströbele VI. 172, 202
Strohmayer VII. 122
Strommer VII. 81, 127
Stuart Mária X. 151
Stuhlmann VI. 142
Sturm IV. 162
Stutz IX. 12, 16
Suarez VIII. 191, X. 152
Sudbrack VIII. 227
Sudermann VIII. 42, X. 43
Suetonius XVIII. 184
Surányi IX. 143
Surbled I. 138
Sven Hedin II. 54, 200
Swoboda VI. 9, 18, 130, VII. 74, 208, VIII. 69
Sylvester (I.) XVII. 298
— (II.) IX. 144, XIII. 45, XIV. 222, XVII. 330
Sysiphus XX. 141

Szaladin XI. 374, XIX. 107
Szalay VIII. 40, IX. 55, XI. 111
Szalomé XVIII. 223
Szaniszló, Szent VII. 156, 159, 167, 207
Szászy L. VII. 43
Széchenyi István gróf I. 65, 106, 121, 215, 219, 225, II. 25, 34, 139, IV. 182, 222, V. 103, 185, 217, 265, 271, 273, VII. 111, XII. 147, 156, XIII. 133, 141, 250, 253, 255, 266, XVI. 9. 12, 66, XVII. 11, XVIII. 102, XIX. 246
Szeghy I. 162, X. 157
Székács XVI. 16
Székely VIII. 301, X. 88
Szekfű VII. 230
Szelepcsényi III. 146
Szemere B. gr. IX. 71, 85
Szepessy M. IX. 84, 108, 111, 117, 155
Szerafini VI. 203
Szilágyi VI. 109, VII. 61
Szilvek X. 19
Szilveszter (II.) pápa XI. 258 285, 331, XIX. 70
Szohurek A. XVII. 32
Szunyogh X. F. VII. 15, 74
Szuszai I. 140, 141, 162, VI. 79, 98, 202, 231, 269, VII. 46, 106, XI. 229
Szvabhávakrpana V. 167

Tacitus I. 109, 111, 113, VI. 239, VII. 219, IX. 210, XI. 369, XII. 196, 239, 248, XVI. 55, XIX. 170
Taine XIX. 72, 177

Talleyrand IX. 19, 20, XII. 231, XIII. 26
Tamás apostol V. 261, XVII. 30, 31
— Aquinói, Szent II. 119, III. 58, 148, VI. 29, 34, 193, 257, 271, VII. 119, 151, VIII. 191, 226, IX. 241, 242, 249, 262, X. 27, 28, 72, XV. 19, 38, 128, 237, 257, 271, XVII. 308, XVIII. 69, XIX. 203
— Celanoi VII. 14
— esztergomi érsek IX. 73
— Morus, Szent IV. 219, XIV. 241, XV. 272, XVI. 328, XX. 46
— vajda IX. 69
— Villanovai, Szent XVI. 31
Tantalus XX. 141
Tárkányi XVII. 330
Tarnóczy VIII. 306
Tasso II. 120
Tauler XIII. 219
Tavernier XI. 203
Tegethoff III. 89
Temesi VII. 187
Temming I. 114, VI. 269, VII. 74, X. 198
Teréz, Lisieuxi, Szent XII. 160, XIII. 121, 256, XVII. 139, XVIII. 101, 128, 249, XIX. 235
— Nagy, Szent I. 207, VII. 63, 202, VIII. 256, XI. 123, XIII. 111, XVIII. 116
Terhünte VIII. 44
Tertullianus IV. 187, VI. 270, VII. 14, X. 101, XI. 79, 80, XIV. 23, XVI. 15, 64, XVII. 65, XIX. 74, XX. 131
Tews VI. 143
Thales III. 159
Thalhofer VI. 200, 231, VII. 58, VIII. 106, 167
Thedy VI. 80, 87, VIII. 307
Theiner IX. 132, 151, 168, 179, 180
Theodoretus XI. 371
Theodorich v. Sachsen X. 27
Theodosius X. 31, XI. 371, XII. 163, XIX. 165
Therbecke VI. 143
Theseus XX. 141
Thierry XIX. 171
Thiers XI. 226, XIX. 126
Thomassin IX. 21
Thomson IV. 99, 137
Thöne VIII. 200
Thorbecke VI. 208
Thorwaldsen I. 129, V. 264, XVIII. 303
Thouret IX. 20
Thuróczi IX. 137, XI. 279
Thyba, Benech fia IX. 69
Tiberius XIII. 205, XVII. 214, XVIII. 220
Tibullus I. 215
Tiefenthaler VIII. 310
Tihanyi F. gr. IX. 127
Tilling VI. 208
Tillmann VIII. 94, 306
Tilly IV. 163, V. 201, XV. 208
Timon IX. 48—52, 57, 88, 114, 145, 177
Tintoretto III. 146
Tissier VII. 215, VIII. 119, 125
Tissot VI. 234
Titus III. 104, XI. 370, XII. 177, XIV. 249, XVII. 69, XIX. 108
Tivadar, fejérvári prépost IX. 60, 166
Tizián III. 82, IV. 161, 217
Tóbiás VI. 147, XII. 47, XVI. 73
Tolstoj III. 82, 197, 203, IV. 118, 121, VIII. 42, 60, XVI. 110, 336, XVII. 114, 168, XVIII. 104
Toma X. 198
Tomori XI. 258
Tompa M. I. 193, III. 146, 150, V. 169, XII. 145, XVI. 174
Toorop XI. 6
Török K. VI. 213, IX. 10
Torquato Tasso V. 152, XIX. 166
Torri VIII. 36
Touchet XI. 91, 214
Tower VI. 118, VII. 104, VIII. 231, 297
Trajanus IX. 228, XI. 369, XV. 279, XVII. 63
Trampe VIII. 42, X. 43
Trappmann VI. 269
Trauner VI. 269, XI. 133, 134, 135
Trendelenburg VI. 47
Trikál VIII. 299

Troeltsch X. 107, 121
Troplong IX. 229
Trutpert IX. 216
Tschudi VI. 143
Tumlirtz VI. 207, 208
Turgenyev XVI. 322, XVIII. 113
Turgot IX. 20
Turguetil X. 259
Túri B. IX. 144
Turinaz XI. 222
Türr X. 312 skv.
Tuta IX. 68
Tüzes Gábor XIV. 92
Tycho de Brahe XX. 86
Tytius XX. 141
Tyukoss VII. 87

[illegible]de VIII. 151
Udeis VIII. 151
Ueberweg X. 287
Ugolin, kalocsai érsek IX. 179
Uhrig IX. 18, 30
Ulászló (II.) IX. 36, 179
Ulászló (IV.) III. 84
Ulpianus IX. 30
Umenhof X. 206
Undset VIII. 25, XII. 103, XVII. 315

Vajda J. I. 48, XI. 361, XX. 19, 120
Valens IX. 12
Valentinus IX. 216
de Valera XI. 39
Valerianus XI. 369
Valerius Maximus IX. 210
Valléry-Radot VII. 227
Valois VII. 227
Valoisi Bódog IX. 229
Vandepitte VII. 80
Vanderbilt XI. 31
Vandeur VIII. 157
Vanutelli X. 287
Váradv L. Á. VII. 112, IX. 220
— Zs. IX. 51, 88, 128, 156, 178
Vargha VII. 159
Variot VIII. 42, X. 43
Várkonyi H. VI. 109
Varley VI. 269
Városi IX. 89, 117, 139, 144
Varus XI. 214
Vasco de Gama X. 27, XVII. 132
Vasquez XI. 81
Vass J. VI. 255, VII. 97
Vaughan IX. 271
Vay M. br. IX. 127
Vazul, Nagy, Szent VI. 116, VII. 15, IX. 213
Vencel, Szent XIII. 184
Ventura VIII. 126
Venus I. 188, 191, 192, XI. 373, 375, XII. 196, XIII. 229, XIV. 104, XVII. 70, XIX. 199
Verdi VIII. 160
Verescagin XV. 25
Vergilius III. 81, 82, V. 7, 157, XVI. 257
Vering IX. 15, 146
Verkade VIII. 44, XVII. 183
Verlaine VIII. 25, 45, X. 44, XII. 231
Vermeersch VII. 114
Veronese VII. 166
Veronika, Szent XVIII. 233 skv.
Verschner XII. 212
Verseghy F. I. 161, 316
Vespasianus V. 118, XI. 372
Vesta-szűzek XV. 129, 155, 195
Veturia XIV. 236, XVII. 285
Veuillot V. 52, 172, XIX. 117, XX. 2
Vicari XI. 220
Vidmár VIII. 121
Vierordt VI. 104
Vierthaler VI. 29
Vigourel VIII. 156
Viktor Emánuel X. 284
Viktória királyné XII. 200, XIV. 154, XVII. 269
Villey VI. 57
Vilmos (I.) II. 217
— (II.) IX. 277, X. 187, 192, 193, 284
— (I.) holland király X. 218
Vince, De Paul, Szent VI. 131, VII. 62, 129, 152, 233, XI. 79, XIII. 30, XVII. 196, XIX. 140
— Ferrarai, Szent VI. 116
Vinet XX. 114
Virág XI. 316
Virchow IV. 128, 193
Vitéz J. III. 146
Vitus I. 130
Vives y Tuto X. 275

Viviani XI. 219
Vogelbacher VI. 231, 251, 267
Vögele VIII. 310
Vogt VIII. 26, 301, IX. 12
Vögtlin VI. 240
Vogüé VIII. 41, X. 42
Volkmann IV. 43
Vollmar X. 211
Vollmöller X. 298
Volta IV. 153, 154, 159
Voltaire IV. 96, 98, 185, 186, 204, V. 171, VIII. 4, X. 62, 135, 246, XI. 210, 230, 232, XII. 231, XVI. 135, 307, XVIII. 15, XIX. 201
Vonschott VI. 203
Voondel IV. 161, VIII. 44
Vörösmarty I. 119, II. 12, 113, 114, 171, 172, 174, 175, III. 84, 98, 146, 151, IV. 35, 161, VII. 190, 210, XI. 283, XV. 54, XVI. 122, 151

Waal De II. 119
Wacker X. 13
Wagner VI. 202, VII. 159, VIII. 310
— R. VIII. 160, X. 155, 297, XII. 147, XVII. 56, XVIII. 78
Wahlner VIII. 304
Waitz X. 209
Waldburg-Zeil VI. 134
Walferus gr. IX. 68, 160
Walace II. 119
Wallenstein III. 96
Walsh IX. 199, X. 27
Walstan IX. 246
Walter VI. 123, 211, IX. 21, 249
— J. I. 82, 162, II. 119, VII. 59, VIII. 94, 299
Walterbach VII. 176
Walther VI. 202
Wancke XII. 243
Wann I. 139
Ward VIII. 43, X. 43
Wasa János XIII. 169
Washington III. 143, IV. 162, VI. 51, VIII. 57, XI. 224, XV. 30, XVI. 17
Wassmann VII. 67, VIII. 43, 301, X. 44, XVI. 273
Watt II. 55, III. 82, 145
Weber I. 68, II. 31, 49, 79, III. 16, 21, 37, VI. 80, VII. 20, 49, 61, 215, VIII. 44, 46, 298, 304, IX. 211, XI. 369
Wecker VIII. 298, X. 157
Wegener I. 137, 140, VI. 269
Weigert VII. 60
Weigl VI. 93, 179, 202, VII. 19, 36, 60
Weilbächer IX. 8
Weimer VI. 112, 113, 122
Weinstock VI. 203
Weiss VI. 80, 202, VIII. 298, 310, IX. 220, X. 66
Weisz III. 154, X. 106, XI. 95
Weizsäcker X. 109
Wellington II. 61, XVIII. 10
Wenczell IX. 52, 59, 62, 70, 72, 88, 100, 113, 115, 132, 136, 139, 171
Weninger VIII. 119
Werbőczi IX. 32, 149
Werburg VIII. 38
Werdenich VII. 118, 135
Werfer VI. 202
Werner VIII. 43, X. 44, 111
Wernle X. 104
Wernz IX. 8
Wesselényi Miklós br. II. 14, III. 127, V. 273
Westermayer XIX. 262
Weszelszky IV. 157
Weszely VI. 82, 97, 172, 250, VII. 237, VIII. 157, 170
Wettstein VIII. 231
Wetzel VI. 202
Wibbelt X. 209
Wickl VII. 171, VIII. 298
Wiedemann VI. 87
Wiersma XII. 211
Wiesebach VI. 80, VII. 229, VIII. 184
Wilfried IX. 216
Wilhelm VI. 231
Wilk VII. 147
Wille VI. 207
Willems VIII. 240, 299
Willibrord IX. 216
Williken XVI. 139
Willmann VI. 61, 171, VII. 135, VIII. 299, 301
Wilms VIII. 310
Wilson X. 192
Windhorst XIV. 248, XVII. 196
Windt IV. 194

Winge I. 139
Winkler E. VI. 207, VII. 215
Wintersieg VII. 73
Winterstein VIII. 304, IX. 15, 234, 257
Wittig VII. 125
Wolf VI. 193, X. 62
Wolfinger VIII. 41, X. 42
Wolke VI. 248
Wolkenberg VIII. 300
Wolpert VII. 153, VIII. 310
Wolter VIII. 184
Wolters VIII. 161
Worlitschek X. 209
Wrede X. 109
Wunderle VII. 120
Wundt VI. 50, 57, VIII. 34, X. 37, 161, XII. 68
Wyneken VII. 101

Xantippe XIII. 164
Xenokrates II. 43
Xenophon I. 29, IV. 172
Xerxes IV. 176, 238, XVIII. 102

Zach VIII. 26, 28, 269
Zahn VIII. 231, IX. 229
Zakeus XVII. 74, 76
Zalandus, veszprémi püspök IX. 72
Zápolya János XI. 315
Závodszky IX. 68, 71, 115, 116, 118, 120, 121, 137, 150, 168
Zeif VI. 49, 173
Zeller IX. 242
Zeppelin IV. 158
Zeno XX. 41
Zetter VIII. 307
Zeuxis III. 48
Zichy Géza gr. III. 96
— Gyula gr. VI. 155
— János gr. XI. 247
— Nándor gr. VII. 233, VIII. 23, 255
Ziegler VIII. 34, 59, X. 37
Ziehen VI. 207, 217
Ziemssen I. 136, 139
Ziller VII. 20
Zimmermann VI. 80, VIII. 300, X. 210
Zoepfl VII. 80, VIII. 305
Zola II. 122
Zoltán V. VII. 69
Zoltványi VIII. 299
Zosymus, váradi püspök IX. 72
Zrínyi Miklós gr. V. 211
Zubriczky VI. 224, VII. 64, 66, 67, 211, VIII. 303, X. 118
Zürcher VI. 202

Zsigmond király IX. 86, 100, 101, 139, 145, 170, 180, XI. 315

Helymutató.

Aachen VIII. 201
Aacheni zsinat (II.) IX. 13, 213
Aalbeck VIII. 228
Adorján (Szent) kolostor IX. 160
Aetna XI. 260
Afrika III. 60, VIII. 82, XVII. 3
Aiguebelle V. 168
Ailly=le=Haut=Clocker X. 301
Ain Mirjam XVII. 264
Akropolis XIV. 40
Alexandria XVII. 292
Algesiras IX. 273
Algir XVII. 3
Altötting V. 201, XIV. 86
Amersfort VIII. 228, X. 228
Amsterdam VIII. 132, 232, X. 219, 221, XI. 3, 36
Andaluzia XIV. 214
Andesch XVIII. 191, X. 266
Antiochia XIX. 62
Appenzell III. 180
Arabissus XVIII. 125
Ardennes XI. 204
Areopág XIV. 40
Argentina X. 266
Armaghi VIII. 236
Arnhem XI. 3
Assisi V. 220, XI. 151, 158
Aszuja X. 345
Athén IV. 117, V. 162, XII. 194, XIV. 39, XV. 155, XIX. 3, 62
Attika III. 64
Avignon X. 32

Bábel XV. 4, XVII. 223
Babylon XV. 141, XVI. 40
Badacsony I. 184
Bagdad XV. 179
Bagues XI. 208
Bajót IX. 86, 170
Bakonybéli apátság IX. 59, 68, 171
Balaton I. 184, IX. 59
Balon IX. 60
Baranya IX. 61
Barátka IX. 70
Barcelona IX. 273, XIV. 105
Bártfa VIII. 292
Basel XI. 141
Bécs II. 44, VIII. 274, X. 194, 211, 218, 271, XIII. 269, XIV. 3, 22, 145, XV. 6, 83, 119, XVI. 132, XVII. 164, 324, 332, XVIII. 285, XIX. 78, XX. 62, 71
Beek X. 221
Begijuhof XI. 5
Bellecombes XI. 208
Benares X. 156
Benedek (Szent) apátság IX. 70, 95, 160
— — kolostor IX. 68
Berey IX. 72
Bergheim V. 140
Berlin X. 11, 283, XII. 107, 177, XIII. 241, XIV. 146, XV. 36, 88, 154, 163, 241, XVI. 132, XVII. 219, XX. 59, 71
Bern XIV. 9
Besztercebányai püspökség IX. 146
Betánia XIII. 138, 160
Bethlehem III. 106, XIII. 101
Beul XVI. 43
Beuron VIII. 184, 229
Bimenhof X. 225
Blajan XI. 226
Bodeni tó XV. 76
Bologna XI. 268
Bolondóc IX. 86
Bordeaux XV. 28
Bordeauxi zsinat VIII. 236
Borislaw X. 342
Bormoth IX. 59
Borsmonostori kolostor IX. 86
«Böser Weg» XVIII. 110
Boston IV. 142
Bourges XI. 233
Bozen X. 259
Bozoki prépostság, premontrei kolostor IX. 68, 102, 160
Brandenburg V. 158, XVI. 261
Braunschweig X. 56

Breda X. 219
Bréma XV. 154
Bridgeport XI. 21, 25, 26, 32, 157, XIII. 50
Brügge VIII. 186
Brünn XII. 205
Brüsszel II. 214, IV. 141, XVI. 104
Buda IX. 58, XI. 315
Budai egyh. IX. 85, 135
—i zsinat IX. 120, 123, 150
Buenos Aires XI. 47
Bylga IX. 172

Calais IX. 274
Cambridge II. 222
Campagna XI. 255
Capri XIX. 100
Capua XIII. 120
Carfin XVII. 151
Carrara XI. 197
Cartagena IX. 273
Castelgandolfo XII. 73
Catana V. 217, XVI. 199, XIX. 246
Censtochova XVII. 302
Chalonsi zsinat IX. 229
Champdotre XI. 209
Chicago X. 253, XI. 13, XIV. 139, XV. 246
Chile X. 266
Cincinnati zsinat VIII. 241
Cleveland XI. 25, 26, XIII. 50
Colosseum V. 255, XIII. 203, 224, 287, XVII. 65, 66, XIX. 121, 212, 213
Connaught XI. 43
Connecticut XI. 24
Cordova V. 249, XVIII. 183
Culemborg X. 226
Cyprus XIX. 62
Csepel IX. 59
Csornai kolostor IX. 68
— prépostság IX. 100

Dardilly XVII. 131
Demeter (Szent) bencésapátság IX. 68, 95, 160
Detroit VIII. 135, X. 244
Dijon X. 241
Dömösi prépostság IX. 58, 96, 167, 176
Domremy II. 136, XVIII. 55
Donai VII. 172
Dortmund VIII. 201, 286
Dover IX. 274
Drezda X. 296
Driebergen X. 226
Drohobycz X. 342, XV. 209
Dubicai pálos-kolostor IX. 102
Dublin XI. 37 skv., XVIII. 176
Dublini zsinat VIII. 236
Duisburg VIII. 201

Echternach VIII. 160
Efezus XIX. 96
— zsinat XVII. 271, 299
Eger VIII. 289, 292, 294, X. 303, XI. 318
Egri egyh. IX. 102, 171, 176
— püspökség IX. 94
Egyed IX. 86
— (Szent) monostor IX. 160
Eijden VIII. 228, X. 228
Elzász-Lotharingia IX. 278
Epaoni zsinat IX. 228
Epel IX. 85, 170
Epinal XI. 210
Erdély I. 95
Essen VIII. 201, 281, 286, 288, X. 283
Esztergom V. 170, IX. 56, 101, XI. 259
Esztergomi egyh. IX. 58, 59, 69, 71, 86, 100, 102, 123, 160, 165, 170, 171
— káptalan IX. 62, 68, 71, 72, 84, 124, 135
— zsinat VIII. 236, IX. 71, 120, 168
Eustachius (Szent) templom XX. 135

Fathepur-Sikri XVII. 124
Fehérvári káptalan IX. 69
Feldkirch XI. 93
Ferrara VII. 161
Finsteraarhorn XVI. 322
Firenze XVII. 201, 263
Flandria XVIII. 162
Flint XI. 25, XIII. 50
Flórenc VII. 161, IX. 273
Földvár I. 184
Fontainebleau X. 32
Frankfurt a-M. IX. 278
Frascati XI. 255
Freiburg VIII. 282
Fulda X. 293

Gaéta X. 32
Galícia X. 338, 341, 347, XII. 156
Gallyatető IV. 41
Gandia XIV. 36
Garizim XVI. 154, XX. 150
Geglenfelde IV. 239
Gellért (Szent) kolostor IX. 124
Genf XVIII. 261
Genovéva (Szent) templom X. 236
Genua XX. 28, 67
Gerardmer X. 300
Gianicolo XVI. 250
Ginneken X. 222
Givet kanton XI. 204
Gladsbach X. 302
Glendale IV. 141
Góbi sivatag XVII. 99
Goldau XX. 117
Gomorrha IX. 253, XV. 141, 145
Gorlice XII. 156
Gotha XV. 85
Gran=Paradiso XI. 269
Graubünden kanton XVIII. 110
Graubündner Land XVII. 49
Graz XVII. 329
Grenoble XI. 208
Grottaferrata XI. 255
Grubieszov X. 348
Guastallai zsinat IX. 144
Gyarmat IX. 62
Gyögh IX. 62
Gyöngyös VIII. 289, 292
Győr XI. 259
Győri püspökség IX. 139
Gyurgyevo X. 345

Haaren X. 226
Haarlem X. 219, 224, XI. 13
Hága VIII. 232, X. 219
Halásztelek IX. 60, 166
Halberstadti dóm XVIII. 19
Halle X. 88
Hamburg X. 295
Hannover VIII. 208, X. 56, XX. 112
Hanza városok IX. 273
Harrow II. 61
Hayington VIII. 291
Hebal XX. 150
Helgoland XVIII. 189, 245
Heliopolis XVIII. 287
Hellerau X. 298
s'Hertogenbosch X. 219, XI. 3
Hessen X. 56
Hetény IX. 58
Hévíz XIII. 208
Hilversum X. 258
Himmelspförtnerini kolostor XVII. 332
Hollywood XVII. 135
Horst X. 221
Hotel des Invalides X. 236
Hudson Bay X. 259

Ida hegy IV. 6
Iglau X. 299
Ijmuiden XI. 8
Ilona (Szent) szigete IV. 173, V. 132, XVI. 138, XVII. 81, 131, XIX. 107
India VIII. 82
Innsbruck IV. 164, VIII. 227
Invalidusok temploma XII. 255, XVII. 84
Irig X. 344
Isére XI. 206
Isola Bella XIV. 221, XVII. 275, 284
Issy=les=Moulineaux X. 233
Isztmosz XV. 80
Ivangorod XV. 275
Iwankatelek IX. 69

Jakobskirche (St.) XIX. 220
Jalisco XIV. 253
Japán X. 276
Jarek X. 321, 345
Jászapáti VIII. 289, 292
Jasznajapoljana XVII. 115
Jászói prépostság IX. 102
Jeruzsálem III. 106, IX. 233, XI. 52, 287, 372, XII. 177, XIII. 38, 183, XIV. 189, XVII. 47, 69, XIX. 26
Jordán XIX. 273
Jóreménység foka XVII. 132
Jungfrau XVI. 322

Kairó XIII. 186, XVIII. 33
Kalocsa IX. 56
Kalocsai egyh. IX. 171
Kamerun III. 58
Kána V. 45, VIII. 292, XIII. 138
Kanada X. 255, 259

Kanizsa XI. 259
Karancskeszi X. 295
Karlsbad XIII. 251
Karlsruhe VIII. 283, 286
Kárpátok X. 335
Karthágó III. 1, XI. 270
Karthágói zsinat IX. 213
Kassai püspökség IX. 87, 146
Katalónia XIV. 36
Kaukázus I. 62
Kecskemét III. 192
Kékes IV. 41
Kiel II. 202
Kiev X. 277
Kína VIII. 82
Kisdir IX. 61
Klenach X. 321, 323
Koblenz II. 153
Köln VIII. 200, X. 258, 269, XIV. 59, XV. 241, XVII. 90, XVIII. 188
Kolostormonostor IX. 102
Komárom XI. 259
Konnersreuth XIV. 135, XVI. 87
Konstanzi zsinat IX. 17
Kopenhága V. 264, VII. 195, XVIII. 303
Koppau IX. 69
Korea XIII. 94
Korinthus XIX. 96
Kozma (Szent) és Demjén egyh. IX. 160
Kragujevác X. 328
Krakatau IV. 43
Krefeld VIII. 198
Kréta I. 82
Kribi III. 56
Kukusus XVIII. 125
Kulikov X. 340, 341, 342

Lago Maggiore XIV. 221, XVII. 275
La Manche=csatorna XVI. 104
Landsburg XVIII. 133
László (Szt.) pálosegyh. IX. 86
Lateráni bazilika XVII. 70, 330
Lauenburg X. 56
Lazienhi XVI. 89
Laztay IX. 69
Lébényi apátság IX. 166, 68
Lech=mező XI. 282
Leibnitz XVI. 115.
Leiden X. 219, XI. 10
Leleni prépostság IX. 72
Lemberg X. 339, 341, 348, XVI. 89
Lequeito XI. 35
Leusztáliusz (Szt.) kolostor IX. 62
Levante X. 266
Limburg X. 219
Lipcse X. 155
Lippe X. 56
Lissa III. 89
Lissabon XIII. 204
Liszka=Olaszi IX. 85
Liverpool XI. 163
Londoni zsinat IX. 228, X. 298, XVII. 237, XIX. 72
Lőrinc (Szt.) kolostor XI. 311, 314, 315
Los Angeles IV. 141, XI. 26
Lottum X. 221
Lourdes V. 129, X. 265, XI. 52, XIII. 217, XVII. 302
Louvain VIII. 184
Lübeck X. 56
Lübecki dóm XIII. 286
Lüttichi zsinat VI. 108
Luzern X. 260
Lyon XI. 233, XVIII. 330

Macsva X. 326
Madagaszkár XI. 237
Madeira I. 52
Madrid VII. 162
Mafeking VII. 187
Magas=Tátra II. 54
Maine=et=Loire XI. 235, 236
Mainzi zsinat IX. 149
Malaga IX. 273
Manila V. 203, XI. 47
Manitoba X. 255
Mantua IV. 164, VII. 161, XIX. 117
Maredsen VIII. 184
Margit (Szt.) kolostor IX. 68
S. Maria Antiqua XVII. 298
— de Monte kolostor IX. 69, 167
— degli Angeli XI. 373, XVII. 70, XIX. 199
— del Popolo XIII. 231
Maria Lach VIII. 229, 230
S. Maria Maggiore VI. 182, XVII. 298
— Nuova XV. 167
— sopra Minerva XIX. 123

Mária kútja XVII. 264
Márianosztra XI. 314, 315, 318
Mária-Zell XIV. 100
Marokkó X. 236
Marseilles V. 168, XI. 233, XVII. 148
Márton (Szt.) kolostor IX. 102
Mary's Abbey (St.) XVIII. 176
Massachusetts XVIII. 237
Mátyás-templom XVII. 262
Maurice (St.) XI. 347
Mecklenburg XI. 47
Mehrerau XV. 76
Mern X. 157
Metz XIX. 80
Mexikó XIII. 75, 223, XIV. 253
Michaels-Gestel (St.) X. 226
Michigan tó XI. 14
Mihály (Szt.) egyh. 58, 61, 62, 69, 84, 85
Miklós (Szt.) egyh. IX. 166
Mikolajev X. 340, 348
Milano III. 136, V. 103, 134, IX. 273, XI. 268, 371, XIX. 98
Milwaukee XI. 26
Minsk XVI. 334
Miskolc VIII. 292
Mitrovica X. 320, 323
Mohács X. 295, XI. 283, 316
Mohi XI. 282
Montana V. 193
Monte Carlo XIV. 75
— Coelio XI. 314, 316
— Mario XIX. 120
— Rosa XI. 121
Mont faucon-sur-Moine XI. 235
— Martre X. 235, 267, XV. 133, 281
Montreal XI. 21
Mont Saleve XVIII. 261
Montserrat VIII. 178
Moreni XVIII. 20
Moria hegye XIII. 37
Mórichidai premontrei kolostor IX. 68, 102
Moszkva I. 47, XVI. 334, XVIII. 10, 81, 170, XIX. 107, 211
Mount Wilson XVI. 268
München VIII. 238, X. 211, 269, 285, XIV. 22, XVI. 209, XVIII. 319
Mundelein XI. 19, 21
Münster i. W. X. 285, XI. 130
Muri-griesi apátság VI. 110
Museé de Luxembourg X. 234

Nagyszeben VIII. 292, 294
Nagyszombati zsinat IX. 150
Nagyvárad IV. 239
Nagyváradi egyh. IX. 71
Nantes XVI. 27
Nápoly IV. 98, XV. 53, XIX. 100
Natal IV. 109
Názáret V. 2, 17, XIII. 138, 148, 254, XVII. 264
Nebo hegy XIV. 184, XX. 128
Némethi IX. 166
Németújvári apátság IX. 68, 160
Neully X. 32
Nevers XI. 233
New-Hawen XI. 24
New-York II. 62, VIII. 136, 202, X. 253, XI. 18, 26, 32, 33, 284, 343, XIII. 241, XIV. 65, 164, XV. 45, 241, 246, XVI. 134
Nicea XVII. 19
Nievre X. 291
Nilus XV. 52
Nis X. 312, 314
Nymegen X. 3
Nógrádverőce IV. 226
Nord-Brabant X. 219
— Holland X. 219
Nordseekanal XI. 8
Nordwykerhout VIII. 228, X. 228
Notre-Dame XI. 235, 242, 259
Nowawes b. Potsdam XI. 141

Nyergesújfalu IX. 170
Nyitrai egyh. IX. 58
Nyulak szigete IX. 58, 70, 85, 102, 161

Oberammergau XVII. 160
Óbudai Szűz Mária kolostor IX. 86, 176
Ohio XIII. 171
Olajfák hegye V. 237, XIII. 37, XVIII. 83, 168 skv.
Oldenburg X. 56
Olympus I. 62, XX. 6
Onen (St.) XVIII. 61
Ony IX. 62

Optinai zárda XVIII. 104
Orange-i zsinat IX. 228
Oregon XIII. 171
Orleans XVI. 16
—i zsinat (I.) XVI. 16
Oslo XVII. 315

Ördögsziget XVI. 334

Páld IX. 62
Pannonhalma IX. 70, 89, 94, 99, 100, 138, 159, 166, 171,176, XI. 282, 285, 287, XVII. 238, XIX. 171
Pantheon (római) III. 171
— (párisi) V. 171, XVI. 314
Pápa XI. 259
Páris II. 62, VII. 172, VIII. 160, X. 62, 119, 231 skv., 265, 277, 284, 297, XI. 271, 372, 374, XIII. 259, XIV. 11, 19, 173, 215, 254, XV. 37, 72, 83, 133, 163, 262, 272, 278, XVI. 134, XVII. 139, 180, XVIII. 78, 130, 165, 283, XX. 34, 53
—i plébániák X. 231
—i zsinat IX. 228
Párma VII. 161
Passau XVII. 133
Pécs XI. 282, 312
—i egyh. IX. 100
—i káptalan IX. 161
—i püspökség IX. 94
Pécsváradi apátság IX. 101, 159
Pere Lachaise XV. 88, XVIII. 283
Peru III. 59, V. 104, XVIII. 285
Perugia XI. 268
Perzsia XI. 296, XIII. 28
Péter (Szt.) templom X. 76, 250, 279, XI. 374, XVII. 321, XIX. 33, 60, 89, 128, 152, XX. 78
Pfäffers XX. 29
Philadelphia XI. 30
Philippinák V. 203
Pilisi apátság IX. 102
Pilisszentkereszt XI. 315
Pisa I. 130, IX. 273, X. 74, XX. 119
Pittsburg VIII. 135, X. 244
Pityus XVIII. 125
Platicevo X. 344
Plymouth X. 263
Poil X. 291, 292
Pompey III. 138, XI. 333, XVIII. 187
Portsmouth XVI. 104
Posen IV. 165
Pozsony V. 118
—i diéta IX. 124
—i zsinat IX. 124, 145, 150
Prága VIII. 291
Pricsinovics X. 327
Princenhage X. 221
Priscilla kat. XVII. 298, 306
Przemysl V. 219

Quartier Latin X. 267
Quebeci zsinat VIII. 236, 241

Radegund XVII. 329
Rajna XVIII. 332
Rappersvij XIV. 129
Ravenna XI. 287
—i zsinat VIII. 236
Recklinghausen VIII. 201
Regensburgi kat. XVIII. 95
Reims XVIII. 81
Rendve IX. 59
Rhone XX. 58
Rigi-Kulm XVI. 187, XX. 117
Rio de Janeiro XVII. 23, 191
Roeremond VIII. 228, X. 219, 228
Róma I. 64, 113, III. 1, IV. 208, VI. 68, 117, VIII. 136, X. 76, 171, 264, XI. 9, 25, 40, 52, 111, 256, 262, 264, 287, 314, 371, 372, 373, 374, XIII. 28, 41, 45, 170, 247, 269, 287, XIV. 43, 218, 236, 258, XV. 155, 167, 190, XVII. 231, 285, XVIII. 32, 101, 141, 287, 306, XIX. 90, 96, 100, 103, 107, 108, 112 skv., 120 skv., 202, XX. 78
Rothenfels VII. 230
Rotterdam VIII. 228, 232, XI. 219, 221, 228
Rozsnyói bánya IX. 171
— püspökség IX. 146
Ruma X. 318, 322, 323, XIV. 16

Saaghi preomontrei kolostor IX. 70
Sabác X. 312, 316, XI. 323
Sabina (Szt.) templom XIX. 123

Saint-Sulpice X. 233
Sainte-Gemme XI. 205
Sais XVI. 149
Salerno X. 32
Salzburg VIII. 220, XVI. 281
San folyó X. 328
San Francisco XI. 26
San Pietro in Vincoli VI. 68
Sandec IX. 69
Sandwich szigetek I. 179
Schönbrunn XVIII. 78
Seckau XV. 76
Sedan X. 286
Seeland I. 224, III. 55
Seppe VIII. 228
Sevarica X. 327
Sevenum X. 221
Sevilla V. 260, VIII. 160, XIV. 213
Sichar XVII. 105
Sicilia XVI. 272
Sickem XX. 150
Siena XV. 76
Sigrai egyh. IX. 72
Silve I. 91
Simplon III. 56, 110
Sisiang V. 255, XIV. 203
Sixtina kápolna II. 78, VIII. 162, X. 278, XII. 74, XIV. 219, XV. 170
Sodoma XV. 141, 145, 187
Solesme VIII. 184
Somogy IX. 58
Soppe X. 228
Sopron XI. 313
Spárta XIII. 133
Speyer XVIII. 110, XX. 110
S. Stefano Rotondo XI. 314
Stenay XI. 209
Stephansdom XIII. 30, XVII. 324
Steyl VIII. 227
Stockholm XVII. 315
Strassburg IV. 84, VIII. 291, XVI. 97
Stryj X. 338, 340
Sumug IX. 59
Süttő IX. 170
Syrakusa II. 73, XVI. 150

Szabadka X. 268
Szabolcsi zsinat IX. 120
Szahara IV. 188, V. 147, XIV. 49, XVI. 100, 337
Szakálas IX. 86, 171
Szaloniki X. 31
Szamaria XVI. 154
Szántó IX. 70, 72
Száva X. 315, 320, 326
Székesfejérvár IX. 57, XI. 287, XIII. 218, XVI. 19
—i püspökség IX. 87, 146
Szentlélek kolostor V. 26, XVIII. 60
Szentmártoni apátság IX. 70, 96
Szentpétervár XVII. 182
Szépasszonyvölgy X. 331
Szepesi egyh. IX. 100
Szepesi püspökség IX. 146
Szerbia X. 312, 318
Szerémség X. 312, 318, 320
Sziám IV. 140
Szilincs IX. 166
Szkalkai bencés apátság IX. 72
Szodoma IX. 252
Szolnok XI. 305, 329
Sztavna X. 332, 333

Taap IX. 166
Tabago III. 181
Taigetosz XII. 224
Tamina-Schlucht XX. 29
Tarcali gyűlés IX. 121, 137
Tartarus XX. 6, 141
Tatai apátság IX. 96, 102
Tátika IX. 72
Tennessee XV. 113
Tessin kanton XVII. 222
Thaon XI. 209
Théba V. 209, VII. 205
Thelnky IX. 58
Themse III. 134
Thermopylae IV. 238
Thessalonika X. 31
Tibériás tava XI. 14
Tiberis XI. 374
Tihanyi apátság IX. 84, 95, 100, 160, 167
Tilburg VIII. 228, X. 229
Tirol XV. 83
Tisza I. 87
Tobolszk XVII. 122
Todi V. 205
Tokio XI. 262
Tököl IX. 60
Toledo XIV. 36, XIX. 258
Tolna IX. 58
Tóthi IX. 166

Toulousi zsinat VIII. 243
Tournai XV. 23
Toursi (II.) zsinat IX. 213
Trencsén IX. 72
Trianon XIV. 102 XV. 72
Trója XI. 376
Tunis X. 286, 300, XIII. 203, XVII. 3
Turin VII. 161
Turka X. 338, 339, 342
Turóci premontrei kolostor IX. 167
Tweed III. 133

Uden VIII. 228
Uj-Guinea XVII. 209
Ujvár XI. 259
Ulvenhout X. 222
Ung folyó X. 334
Urbinói zsinat VIII. 236
Utrecht X. 219
—i zsinat VIII. 236, 246
Uzvecse X. 327
Uzsoki szoros X. 337

Vác XI. 176
Vágújhelyi prépostság IX. 86, 167
Valencia IX. 273
Váradi egyh. IX. 139
Varsó XIII. 240
Vasvári egyh. IX. 72
Vatikán X. 259, 264, XI. 260, 267, XIII. 7, 53, XVI. 38, XVII. 10, XIX. 113, 115, 117, 136, 152, 214
Velence VIII. 171, IX. 273, XI. 268, XX. 71
—i zsinat VIII. 247
Vendée XI. 236, XIX. 24
Venlo VIII. 228, X. 228
Verona XVIII. 149
Verrieres XVIII. 37
Versailles XIII. 255, XIV. 102, XVI. 164
Veszprémi egyh. IX. 69, 72, 100, 102, 159, 171, 172
— káptalan IX. 172
— püspökség IX. 159
Veszprémvölgyi görög apáca kolostor IX. 83, 95, 100
Vezuv III. 11, 138, XV. 244
Via Appia XIX. 127
«Via Mala» XVIII. 110
Vierwaldstätti tó V. 244, XVI. 187, XVIII. 221
Villers-sous-Chalemont XI. 208
Viscayai öböl XI. 35
Visegrád XI. 259, 314, 316
Volga XV. 275
Voorhut X. 226
Vught VIII. 228, X. 228

Wales VIII. 220
Warez X. 347
Warmond X. 226, 227
Warnsdorf VIII. 289, X. 102
Wartburg XI. 289, 291
Washington VIII. 264, XI. 25
Waterloo XVIII. 10, XIX. 107
Westfália IX. 277, XI. 283
Westminster VIII. 220
Wormsi zsinat IX. 228
Württemberg X. 283
Würzburg V. 58, XIX. 256

Zaandam XI. 11
Zadán IX. 69
Zágrábi egyh. IX. 102
Zala IX. 59
Zawadow X. 340
Zeeland X. 230
Zellő IX. 59
Zobori apátság IX. 102
Zuidersee XI. 8
Zuid-Holland X. 219
Zürich XI. 24,, X. 269

Tárgymutató.

Abortus XII. 222
Absztinencia ifjúkorban II. 195, XI. 143
— és papság XI. 93
«Acqua Felice» XI. 256
Adománylevél átiratása IX. 99
— gondozása IX. 101
— különböző fajai IX. 159 skv.
Adósság III. 65
Aggályos lelkű ifjak vezetése VIII. 121
Agglegény XII. 22
Agnoszticizmus X. 54, 59
Agyvelő és lélek XX. 14
Akadályverseny V. 77
Akarat fejlődése ifjúkorban VI. 168, 214
— gyakorlása III. 20
— és lélek szellemisége XX. 17
— nevelése I. 107, 119, 175—180, 227, III. 84, 97—109, VI. 41, 94, 172, 223, XV. 186
— és valláserkölcsi nevelés VI. 30
— erő I. 119, III. 55, 89—96, 140
— erő és alkohol II. 208
Aktivizmus, ifjúságé V. 268, VI. 223
Aktok I. 165, XI. 136, XV. 179
Alapítványok IX. 30
Alázatosság a kat. Egyházban X. 94
— helyes fogalma V. 133
— és igaz vallás X. 90
— Jézus példája V. 22, 64
Algebra tanulása II. 97
Alkohol durvit II. 207
— és erkölcstelenség I. 187—189, II. 210, VI. 268
— és idegesség II. 194
— és jellem II. 205
— népek megrontója II. 190, 213
— rombolása az egészségben II. 183 skv.
Alkohol rombolása ifjúkorban II. 192, XI. 143
— és szellemi munka II. 197
— és testi munka II. 199
Alkoholizmus elleni küzdelem XI. 93, 142
Altruizmus X. 24
Alvás II. 49, 94
Amerikai magyarság XI. 25
Antialkoholista mozgalom és a kat. papság XI. 93 skv.
Antimodernista eskü X. 50, 58
Anya, családban XII. 126, XVII. 286
— gyermekek nevelője XII. 154, XIV. 248, XV. 187
— könnyelműsége XV. 186
— szent női típus XIV. 231, XIV. 248
Anyai hivatás áldozata XII. 146, XIII. 265
— méltóság és Krisztus XIII. 260
— méltóság és Szűz Mária XII. 125, 155, XVII. 286
— szeretet XIV. 232
«Anyák napja» XVII. 291
Anyaság elkerülése XII. 144, XIII. 263, XVII. 270
Anyagelvűség, l. materializmus
Apa XII. 19, 119, XIV. 230
Apologetika, benső VII. 66
— pozitív VII. 68
— tanítása VII. 63
Apológia, XIV. 48
Apostoli Egyház XIX. 73
Apostolkodás I. 220, V. 102, VIII. 1, XVII. 198, XVIII. 83, 189, 295, XIX. 223
— a családban V. 81
— kongreganistáé XI. 181
— öröme XVI. 247
— rádió által X. 252
Astronómia tanusága Istenről XVI. 35

Aszkézis értelme XVIII. 27
— papnevelésben VIII. 80
— és sport XV. 76
Atheizmus és szociáldemokrácia X. 5.
— és társadalmi rend VII. 63
Autonom erkölcs értéktelensége VI. 46—52, VIII. 56
Autosoteria X. 160

Ábrándozás I. 36
Áldozat jellemnevelésben III. 47
— papé V. 98, XIX. 193
— vallásos életben XIV. 109
Állam és egyházi vagyon IX. 18
— javai IX. 19
— joga a neveléshez VI. 72
Állami mindenhatóság téves IX. 20
Államforma X. 166
— és az Egyház X. 169
Államtulajdon a középkorban IX. 49
Állatkultusz X. 295, XV. 36, 241
Árvagyermekek örökbefogadása XII. 139
Áteredő bűn V. 75, XV. 175, XVIII. 13, 59
— — következménye a bűn uralma XVIII. 31
— — nem igazságtalanság XVIII. 14
— — nyomai az életben XVIII. 16
Átöröklés XII. 204 skv.
— és darwinizmus XII. 213
— és Gondviselés XII. 216
— hypersexualitásé VI. 274
— nemibetegségeké I. 85, XV. 151
— és nevelés XII. 214
— szellemi tulajdonságoké XII. 211
— szülők felelőssége XV. 106, 151, XVIII. 35
— terheltségeké V. 155, XIX. 242
— testi tulajdonságoké XII. 208

Babona IV. 209, 213, XIV. 73, XVI. 227
— fajai IV. 211, XIV. 75
Babona hitetlenség nyomában IV. 209, 213, XVI. 134, 139
Bálványozás XIV. 47
Bánat gyónásban XIX. 262
— halálos ágyon XVI. 309
— nevelő értéke VII. 97, XIX. 275
Banderiális rendszer IX. 176
Barát, jó II. 34
— rossz I. 121—123, II. 34, XII. 166
Barátság II. 33, V. 124
Bátorság hitben XVI. 51
— hit megvallásában IV. 218, XII. 226
— rossz társaságban I. 118—123, III. 10, 18, 27
Becsület értéke V. 268
— védelme XV. 266
Becsületérzés ifjakban VI. 170, 263
Becsületesség és gazdasági élet IX. 294
Béke X. 266
Beleegyezés nélkül nincs bűn I. 153, 156
Benső vallásosság IV. 220
Bérmálásra előkészítés a középiskolában VII. 46
Betegápoló apácák X. 277
Betegek gondozása VIII. 249, X. 206
— napja XV. 23
— szentsége XV. 262, XX. 125
Betegség érdemszerző szenvedés XV. 22, X. 152
Biológia felhasználása a hittantanításban VII. 67
Bizalom felkeltése a gyónásban VII. 114
— Istenben XVI. 159, 226, 248
— nevelésben VI. 113
— tiszta élet lehetőségében XV. 215
— tízparancsolat megtartásában XV. 281
Bocsánatos bűn V. 154
Böjt XVI. 65
— értelme V. 176
— hatása az egészségre V. 177, IX. 264
Boldog halál XX. 114 skv.
— házasság XII. 117, 189
Boldogság, bűn nem adhat I. 72, XVI. 122

Boldogság, családi életben XII. 53, 117, XIII. 149
— egyedül Istenben IV. 182
— Egyházban XIII. 75
— hitben XVI. 11
— igazi I. 222, V. 151, XV. 7
— Isten törvénye megtartásában XIV. 7, 15, XV. 7, 15
— Krisztus követésében XVII. 182, 204
— minden ember vágya X. 20, XV. 4, XVI. 121, XX. 35
— nincs a földön teljes IV. 188, XVI. 124
Boldogtalan házasság XII. 101, 109, 111, XIII. 174
Boldogtalanság oka a bűn I. 50, 72, IV. 182, XVIII. 87, 199
— oka a hitetlenség IV. 183, 196, VIII. 28, XVI. 20
Bor l. Alkohol
Botrány V. 123
— szülők által XII. 159, XV. 100, 106
Breviárium XVI. 179
— reformja XI. 84
Buddhista erkölcstan X. 157
Buddhizmus kultúrellenes X. 162, XIX. 177
— pesszimizmusa X. 156
— térhódítása Nyugaton X. 136, 155
Bűn bevallása VII. 106, XIX. 253, 275
— bocsánata XVI. 293, XVIII. 261, 296, XIX. 244
— boldogtalansága I. 50—51, 72, IV. 182, XVIII. 87, 199
— büntetése a szenvedés XIII. 206, XVIII. 119
— ellen való küzdelem III. 45, V. 66, 108, XV. 218
— és halál XIII. 27, XIV. 33, XX. 65
— Isten útálja XIV. 35, XV. 144, XVI. 217
— jóvátétele XVIII. 211, XIX. 265
— keletkezése XIV. 30
— kerülése I. 157, V. 74, 118, 123, 152, 242, XVIII. 160, 207
— következményei XIV. 32
Bűn és Krisztus szenvedése XVIII. 169, 254, 258
— és megváltás XIV. 35, XVIII. 62
— miért engedte meg az Isten XVIII. 7
— örök büntetése V. 171, XVI. 217, XVIII. 326, XX. 145
— rombolása I. 47—58, XIV. 30, XV. 138
— súlyossága IV. 21, XV. 144, XIX. 243
— és szabadakarat XVI. 235
— testi bűnhődése I. 73—77, VI. 258, XV. 149
— és utolsó ítélet XVIII. 324
— valósága XVIII. 259, XIX. 243
Bűnalkalom kerülése I. 157—158, V. 123, 242, XVIII. 207
Bűnbánat V. 22, XVIII. 88, XIX. 262
— szelleme és Krisztus szenvedése XVIII. 188
— szentsége l. Gyónás
Bűnmotívumok bevallása VII. 106
Bűnös szokás I. 62, 106
— — küzdelem ellene V. 31
— — lélek halála V. 126
Bűnözés ifjúkorban XI. 129, 223
— és vallástalan nevelés X. 272, XI. 223, 241, 246
Büntetés és a becsületérzés megóvása VI. 171
— a nevelésben VI. 120
Bűntettesek és a vallás VIII. 61
Bűntudat hiánya XIV. 29, XV. 140, XVIII. 32, XIX. 242, 257, 269
Buzgóság, papé VIII. 66, 80, 137, XI. 46, XIX. 189

Céhek IX. 218
Cél jellemnevelésben III. 12
Celibátus XI. 102 skv. XV. 194, XIX. 191
— érvei XV. 205
— higiéniája XI. 124
— önkéntes volta XV. 198
Célszerűség és az állatok ösztöne IV. 51 skv.
— bizonyítja Isten létét IV. 11 skv. XVI. 97

Célszerűség és az ember teste IV. 79
— és fejlődés IV. 19
— és mimikri IV. 74
— növényvilágban IV. 42 skv.
— világegyetemben IV. 12 skv.
Célvagyonelmélet IX. 23
Ceremóniák a benső kifejezései XIV. 199, XIX. 153
Christocentrikus vallástanítás VI. 191
Chromosoma XII. 209
Civilizáció és kultúra IV. 132
«Credo»-egyesület VIII. 197

Család, fontossága az Egyházra XII. 8, 176
— joga a neveléshez VI. 71, XII. 152, XIV. 250
— központja az édesanya XII. 126, XVII. 270, 287
— sokgyermekes XII. 150, XIII. 119, XV. 51
— vallási gyakorlatai XII. 151
— védelme és az eugenika XII. 240
Családi élet boldogsága XII. 53, 117, XIII. 149
— élet és kereszténység IX. 203, XII. 12, 176
— élet Krisztus nélkül XIII. 142
— élet és vallás XII. 50, 124
— élet válsága VIII. 12, XII. 4, 176, 199, XIII. 147
Csalódások V. 110
Cselédekkel való bánásmód II. 46
Cserkész 10 törvény I. 111, VII. 191, XI. 175
— egyvallású cserkészcsapatok VII. 195
Cserkészet Franciaországban X. 236
— nevelési értékei VII. 189, XI. 174
— és papság VII. 197, XI. 122
— története VII. 187
— veszélyei VII. 194
«Cserkészkáplán» VII. 197
Cserkésztáborozás nevelési értéke VII. 193
Csillagok világa IV. 7 skv.
Csodák, ellenvetések XVII. 44
Csodák, Krisztus csodái X. 109, XVII. 43
— létezése X. 62, XIV. 136
— mindennapi életben V. 47

Darwinizmus IV. 126
— és átöröklés XII. 213
Dementia praecox VI. 218
Demokrácia Amerikában XI. 30
— az Egyházban VIII. 91, XIV. 192
Determinizmus XV. 7
Diákmise V. 135
— hallgatásának módszerei VII. 76
— külsőségei VII. 78
— szükségessége VII. 73
Diáköngyilkosság I. 96—99
Diákpasztoráció, célja VI. 137, 183
— egyéni kezelés VI. 146, 185
Dícséret gyónásban VII. 109
— nevelésben VI. 220
Didaktikai materializmus VII. VII. 43
Divat II. 25, XII. 174, 195, XIII. 264, XIV. 54, 166, XV. 121, XVI. 191
Dogma az erkölcstan alapja VI. 34
— és a hit egysége X. 86
— fejlődés X. 64, XIX. 79
— nélküli vallásosság X. 36, XIX. 40
Dogmatika tanítása a középiskolában VII. 43
Dohányzás és egészség III. 184 skv.
— eredete III 179 skv.
— hatása az idegekre III. 196
— káros volta III. 182, XI. 142
— leküzdése akaraterő III. 200
— nemzetgazdasági szempontból III. 193
— szenvedély III. 202
«Dotatio» IX. 89
Dramatizálás bibliai történetek tanításánál VII. 22
— katekizmus tanításában VII. 25

Educatio strenua VI. 222
Egészség gondozása XI. 123

Egészség és Istenben való hit XVI. 144
— és kereszténység XIII. 236
— és tiszta élet I. 136, XV. 216
Egyesületek, a pasztoráció eszközei VIII. 196
— és világiak apostolkodása VIII. 260
Egyetemek fővárosban II. 156
— vidéken II. 164
Egyetemi egyesületek II. 162
— Kör XIII. 235
— lelkipásztor VII. 235
— Mária=Kongregáció II. 163, VII. 231
Egyéni bűnbevallás VII. 106
— kezelése diákoknak VI. 146, 185
— kezelése gyakori gyónóknak VII. 120
— szabadság az Egyházban VIII. 87, XIX. 40
— vallásosság IV. 215, VIII. 33, 86, X. 35, XIX. 40
Egyház és államhatalom XIX. 165
— államtól független jogi személy IX. 10
— anyánk XIX. 37, 218
— apostoli volta XIX. 72 skv.
— egyedül üdvözítő XIX. 141
— és egyéni szabadság VIII. 87, XIX. 40
— egysége XI. 307, XIX. 43, 47 skv.
— erkölcsi rend védője XIX. 161
— fejlődik XIX. 79
— fiatal XIX. 77
— és földi kultúra V. 199, IX. 197, XIII. 70, XIX. 115, 165, 169, 175
— és gazdasági élet IX. 250
— győzelme az üldözések ellenére XIII. 229, XVII. 72, XIX. 204, 207 skv.
— halad a korral X. 28, XV. 166, XIX. 77
— és intelligencia VI. 23, VIII. 86, 271
— iránt való szeretet XIX. 48, 223
— és iskolaügy XIX. 172
— ismertetőjelei XIX. 44
Egyház joga a neveléshez VI. 71, X. 307
— katolicitása XIX. 62 skv.
— királya Krisztus XIII. 69
— kormányzása XIX. 103
— Krisztus jegyese XIX. 36
— Krisztus misztikus teste XIX. 38, 209
— Krisztus tanának őre XIX. 159
— külső pompája XIX. 134, 149
— lelki kultúra szolgálatában IX. 291, XIII. 71, XIX. 161
— missziós tevékenysége XIX. 65
— és munka értékelése IX. 218, XIX. 162
— «nemzetfölötti» XIX. 69
— és rabszolgák védelme IX. 227
— és rabszolgaság megszüntetése IX. 223, XV. 237, XIX. 170
— szegényebb néposztály védője XV. 237, XIX. 165
— és szentek egyessége XIX. 229 skv.
— és Szentlélek XIX. 7, 17
— szentsége XIX. 52 skv.
— szíve: Róma XIX. 121
— és Szűz Mária XIX. 37
— tagjai lelkileg XIV. 23
— tévedhetetlensége XIX. 92
— a továbbélő Krisztus XIII. 72, XIX. 34, 45, 160, 209
— és tudományok X. 27, 72, XIX. 172
— «türelmetlensége» XIII. 74, XIX. 139
— üldözése XIII. 239, XVII. 72, XIX. 198
— vagyonhoz való joga IX. 8 skv. 63, 83 skv., XIX. 151, 208
— védelme XIX. 224
— és világ megvetése IX. 242, 248, X. 139
Egyházi vagyon adományozásának céljai IX. 159
— — áldozatai a hazáért IX. 178 skv.
— — eredete Magyarországon IX. 47 skv.
— — fogalma IX. 7.
— — forrásai IX. 74
— — jogalanya IX. 18 skv.

Egyházi vagyon jogtalan megsértése királyaink által IX. 135 skv.
— — katonaállítási kötelezettsége IX. 175 skv.
— — királyi szankciókkal megerősítve IX. 94 skv.
— — közjót szolgálja IX. 16
— — magyar jogrendben IX. 28 skv., 88, 113
— — önálló kezelési joga IX. 12
— — örökös tulajdon s nem haszonélvezet IX. 83 skv.
— — sérthetetlensége IX. 88, 114
— — szükségessége IX. 12, XIX. 151, 208
— — védelem az Egyház törvényhozásában IX. 17
— — végvárak védelme IX. 183
«Egyházközségi Tudósító» VIII. 209, 273 skv.
Egyháznélküli vallásosság IV. 215, VIII. 33, 86, X. 35, XIX. 40
Egyházszakadások oka a kevélység X. 92
Egyháztörténelem árnyoldalai XIII. 73, XIX. 130, 136
— és szentek tiszteletére nevelés VII. 150
Egyháztörténelem tanítása VII. 58
Egyke, csapás az egyénre XII. 134, XV. 39
— helytelen nevelése XII. 132
— nemzeti veszedelem XV. 38
Eidetikus típus VI. 161
Elégtétel nevelő értéke VII. 115 XIX. 265
Elevenség ifjakban VI. 219
Ellenség szeretete XV. 96
Elmélkedés V. 187
Elmúlás III. 155, V. 82, 172, XI. 297, XX. 90
Előadás gyakorlása II. 131
— hangja II. 132
— készsége VIII. 150
Első szentáldozás Franciaországban X. 238
Első szentáldozásra való előkészítés VI. 98
Elválás «ágytól-asztaltól» XII. 89, 102
— és állam XII. 174
— ellene mond az észnek XII. 97, 100, XIII. 173
— és gyermeknevelés XII. 98, XIII. 173
— és rosszul sikerült házasságok XII. 57, 96, 101, 111, XIII. 174
— és társadalmi rend XII. 100, 104, 174
Elválások növekedése X. 276, XII. 86, 108, XIII. 170
— tiltja Isten parancsa XII. 88, XIII. 172, XV. 166
Elvhűség I. 118, III. 10, 18, 27, IV. 218, XIII. 226, XV. 213, XIX. 221
Ember Isten képére van teremtve XV. 16
— születése I. 12 skv
— testvériség XVI. 211, XVII. 109, XIX. 165, 231
— több, mint a természet IV. 130, XVI. 34, 125
— vágyódása Isten után IV. 187 XVI. 136, 219
Emberi elem az Egyházban XIX. 130, 136
— kifejezések Istenről XVI. 155
«Emericana» II. 162, VII. 234
Emlékezet fejlődése ifjúkorban VI. 160
— gyakorlása II. 70
Engedelmesség III. 114
— Egyház iránt XIX. 144, 221
— Jézus példája V. 23 skv.
Emlékezésre nevelés kis korban VI. 88, XII. 160
Engesztelés szenvedés által X. 190, XVIII. 129
Erény I. 28—29
Erfurti programm X. 9, 11, 13
Erkölcs és eugenika XII. 237, 246
— és gazdasági élet IX. 294
— Krisztus nélkül XVII. 226
— és művészet XV. 180
— és vallás összefüggése IV. 203, 207, VI. 45, VIII. 55, X. 16, XIV. 21, XVI. 110, 141
Erkölcsi autonómia VI. 46—52, VIII. 56

Erkölcsi élet fejlődése ifjúkorban VI. 175
— élet és Szentlélek XIX. 25
— élet és Szűz Mária tisztelet V. 204, VII. 175, XIV. 88, XVII. 278, 327
— eszmény XIX. 53
— felelősség XII. 216
— megbeszélések hittanórán VII. 28, 52
— szabadság VI. 170, VIII. 52
— törvény egyetemes X. 15
— törvény kötelező ereje VI. 46, XVI. 113
— törvény változatlan XV. 278
— világrend alapja Isten VI. 32, 46, X. 16, XVI. 110, 141
— világrend és Krisztus XIII. 95, XVII. 226
— világrend védője az Egyház XIX. 161
Erkölcstan apológiája VII. 51
— pozitív kifejtése VII. 34, 49
Erkölcstanunk nevelési értékei VI. 27 skv., X. 281, XI. 374
Erkölcstelenség ellen való küzdelem I. 126, XI. 137, XII. 196
— hitetlenség oka I. 69, IV. 126, 183, 201, VIII. 11, XV. 147, XVI. 46
— rombolása I. 47 skv.
— tönkreteszi a lelket I. 58
Erő utáni vágyódás az ifjúkorban VI. 175, 221
Erős fogadás I. 103, 227, XI. 303, XVIII. 91, XIX. 266, 275
— — nevelő értéke VII. 97
Esketési beszédek XII. 179 skv.
Eskü feleslegesen III. 122, XIV. 132
«Esőfa» V. 104
Eszmények devalválódása XI. 186, XII. 172, XIV. 105, XIX. 53
Ethicon VIII. 138
Eucharisztia, l. Oltáriszentség
Eucharisztikus Gyermekszövetség VI. 100
— kongresszus Amsterdamban XI. 3 skv.
— — Chikagóban XI. 14 skv.
Eucharisztikus kongresszus Dublinben XI. 37
— mozgalom X. 199
— — Hollandiában X. 221
Eugenika XII. 203, 217 skv.
— és családvédelem XII. 240
— és erkölcs XII. 237, 246
— negatív XII. 220
— pozitív XII. 236
Európai kultúra lelke XVII. 117
Euthanasia X. 127, XV. 20
Evolúció és az élet értelme X. 132
Exakt tudomány hatásai XVI. 33
Exhortációk előadása VII. 83
— felmondatása VI. 143, VII. 85
— hallgatóságának felosztása VII. 84
— tárgya VII. 80

Élet akadályverseny V. 78
— elszakadt Istentől XVI. 131
— élvezése és a kereszténység X. 143
— erő elpocsékolása I. 77
— értéke XIII. 236, XVII. 113
— értelme X. 132, 140
— felelőssége XX. 75, 82
— fontossága XX. 92
— hogyan gondolkodtak róla a szentek XIII. 59, XX. 83
— Isten létét bizonyítja XVI. 94
— istenszolgálat XX. 94
— küzdelem, hitetlenség oka VIII. 17, XIV. 48, XVI. 44, XVII. 18
— megszentelése V. 45, 46, XIII. 107, 111, XVII. 312
— mibenléte IV. 103, 124
— mulandósága V. 82, 172, XX. 90
— síron túl X. 135, XIII. 30, XX. 31
— védelme a kereszténységben X. 140, 153
Életcél IV. 175, V. 147 skv., X. 132, XIII. 93, XVI. 12, XVII. 116, 125
— és pályaválasztás II. 142, V. 113

Életrenevelés VI. 187
Élvezetek és életcél X. 133, XX. 92
Élvezetekbe merült emberek VIII. 10, XIV. 53
Ének fontossága a hitoktatásban VII. 22
Érdekházasság XII. 40, 48, XIII. 141
Érdeklődés tanítványok sorsa iránt VI. 110
Érettségi után II. 139
Értékek felismerése XIX. 23
Érzékek megfékezése III. 105, V. 67
Érzékelés fejlődése ifjúkorban VI. 159
Érzékenység ifjakban II. 36, VI. 215
Érzéki természet és a valláser= kölcsi nevelés VI. 31
Érzelmek fejlődése VI. 166, 214
— és imádság XIV. 70, XVI. 190
— Istenben XVI. 317
— nevelése VI. 41
— és vallásos élet VIII. 33, X. 85, XVII. 194
Ész szerepe a valláserkölcsi ne= velésben VI. 29
Étheromània X. 267
Étkezési szabályok II. 20
Exhortációk I. Ifjúsági exhor= tációk.

Fájdalmas Anya XIV. 89, XVII. 315, XVIII. 238
Fantázia I. 36
— fejlődése ifjúkorban VI. 160
— nevelése VI. 264
— tisztántartása I. 157
Farkaskölyök mozgalom VI. 101
Fecsegés kerülése II. 26
Fegyelem a nevelésben VI. 118, XIII. 117
Fegyverkezés XI. 341
«Fehér halál» XV. 34
Fejlődés, ifjúkori I. 30—36
—, Isten irányítja IV. 19, 99, XVI. 88
— Isten terve I. 35
— lelki V. 27
Felajánlás az Úrnak V. 16
Felállás szimbolikus jelentése XIV. 209
«Feldbriefe» X. 198
Felebaráti szeretet X. 24, 191, 318, XI. 289, XVI. 192, 211, XVII. 143
— — és buddhizmus X. 161
— — és Isten szeretete XIV. 189, XVI. 192, 211, XVII. 145
— — és Szentháromság XVI. 203
— — és Szentlélek XIX. 18
Feledékenység gyógyítása II. 73
Felejtés II. 75
Felekezeti béke VIII. 20, XIX. 142
Felekezeti egyenlőség IX. 126
Félelem a haláltól X. 151, XIII. 217, XVII. 137, XX. 72
Felelősség, feljebbvalóké XIV. 258
— férjé XII. 45
— másokért V. 125
— nevelőké XVIII. 36
— papé XIX. 193
— szülőké I. 85—87, XII. 45, XIV. 246, 249, XV. 101, 106, 151, XVIII. 35
Feljebbvalók kötelességei XIV. 258
Felkelés a bűnből I. 103, 227, XI. 303, XV. 217, XVIII. 91, XIX. 266, 275
Fellépés gyakorlása II. 130
Feltámadás és emberi természet XI. 351, XVIII. 288
— figyelmeztet XVIII. 282
— hitének bizonyítása XI. 359, XVIII. 277, XX. 23
— Krisztusé XI. 353, XVIII. 269
— nehézségei XVIII. 280
— nemzeteké XVIII. 287
— vigasztal XI. 361, XVIII. 283
Felügyelet a nevelésben XIII. 118
«Felvilágosodott ifjak» I. 66
Feminizmus XIII. 253
Fény szimboluma XIV. 212
Férfi I. 12, XV. 135
— =pasztoráció VI. 9
Férfias vallásosság IV. 223
Férfiasság: akaraterő I. 119
Feszület a családi otthonban XII. 123

Fiatalkorú bűnösök X. 272, XI. 129, 223, 241, 246
Fiatalság l. Ifjúság
Figyelem fejlődése ifjúkorban VI. 162
— gyakorlása II. 73
Film X. 282
Fizika tanusága Istenről XVI. 36
Fogadalom XIV. 133
Fogamzás megakadályozása XII. 221
Főhiba bevallása a gyónásban VII. 108
— leküzdése III. 164, V. 41, XVI. 221
Főiskolák fővárosban II. 157
— és hitközöny VIII. 14
— vidéken II. 166
Főiskolások lelki gondozása VII. 223
— — képe VII. 223, VIII. 13
— — veszélyei VII. 224
Főkegyúri jog IX. 143
Földi élet értéke X. 139, 143, XIII. 236, XV. 17, XVII. 113
— — fontossága és a halál XIII. 29, XX. 66, 73 skv., 82, 100
— — igazságtalanságai és Isten igazságossága XVI. 286, XX. 26
— — királya Krisztus XIII. 241
— — és örök élet V. 162, X. 144, XIII. 63, 240, XV. 17, XVII. 125, 135, XX. 3, 40
— — és Szentháromság XVI. 203
— javak megengedett használata IX. 249, 288
Forrásszövegek olvasása hittanórán VII. 14
Francia forradalom XVI. 26
— katolicizmus helyzete X. 243
— — ujjászületése VIII. 40
— — üldözése X. 264, 266, 280, 300, 301, XI. 204 skv.
— konkordátum X. 264
— papság X. 234, 240
— sovinizmus X. 234
Freudizmus VII. 100

Galilei-kör X. 171
Gazdagok kötelességei XVII. 177
Gazdagság bizonytalan XVII. 176
— veszélyei XV. 245, XVII. 173, 178
Gazdasági élet és az Egyház IX. 250
— — erkölcsi szabályozása IX. 293
— — haladása és a vallás IX. 271, 289
— — és Krisztus IX. 295, XIII. 21, XVII. 161, 179
Genotypus XII. 208, 212
Geológia bizonysága Isten mellett XVI. 35
Gesztusok használata II. 134
Gnozis X. 91
Gondolatok, tisztátalan I. 145, 150, XV. 177
— tisztátalan — elleni küzdelem I. 151—156
Gondolatszabadság XV. 113
Gondolkodás bizonyítja a lelket XX. 14
— elszakadt Istentől XVI. 130
— fejlődése VI. 164
Gondolkodóképesség XX. 14
Gondviselés a népek életében XVI. 168
Gondviselés és Egyház-történelem XIX. 134, 202
— és emberi élet XVI. 168
— értelme XVI. 167
— és Isten bölcsesége XVI. 162
— létezése XVI. 161
— és munka XVI. 170
— és örök élet XX. 24
— és szenvedés XIII. 208, XVI. 242, XVIII. 122
— és természeti törvények XVI. 162
Gonorrhoea I. 86
Görög nyelv tanulása II. 98
Gőg V. 132, XVII. 202
«Grossdeutsche Jugend» VII. 229
Gúny, nincs helye a nevelésben VI. 220
— rosszak részéről I. 129—131, XV. 178

Gyakori gyónás Hollandiában X. 222
— — és lelki nevelés VII. 117
— — prezervatív ereje VII. 99

Gyakori gyónók lelki vezetése VII. 118
— szentáldozás akadályainak leküzdése VII. 143
— — célja VII. 140
— — hatásai VII. 141, 136, XI. 154
— — Hollandiában X. 222
— — öntudatossá tétele VII. 137
Gyakorlati tanácsok az ifjúság gyóntatásához VII. 125—130
Gyászbeszédek VIII. 121
— jelentések szövege VIII. 251
— misék VIII. 188
Gyávaság bűnbe beleegyezni I. 119, V. 244
— rossz elleni küzdelemben XV. 179
Gyermek értéke XII. 149, XIII. 115, XIV. 246, XV. 50, XIX. 170, XX. 148
— és házas élet boldogsága XII. 135
— és istenáldás XII. 149
— kényeztetése XII. 132, XIII. 117, XV. 39, 104
— lelkének gondozása XIV. 247
— nélkül nincs család XIII. 119, XV. 51
— «szent dolog» XII. 149
— szeretete XII. 152, XIV. 251, XV. 50
— vallásos nevelése VI. 84, X. 307, XII. 52, 152
Gyermekáldás megakadályozása XII. 129 skv., XIII. 120, XV. 34, XVIII. 34
Gyermekbálok VI. 89, XI. 135
Gyermeki hit XVII.
— lelkület XVII. 14
Gyermektelen házasság XII. 128 skv., XIII. 120, 263, XV. 35, 45, XVII. 270, XVIII. 34
Gyilkosság XV. 18
Gyónás I. 202—207, V. 207, 259, VIII. 214, XVIII. 92, XIX. 245
— ad igazi örömet I. 222, V. 209, 214, XV. 68, XIX. 256, 277
— áldásai XIX. 255, 275
— és felekezetek XIX. 254
Gyónás prezervatív ereje VII. 99
— és pszichoanalízis VII. 100, XIX. 247, 276
— és sexuális kérdés VIII. 220
—, gyakori — VII. 98, 117, XIX. 248
— hittel XIX. 260
— krisztusi eredete XIX. 251, 261, 270
— lélektani alapjai V. 208, VII. 94, VIII. 214, XIX. 246, 254
— művészete VII. 103
— nem emberi találmány XIX. 270
— nevelő értéke V. 212, VII. 93, 98, XIX. 275
— őszintén V. 212, XIX. 263
— pap előtt XIX. 272
— parancsa XIX. 248
— -i alkalom megkönnyítése VIII. 220
— -i intelem nevelő értéke VII. 110
— -i — párbeszéd formájában VII. 129
— -i —, utalás a szentáldozásra VII. 138
— -i titok pecsétje XIX. 264
Gyóntatás és coelibatus XV. 207
— intelligens híveké VIII. 216
— lelki betegeké VIII. 218
— művészete VII. 110, VIII. 217
— -i joghatóság háború idején X. 204
Gyönyör I. 20, 58
Győzedelmes Egyház XIX. 235
Gyűlölet házastársak között XII. 81, 102

Háború X. 182, XV. 24
Háború és istenszolgálat X. 327
— szenvedései XI. 324
— szociáletikai előnyei X. 185
Háborúban elesett katonák X. 195
Háborús ájtatosságok X. 211
— prédikációk X. 197, 209
Hadi foglyok lelki gondozása X. 200, 205
Hála V. 130
— szenvedő Krisztus iránt XVIII. 188, 160, 263
— szülők iránt II. 32

Hálaadás Istennek XX. 84
— szentáldozás után V. 222, VII. 138, VIII. 224, XI. 80, 148
Haladás és mult megbecsülése IV. 122, X. 28, XV. 166, XIX. 77, 154
Halál III. 154, IV. 174, V. 165, XI. 359, XIII. 26, XVI. 160, XVII. 129, 132, XVIII. 63, XIX. 234
— és bűn XIII. 27, XIV. 33, XX. 65
— elégtétel XX. 111
— előkészület rá V. 139, XVII. 138, XX. 66, 76
— félelem a X. 151, XIII. 217, XVII. 137, XX. 72
— és feltámadás vigasza XI. 361, XVIII. 283
— fiatalkorban V. 140
— és földi élet fontossága XIII. 29, XX. 66, 73 skv., 82, 100
— és földi tevékenység XVII. 138, XX. 101
— fölötti győzelem XX. 121
— hitetlen emberé XIV. 45, XVI. 24, XX. 120
— ideje bizonytalan XX. 63
— és idő múlása XX. 80
— igazságot oszt XX. 110
— Krisztus a királya XIII. 29, XVII. 129, 137, XVIII. 300
— és örök élet XX. 4, 112
— szenvedések vége XX. 109
— uralma XX. 50, 59, 120
— vigasztal Isten XIV. 44, XX. 114
— és világ hiúsága XIII. 28, XX. 71
Halálbüntetés XV. 18
Halálos bűn XVI. 294
Hallgatás II. 28
Halottak napja XI. 355, XX. 99
Halotthamvasztás XV. 82
Hangulatokon úrrá lenni III. 51, VI. 128
Harag XV. 92
Harc a lélekért XVIII. 33
Hármaskönyv IX. 32, 69, 84, 144, 149
Harmónia családi életben XIII. 148
Házasság áldozat XII. 102, 122, 182, 185
— boldog házasság XII. 117, 189
— célja XII. 92
— és Egyház XII. 25
— egyházi törvénykönyvben XII. 26
— felbontása XII. 115
— felbonthatatlansága XII. 59, 83, 86 skv., 109, 173, XIII. 170, 176, 261, XV. 169
— fogalma és az egynejűség XII. 67
— gyermek nélkül XII. 128 skv., XIII. 120, 263, XV. 35, 45, XVII. 270, XVIII. 34
— házasodás tízparancsolata I. 196
— Isten rendelése I. 12, XII. 15, 169
— kötelezettsége XII. 22
— közügy XII. 18
— Krisztus és az Egyház közt fönnálló egység képe XII. 91
— Krisztus nélkül XIII. 139
— nem puszta szerződés XII. 7, 17, 169
— nemiélet törvényes formája I. 18, XV. 157
— «reformja» XII. 76, 171
— szentség XII. 11, 27, 30, 169, XIII. 140
— szentségi kegyelmei XII. 31, 182
— és szűzesség XII. 20
— és társadalmi rend XII. 19, 83, 175
Házassági akadályok XII. 55
— hűség XII. 70, 180, 187, XIII. 160, 169, XV. 164
Házasságkötés szabadsága XII. 56
— templomban XII. 27
Házasságra előkészület XII. 39
— nevelés XII. 35, XIII. 162
Házasságtól való eltiltás XII. 21, 226
Házastársak egysége XII. 93, 118
— tulajdonságai XII. 44
— vallásossága XII. 491
Hazaszeretet alapja az örök haza szeretete XIII. 49
— és Egyház X. 196

Hazaszeretet, francia papságé X. 234
— igazi lényege II. 172, IV. 189, X. 196, XI. 189, 283, XIII. 47, XIV. 257
— és kereszténység XI. 284
— szentírási alapjai XIII. 46
Házias leány XII. 36, 47
Házi megbízottak VIII. 264
— pasztoráció VIII. 240 skv., X. 199
Hazugság I. 182, III. 117—122, XV. 256
— és Isten igazmondása XVI. 245
— hallgatással XV. 261
— súlyos betegnek XV. 262, XX. 125
Hebephrenia VI. 218
Helyi vonatkozások bekapcsolása a hitoktatásba VII. 60
Heroizmus V. 269
Hétköznapi katolikusok XIII. 57—65
Hiba beismerése XV. 94
Hierarchia Franciaországban X. 240, XIX. 189
Hit abban, amit nem látunk IV. 133, XVI. 102
— áldásai a népek számára XVI. 16
— áldozatokat követel XVI. 9
— boldogít IV. 172, XVI. 11
— egysége X. 86, XVII. 269, XIX. 47, 87, 97
— észszerű volta X. 65
— fejlődése ifjúkorban IV. 193
— gyakorlása XVI. 64
— gyermeki bizalma XVII. 16
— és gyónás XIX. 260
— igazsága XVI. 5, 212
— — és mindenható Isten XVI. 212
— érdemszerző XVI. 51
— és ismereteink IV. 136, 145
— és Isten igazmondása XVI. 244
— jellemnevelő IV. 170
— megőrzése V. 10, XVI. 60, XVII. 265
— megszerzése XVI. 56
— megvallása IV. 133, 199, 218, V. 52, 241, 261, X. 65, XIII. 226, XV. 262, XVI. 62, 193
Hit öntudatossága IV. 222, XVI. 8
— pótlása a babonákban IV. 209, XVI. 134, 193
— és Szentlélek XIX. 22
— szépsége XVI. 6, XVII. 271
— szeretetére nevelés VII. 9
— és szív XVI. 55
— és Szűz Mária=tisztelet XVII. 264 skv.
— tisztasága XIX 96, 159
— és tudás viszonya IV. 118, X. 72, XVI. 30, 139, 208
— vigasztal a szenvedésben IV. 172, XVI. 14, 142, 240, 249, XVII. 129, XVIII. 140, 146
Hitbeli ismeretek fejlesztése a korral XVI. 61, 77
— kételyek IV. 197, XVI. 53, 60
Hitetlenség és babonák IV. 2, 213, XVI. 134, 193
— boldogtalansága IV. 181, 196, VIII. 28, XVI. 21
— credója XVI. 140
— és népek XVI. 27
— oka a félreértés XVI. 41
— oka a féltudás XVI. 35
— oka a kevélység IV. 201, VIII. 9
— oka az életküzdelem VIII. 17, XIV. 48, XVI. 44, XVII. 18
— oka az erkölcstelenség I. 69, IV. 126, 183, 201, VIII. 11, XV. 147, XVI. 46, 75
— pusztítása IV. 179, 196, XIII. 9
— és tudomány XVI. 30
— és tudósok I. 67, IV. 160
Hitoktatás eltörlése XI. 247
— eucharisztikus szellemben VII. 142
— fontossága VI. 96, X. 272, XI. 249
— Franciaországban X. 238
— Hollandiában X. 224
— mai hiányai VII. 5
— módszereinek kibővítése VI. 41
— nevelési szempontjai VII. 9
— pap kötelessége VI. 95
Hitoktató cserkészparancsnok VII. 197

Hitoktató eszményi képe VI. 130
— felelőssége VI. 96
— nevelő munkája XI. 249
— tanítványok példaképe VI. 122
— tudományos felkészültsége VI. 129
Hittanár, l. Hitoktató
Hittankönyvek és élet VII. 5
— hiányai VII. 8
— leányok számára VII. 55, 62
Hittudományi doktorátus elnyerése VIII. 80
Hitvédelmi szinezése a szentbeszédnek VIII. 112
Hívek bekapcsolása a liturgiába VIII. 173
— katasztere VIII. 235, 243
— megismerése VIII. 243
Holland katolicizmus helyzete X. 218
— papság X. 223
Holtkézi törvények IX. 33
Holttest elégetése XV. 82
— megbecsülése a katolikus vallásban XV. 81
Homiletikus mozgalom VIII. 100
— tanterv VIII. 103
Hormon I. 77, 78
Humanizmus X. 24
Hurrá-patriotizmus XIII. 48
Hűség házasságban XII. 70, 180, 187, XIII. 161, 169, XV. 164
Húsvét és az Oltáriszentség XI. 69, 351
Hymnuszköltészet VIII. 160
Hypersexualitás lehetősége ifjúkorban VI. 274

Idealizmus ifjúkorban II. 170
Idegesség II. 42
— és alkohol II. 194
Idegrendszeri zavarok serdülőkorban VI. 218
Idő felhasználása III. 147 skv., XI. 301, XX. 86, 95
— fontossága V. 140, XI. 301, XX. 86
— és Isten örökkévalósága XVI. 326
— mulandósága III. 155, V. 82, 172, XI. 297, XX. 90
Ifjak és Leányok Eucharisztikus Szövetsége VI. 100
Ifjú lélek ismerete VI. 139
— — módszerei VI. 141
— — szükségessége VI. 140
Ifjúság energiáinak felhasználása I. 134
— haza jövője I. 108, II. 2, 174, XI. 164, 172, 174, 183, 185, 199, XIII. 128, 133, XV. 191
— ideális szeretete V. 101, VI. 108
— jövő feladatai XI. 170
— kiélése I. 131, VI. 69, XV. 156
— és Krisztus V. 267—273, XI. 146, XIII. 131
— lelkének értéke I. 3, 154, XI. 129, XV. 188
— lelki sivársága XI. 162
— lelki veszedelmei X. 269, XI. 129, XIII. 128, XV. 188
— és Oltáriszentség XI. 146
— szabadság utáni vágya VI. 169
— szépsége III. 169
— védelme XI. 129, XV. 188
Ifjúsági exhortációk előadása VII. 83
— — tárgya VII. 80
— lelkigyakorlatok VII. 85
— — előkészítése VII. 86
— lelkipásztor egyénisége VI. 107
— — kiválóságának fontossága VI. 130
— — kövesse Krisztust VI. 125
— — szeresse — VI. 123
— — — tanítványait VI. 107
Igaz Egyház XIX. 46, 210
— vallás X. 90
Igazmondás I. 182, III. 116—125, XVI. 246
— -ra nevelés VI. 87, 161, 268, XII. 164
Igazság és Krisztus V. 58, XIII. 274
— a legyőzött népeknek X. 30
— tőlünk független XVI. 119
— után való vágy XVI. 120, XX. 36
— és valláserkölcsi nevelés VI. 31
— szeretet XVI. 246
— — -e azifjúságnál VI. 165

Igazságosság utáni vágy XX. 34
Igénytelenség VI. 262, IX. 250
— =re való nevelés XII. 35, 161
Imádság I. 209, V. 104, 177—183, VIII. 93, X. 191
— demokráciája XIV. 58
— egész élet XIV. 57, 71, XVI. 182
— elhanyagolása V. 239, 242, XIV. 65, 67
— erőforrás a küzdelmekben XIV. 60
— érzelmekben XIV. 70, XVI. 190
— esti és reggeli V. 17—18, 184—187, XVI. 65, 179
— hála V. 178
— és Isten változatlansága XVI. 315
— jó — szabályai VI. 198, XVI. 180
— kérő V. 129, XV. 65, XVI. 315
— kötelesség XIV. 57, XVI. 176
— Krisztus tanított rá XVII. 104
— meghallgatása XIV. 68, XVI. 163, 276
— megtanítása VI. 193, VIII. 93, XIV. 182
— és munka XIV. 66, 183, XVI. 183
— nem kell szégyelleni XIV. 59
— öröm XVI. 177
— szóbeli VI. 194
Imakönyv ifjaknak VI. 195
— intelligens híveknek VIII. 93
Imamotívumok VI. 197
Impresszionizmus a vallási életben X. 82
Index II. 128
Indifferentizmus IV. 179, 206, VIII. 7, 20, XIX. 139
Individualizmus erkölcsi anarchia VI. 49
Indukció, tárgyalási mód a prédikációban VIII. 101
Indulatosság XIV. 117
Intellektualizmus túlzásai a nevelésben VI. 38
Intelligencia befolyása az alacsonyabb osztályokra VI. 13
— és Egyház VI. 23, VIII. 86, 271
Intelligencia külön lelkivilága VI. 19
— lelkipásztorának egyénisége VIII. 66
— megkülönböztetett kezelése VIII. 95
— megnyerése a közös istentisztelet számára VIII. 91
— és papság viszonya VI. 15
— vallási közömbössége VIII. 7
— — ujjáéledése VIII. 23
— vallástalansága VIII. 6, X. 47, 267
— vallástalanságának okai VIII. 9
— lelki gondozása egyesületekben VIII. 196
— — =nak fontossága VI. 9
— — — és liturgia VIII. 156
— — =nak nehézségei VI. 20
— — =nak okai VI. 12
— — — és a prédikáció VIII. 97
— — =nak szükségessége VI. 18
Interkaláris jövedelmek lefogalása IX. 149
Internátusi elöljáró egyénisége VII. 219
— nevelés VII. 215
— — előnyei VII. 217
— — története VII. 216
— — veszélyei VII. 218
Internátusok a fővárosban II. 159
— vidéken II. 165
Ir katolikusok üldözése XI. 42
— papság XI. 41
Írásbeli dolgozatok erkölcsi kérdésekről VI. 143
— — vallástani dolgozatok VII. 13
Irgalmasság emberekkel szemben XVI. 297
— Istené XVI. 292, XVIII. 244
Iró felelőssége XI. 333, XV. 112
Irodalom VIII. 25, 36, 43, X. 42
Iskolaharc Franciaországban XI. 203, 213
Iskolai oktatás államosítása Franciaországban XI. 242
— — és Isten XVI. 258
— — és vallás VI. 52, XI. 221
Isten akarata szerint való élet XVII. 312
— Atyánk IV. 23, V. 118, XVI. 158, XVII. 103

Isten bennünk XVI. 182
— bírása XX. 160
— bölcsesége XVI. 162, 272, 273
— büntető XIV. 16, 120, XVI. 249, 285, XVIII. 319, XIX. 55
— dicsősége IV. 12, V. 174, XIV. 113, XVI. 38, 205, XVIII. 9
— egy XVI. 152
— és erkölcsi törvény VI. 46
— erkölcstanunk alapja VI. 32, X. 16, XVI. 110, 141
— érzelmek Benne XVI. 317
— fogalmakkal nem határozható meg XVI. 156
— hallgat XVI. 237, 308
— hasonlóság XIX. 8
— és hit XVI. 152
— hogyan gondolkodtak Róla a szentek XIII. 58
— hű XVI. 243, 248
— igaz XVI. 243
— igazság forrása XVI. 120
— imádása XVI. 181
— irgalma XVI. 291, XVIII. 244
— ismerete XVI. 264
— ítélete XX. 56
— jelenlétének módjai XVI. 255
— jóság XVI. 187, 224, 228
— jutalmaz XIV. 16, XVI. 283, XIX. 55
— kegyelméből való uralkodó X. 167
— Krisztus tanításában XVII. 100
— legfontosabb téma XVI. 72
— lélek XVI. 154
— mindent lát XVI. 268
— mindentudó V. 156, XVI. 262, 315
— mindenütt jelen van XIV. 43, XVI. 252
— nagysága IV. 5 skv., 107, XVI. 84, 253
— ének kísértése XIV. 134
— nem akarja a rosszat XVI. 231, 236
— nem személyválogató XVI. 282
— neve XIV. 113
— nevének könnyelmű kiejtése XIV. 131
Isten örök XVI. 323
— szent XVI. 215
— és szenvedés XIII. 204, XVI. 142, 231, 237, 278
— szépség IV. 107, 110, XVI. 186
— szeretete XVI. 188, XVIII. 255, 261
— szereti az erényt XVI. 219
— szigorú Bíró XVIII. 319
— színelátása XX. 156
— tekintély alapja VIII. 54, XIV. 229
— Teremtő IV. 11 skv., XVI. 205
— természet XVI. 151
— titok IV. 149, XVI. 107, 133
— törvénye a természetben IV. 21
— türelmével való visszaélés XVI. 307
— Urunk XIV. 41
— utálja a bűnt XIV. 35, XVI. 216
— útjai XVI. 168
— változatlan XVI. 313, XX. 81
Isteneszme Krisztus tanításában XVII. 100
Istenlét bizonyítékai: a célszerűség IV. 16 skv., XVI. 95, 97
— a csillagos ég IV. 11 skv., XVI. 82
— élet a földön IV. 100, XVI. 94
— erkölcsi rend XVI. 110 141
— bizonyítékai, lelkiismeretszava XVI. 116
— — népek közmegegyezése XVI. 90
— — okság elve IV. 123, XVI. 100
— — világ rendje IV. 16 skv., XVII. 85
Istenszeretet áldozattal XVI. 191
— felebaráti szeretet által XIV. 41, 183, XVI. 192, 211, 289, XVII. 104, 143
— hálából XVI. 190
— motívumai XVI. 187
— parancs XVI. 186
Istentagadás életben XIV. 51, XVI. 74
— észellenes XVI. 138

Istantagadás oka az erkölcstelenség I. 69, IV. 126, 183, 201, VIII. 11, XV. 147, XVI. 75, 46
Istentiszteleti rend közzététele VIII. 207
Ítélet a halál után XX. 56
— a világ végén V. 142, XVIII. 314

Járványos betegek lelkigondozása X. 206
Játék II. 60
Javíthatatlan diákok VI. 226
Javulás gyónás után I. 103, 227, XI. 303, XV. 217, XVIII. 91
Jazz az egész életben XV. 5
«Jedermann» XVI. 281
Jegyes eszménye I. 171
— oktatás VI. 81
Jegyesség ideje XII. 39
Jellem és udvariasság II. 9
— és vallásosság III. 165, IV. 170, 228, 231
— -kitartás I. 119, III. 1, 7, 10, 170, V. 48
— -nevelés harca V. 48
— -nevelés útja és akadályai III. 41
— — vallásos alapjai VI. 47
Jellem ritkasága VI. 68
— -szilárdság III. 33
— -telenség V. 244, XVIII. 218
Jézus, l. Krisztus
— élete az ifjúságnak VI. 192
— gyermekbarát VI. 107, XIII. 115
— neve XVI. 123
— Szíve XIV. 129
Jog és szeretet XV. 248
— -biztonság és vallás VIII. 53
— -i pálya II. 153
Jóízlés templomainkban VIII. 92
Jókedv II. 62
Jó modor II. 8
— — papé VIII. 73
— példa V. 15, 81, 102, XIX. 223
— — alkoholizmus elleni küzdelemben II. 215
— — ifjúsági lelkipásztoré VI. 126
— — szülőké XII. 158, XIII. 118, 131, XIV. 235, 249, XV. 102
Jóság V. 63, XVI. 225, XVII. 148
Jósághét XVI. 225
Jó szándék V. 174
Jótékonyság X. 24, XI. 289, XV. 249
— jutalma X. 319
Jövendölések, Krisztusé XVII. 47, XVIII. 42
Jutalom a keresztény erkölcstanban X. 159

Kabarédalok X. 304
Kamaszkor I. 30—36
— vallási élete VI. 210
Kamatszedési tilalom IX. 219
Kapitalizmus és kereszténység XV. 247, XVII. 158, 175
Karácsony V. 8 skv., XI. 338, 346, XVIII. 68
— hitünk próbája XVII. 31
— és Oltáriszentség XI. 68
— ünneplése XI. 344, 349, XVII. 12
Karácsonyi köszöntés Krisztushoz XVII. 210
Kárhozat, l. Pokol
Kárhozott lelkek XX. 147
«Karma» X. 157
Káromkodás II. 41, XIV. 115
Kartoték diákokról VI. 148
— hívekről VIII. 235, 243
Kártyajáték III. 69
Katolicizmus ellen támadások X. 98, XIX. 198
— és földi haza szeretete IV. 190, X. 196, XI. 189, 284, XIII. 49, XIX. 69, 205
— nincs gazdasági missziója IX. 290
— optimista világnézet VII. 201, X. 141, XIX. 175, XX. 104
— és testi élet értéke XIII. 286, XV. 64, 73
— újjászületése VIII. 39
— — Franciaországban VIII. 90
— üldözése — X. 264, 266, 280, 300, 301
— — Mexikóban XVIII. 223
«Katolikus Akadémikusok Szövetsége» VIII. 200
«Katolikus Akció» XI. 265

«Katolikus Férfi Liga» VIII. 201
Katolikus iskolák Franciaországban XI. 211, 236
— kölcsönkönyvtár VIII. 207
«— Kör» VIII. 201
— nevelés és az emberi képességek VI. 29
— országok gazdasági elmaradottsága IX. 269
— öntudat V. 52, XI. 167, 178, XVI. 5, XIX. 70, 81, 210, 217
— öntudatra nevelés VI. 188
— rádióállomások X. 252, 260
— világnézet XIX. 219
— — -re nevelés VII. 3
Kegyelem és az erkölcsi rend VI. 36
— -mel való közreműködés XVIII. 25, 71, 76, XIX. 8, 23
Keleti bölcselet IV. 131, X. 136, 155, XIII. 21
Képmutatás XII. 262
Képzelet, l. Fantázia
Kereskedelmi pálya II. 153
Kereszt ad erőt XVIII. 130
— diadala XI. 368 skv.
— felállítása az életben XIII. 184
— irgalom jele III. 44, V. 248, 255—259, XI. 309, XVIII. 130, 242, 247, 256
— megoldja a szenvedés problémáját XVIII. 143, 243, 262
— mindenkinek állást kell foglalnia XIII. 196, XVIII. 247
— vigasztalásunk XVIII. 245, XX. 113
Keresztény erkölcs elleni támadások X. 155
— erkölcstan értéke X. 281, XI. 374
— filozófiai tanszék az egyetemen VII. 239
— nevelés célja VI. 74, XI. 152
— öntudat hiánya XIV. 140
— sajtó hivatása XI. 333
Kereszténység alapja Krisztus istensége X. 63, XVII. 5, 30
— és családi élet IX. 203, XII. 12, 176
Kereszténység «csődje?» VIII. 49, XI. 340, XIV. 145, XV. 279, XVII. 234
— az életben IV. 236, V. 246, XI. 286, XIII. 107, 111, XIV. 144, XV. 280, XVI. 9, 18, XVII. 215, 234
— elterjedése XI. 372, XVII. 65, XVIII. 305, 337
— és földi élet értéke X. 239, 143, XIII 236
— győzelme XI. 372
— és a haza jövője XI. 284, 330, 364
— hiánya az államok életében X. 33
— Krisztus nélkül X. 116
— és kultúra IV. 131, XI. 284, 376, XVII. 152, 165, XVIII. 307
— és modern életformák XIV. 46, XVI. 8, XVII. 9
— nemzetközi szolidaritása X. 31
— optimista X. 142, XIII. 22, XVI. 319, XX. 104
— és pápaság XIX. 112
— szeretet vallása XVII. 142
— és társadalom IX. 204, XI. 376
— és vagyon XVII. 158, 175
Keresztút V. 248—251
Keresztvetés XIV. 208, XVI. 63
Késői papi hivatások XI. 89
Készség V. 12
— tanítványokkal szemben VI. 115
Készület prédikációra VIII. 105
Kétségbeesés X. 149, XVIII. 200
Kettős lelkület XIV. 98
— morál XIII. 164, XV. 157
Kevélység és a vallási szakadások X. 92
Kéz szimbolikája XIV. 207
Kiközösítés XIX. 145
Kinyilatkoztatás bizonyítékai X. 61
Királyi adományozások IX. 55
— beavatkozások az egyházi vagyonba IX. 131 skv.
Királyság X. 165
Kis dolgok fontossága III. 125 skv.

Kis gyermekek lelki gondozása VI. 93
Kísértés és feltámadás hite XVIII. 282
— henyélés miatt I. 191
— hit ellen XVI. 60
— ifjúkori I. 37—38
— és Isten mindenütt való jelenléte XIV. 43, XVI. 256
— és Isten örökkévalósága XVI. 328
— küzdelem ellenük I. 60, 116, 151—154, V. 40, 78
— menekülés előlük I. 123
— és örök élet hite XX. 43
Kispapok neveltetése XII. 140
— Oroszországban XIX. 14
Kitartás, akaratnevelés módja III. 109
— bűnnel való küzdelemben I. 116, III. 14, 54, V. 13
— munkában III. 80
Klasszikus tanulmányok II. 98
Koedukáció X. 268
Kokainizmus X. 267
Kölcsönkönyvtár, katolikus VIII. 207
Kollégiumok fővárosban II. 159
— vidéken II. 165
Kollonics-féle megegyezés IX. 151, 184
Kolloquium, lelki I. 3, 200—202, V. 194—201, VI. 149—154
«Kolumbus lovagok» XI. 24
Kommunizmus X. 7, XV. 236
— és Krisztus XVII. 26
— őskereszténységben IX. 233, XV. 236
— szerzeteseknél IX. 235, XV. 236
Konferenciabeszédek VIII. 125
— témái VIII. 129
Kongregáció nevelési eszközei X. 187
Kongreganista avatási beszédek XI. 191 skv.
— az életben XI. 181
— öntudat XI. 178, 188
Könnyelmű házasságkötés XII. 41, 48
Könyvek kölcsönzése II. 129
— rosszak kerülése I. 158—162, II. 121, XV. 114
Könyvek vétele II. 129
Konvertiták VIII. 43, X. 43, 88, XIX. 54
— életrajzai VIII. 38, 233
— és a liturgia VIII. 157
— lelkigondozása VIII. 231
Korholó prédikációk VIII. 112
Koronázási eskü egyházi javak védelmére IX. 125
Korszerűség a lelkipásztorkodásban VIII. 71
— papnevelés VIII. 75
— prédikáció VIII. 101, 116, 141
Korzózás diákoknál I. 45
Kötelességteljesítés V. 17, XI. 337
— férjé XII. 46
— jutalma IX. 246, III. 136
Középkor nem sötét IX. 198
Közerkölcsiség VIII. 57
Kozmetika XII. 174, XV. 73, 77
Krisztus adott nekünk Istent XVII. 100, XVIII. 43
— az ajtó XIII. 270
— alakja a liberális protestáns teológiában X. 107
— arca XVII. 89
— barátai XIII. 281
— bűntelensége XVII. 52
— csodái X. 109
— egyénisége: titok XVII. 51
— Egyház királya XIII. 69
— az élet V. 59, 114, XIII. 274, XVII. 17
— élet kenyere XIII. 273
— élete az Egyházban XIII. 72, XIX. 34, 45, 160, 209
— ellenségei XIII. 282, XVII. 10, 81
— erényei XVII. 54
— és erkölcsi kultúra XIII. 95, XVII. 226
— feltámadása XIII. 275
— feltámadása XI. 353, XVIII. 269
— — és a mi feltámadásunk XVIII. 288
— földi kultúra V. 44, XIII. 21, XVII. 117, 144, 153, 163
— «forradalmár» XVII. 25
— Főpapunk XVIII. 154
— gazdasági élet IX. 295, XIII. 21, XVII. 161, 179

Krisztus és a gyermekek V. 89, VI. 107, XIII. 115
— és a halál XIII. 29, XVII. 129, 137, XVIII. 300
— ifjú életének középpontja I. 208, VI. 191
— és ifjúság V. 267—273, XI 146, XIII. 131
— igaz ember XVIII. 53
— igazság V. 58, XIII. 274
— igéi el nem mulnak V. 82, XIII. 38, XVII. 48
— imádása XVIII. 45
— irgalma XVII. 91
— jó pásztor XIII. 271
— keresztje V. 248, XI. 309, XVIII. 130, 242, 262
— «kommunista» XVII. 26
— közbenjárónk a mennyben XVIII. 308
— közöttünk él XVII. 80
— legyőzte a bűnt XVIII. 299
— lelkem királya XIII. 106, 285, XVII. 74
— lelki alkata a liberális teológia szerint X. 111
— megdicsőíti Istent XVIII. 9
— Megváltónk XVIII. 4, 42
— mennybemenetele XVIII. 303
— mindentudása V. 135
— és a misztérium=vallások X. 115
— és a modern élet XVII. 9, 118
— és munka XVII. 154
— és munkás XVII. 157
— nevelés középpontja VI. 36, 189, XI. 158
— nélküli élet XIII. 98, XVII. 17
— nélküli kereszténység V. 116
— nincs számára hely XVI. 8, 11
— és nő megbecsülése XIII. 249, 253
— optimista volt=e? XVIII. 24
— örök élet XVII. 133, XX. 21
— pesszimista volt=e? XVIII. 23
— példája tanít s erőt ad V. 63, XVII. 208, XVIII. 5
— «probléma» X. 104
— «spanyolfal» XVII. 170
Krisztus száműzött király XIII. 12, 182
— szeme V. 86
— szeretete irántunk XI. 55, XIII. 193, XVII. 55, 91, 119
— szeretetére nevelés VI. 189, XVII. 6
— szőlőtő XIII. 271
— születése V. 7, X. 106, XVII. 103
— tanítása XVIII. 4, 335
— tanítása a szeretetről XVII. 142
— «testvérei» XVII. 258
— testvérünk XVIII. 54
— több volt, mint ember XVII. 27
— út, V. 56, XIII. 274
— történelemben XIII. 281, XVII. 17, 59, XVIII. 337
— történeti valósága X. 113
— Urunk XVIII. 61
— és vagyon IX. 288, XVII. 161, 171
— vigasztal a szomorúságban V. 60, 110
—világ világossága V. 1, XIII. 272
— istensége és kereszténység V. 53 skv. 199, X. 63,, XIII. 280 skv. XVII. 4, 30
Krisztus istenségének bizonyítékai:
— — bűnök megbocsátása XVII. 46
— — csodák X. 109, XVII. 43
— — egyénisége X. 110, XVII. 57, 84
— — «Emberfia» XVII. 34
— — hatásaiból XVIII. 337
— — ígéretei és fenyegetései XVII. 38
— — jövendölések XVII. 47, XVIII. 42
— — kereszténység elterjedése XVII. 65
— — kortársak nyilatkozatai XVII. 60
— — messiási öntudata X. 108, XVII. 39
— — nemzetek sorsa XVII. 68
— — önvallomásai XVII. 33 skv.
— — őskeresztenységben XVIII. 53

Krisztus Király és halál XIII. 30, XVI. 129, XX. 123
— — és modern pogányság XII. 201, XIII. 20
— — Szentírásban XIII. 36
— — és társadalom gyógyulása XIII. 22
— — és tudomány XIII. 19
— királysága, jogcíme XIII. 35
— — =nak kiterjedése az egész világon XIII. 40
— — örökké tart XIII. 39, XVII. 83
Krisztus követése boldogság XVII. 182, 204
— — és a földi kultúra V. 71, XVII. 187
— — eszményi hivatás V. 68, 272, XVII. 183
— — harc V. 65, 90, XVII. 186, 196, 206, XVIII. 27
— — igazi élet V. 115, XVII. 205
— — nem érzelmekben XVII. 193
— — nem külsőségekben XVII. 192
— — nem sötét XVIII. 26
— — önmegtagadás XVIII. 27
— — optimizmus XVII. 9, 120
— — szenvedésben XVII. 197, 208, XVIII. 97, 107
— — tettekkel V. 70, XVII. 186, 196, 207
— — a világban V. 71, IX. 246, XVII. 188, XVIII. 28
Krisztus szenvedése és bűn XVIII. 169, 254, 258
— — egész életében XVIII. 95
— — és életünk XIII. 196
— — erőt ad XIII. 215, XVIII. 98, 131
— — értem való szeretetből XIII. 194, XVIII. 157, 185, 252, 263, 336
— — iránta való hálánk XVIII. 160, 188, 263
— — kinyilatkoztatás szá= munkra XVIII. 157
— — és kötelességünk XVIII. 159
— — megváltás XVIII. 156
— — Olajfák hegyén XVIII. 168 skv.
Krisztus szenvedése és bűn nagysága XVIII. 136
— — példát ad XIII. 214, XVIII. 99, 182
— — és szenvedéseink XIII. 214, XVIII. 95, 158
— — vigasztalásunk XVIII. 157, 161, 186
Kritika és tekintélytisztelet VIII. 89
Kritizáló hajlam ifjakban VI. 223
— korszellem VIII. 9
Külön ítélet XX. 56
Külső vallásosság IV. 220, VIII. 86, XIX. 67
— vallásgyakorlatok és az in= telligencia VIII. 86, 156
Külsőségek ellen V. 16, XVII. 192
— hajszolása XVII. 203
Kultúra és civilizáció IV. 132
— és Egyház V. 199, IX. 197, XIII. 70, XIX. 115, 165, 169, 175
— és egynejűség XII. 69
— értékelése V. 44
— és kereszténység IV. 131, XI. 284, 276, XVII. 152, 165, XVIII. 307
— és Krisztus V. 44, 71, XIII. 21, XVII. 117, 144, 153, 187, 225
— lelki kultúra IX. 291, X. 189, XIII. 71, XVII. 147, 225, XIX. 161
— és pápaság XIX. 115
— szeretet alapján XVII. 144
Kultúrprogramm isteni parancs IX. 287
Kúria az egyházi vagyonról IX. 128
Kutyaadó X. 295
Küzdelem bűn ellen III. 45, V. 66, 108
— bűnös szokás ellen I. 105, 178, V. 31
— erkölcstelenség ellen I. 126, VIII. 57, XI. 137, XII. 196
— főhiba ellen III. 164, V. 41, XVI. 221
— kitartás ebben I. 116
— társaságban III. 27
— tisztaságért XV. 218
— tisztátalan gondolatokkal I. 151—156, V. 78
Küzdő Egyház XX. 230

Laikus erkölcstan értéktelensége VI. 46, X. 273
— — francia iskolákban VI. 55, X. 223
— — és iskolák államosítása XI. 241, 247
— oktatás eredménytelensége VI. 55 skv., X. 8, XI. 204, 223
Latin nyelv az Egyház hivatalos nyelve XIV. 220
— — liturgiában VIII. 174, XIV. 220
— — tanulása II. 98
Leánycserkészet VII. 189
Leányok háziassága XII. 36, 47
— nevelése XII. 36
Leánytársaság I. 170, II. 16
Lélek értéke I. 3, IV. 105, V. 112, 160, XVII. 109, XVIII. 7
— halhatatlansága X. 135, XI. 356, XIII. 30, XX. 6, 19
— Isten képmása V. 161, XVI. 219
— — temploma V. 51, 85, 161, XI. 194, 309, XVI. 182
— királya Krisztus XIII. 106, 285, XVII. 74
— Krisztus képe XI. 195
— — tanításában XVII. 106
— létezése IV. 93, 104, XIV. 49, XX. 11 skv.
— megmentése a legfőbb feladat XIII. 52, XVI. 218
— mentés VIII. 67
— pusztulása V. 126
— szabadságharca XV. 176
— szellemisége XX. 14 skv.
— szépsége I. 7, V. 16
— tagadása XVII. 111, XX. 11
— és test IV. 94, XX. 14
— uralma a test fölött VI. 75, XV. 175
Lélekvándorlás XVII. 110, XX. 136
Lelkiatya (vezető) I. 197, V. 191
Lelki beszélgetés ifjakkal I. 3, 200—202, V. 194—201, VI. 149—154
— betegek gyóntatása VIII. 218
Lelkigyakorlat V. 39, 190, VII. 85
Lelkigyakorlatos házak Hollandiában VIII. 227, X. 228
Lelkigyakorlatok, ifjúsági — V. 39, 190, VII. 85
— liturgikus — VIII. 229
— papoknak VIII. 83
— szentignáci — VIII. 226
— világiak részére VIII. 226
Lelkiismeret ereje XVI. 114
— szava XIV. 32, XVI. 113, XVIII. 207, 220, 227
—, tiszta — boldogsága I. 215, III. 35, XVIII. 259
Lelkiismeretvizsgálat VII. 103
— esti III. 160, VI. 200
— nevelő értéke VII. 96
Lelki kultúra a gazdasági előtt V. 115, IX. 290, 291, X. 189, XIII. 71, XVII. 147, 225, XIX. 161
Lelki olvasmány, ifjúsági — I. 162, VI. 201
— — intelligens hívek számára VIII. 295 skv.
— — tiszta életről VI. 269
Lelkipásztori látogatás VIII. 240 skv.
Lelkipásztorkodás l. Pasztoráció
Lelki szárazság XVII. 194
— szegénység IX. 259, XVII. 174
— tükör az ifjúság használatára VII. 104
«Levelek Diákjaimhoz» gondolata XI. 162
Levelek diákoktól I. 88—96, 204—206
— hadbavonult katonákhoz X. 215
— rádióhallgatóktól XX. 165 196
Levélírás II. 48
Levegő célszerű eloszlása IV. 30
Leventeintézmény és a papság XI. 121
«Liber de statu animarum» VIII. 235
Liturgia drámaisága XIV. 217
— értékei XIV. 185
— és intelligencia pasztorációja VIII. 156
— és a konvertiták VIII. 157
— külső fénye XIX. 153
— latin nyelve VIII. 174, XIV. 220
— méltó végzése VIII. 189

Liturgia és misztika viszonya VIII. 168
— művészi elemei VIII. 159
— szelleme VIII. 164
— szépségei VIII. 159, XIV. 216
— szimbolizmusa XIV. 204
— természetessége XIV. 198
Liturgikus hetek VIII. 229
— lelkigyakorlat VIII. 229
— misehallgatás VIII. 175
— mozgalom VIII. 173, 182
— — külföldön VIII. 184
— nevelés a középiskolában VIII. 174
Lourdesi gyógyulások X. 265, XI. 53
Lovagiasság I. 169, VI. 263
Lustaság, bűn forrása I. 191

Magánájtatosságok VIII. 179
Magánosok adományai, az egyházi vagyon IX. 67 skv.
Magántulajdon helyes felhasználása III. 66, IX. 259, XV. 231
— jogos volta XV. 226
— Szent Ágoston felfogása IX. 14
— tételes törvényben XV. 229
— veszélyei XV. 244
— visszaélés vele XV. 239
Magány V. 39
Magyar jövő XI. 330, 364
— — a tiszta ifjúság I. 111—114, II. 2, 174, XI. 164, 183, 189, 199, XIII. 128, 133, XV. 191
— nyelv szépségének elsajátítása II. 115
— Missale a híveknek VIII. 178
Magyarok Amerikában XI. 25
— Nagyasszonya XIV. 90, XVII. 328
Majomszeretet XII. 132, XIII. 117, XV. 39, 104
Mammonizmus XV. 247, XVII. 179
Mammuth-plébániák Párisban X. 231
«Männerapostolat» VIII. 198
Mária l. Szűz Mária
Mária-kongregációk gyűléseinek programmja VII. 179
— — nevelési eszközei XI. 187
Mária-kongregációk prézesének egyénisége VII. 178
— — története VII. 171
— — vezetése VII. 177, VIII. 196
Másvilág l. Örök élet
Matematika tanulása II. 97
Materializmus X. 10, XVI. 33, XX. 10
— csődje VIII. 27, XX. 10
— életben VIII. 19
— és szociáldemokrácia X. 6
Megbocsátás V. 121, XV. 95, XVI. 298
Megfigyelés fejlesztése VI. 161
— gyakorlása III. 132
Megszólás XV. 267
Megtérők l. Konvertiták
Megtestesülés célja XVIII. 4 skv.
— jelentősége XV. 162
Megváltás ára XIV. 125, XVIII. 44, 52
— bűnből XVIII. 59
— előtti emberiség XVIII. 40
— értelme XI. 348, XVIII. 62, 67
— eszméje XI. 348, XVIII. 22
— kegyelme XVIII. 25
— közreműködésünk benne XIV. 128, XVIII. 61, 64, 70
— Krisztus által XIV. 124, XVIII. 6
— szenvedés által XVIII. 51
Mellverés szimboluma XIV. 211
Mennyország XX. 153 skv.
— boldogsága XX. 156
Menzák fővárosban II. 161
— vidéken II. 165
Mérnöki pálya II. 151
Messiási jövendölések XVIII. 42
«Miatyánk» XV. 9
Mimikri célszerűsége IV. 74
Mirigyrendszer I. 77, VI. 274
Misekönyv magyarul VIII. 178
Missziók és a pápa XI. 263
Missziók ismertetése a hitoktatásban VII. 60
— pártolása XIX. 66
Misztérium-vallások és Krisztus személye X. 115
Misztika és liturgia viszonya VIII. 168
Mithosz-elmélet X. 114
— — cáfolata XVII. 62

Modern erkölcsök X. 293
— életformák és kereszténység XIV. 46, XVI. 8, XVII. 9
— korszellem VIII. 4, X. 10, 80
— lélek VIII. 4
— lélek ismerete VIII. 71, 77, 101, 141
— — vallástalanságának okai VIII. 9
Modernizmus elítélése X. 53
— tanításai X. 54
Modern nyelvek tanulása II. 101
— pogányság csődje VIII. 26, XI. 377, XIII. 7, 241
— — és Krisztus királysága XIII. 20
— — Párisban X. 232
Monarchikus államforma X. 166, 169
Monizmus X. 290, 304
Monogámia XII. 67
— Isten akarata XII. 68
— és kultúra XII. 69
Moral insanity VI. 218
Mozi I. 43—44, 166—167, X. 282, 306
Mulandóság III. 153, V. 82, 172, XI. 297, XX. 90
Mult értékeinek megbecsülése IV. 122, X. 28, XV. 166, XIX. 77, 154
«Müncheni módszer» VII. 20
Munka és alkohol II. 197
— az ember természetéből folyik IX. 240
— értéke a Szentírásban IX. 211, XVII. 156
és Gondviselés XVI. 170
— ifjúságnak I. 191—193, II. 55, 135, III. 72, 134, VI. 266
— és imádság XIV. 66, 183, XVI. 183
— Isten akarata IX. 240
— jellemnevelő III. 134, VI. 163
— kötelesség V. 18, XVI. 171
— és Krisztus XVII. 154
— megszentelése XIII. 186, XVI. 172, XVII. 155
— megvetése a pogányságban IX. 210
— Szentatyák a munkáról IX. 213
— és szerzetesség IX. 214
Munka, testi II. 55
— túlzása V. 21
Munkaiskola, biblia tanításában VII. 35
— «élet iskolája» VII. 27
— erkölcstan tanításában VII. 33
— katekizmus tanításában VII. 29
— német püspöki kar a =ról VII. 37
— nevelési értékei VII. 19
— prédikációban VIII. 110
Munkásság elkeseredése XV. 238
— és Krisztus XVIII. 157
— lelkének gondozása XIV 157, 259
— védelme a középkorban IX. 218
Műveltség és vallásos lelkület VIII. 90
Művészek a vallásról IV. 161
Művészet és erkölcs XV. 180
— felhasználása a liturgiában VIII. 160
— templomainkban VIII. 187
— és vallás XIX. 175

Nagypéntek XIII. 193
Nagyság szeretete az ifjakban VI. 221
Nagyvárosi ember lelke XIV. 161
Naponkénti lelkiismeretvizsgálat III. 160 skv., VI. 200
Német katolicizmus helyzete IX. 278
— nyelv tanulása II. 101
Nemi betegségek I. 80, 124, VI. 258
— élet házasságban van megengedve I. 18, XV. 157
— felvilágosítás, története VI. 234
— — hittanár részéről VI. 245
— — ideje VI. 247
— — illetéktelen helyről VI. 238
— — és iskola VI. 243
— — módja VI. 248, 251—259
— — szükségessége VI. 235, XI. 139
— — szülők által I. 15—17, VI. 240, XII. 37, XV. 184

Nemi ösztön, gondolkodásnak kell irányítani I. 133, VI. 260
Nemzetek szenvedése XI. 353, XVIII. 121
Nemzeti hadsereg XI. 329
Nemzeti sajátságok és az Egyház XIX. 49, 68, 123
Neo-malthusianismus XV. 44
«Neu-Deutschland» VII. 229
Neutrális-iskola XI. 203, 220
Nevelés alapja Krisztus XIII. 130, 186
— és átöröklés XII. 214
— célja VI. 73, XI. 152
— az Egyház joga VI. 71, X. 307
— házasélet feladataira VI. 80, XII. 35, XIII. 162
— hitoktatásban VII. 9
— gyermekkorban VI. 82, XII. 153, XIII. 116, XIV. 247
— és Oltáriszentség XI. 152
— szükségessége VI. 68
— szülők által VI. 71, XII. 152, XIV. 250
— és vallás VIII. 57, X. 272, 307, XI. 232, XIII. 130, 186
— vallástalan — VI. 55 skv., X. 8, XI. 223, 204, XIV. 247
Nevelők felelőssége XVIII. 36
Nevetés II. 47
Nikotin III. 184, l. Dohányzás
Nirvána X. 156
Nő II. 2, XIII. 259, XV. 135
— és Egyház XIII. 249, XIX. 169
— helyzete a családban XII. 119
— helyzete Krisztus előtt XIII. 248, XVII. 275, XIX. 169
— hivatása az anyaság XIII. 260, 263, XVII. 290
— — a Szentírásban XIII. 252
— jogai XVIII. 233
— és Krisztus XIII. 249, XIX. 169
— mai — XVII. 282, XVIII. 237
— méltósága a monogámiában XII. 70
— szemérmessége XV. 158
— és Szűz Mária XVII. 275
Női társaságban diákok I. 170, II. 16
Nők Krisztus szenvedésében XVIII. 231
Nőemancipáció XII. 120, XIII. 253

Nyelv bűnei XV. 266
— megfékezése II. 40
— tanulás művészete II. 103
Nyilvános istentisztelet XIV. 178
— — benső kifejezése XIV. 186
— — és felebaráti szeretet XIV. 189
Nyolcadikosok búcsúztatása VII. 88
Nyomor enyhítése X. 24, XI. 289, XV. 239, 249
Nyugalom nevelésben VI. 220

Odaadás Isten iránt V. 119, XIII. 219
Okkultizmus XVI. 193
Oltár XIV. 211
«Oltár és trón» X. 170
Oltáriszentség V. 230, XI. 68, XVI. 182
— és halál XX. 124
— és ifjúság XI. 146
— iránt való áhítat XI. 59, 82
— Krisztus emléke XI. 49
— lelkünk tápláléka XI. 50
— és nevelés V. 218—226, XI. 152
— és pap XI. 78
— Krisztus szeretete XI. 55
— útitársunk XI. 52
Olvasás művészete II. 109
Olvasmányok, beszámoló róluk VI. 149
— ifjúság számára I. 162, VI. 201, 269
— intelligens hívek számára VIII. 295
— megjegyzése II. 111
— megválogatása II. 116, VI. 201
— papságé VIII. 84
— rossz — I. 158—162, II. 121, XV. 118
Ópium X. 267
Optimizmus II. 171, V. 269, VII. 20, IX. 141, XV. 7, XIX. 175, XX. 104
Orosz szovjet vallásüldözése XVI. 234, XIX. 14
Orvosi pálya II. 148

Orvosok nyilatkozata a tiszta életről I. 137—143, 195—197
Ószövetség a liberális protestáns teológiában X. 105
Osztályharc XV. 235, XVII. 161
— megszüntetése XVII. 167
Osztálytérkép VI. 147

Ödipus-komplex VII. 102
Önállóságra törekvés az ifjúságban VI. 168
Önbecsülés értéke az ifjúságban XV. 185
Önbizalom, vakmerő — XVIII. 206
Önérzet ifjakban VI. 170
Önfertőzés I. 47, 95, 144
Öngyilkosság X. 145, XIII. 238, XV. 53
Önismeret III. 158 skv.
Önmegtagadás III. 20, 47, 97, V. 43, 67, IX. 249, XII. 124, XVII. 189, XVIII. 26, 34
— akaratnevelésben III. 101—109
— haszna a testre IX. 264
— helyes értelme I. 173, V. 49, IX. 263, XIII. 237
Önmegtartóztatás házaséletben XII. 73, 124, 143, XV. 47, 160
— lehetséges I. 132—133
— nem árt az egészségnek I. 136—143, XV. 216
Önmegváltás nem lehet XVIII. 50, 243
Önnevelés III. 9, 44
Öntudat kialakulása VI. 167
Öntudatos hit kialakítása XVI. 8
Önuralom III. 24, 32, 98, V. 50, XIV. 119
— beszédben II. 40
— érzékek, test fölött V. 67
— nevetésben II. 47
Önzés III. 18, XV. 231, XVII. 163
Önzetlenség III. 19, IV. 232
Örök boldogság V. 117, X. 159, XVII. 135, XX. 152 skv.
— cél V. 149, XX. 30, 40
— élet és az élet célja XX. 30, 40
— — és földi élet V. 162, 164, 170, 173, X. 144, XIII. 62, 63, 239, XVII. 25, 135, XVIII. 309, XX. 40
Örök boldogság és földi szenvedések V. 169, X. 149, XIII. 64, 207, XVIII. 149, XX. 4, 25, 45, 103
— — és halál XX. 4, 49 skv.
— — és Isten fönsége XX. 24
— — és Isten igazságossága XX. 26
— — és Isten jósága XX. 25
— — hite és emberi ész XX. 8, 30
— — hite és kísértések XX. 43
— — jutalma X. 159
— — és kereszt XVIII. 245, XX. 113
— — mit gondoltak róla a szentek? XIII. 61
— — mit tanít róla Krisztus? XVII. 133, XX. 21
— — népek hitében XX. 5, 34
— — összeköti a megholtakat XX. 101
— — után való vágy XX. 25, 35
— életbe való bejutás XIV. 20, XX. 50, 111
Örök kárhozat l. Pokol
Öröm, bűn hamis öröme I. 72, V. 117
— az Egyházban V. 61
— hittanórán VII. 205
— ifjúságban III. 166
— igazi V. 118, X. 146
— és Isten szeretete VII. 207
— igazi hiánya II. 63, XI. 343, XIV. 169
— katolikus világnézetben VII. 201
— nevelő értéke VII. 201
— szentek életében VII. 207
— tanításban VI. 114
— tanulásban II. 91
— tiszta életben I. 222, V. 80
— és tiszta életre nevelés VII. 204
Őskeresztény kommunizmus IX. 233, XV. 236
Összefoglaló ismétlések munkaiskolai módszerrel VII. 26
Összeveszés II. 38
Őszinteség a gyónásban V. 212, XIX. 263
Ösztön az állatvilágban IV. 52 skv., 108
— célszerűsége IV. 54 skv., XVI. 95

Ösztön alárendelése az észnek I. 133, XV. 156, 210
— megfékezése XII. 238, XIX. 25

Pajtásházasság XII. 79
Pályaválasztás II. 141, V. 113
— =ra készülés II. 144
Pálosok a magyar történelemben XI. 313
Pantheizmus a liberális protestáns teológiában X. 119
Pap áldozata V. 98, XIX. 193
— és alkoholizmus elleni küzdelem XI. 93
— és családi élet ismerete XII. 9, XIII. 138
— felelőssége XIX. 193
— «hegy» V. 193, XIX. 190
— iránti tisztelet XIX. 180, 192
— jó modora VIII. 73
— közvetítő XIX. 184
— modern lélekismerete VIII. 77, 141
— és Oltáriszentség XI. 78
— olvasmányai VIII. 84
— és politika XI. 46
— társadalmi életben VIII. 203
— és testnevelési mozgalmak XI. 118
— tudományos képzettsége VI. 21, VIII. 76, 83
Pápa csalatkozhatatlansága XIX. 92 skv.
— Egyház feje XIX. 87—103, 124
— Egyház tanítója XIX. 86
— fogsága XI. 267
— iránti tisztelet XIII. 5, XIX. 88
— Krisztus helytartója XIX. 89
— szabadsága XI. 267
— Szentséges Atyánk XIX. 125
— tekintélye XIII. 6, XIX. 87
Pápák érdemei Magyarországon XI. 257
— gazdasági politikája IX. 275
— igazság és jog védői XIX. 116
— kereszténység terjesztői XIX. 112
— kultúrális érdemei XIX. 115
— rossz — XIX. 133
— szenvedése XIX. 102
Pápák üldöztetése XIX. 105
Pápaság fennmaradása XIX. 107
— krisztusi alapítása XIX. 83 skv.
Pápaválasztás XIX. 90
Paphiány VIII. 81, X. 240, XI. 89
Papi botrányok V. 200, XIII. 85, XV. 199, XVIII. 210, XIX. 183
— hivatás II. 146, V. 23, 91, 101, XIII. 87, XIV. 251, XIX. 186
— — fensége V. 92, XI. 45, 75, XIII. 82, 85, XIX. 194
— — fontossága a nemzetre V. 96
— — örömei V. 94, 96, 101, XI. 77, XV. 199
— lelkület VIII. 66, 80, 137, XI. 46, XIX. 189 skv.
— nőtlenség l. Celibatus
Papság aszketikus nevelés VIII. 80
— Franciaországban X. 234, 240
— Hollandiában X. 223
— és intelligencia viszonya VI. 15
— iránti gyűlölet XIII. 85, XIV. 77, XIX. 192
— — szeretet XIII. 83
— Irországban XI. 42
— krisztusi rendelése XIII. 80, XIX. 181
— munkája a háború alatt X. 184
— szenvedése a háborúban X. 339
Paralizis I. 81
Parancsok megtartása és a boldogság XIV. 7, 15, XV. 7, 15
— — szeretet XVI. 191
— megtartásának emberi feltételei XV. 7
Párbaj III. 29, XV. 26
Passzív erények ifjúkorban VI. 176
Pasztoráció háború idején X. 184, 207
Paulai Szent Vince=társaság VII. 233
Pazarlás XIV. 261

Pedagógiai optimizmus VI. 113, 115
— tapintat VI. 115
Példák felhasználása a prédikációban VIII. 143
Pénz és diákok III. 64
— értékelése III. 65
— szemétből XVII. 164
— zsarnoki hatalma XV. 246
Pénzszerzés vágya XV. 245
«Perpetua eleemosyna» okleveleinkben IX. 84
Pesszimizmus IV. 233, X. 142, XV. 6
— és buddhizmus X. 156
«Péter-fillérek» XIX. 105, 151
Péter primátusa XIX. 83
Phaenotypus XII. 208, 212
Pihenés III. 156
Pirulás XV. 178
Planetarium XVII. 219
Pletyka XV. 270
Pogányok erkölcstelensége XI. 375
Pokol, bün bűntetése V. 171, XVI. 217, XVIII. 326
— és Isten irgalma XVI. 294
— és — jósága XVI. 228, XX. 146
— létezése V. 172, XVII. 135, XVIII. 326, XX. 141 skv.
— örök V. 172, XX. 145
— és — szentsége XVI. 216, XX. 147
Polgári házasság XIII. 139
Politikai kérdések kezelése a szószéken VIII. 114
Pontosság III. 141
— ra nevelés V. 164
Ponyvairodalom X. 295
Pornographia XI. 136
— rombolása I. 127
Pornographikus képek I. 44
— könyvek I. 160, XV. 114
Pozitív cél a gyónási intelemben VII. 114
— erkölcstelen hatása VII. 34, 49
Pragmatizmus VI. 34
Predesztináció XVI. 267
Prédikáció eredményessége VIII. 137
— háború idején X. 187, 197
— hallgatása XIV. 171, XV. 8
Prédikáció és intelligencia VIII. 97
— kerülése VIII. 97
— nyelve VIII. 107, 142
— rádióban VIII. 133, X. 247, 257, XX. 164
— és Szentírás VIII. 118
— témái VIII. 10, 111, 118, 147
— újjászületése VIII. 99
Prédikációs készület VIII. 105, 148
Próbaházasság XII. 77
Prohászka halálára XIII. 188
Protestantizmus és radikalizmus X. 99
— és szabadgondolkodás X. 100
Protestáns országok gazdasági fölénye IX. 270 skv.
Pseudologia phantastica VI. 161
Psychastenia VI. 218
Pszihoanalízis a gyónás apológiája VII. 102, XIX. 247, 276
Pszihológia alkalmazása a prédikációban VIII. 144
Pszihológikus biblia tanítás VII. 36
— eljárás a szószéken VIII. 146
Pubertas l. Serdülőkor
Pünkösd XIX. 12
— és az Oltáriszentség XI. 71
Püspök adományai az Egyháznak IX. 71
Püspöki székek betöltése Magyarországon IX. 144

«Quickborn» VII. 229

Rabszolgaság megszüntetése IX. 223, XV. 237, XIX. 170
Racionalizmus nevelésben VI. 38
Radikális katolicizmus XIV. 17
Radikalizmus V. 271
Rádió pasztorális jelentősége X. 245, 256, XX. 165
Rádiós apostolkodás X. 252
— pasztoráció X. 256
— szentbeszédek VIII. 133, X. 247, 257
— szentmise X. 246
Rádióleadó katolikus kézben X. 252
Rágalmazás XV. 268
Rajzoltatás hittanórán VII. 21

Reformáció X. 93
Regalisták IX. 18
Reinkarnáció XVII. 110, XX. 136
Remény XVI. 159, 226, 248
Rendetlenség III. 128
Rendre való nevelés VI. 164
Részvét XVIII. 235
Reverzális házasságban XII. 65
Ritmus a tanulásban II. 85
Római zarándoklat XIX. 122
Romantika szeretete az ifjúságban VI. 221
Rossz barátok I. 45, 112, V. 76, 124, XII. 166
— példa XII. 159, XV. 189
—ra való hajlam XII. 238, XVIII. 17, XIX. 25
Rózsafüzér imádság XI. 271 skv.
Ruházkodás, diákoké II. 24
Ruházkodás erkölcsi megítélése XV. 124

Sajtó X. 175, XI. 332, XV. 110
— hivatása XI. 333
— katolikus — támogatása XI. 335, XV. 115
— a pasztoráció szolgálatában VIII. 205, 273 skv.
— zsidó kézben X. 277
Sajtókérdés kezelése a gyóntatószékben X. 176
«Secunda donatio» IX. 105
Sensismus a nevelésben VI. 39
Serdülőkor betegségei VI. 217
— lelki elváltozásai I. 31, VI. 214
— testi sajátságai I. 30, VI. 212
Sértés elviselése II. 38, V. 64, XV. 93, 98
— kerülése II. 39, III. 31
Sexuális pedagógia VI. 41, 53
— — fantázia nevelése VI. 264
— — és gyónás VI. 273, VIII. 220
— — igazmondásra nevelés VI. 268
— — indirekt VI. 252, 262
— — munkára nevelés VI. 266
— — és az örömre nevelés VII. 204
— — és a vallás nevelő ereje VI. 270
— — akarat nevelése VI. 250 260, XI. 119
Sexuális pedagógia: érzelmeken uralkodni VI. 261
Siker III. 61
«Sillon» VII. 227
Silva rerum II. 113
Síremlékek VIII. 124
Skapuláré feladásának joga X. 205
Skrupulózus lelkű gyónók kezelése VII. 112
Slöjd VII. 21
«Sodalitium Doctrinae Christianae» VIII. 263
Sokgyermekes családok védelme XII. 144
— házasság XII. 148 skv., XIII. 119, XV. 51
Sorozatos beszédek VIII. 132, 148
Spiritizmus XIV. 77, XIX. 234
— és az Egyház tilalma XIV. 80
Spirocheta pallida I. 82, 85
Sport II. 56, XV. 74
— és aszkézis XV. 76
— eszköz és nem cél II. 58
— lélek nevelése szolgálatában I. 183, VI. 267, XV. 78
— és papság XI. 118
— és szellemi kultúra XII. 198, XV. 78
— veszélyei XII. 197, XV. 77
Sterilizáció XII. 225 skv.
— büntetőjogi — XII. 232
— eugenikus — XII. 228
«Stille omgang» XI. 5
Syphilis I. 81—85
— nem gyógyítható I. 125

Szabad tudományos kutatás X. 51
Szabadakarat XII. 216, XVI. 217, XIX. 131
— és bűn XVI. 235
— és Isten mindentudása XVI. 265
Szabadelvű teológia Krisztusproblémája X. 104
Szabadgondolkodás és protestantizmus X. 100, 120
Szabadkőművesség és köztársasági eszmék X. 171, 265
Szabadság az Egyházban VIII. 87, XIX. 40
— erkölcsi életben VI. 170, VIII. 52

— lélek szabadsága I. 213 skv. VIII. 52
— és tekintély VI. 222, X. 78, 167, XVII. 238, XIX. 164
— és törvény XIV. 24
— utáni vágy az ifjakban VI. 169, 215
Szaktudományok VIII. 18
Szállásbirtok IX. 113
Számadás élet végén I. 211, XX. 83
— év végén XI. 297, XX. 95
Számok megjegyzése II. 106
Szankció egyházi birtokadományozásnál IX. 94
Szegénység diákkorban III. 143 skv.
— és Krisztus XVII. 174
— önkéntes szegénység IX. 249
— veszélyei XVII. 178
Szekréciós mirigyek I. 77,
Szekták X. 69, XIV. 133
Szekularizáció jogtalansága IX. 190
— veszedelme IX. 1
Szelídség V. 63
Szellemi átöröklés XII. 211
— munka II. 82
Személyiség és egyházi fegyelem VIII. 89, XIX. 40
Szeméremérzet I. 129, XV. 178
— nevelése kiskorban VI. 89, 252
Szeminárium II. 155, V. 100
Szemlélődő élet IX. 239—241, 252
Szemléltetés a tanulásban II. 84
Szemléltető képek VII. 36
«Szent Imre Kör» II. 162, VII. 234
— Jobb XI. 280
«Szent Név Társulat» XI. 24
Szentáldozás I. 207, VIII. 223, XVI. 65
— erő a küzdelemben V. 218, 235, XI. 81, 151
— generális abszolúció után háborúban X. 203
— gyakori — V. 222, VIII. 224, XI. 80
— háborúban X. 203, 330
— hálaadás utána V. 224, VII. 138, VIII. 224, XI. 80, 148
— jó áldozás XI. 51, 147
Szentáldozás nevelő értéke V. 218—226, VII. 135, XI. 154
Szentbeszéd, l. Prédikáció
Szentek egyessége XIX. 229
— az Egyházban XIX. 56
— az életben XIX. 58
— élete ifjúság számára VII. 153—167
— közbenjárása XIX. 236
— művészek s hősök IV. 213, XIV. 96, XIX. 57
— reklámokon XIV. 133
— tisztelete, helytelenül XIV. 99
— — hittantanításban VII. 150
— — ideálokat ad XIV. 104
— — lélektani alapjai VII. 148, XIX. 235
— — nevelő értéke VII. 147, XIV. 107
— — poézist ad XIV. 104
— útmutatók IV. 214, XI. 197, XVI. 220, XIX. 237
Szenteltvíz XIV. 209
Szentesítés, isteni biztosítja az erkölcsöt VI. 46, XVI. 112
— oklevelekben IX. 93
Szentháromság és felebaráti szeretet XVI. 203
— és földi élet XVI. 203
— hasonlatokban XVI. 198
— Isten fölsége XVI. 201
— Krisztus tanítása XVI. 196
— nehézségek XVI. 197
— nyomai a világban XVI. 199
Szentírás értelmezése X. 69
— kultúrprogrammja IX. 244
— nem gazdasági könyv IX. 243
— olvasása hittanórán VII. 69
Szentlélek az Egyházban XIX. 7, 17
— és az emberek újjászületése XIX. 8, 23
— és erkölcsi élet XIX. 25
— és felebaráti szeretet XIX. 18
— és hit XIX. 22
— istensége XIX. 4
— jelképei XIX. 13 skv.
— jelzői XIX. 6
— «lovagjai» XIX. 18
— nevelőnk XIX. 9, 15
Szentmise és coelibátus XV. 206
— Isten dicsőítése XVIII. 9
— kereszt tisztelete XVIII. 247

Szentmise közösség istentisztelete VIII. 176
— méltó bemutatása XI. 79
— rádióban X. 246
— szenvedő lelkekért XIX. 232
Szentmisébe való bekapcsolódás VIII. 176
Szentmisehallgatás V. 188, 232, VIII. 159, 176, X. 199, XI. 306, XIV. 160, 181
— =ra nevelés VII. 75, VIII. 175
Szentolvasó imádság XI. 271 skv.
Szentség helyes fogalma IV. 213, 229, V. 74, VII. 152, XIV. 94
Szentségek XIX. 55, 75, 160, 186
Szenttéavatás XIX. 60
Szenvedélyek, hitetlenség okai XVI. 46
— megfékezése III. 49, V. 49, 75, 239, XVIII. 34, 197
Szenvedés bűn büntetése XIII. 206, XVIII. 119
— célja X. 148, XVI. 278, XVII. 198
— elviselése I. 185, XV. 61, XVII. 197, 208, XVIII. 127, 147
— emberi okai XIII. 202, XVI. 236, 239
— engesztelés XVIII. 129
— és élet értelme X. 142
— érdemszerző XVIII. 110, 138
— és fájdalmas Szűz XVII. 320
— finomítja a lelket XVIII. 111
— és Gondviselés XIII. 208, XVI. 242, XVIII. 122
— hit nélkül XVI. 23
— és Isten bölcsesége XVI. 275, 278
— Isten figyelmeztető szava XVIII. 116
— — irgalmas szava XVIII. 119
— — jósága XVI. 230, 278
— — köszöntő — XVIII. 109
— — megengedi XIII. 204, XVI. 142, 231, 237, 278
— =hez vezet XVI. 142, 232, 241, XVIII. 141
— jellemnevelő III. 111, XIII. 206, XVIII. 109, 140
Szenvedés jutalma XIII. 218, XVI. 249
— és Krisztus V. 111, 238, XIII. 214, XVII. 128, XVIII. 96 skv., 158
— és Krisztus keresztje XVIII. 143, 243, 262
— és — követése XVII. 197, 208, XVIII. 97, 107
— lélek megmentője XIII. 205, XVIII. 116
— nemzeteké XI. 353, XVIII. 121
— és örök élet V. 168, X. 149, XIII. 64, 207, XVIII. 149, XX. 4, 25, 45, 103
— problémája X. 147, XVIII. 105
— titok XVI. 242, XVIII. 119
— vezeklés XVIII. 119
— =ben vigasztal a hit IV. 172, XVI. 14, 142, 240, 249, XVII. 129, XVIII. 140, 146
Szenvedő Egyház XIX. 232
Szépség liturgiában VIII. 159, XIV. 216
Szépségápolás XV. 73, 77
Szerelem, diák első — I. 34—35, 201, VI. 265
— Isten terve XII. 16, 184
Szerencse III. 53
Szerénység III. 62, V. 34
— feleségé XII. 36, 47
— házaséletben XIII. 165
Szeretet V. 229, XVII. 142
— és bizalom VI. 112
— Egyház iránt XIX. 48, 223
— és fegyelem VI. 118
— házastársak között XII. 121, 182
— ifjúság szeretete VI. 107
— és jog XV. 248
— lelkek iránt XIX. 189
— pedagógiai jelentősége VI. 111
— serdülők kezelésében VI. 224
— és tekintély VI. 117
Szertartások egysége XIX. 47
— pogány eredete XIV. 205
— pompája XIV. 216, XIX. 153
— szépsége XIV. 219
— természetessége XIV. 198
Szerzetesek érdemei IX. 251
— kultúrmunkája IX. 215

Szerzetesek vagyonközössége IX. 235, XV. 236
Szerzetesi pálya II. 156
Szeszes ital, l. Alkohol
Szilveszter este XI. 296, 362, XX. 91
Szimbolizmus liturgiában XIV. 205
Szimpatikus vallásosságra nevelés VI. 187
Színészek pasztorálása VIII. 202
Színház I. 44, 166—167, X. 297
— látogatás háború idején X. 194
Szívgárda VI. 100
Szociáldemokrácia és atheizmus X. 5, 26
— erkölcstana X. 21
— és kereszténység X. 18
— és materializmus X. 6
Szociális gondolkodás XV. 250
— kérdés hittantanításban VII. 54
— — keresztény megoldása XVII. 169, 179, 230
— kérdés és vallás VIII. 59
— nevelés VI. 52, VII. 54
— reformok a gyermekáldás érdekében XV. 48
— tevékenység vallásos lelkületből X. 29, XVII. 167
Szocializmus és atheizmus X. 26
— és vallás X. 294
Szokásos bűn I. 62, 106
Szolidaritás az áteredő bűn gondolata XVIII. 36
Szomorúságban Krisztus vigasztal V. 110
Szónok egyénisége VIII. 137
— előadói készsége VIII. 150
— hangja II. 132
— képzettsége VIII. 117
Szónoklás II. 131
Szorgalom III. 75, 83
Szülők bűne XII. 159, XV. 106 XIV. 246, 249
— felelőssége I. 85—87, XII. 45, XV. 101, 106, 151, XVIII. 35
— gyöngesége XV. 103
— jó példája XII. 158, XIII. 118, 131, XIV. 233, 249, XV. 102
Szülők iránti hála II. 32
— meggondolatlansága XV. 101
— méltósága XIV. 230
— nevelése VI. 80, XII. 35, XIII. 162
— tekintélyének tisztelete XIV. 228, 237
— tisztelete II. 29, XII. 162
— — állandó kötelesség XIV. 241
Szűz Mária alázatossága X. 94
— — és anyai méltóság XII. 155, XVII. 286
— — és Egyház XIX. 37
— — és erkölcsi élet V. 204, XVII. 278
— — fájdalmas Anya XIV. 89, XVII. 315 skv., XVIII. 238
— — és a gyermek Jézus V. 32—34
— — Immaculata XVII. 278, 310
— — Isten anyja XVII. 247,307
— — kegyhelyei XVII. 301
— — képei XVII. 305
— — magyarok Nagyasszonya XIV. 90, XV. 328
— — méltósága XVII. 248
— — mennyei Anyánk V. 203, XIV. 88
— — mennyország Királynője XVII. 311
— — és nő XVII. 275
— — segít XVII. 308
— — Szeplőtelen fogantatása XVII. 309
— — Szűzessége XVII. 255, 278
— — vigasztal a szenvedésben XVII. 320
Szűz Mária-tisztelet V. 201, XII. 125, XIV. 84
— — — erkölcsi hatásai XIV. 89, XVII. 278, 327
— — — erőforrás XIV. 87, XVII. 281
— — — és ifjúság nevelése VII. 174
— — — és kat. hitünk XVII. 264 skv., 325
— — — középkorban XVII. 299
— — — lélektani alapjai VII. 173

Szűz Mária-tisztelet napjainkban XVII. 300
— — —, nehézségek vele szemben XVII. 254 skv.
— — — őskereszténységben XVII. 297
— — — Szentírásban XVII. 250, 296
— — — szépségei XVII. 271, 288
— — — és tiszta élet VII. 175, XVII. 277
— — — történelemben XIV. 86, XVII. 297—300
Szűzesség tökéletesebb, mint a házas élet XII. 20

Tábori lelkészek fakultásai X. 204
«Tábori levelek» X. 198
Takarékosság III. 67, 70
Tanári pálya II. 152
Tánc I. 168—169, X. 284, XII. 195
— Oltáriszentség előtt XIV. 213
Tangó X. 283
Tantárgyak koncentrációja VII. 12
Tanulás célja II. 95
— egyetemen II. 168
— ideje II. 93
— művészete II. 68, 70 skv.
— örömmel II. 91
— ritmikussá tétele II. 85
Tapintat nevelésben XVI. 115
Táplálkozás, helyes — 1. 187, II. 19
Társadalmi élet és kereszténység IX. 204, XI. 376
— különbség XV. 231
— rend alapja a vallás VIII. 48 skv., XV. 230
Társadalom betegsége XIII. 7
— Isten nélkül XVI. 129
— és nevelés VI. 72
Társalgás II. 14
Társaságba való viselkedés II. 13
Tavasz öröme XVIII. 286
Technikai haladás isteni kultúrparancs XVI. 209
— — nem tesz boldoggá XV. 4
Tekintély alapja Isten VIII. 54, XIV. 229
— államban X. 167
Tekintély Egyházban X. 79 XIX. 87
— ereje ifjúkorban VI. 168
— férjé a családban XII. 19, 119, XIV. 230
— és szabadság VI. 222, X. 78, 167, XIX. 164
Tekintélytisztelet V. 25, XII. 162, XIV. 255, XIX. 87, 163
— melletti érvek XV. 86
— -re nevelés XII. 163
— vallásos alapjai VIII. 54, XIV. 229
Tékozló fiú XVIII. 85
Temetési beszédek VIII. 121
Temetkezés melletti érvek XV. 86
Temetők pasztorális jelentősége VIII. 123
— szava XV. 88
Templomi esküvő XII. 27
— könyvestáblák VIII. 207, 291
Templomok Hollandiában X. 220
— ízléses berendezése VIII. 92
Templomszentelés XI. 305
Térdhajtás szimbolikája XIV. 208
Teremtő erő I. 12—13, XII. 130
Terhesség megszakítása XII. 222
Természet Isten képe
— istentiszteletet pótolja-e? XIV. 180
— jogos élvezése XVI. 206
— kutatása és vallás XVI. 208
— örömforrásai VII. 209
— törvénye a tiszta élet I. 143
Természetes alapok a nevelésben VI. 36, 181
— alapok a sexualis pedagógiában VI. 259
— beszéd prédikációban VIII. 107, 142
Természetfölötti nevelés VI. 179
— viszonya a természeteshez VI. 180
Természeti törvények és Gondviselés IV. 21, XVI. 162
— — és Isten léte IV. 96
Természetszeretet I. 193—195, II. 53
— vallásos alapjai VII. 210, XVI. 208
Test ábrázolása I. 163—165

Test berendezése IV. 79 skv., XVI. 96
— edzése I. 183, II. 50, XV. 74
— feltámadása XI. 359, XVIII. 277, XX. 23, 32
— kényeztetése I. 189—190
— és lélek küzdelme XV. 174
— lélek szolgája XVII. 189
— és lélek viszonya IV. 94, XX. 14
— megbecsülése III. 6, XIII. 236, XV. 16, 64
— «szamár testvér» I. 186, XV. 71
— védelme a kat. vallásban XV. 66
Testápolás jogossága XV. 73
Testi átöröklés XII. 208
— betegségek serdülőkorban VI 217
— bűnhödés tisztátalanság nyomában I. 73—77, VI. 258, XV. 149
— kultúra túlzásai XV. 69, 77
— munka II. 55
— tisztaság I. 172
Testvérek egymás nevelői XII. 133, XV. 39
Tetterő III. 14
Tévedhetetlen pápa XIX. 92 skv.
Theologia mentis et cordis VII. 3, VIII. 145
Thymus mirigy I. 77—78
Tiszta élet ad új életet XV. 219
— — és egészség I. 136, XV. 216
— — és erkölcs VI. 232
— — és eugenika XII. 237
— — házasság előtt XIII. 164, XV. 160
— — hősiesség XV. 220
— — jelentősége ifjúkorban I. 22—23, XV. 160
— — a lélek szabadsága I. 219
— — megbecsülése minden korban I. 215—216, XV. 155
— — re nevelés VI. 231, XII. 165
— — öröme I. 222, V. 80
— — szépsége I. 7—8, 217 skv., XV. 155
— — a természet törvénye I. 143
— — és vallás I. 205, 210
Tisztátalanság és alkohol I. 187, 189
— beszédben I. 122
— bűnének rombolása I. 43—59, 88—96, XV. 147
— — súlya Isten szemében XV. 144
— gondolata I. 145, 150, XV. 177
— jellemtelenség I. 128
— küzdelem ellene I. 151—156
— nemzet sírásója I. 109, VI. 259
Tisztítóhely és lélekvándorlás XX. 136
— létezése XX. 130 skv.
— és mennyország XX. 135
— és pokol XX. 135
— en szenvedő lelkek XIX. 232, XX. 134, 137
Titok az élet keletkezése I. 21—22
— Isten XVI. 107
— Krisztus egyénisége XVII. 51
— telve van vele a világ IV. 133, 148, XVI. 103
Tízparancsolat és egyéni boldogság IV. 176, XIV. 15
— korszerű XIV. 5, XV. 277
— megtartása és egyéni boldogság IV. 176, XIV. 7, XV. 276
— és örök élet XIV. 19
— a társadalom alapja IV. 176, XIV. 13, 19
Tízperces prédikációk VIII. 119
Tökéletesség Isten parancsa XVI. 219
— Krisztus követése IX. 245
— és szentek példája XVI. 220
— re törekvés V. 29
— világi életpályán IX. 245, XVI. 222
Tolerancia VIII. 20, XIX. 142
Tömegkezelés VI. 21
Tömjén XIV. 210
Torna VI. 267
— szemináriumokban XI. 122
Törvény és szabadság XIV. 24
— hozás és családvédelem XII. 23, 144, 242
Trianoni béke II. 1
Tripartitum I. Hármaskönyv

Tudomány bálványozása XIII. 19
— és Egyház X. 27, 72, XIX. 172
— elfogulatlansága IV. 120
— és hit IV. 118, X. 72, XVI. 30, 139, 208
— rombolása IV. 117
— tanusága Isten mellett X. 9, XVI. 35
Tudósok elfogultsága IV. 120
Tudósok nyilatkozata Isten létéről IV. 150 skv., XVI. 93
Túlvilág, l. Örök élet
Türelem III. 109, XVI. 304
— betegség idején XVI. 305
— emberekkel szemben XVI. 306
— gyóntatószékben VIII. 219
— Istené XVI. 237, 302
— nevelésben VI. 113
— papé VIII. 67
Tűz szimboluma XIV. 212

Udvariasság és jellem VIII. 73
— otthon II. 29
— papé VIII. 73
Udvariassági szabályok értelme II. 7
Új házasok pápai kihallgatása XII. 73
— nézőpontok a prédikációban VIII. 103
— pogányság VIII. 26, XI. 377, XII. 196, XIII. 7, 241
Újjászületés Szentlélekből XII. 23
Újraházasodás XII. 57, 98, 102, 113, XV. 166
Ujságíró felelőssége XI. 333, XV. 112
Ujságolvasás I. 162, II. 120, XV. 111
Unió XI. 264
Úri modor II. 90
Úrnap az Egyház öröme XI. 65
Útkeresők az Egyházhoz VIII. 31, X. 38
Utolsó ítélet V. 142, XVIII. 314
— — bűn büntetése XVIII. 324
— — erősít és vigasztal XVIII. 329
— — és Isten jósága XVIII. 319
Utolsó ítélet jutalma XVI II. 328
— — lefolyása V. 143, XVIII. 316
— kenet XV. 262, X. 125
Üdvözültek boldogsága XX. 156
— száma XX. 154

Vagyon helyes használata III. 66, IX. 259, XV. 231
— és Krisztus IX. 288, XVII. 161, 171
— szükségessége IX. 257, 262
— veszedelmei XV. 245, XVII. 163, 172
Vagyonközösség, l. Kommunizmus
Vakáció felhasználása III. 156, V. 137
— és vallási kötelezettségek V. 137
Vallás és alázatosság X. 90
— és bűntettesek VIII. 61
— és egyéni élet VIII. 50
— Egyházon kívül IV. 215, VIII. 33—86, X. 35, XIX. 40
— és az élet célja IV. 175, V. 147, X. 132, XIII. 93, XVI. 12, XVII. 116, 125
— elleni támadások VIII. 63, X. 98
— ereje a családi életben XII. 50, 124
— — a háborúban X. 326, XI. 325
— és erkölcs összefüggése IV. 203, 207, VI. 45, VIII. 55, X. 16, XIV. 21, XVI. 110, 141
— értéke X. 270
— és érzelem VIII. 33, X. 85, XVII. 194
— és gazdasági haladás VIII. 60, IX. 271, 289, X. 8
— és jellem III. 165, IV. 170, 228, 231, VI. 47
— és jogbiztonság VIII. 53
— és kultúra IV. 131, VIII. 60, XVII. 147
— «magánügy» IV. 223, X. 12
— és mindennapi élet IV. 229, 235, XIII. 107
— a szociáldemokrácia társadalmi rendjében X. 14

Vallás és szociális kérdés VIII. 59
— és szocializmus X. 294
— társadalmi rend alapja VIII. 48, skv., XV. 230
— és tekintélytisztelet VIII. 54, XIV. 229
— a természet követelménye IV. 208
— és tiszta élet I. 205, 210, VI. 270
— tolerancia VIII. 20, XIX. 142
Valláserkölcsi nevelés alapja az igazság VI. 31
— — és az ember VI. 29—37
— — kis gyermeknél VI. 84, VIII. 57, X. 272, 307, XI. 232, XII. 52, 152, XIII. 130, 186
Vallási előadások VIII. 125, 132
— ismeretek elmélyítése XIV. 170
— kérdések aktualitása VIII. 29, X. 154
— kiméleti idő« ifjaknak VI. 208
— közömbösség IV. 179, 206, VIII. 7, XIX. 139
— — és tolerancia VIII. 20
— krízis felnövő ifjúságban XVI. 45
— — ifjúkorban VI. 210, 217
— tudatlanság a mai korban X. 97, XIV. 170, XVI. 4
Vallásos élet külsőleg IV. 220, VIII. 86, XIX. 67
— férfiak IV. 162 skv.
— gyakorlatok a családban XII. 151
— hazaszeretet II. 172, IV. 189, X. 196, XI. 189, 293, XIII. 49, XIV. 257
— házastársak XII. 49
— lelkület és műveltség VIII. 90
— művészek IV. 161 skv., XIX. 175
— röpiratok és füzetek VIII. 205, 290
— színdarabok X. 298
— tudósok IV. 150 skv., XIX. 174
— újjáéledés VIII. 23 skv., X. 35, 41, 208
Vallásos élet az irodalomban VIII. 25, 36, X. 42
Vallásosság az életben IV. 224, 229, 235, XIII. 107
Vallástalan nevelés VI. 55 skv., X. 8, XI. 204, 221, 223, XIV. 247
Vallástani dolgozatok VII. 13
Vasárnap megszentelése XIV. 151, XVI. 65, XIX. 162
— — »nek szociális hatásai IX. 205, XIV. 157
— öröme XIV. 168
— és vallásos ismereteink elmélyítése XIV. 170
Vasárnapi misehallgatás XIV. 159, 163
— munkaszünet XIV. 152
— — lelki hatásai XIV. 156
«Vasvári Pál Kör» VII. 235
Védőszentek tisztelete és nevelés VII. 150
Végvárak védelme IX. 183
Vegyesházasságok és Egyház XII. 60
— és gyermeknevelés XII. 63, XIII. 153
— és házastársak egysége XII. 61, XIII. 151
Véletlen és világ létezése IV. 99, 106, 109
Vendégségben II. 23
Vénleány XII. 22
Vérszerződés IX. 48
Vértanuk XI. 369 skv., XIX. 199
Vezeklés bűnökért XIX. 265, XX. 132, 138
Viaticum XX. 124
Világ fölé emelkedés IX. 249
— fönntartása XVI. 167
— hiúsága és halál XIII. 28, XX. 71
— Isten dicsőségét szolgálja IV. 12, XVI. 38, 205
— Isten létét bizonyítja IV. 11, XVI. 82
— — »ben XVI. 207, 254, 261
— keletkezése XVI. 86
— Krisztus előtt XIII. 93, XVIII. 40
— — nélkül XIII. 98
— megvetése IX. 242, 248, X. 139

Világ megreformálása önmagunkban XV. 280
— mulandósága és Isten XVI. 321, 327, 329
Világegyetem célszerűsége IV. 11
— nagysága IV. 7
Világháború XI. 341
— és kereszténytelen kultúra VIII. 49
Világi apostolok V. 102, VIII. 253 skv.
— — egyénisége VIII. 257
— — egyesületi munkája VIII. 260
— — kiképzése VIII. 258
— — története VIII. 255
— hitoktatónők társulata VIII. 263
Világnézet, «egyéni» IV. 215
— hitetlenségé XVI. 22
Visszaeső bűnösök kezelése VI. 225
Vitatkozás VIII. 74
Víz célszerű eloszlása a földön IV. 32
— szimbolikája XIV. 209
Voluntarizmus nevelésben VI. 39

Werkunterricht VII. 21

Zárt lelkigyakorlatok ifjúságnak
— — Hollandiában VIII. 227, X. 228
— — világiaknak VIII. 226
Zene tanulása II. 107
Züllés I. 47—53
Zsidók hatalma a sajtóban X. 277
— megtérítése VIII. 233
Zsúrfiú II. 26

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

Hiszem az örök életet 1

I. *A kérdés fontossága. A)* Ősidőktől fogva két világnézet küzd: nincs örök élet — van örök élet. *B)* Aszerint, hogy melyik táborba állunk, más és más lesz életünk, halálunk és a csapásban vigasztalásunk. II. *Az emberiség mindig hitt az örök életben. A)* Hittek a történelem előtti népek is, *B)* a nagy történeti népek is, és *C)* hisz ma is minden nép. III. *Van-e túlvilág vagy nincs?* Még ha mindkét tábor egyformán tudna is érvelni a saját igaza mellett, akkor is a túlvilág hite mellé állana a józan emberi ész.

II.

Van-e lélek? 10

I. *A tudomány nem tagadja a lelket;* sem a jogtudomány, sem a bölcselet, sem a történelem, de még a természettudomány sem. II. *Sőt a logikus okoskodás megköveteli a lelket. A)* Megcáfolja a lélektagadó materializmus, az ember gondolkodó képessége, amely föltételezi az anyagtól különböző szellemi lelket és *B)* megcáfolja az ember akarati működése, mely szellemi lélek nélkül lehetetlen volna.

III.

Mit mond a hit: van-e örök élet? 20

I. *Krisztus Urunk hirdette az örök életet. A)* Hányszor és hány változatban említi azt nyílt tanításában és példabeszédeiben egyaránt! *B)* Szent Pál is Krisztus tanítása nyomán tudta oly fölényesen leírni a föltámadást. II. *Az örök életet hirdeti az Isten eszméje is.* Ha van Isten, kell lennie túlvilági életnek is, mert ezt megköveteli *A)* Isten fönsége, *B)* jósága és *C)* igazságossága.

IV.

Mit mond a bölcselő ész: van-e örök élet? ... 29

I. *Az örök életet bizonyítja az ember esze. A)* Csak úgy van célja életünknek, ha van örök élet. *B)* Lehetséges élet a halál után is, test nélkül is. *C)* Sőt testünk sem pusztul el végleg, hanem új életre fog föltámadni. II. *Az örök életet bizonyítja az ember akarata. A)* Elemi erővel vágyódunk az igazságosság után. *B)* Még a kereszténység ellenfelei sem tudnak szabadulni ettől a gondolattól. III. *Az örök életet bizonyítja az ember szíve. A)* Elemi erővel vágyódunk a boldogság és *B)* az igazság után, és ezt csak az örök életben érjük el teljesen.

V.

Mit ád az örök élet hite? 39

I. *Lendület az életben. A)* Az által, hogy célt ad az ember életének, *B)* teljesen át is alakítja ezt az életet. II. *Erő a kísértésben. A)* Azért említi annyiszor Krisztus az örök életet, hogy áldozatokra képessé tegyen. *B)* Az örök élet óriási figyelmeztetés a kísértés idején! III. *Biztatás a szenvedésben. A)* «Credo vitam aeternam» — mily energiaforrás ez az élet küzdelmeiben! *B)* De csak akkor, ha eleven bennem ez a hit!

VI.

Az örök élet kapuja: a halál 49

I. *Az örök élet kapuja: a halál. A)* A halál kapuján át kell mennie minden mebernek, mert *B)* «el van határozva, hogy az emberek egyszer meghaljanak». (Zsid. 9, 27.) *C)* Okos dolog tehát keresztény lélekkel megbarátkozni ezzel a gondolattal. II. *Hogy fogunk átmenni a halál kapuján? A)* Milyen lesz a meghalás? *B)* Milyen lesz az ítélet? *C)* És mi lesz az ítélet után?

VII.

A győzedelmes halál 59

I. *Bizonyos, hogy mindnyájan meghalunk. A)* Meghaltak a fáraók, *B)* a francia «napkirály», *C)* az osztrák császárok és magyar királyok, *D)* az orosz cárok, *E)* mi is meghalunk. II. *Bizonytalan, hogy mikor halunk meg. A)* Bizonytalan, hogy mikor, hol, hogyan és milyen lelki állapotban fogunk meghalni. *B)* Egyszer csak ott fekszel te is a ravatalon. *C)* És még vannak emberek, akik úgy élnek, mintha ezt nem is hinnék! *D)* Ha még ma kellene elmenned, mit tennél?

VIII.

Az útmutató halál 70

«Doctor Mors» három dologra tanítja meg az embert: I. *Milyen semmiség az élet! A)* Minden mulandó, hirdeti. *B)* Bárcsak mindenki meghallaná ezt a szavát! II. *Milyen kincs az élet! A)* A mult már nem a tied, *B)* a jövő még nem a tied, *C)* használd fel tehát azt, ami a tied: használd fel a mai napot! III. *Milyen felelősség az élet! A)* Ez teszi nehézzé a halál percét. *B)* Készen vagy-e mindig a halálra?

IX.

A tanító halál 80

I. *Az idő múlásán mindnyájan megilletődünk. A)* Minden elavul és megöregszik, mint a ruha, *B)* Te azonban, Istenem, ugyanaz maradsz és éveid el nem fogynak. II. *A halál figyelmeztet felelősségünkre. A)* Az «élet könyvében» minden föl van írva. *B)* Vajjon milyen lesz életem végén a rovancsolás ered-

ménye? III. *A halál figyelmeztet kötelességünkre. A)* Adjunk hálát Istennek az eddigi életben vett minden jóért és csapásért, és *B)* tegyünk férfias elhatározást ezutáni életünk hűséges felhasználására.

X.

A figyelmeztető halál 89

I. *Mily rövid ez a földi élet! A)* Az élet rövid. *B)* Nem szeretünk erre gondolni, *C)* pedig a mulandóság átérzése az első lépés az igazi élet felé. II. *Mily fontos a földi élet! A)* Nem csak élvezet, *B)* nem csak munka, *C)* hanem még más is, *D)* istenszolgálat. III. *Használd fel az életet! A)* Fizesd ki adósságodat és *B)* jól gazdálkodjál!

XI.

A kijózanító halál 99

I. *A túlvilági élet hitének napsugara mellett másképfogom látni a földi élet eseményeit. A)* Mily rettenetes is volna, ha csak sírjaink volnának, de kereszt nem emelkednék rajtuk! *B)* Viszont a túlvilág fényénél még az élet mulandóságának tudata sem szegi szárnyát munkakedvünknek. *C)* A túlvilág hite összekötőkapocs az élő és már meghalt családtagok között; és *D)* létrehozója a felebaráti szeretet kegyeletes megnyilvánulásainak. II. *Másképviselem el az élet szenvedéseit is. A)* Vigasztal a túlvilág abszolút igazságszolgáltatása. *B)* Így vált a kereszténység a legoptimistább világnézetté, mely a szenvedésben és halálban is az örök élet diadalát tudja zengeni.

XII.

A vigasztaló halál 108

I. *A halál a földi élet vége. A)* Véget vet a földi szenvedésnek, *B)* igazságot oszt, *C)* kiegyenlíti a társadalmi egyenlőtlenséget és *D)* törleszti Isten előtti adósságunkat. II. *A halál az örök élet kezdete. A)* A halállal nemhogy vége volna az életnek, hanem azzal kezdődik az igazi élet. *B)* A halál hazatérés mennyei Atyánkhoz.

XIII.

A legyőzött halál 119

I. *A halál csak azon tud győzni, aki nem hisz az örök életben. A)* Egész életünk szakadatlan birkózás a halállal, *B)* és a végén látszólag mégis a halál győz. II. *Aki azonban hisz az örök életben, az legyőzi a halált. A)* Az örök élet hitével győzzük le a halált. *B)* Aki így gondolkodik, az nem pogány módra gyászolja elhúnyt kedveseit. III. *Utolsó harcunk döntő pillanatában megjelenik mellettünk Krisztus. A)* Egyházunk elhozza betegágyunkhoz Krisztust az Oltáriszentségben, *B)* külön szentséggel is erősít betegségünkben. *C)* Lelketlenség a beteget megfosztani ettől az erősítéstől!

XIV.

A tisztítóhely 129

I. *Valóban van-e tisztítóhely? A)* A kereszténység mindig vallotta ezt a hitet, *B)* sőt valamiféle formában megtaláljuk már a kereszténység előtti korban is. II. *Miben áll a tisztító-hely? A)* A tisztitóhely a tisztulás és vezeklés helye. *B)* Ezt a vezeklést csak a felületes gondolkodás tartja Istenhez méltatlannak. III. *Mi következik a tisztítóhely hitéből? A)* Tanítás: ez a hit enyhíti az örök pokol veszedelmét, könnyebbé teszi a mennyország elnyerését és fölöslegessé a reinkarnáció hirdetését. *B)* Figyelmeztetés: mi, élők, segítsünk a megholtakon és igyekezzünk a bűneinkért járó jóvátételből még ebben az életben minél többet elvégezni.

XV.

Az örök kárhozat 140

I. *Van pokol! A)* Még a keresztény hit nélkül is rájött erre az okoskodó emberi ész; *B)* teljes bizonyosságra emelte aztán ezt a hitet a keresztény vallás. II. *A pokol örök! A)* Örök pokol! Mindent elhisznek egyesek, de itt fennakadnak. *B)* Pedig mindjárt megenyhül a pokol hitének rettenetessége, mihelyt azt is megfontoljuk, hogy tulajdonkép ki is kerül a pokolba. *C)* Hogyan kerülhetjük el a poklot?

XVI.

Az örök boldogság 152

I. *Van-e mennyország? A)* Az Úr Jézus szavaiból világosan tudjuk, hogy van; és pedig mennyire másképp beszélt róla az Úr, mint előtte beszéltek! *B)* Nem tudjuk, hányan jutnak az égbe; de bízunk és dolgozunk. II. *Milyen lesz a mennyország? A)* Látni fogjuk Istent és ez végtelen örömnek lesz forrásává. *B)* Soha ezt az örömet meg nem únhatjuk. *C)* Nemcsak látni fogjuk az Istent, hanem bírni is.

Visszhangok rádiós szentbeszédeimre 164

Névmutató az I—XX. kötethez 197

Helymutató az I—XX. kötethez 233

Tárgymutató az I—XX. kötethez 243

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY